

The image shows the front cover of an antique book. The cover is bound in dark green leather with gold-tooled lines. The spine is also dark green leather with gold-tooled lines. The front and back covers are decorated with marbled paper featuring a pattern of blue and purple circles on a dark background, with some areas of wear and discoloration. The spine has the title and number printed in gold.

Politikai
röpiratok,

65.

1.) 001 0006 383 400
 2.) 001 0006 383 694
 3.) 001 0006 383 687
 4.) 001 0006 383 656
 5.) 001 0006 383 663
 6.) 001 0006 383 670

1999 1999-07-07

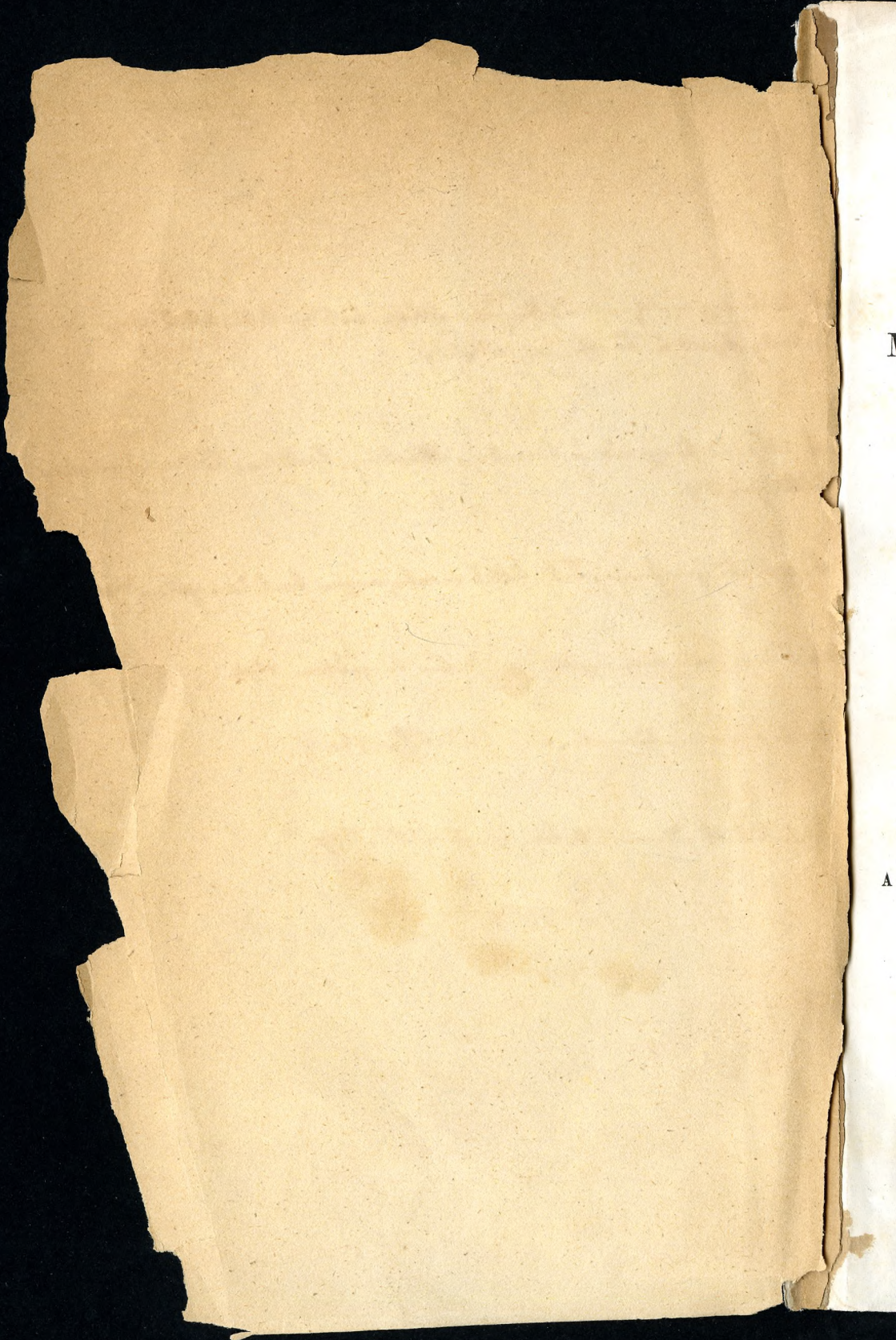
1994

1976

486 - 491

1. Et birtinögg mültje, elenileta, jalon állaço, kütinies tekintettel Magyarországra
Pálóczy Ágost és Tariffa Emilől. 1867.
2. Et 1867. ki királyi és Bocskay, Illésházy, Prallan, Rákóczy megismeréséről
kötetkötje. 1869.
3. Et joggfelműgy-referója. Tekintettel az orsz. magyar bankviszonyokra. Waid
4. Előadói javaslatok az ügyvédi rendtartás felgyűlésen. 1871.
5. Deák Ferenc emlékirata, László Béltől. 1876.
6. Felfordított allami lét. Karsányi Páltól. 1877.

A
BÖRTÖNÜGY

MULTJA, ELMÉLETE JELEN, ÁLLÁSA,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

MAGYARORSZÁGRA.

IRTÁK:

PULSZKY ÁGOST és TAUFFER EMIL.

A M. K. TUD. EGYETEM ÁLTAL 1866. ÉVBEN ELSŐ DIJRA ÉRDEMESÍTETT
PÁLYAMŰ.

PEST,
EMICH GUSZTÁV KIADVÁNYA.
1867.

616750056 4970

DE BALLAGI GÉZA.

Jelige: „A humanitarius szempont legbiztosabb
próbája a politikai értéknek.“

Szalay László.

A szerzők a fordítás jogát fenntartják.

A
BÖRTÖNÜGY

MULTJA, ELMÉLETE, JELEN ÁLLÁSA,

KÜLÖNÖS TERINTETTEL

MAGYARORSZÁGRA.

IRTÁK:

L PULSZKY ÁGOST és TAUFFER EMIL.

A M. K. TUD. EGYETEM ÁLTAL 1866. ÉVBEN ELSŐ DIJRA ÉRDEMESÍTET

PÁLYAMŰ.

1
PEST,
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
1867.

Ára 1 frt. 80 kr.

Sept 21. 1867.

~~W. S. Foster~~

Sept 21. 1867.

~~W. S. Foster~~
Sept 21. 1867.

ELŐSZÓ.

Egyetemi pályamunka, s kiváltképen gyakorlati kérdést fejtegető egyetemi pályamunka ritkán való a nagy közönség elé. Szerzője alig meríthetett még közvetlen az életből, s könyvekben bármennyit buvárkodjék, egyebet nem ismerhet körvonalainál s szinei halvány másolatánál, ezek nyomán pedig következtetéseket vonnia, á ható észlelet nélkül bírálnia, s tapasztalatok nélkül tanácsot adnia, épen oly vakmerő volna, mintha valakinek arczképét látva, rögtön ítéletet kísértene jelleme felől mondani.

Lehetnek azonban körülmények, a melyek folytán eme tekinteteknek csak másodlagos fontosság tulajdonítható. Számos, s pedig nagymérvű, gyakorlati kérdés megoldásánál az egyéni tapasztalás keveset nyom, csupán annyiban lévén értékesíthető, a mennyiben mértéket nyújt a nemzedékeken és századokon által egybegyült észleletek halmazának meglátására; eme tisztében pedig a nyugodt szemlélődés és a pontos taglalás szokása is tökéletesen helyettesítheti. S különösen a hol nem új adatok felhordására, új vélemények alkotására, de a meglevők feldolgozására s összehasonlítására fektetendő a főszűly, midőn inkább a tudomány színvonalára való emelkedés, és nem annyira további új haladás a czél, a szorgalmas és figyelmes összeállításnak sokkal fontosabb szerep esik osztályrészlül, mint a természeténél fogva mindig korlátolt eredeti észlelésnek.

Igaz, kilencz könyvből tizediknek anyagát meríteni nem nagy érdemü, s eredmény tekintetében is hálátlan feladat. Az eredetiség mindazonáltal a tudományban csak attól telik, a ki meglevő anyagát egészen magáévá tette, s az irodalom új hódításokkal csupán akkor növekszik, mikor régi birodalmában már biztos és otthonos. Ennélfogva, mielőtt nálunk új börtönjavítási irányok jöhetnének szóba, kell, hogy az Európában eddig kivivott siker mérvének ismerete elterjedjen; s magunk akármeddig utazánk, kutatnánk, e tekintetben a haladás eseményeit mégis aligha közölhetnök hitelesebben s nagyobb részrehajlatlansággal, mint most így, Mittermaier és Holtzendorf, Füesslin és Röder, Carpenter Mária és Desportes Nándor nyomain.

Mig azonban e szerint egy részről bevalljuk, hogy az eme munkában előforduló adatok, s a tárgy gyakorlati oldalára vonatkozó ítéletek nagy részét idegen forrásokból merítettük, s hogy minden ezekből folyó kérdés eldöntésénél nem is saját belátásunkra, hanem az idézett kútfők tekintélyére hivatkozunk inkább, ki kell jelentenünk másrészt, hogy pusztán elméleti megjegyzéseinket ily súlylyal fel nem ruházhatjuk. minthogy pusztán egyéni meggyőződésünk kifejezései levén, számukra egyéb nyomatékot nem igényelhetünk, mint a melyet állításainknak a felhordott okok kölesönöznek. A mennyiben tehát következtetéseink folyamata némileg netalán eltér attól, mely a büntető jogról íróknak rendszerint vezérfonalul szolgál, magunkra vállaljuk az önállóság veszélyét; de szabadjon egyszersmind e merészségünkért mentségül felhozni, hogy valamint hosszú hegylánczolat irányát a távol szemlélő gyakran könnyebben ismerheti fel, mint valamely benne fekvő völgy lakója, kit épen egyes pontjai körülményes ismeretének aprólékosságai hoznak az egész nagyszerű általános körvonalai iránt zavarba, úgy a tu-

domány országában is az eszmék hordereje, fokozatos fejlődési menete határozottabbá ötlük néha az elméleti tanulmányozónak, mint annak szemébe, a kinek, hogy pillantatát rájuk szegezhesse, előbb gyakorlati alkalmazásuk s keresztülvitelük részleteitől kell eltekinteni. Különben is bölcsészeti, elvont kérdések tárgyalásánál a tekintélyre hivatkozás helyén kívül volna; mihelyt a tiszta elmélet birodalmának határait átlépjük, az eszmék önállóan, tárgyilagosan, kell hogy jelentkezzenek, s az elveknek alapul egyedül az okoskodás tömör halmaza szolgál.

A mennyiben pedig ilyenmü megállapításukra irányzott törekvéseiben az egyéni elme nem terjed ki a tények ezernyi változatosságára, a mennyiben éle a különbségek árnyalatait eléggé szétválasztani nem képes, segédül az élet hű lenyomata, a statistika jelenkezik, melynek adataival az elvont gondolkodás eredményeit bizonyíthatni, kétségbe vonhatni, javíthatni. A statistika azonban még új s tétovázó tudomány, s számai hol ismert, hol félig, hol egészen ismeretlen tényezők öszműködéséből keletkező, egész biztossággal nem építhetni rájuk. Olyanok, mint a többségnek alkotmányos gyülekezethen; határozataik mellett elővélemény harezol, minthogy az igazság egyéb csalhatatlan mértéke hiányzik, s így ideiglenesen elfogadandók; a kisebbségnek mindazonáltal fennmaradván a lehetőség, idő multával erősebb érvekkel fellépni, a véleményeket saját pártjára terelni, és a kérdést ismét, más részre, eldönteni.

Van azonban a statistika általános adatai hiányosságának egy ellenszere: a jellemző egyes esetek, melyek előzményeit gyakran a legcsekélyebb részletig meg lehet határozni, melyekben a következmények lánczolatán nyomról nyomra le het haladni, hol minden ok hatását ki lehet mutatni, minden eredmény elemeit taglalni. Az ily

esetek elméleti fontossága a gyakorlati angol írók által legnagyobb mérvben ismertetik el, elannyira, hogy az általános statisztikai adatokénál is többre becsülszik. Mi mindkét eszközt, az elemzést és az összesítést, az elvonást és az egyénesítést összeegyeztetni, s egymás kiegészítésére, támogatására, ellensúlyozására felhasználni iparkodtunk.

Honunk börtönügye javítására gyakorlati indítványt e műben nem terjesztünk elé. Igyekeztünk, mentől több adatot szerezni, azonban oly tetemes még e tekintetben a hiány, hogy pusztán egyéni törekvés azt nem töltheti be. Országos bizottmány felelhet meg csupán e feladatnak, mely mindent összegyűjtene, mindent megvizsgálna, s teljes képét nyújtva a hazai állapotoknak, így minden ez ügy iránt érdekkal viseltetőnek alkalmat és tehetséget adna, a mennyiben tőle telik, a kérdés megoldásához járulni. Ennek kötelességérzete ösztönzött bennünket is, és ezért alapos czáfolatot sokkal örömebb vennénk, mint felületes dicséretet.

PEST, 1867. május 2.

P. Á.
T. E.

I. Fejezet.

Bűn és büntetés.

A büntetés alapja, czélja, kellékei.)*

A tudomány, mint az élet, mint a természet s az összes világrend, lényegében egységes. De az emberi elme ezen legfelsőbb egység felfogását csak az elemzés által érheti el; az első hiányos, zavart benyomás után a részletek taglalatába kell bocsátkoznia, összefüggésüket, viszonyukat átértenie, mielőtt ama második áttekintésre fölemelkedhetnék, melyben az egyetemes, magában öszhangzó s befejezett egésznek hű s világos képét nyeri. Az egyes részek vizsgálásánál azonban soha sem szabad elfelednünk, hogy nem önálló, függetlenek, — hogy a tudomány élő fájáról letörve csak száraz, elkorhadó galyak; nem szabad a szálakat elszakítanunk, melyek őket a többiekhez kapcsolják, melyeknél fogva akár mely változás, mely az emberi ismeretek egyik ágában beáll, hatását mindnyájára kiterjeszti, s szem elől sem szabad tévesztenünk, hogy a gyakorlatból merített tapasztalatok, ha általános elméletre nem támaszkodhatnak, csak áltudományt képeznek, mely a tudatlanságnál is rosszabb. Ezeket tekintetbe véve, most, midőn a börtönbüntetésekről s azoknak különösen egy neméről, a magánfogságról készülünk szólni, szükségesnek véljük, rövid visszapillantást vetni a büntető hatalom alanyára s a büntetésre általában, forrására s alapjára, czéljára s kellékeire, hogy a vezérelveket, melyek ez iránt szemünkbe ötlenek, emlékeztünkbe vésve, további kutatásaink folytán kételytől s tévelytől mentek maradhassunk.

*) *Welcker* Die letzten Gründe v. Recht, Staat und Strafe. Gießen. 1813. *Carl Röder* Besserungsstrafe als Rechtsforderung. Leipzig. 1864. *Cesare Beccaria* Dei delitti e delle pene (opere). Firenze. 1854. *Bentham* Theory of Legislation London, 1864. *Athenaeum* 1839. 18 sz. A vétkekről s orvoslatokról. (Franciából). *Pauler* Büntetőjogtan I. k. Pest 1864.

Az öntudatos fejlődés törvényének nemcsak az egyes, az összes emberiség is alá van vetve. Az egyén földi élete rövid, s bármennyire fordítsa tökélyesbülésére, végcélját itten el nem érheti soha, további fejlődésének titkát pedig a halál leple fedi; az emberiség azonban nemzedékről nemzedékre halad, s az ősök vívmányait az utódokra átszállítva, az egyéni tökélyesedés fokozódását mindinkább lehetségessíti. Mert jelentékeny haladásra egyes ember önmagából erőt nem meríthet; a mult tapasztalásainak tökéje nélkül nem bírja a jelen munkáját, a jövő előkészületeit végezni, s a mint joga van e tüke használatához, kötelessége azt kamatjaival együtt megtéríteni. Az emberiségben alapra talál, melyre egyéni fejlődésének épületét emelheti, mint a tengerben a polyp a koraltörzsrre; kötelessége, mielőtt e földi közösségnek tagja lenni megszűnik, hogy képessége arányában a milliók feladatának megfejtéséhez ő is járuljon.

De az összes emberiség tengerében az egyén oly parányi csepp, hogy avval közvetlenül érintkezve, nyomtalanul elveszne. Megakadályozta ezt a természet maga, az emberi nemet a föld egész területén szétszórván; az éghajlat, a talaj minősége, a külső viszonyok általában fentartották s megörökítették e szétválasztást. S kifejlettek a család, az állam; az első az ösztönnek, a szeretetnek, a kölcsönös segély kötelességérzetének alapján; míg az utóbbi a mindinkább öntudatosá váló történelmi tökélyesbülés ugyan e lépcsőzetén, a babonaság, az önkényszülte zsarnokságból, szolgák alávetettségéből, szabad emberek szövetségévé, a rend fenntartójává, a haladás feltételévé emelkedett. A család az egyéni életnek koronája; a gyermeki, házastársi, szülei viszonyban alkalmat nyújt az embernek értelmi s érzelmi minden tehetségét kiművelni; az állam az egyes szabad működésének képezi biztosítékát, s a láncolatnak egy szemét, mely őt az emberiséghez munkásságának eredményeit az egyetemes polgárosodáshoz fűzi. Mennél inkább halad erkölcsileg, elméletileg az ember, az állam feladata annál könnyebbé válik amaz első tekintetben, annál szűkebb körre szorítkozik az egyén ellenörködésének szüksége, s annál több erejét szentelheti második céljának: egyesítés, összpontosítás által kielégíteni a társadalom azon magasabb szükségleteit, melyeknek fedezésére a csupán elszigetelt iparkodás, törekvések elégteleneknek bizonyultak be.

Az egyén s a társadalom céljaik elérésére irányzott munkálkodásának készakaratos megakadályozása a bünt képezi.* Saját haladáásért csak önmagának felelős mindenki; s ha ellene vét, csak lelkiismeretének tartozik számolni; hiszen ha önösségbe merülve szétbontja a köteléket, mely embertársaival egybekapcsolja, maga lakol leginkább, a jéghidegség által, mely keb'ét, elméjét megdermeszti, eltompítja, mely előli benne a meleg részvét, a nemes lelkesülés minden képességét. Ha azonban a közös cél oltárához nemesak maga áldozattal nem járul, de szentségtörő kezekkel mások adományaihoz nyúl, vagy az oltárt magát kísérti szétrombolni, magát az álladalmat támadja neg lázadás, zendülés által, vagy az egyének élete, tulajdona ellen tör, a társadalomnak joga keletkezik a vétkest körébe visszautasítani, magát ellene megvédeni, minden hason támadást jövőre lehetlenné tenni.*)

A büntetésnek eme nemleges inkább, mint igenleges célhoz vezető fogalma sokáig el volt ismerve a tudományban úgy, mint a gyakorlatban. Ezen alapultak az elrettentés, a vizstörlás, az isteni igazság elméletei, mindannyian elégtelennek s félszögek, mert mindnyájan egyoldalúak. Az egyes embert mint pusztá eszközt mások elrettetésére használni nem szabad, bűn volna ez magában is, bűn egyéniségének elidegeníthetlen joga ellen. A vizstörlás vagy hosszúérzetből ered, s ekkor erkölestelen, mert sem alapja, sem célja nincs,**) — egy szerencsétlennek jajveszékése a már végbe vitt tetteket vissza nem idézheti az időtől, melynek folyama vissza nem fordul;***) -- vagy az isteni igazság kiengesztelésének, a világrend helyreállításának szándokából indul ki, mintha bizony az erkölesi rend egy mesterségesen összeállított gépezett volna, melynek kopott, törött részeit megújítani lehetne s kellene, nem pedig élő szervezet, mely magától fejlődik tova, s melynek sebei csakhamar begyógyulnak, feltéve, hogy a kórányagot belölök eltávolítjuk. Ha a bűnöst cél nélkül sújtjuk, egy rosztat másikkal tétéznk, mert hiszen a bűnös maga is egy erő, melynek, ha jóra irányulna, az emberiség hasznát vehetné, míg így a veszteség ket-

*) B. Eötvös József és Lukács Móricz: Fogházjavítás. Pest. 1842 Bevezetés 15 l.

***) Sárvári Jakab. A büntetésről s különösen a halálbüntetésről Pest 1844. II. Szakasz.

***) Beccaria. Idézett munka XV. §.

tős : az elkövetett kárén kívül még eszközlőjéé is, a ki igyekezeteivel azt talán kipótolhatta volna.

Mindazonáltal volt kor, midőn emez elméletek is jogosultak valának. Mert jogosult az, a mi igaznak tartatik ; esakhogy a tudomány gyarapodik, s a mi ellen két század előtt szót emelni aligha lehetett, korunkban gyakran el van már ítélve s ha a gyakorlatban eltörölve nincs, nem eszköze többé, akadály a haladásnak. Az államezél felfogásának fejlődésével fejlődött a büntetésé is ; valamint abban a szabad társasulás, ebben a javítás eszméje lépett mindinkább előtérbe ; a javításé, nemcsak az egyes bünösre nézve, de a társadalom egyéb tagjait illetőleg is, az igazság iránti megrendült tisztelet helyreállítás, a szükségképi összeköttetés kimutatása által, mely bün és büntetés, mint ok és okozat közt létezik. A bün anyagi s erkölcsi számtalan következményeket szül, melyek elterjednek s szétágaznak, míg hálózatuk utolsó szálai oly finomakká válnak, hogy közvetlenül észre sem vehetők ;*) a büntetés célja : e hálózatot tökéletesen megsemmisíteni, szétrombolni. S ez más módon nem eszközölhető, mint a gyökeres javítás által ; a rossz egész terjedelmében ellen nem sulyozhatja más, mint a jó. Elnyomni könnyebb, mint nevelni ; elijeszteni, mint maradandólag meggyőzni ; pillanatnyi cselekvénynek hatása is mulékony ; nagy eredményhez csak fáradságos munka vezethet.

S büntetni s javítani a társadalomnak nem csak joga, hanem egyszersmind kötelessége is. Kötelessége egyrészt saját céljának tekintetéből, kötelessége másrészt a bünös egyénisége iránt. Mert ki határozhatná meg, a bünöst tettének elkövetésére mennyiben indítá saját lelkének sugallata, mennyiben folytak be külső körülmények, talán épen a társadalom hiányos szerkezete, a törvények által szentesített, vagy szentesítettnek látszó, előitéletek, vagy az államhatalom mulasztásai a felvilágosodás terjesztésének, a testi s lelki nyomor megszüntetésének ügyében ?

A büntetés tehát a bünnek az állam által megállapított s e célra szolgáló közegei által alkalmazott anyagi vagy szellemi**)

*) Éles ítészettel kifejtették a bünnek ezen hatásait és utóhatásait Welcker az úgynevezett értelmi, Bentham az első-, másod-, harmadrendü kár elméletében. Lásd : Welcker id. munka. Bentham id. munka. Principles. I. Fejezet.

***) Szellemi, nem erkölcsi, rossz. Mint utóbb látandjuk, mennél magasabb műveltségi fokon alkalmazandók, annál szellemiebbek, s annál erkölcsösebbek a büntetések.

ellenszere, ellensúlyozása, mely mint érzelmi rosz kellemetlenül hat az érzékiségre, a romlottság útján levő lélekre nyomást gyakorol, s úgy a bűnös eszelekedete által megzavart jogrend, mint lelki egyensúlya helyreállításának eszköze. Forrása e szerint az államhatalom; alapja a társadalomnak, az egyénnek joga fejlődésben háborítatlanul haladni; ezélja a javítás a legszélesebb értelemben.

Kellékei szintén csak lassan állapították meg, hosszú tapasztalás és számos kísérletek után, úgy mint ez alapjának megismerésével, czéljának átértésével történt. Sőt a büntetés kellékeinek meghatározásában a módosulás, a haladás még gyakoriabbak s gyorsabbaknak mutatkoznak, mint általános elméletének fejlődésénél; minthogy itt két tényezőt kell számba venni: a büntetés alkalmazásának terét, a nép jellemét, nem kevésbé, mint forrását, a kor szellemét.*) A vad fékezetlen indulat sujt, a nélkül, hogy tekintené kit és mennyire; félműveltség állapotában: képzelet, nem vizsgálat útján meghatározott nagyságu büntett képzelt súlyosságú büntetés által toroltatik meg, mely a bűnösnek talán épen legnehezebb érzelmeit sérti, s az úgy is megtántorodottat, a helyett, hogy megtérése fájdalmi közt gyámolitaná, a végromlás örvényébe taszítja; a felvilágosultság szellemének van fentartva a bűnös elleni szenvedélyt a bűn ellen irányozni, a személy üldözését a romlottság erkölcsi okai megszüntetésének művével felcserélni, s elismerve azt, hogy az igazság a legáltalánosabb, legmagasabb czélszerűség, gyakorlatában az okosság s méltányosság szabályait a beható szigorú tudományos vizsgálat szövétnekének fényénél követni.

Mindenek előtt a büntetésnek személyesnek kell tehát lenni. Az ártatlan szenvedése erkölestelenít; érdemetlen büntetés az érdelemletet is gyűlöltté teszi. Igaz, hogy a családnak, a társadalomnak benső összefüggésénél fogva egyik tagjukra mért csapás közvetve számosat ér**); szükséges azonban ezen viszhatást, a mennyire lehet, enyhíteni, s különösen magát a büntetést mennél inkább a bűnös lelkére s annak jelen beteg állapotára összpontosítani, mond-

*) Az ausztriai 1803 büntető törvény kihirdetési nyílt parancsában helyesen van kimondva, miszerint a fennálló büntető törvények az ismeretek, a műveltség előhaladása s a körülmények változása szerint tökéletesbítendőek.

**) Sz e m e r e : A büntetésről és különösen a halálbüntetésről. Budán, 1841. 70. l.

hatnók egyénesíteni s időlegesíteni*), ha e kifejezések használatban volnának. Sa mint az ártatlant e szerint büntetés alá venni nem szabad, a bűnös is csak bűnössége arányában fenyítendő meg, a takarékoság és megbecsülhetőség**), az arányosság és osztékonyosság, az egyenlőség és megmérhetőség tehát a büntetésnek lényeges tulajdonai, melyek nélkül sem magára a bűnösre javítólag nem hathat, sem másokra, mert az erkölcsi érzetnek felgerjesztése a törvény ellen nagyobb kárral jár mindig, mintsem hogy a tulszigor által előidézett megfélemlítés azt valaha ellensúlyozhatná.

A példásság**) s népszerűség a bűnösre magára nem tesznek benyomást, de annál nagyobbat a népre; a hasonszerűség, bár némelyek által a büntetés fontos kellékének tartatik, nem kívánatos, a büntetésnek nem az lévén feladata, hogy a büntett emlékét fölelevenítse, sőt inkább az, hogy annak utolsó nyomát is eltörölje. Kétségtelenül ohajtandó, hogy a büntetés a léleknek mindig azon rugóját nyomja, mely a büntett elkövetésére serkentett, de e fogalmat inkább az ártani gátlásnak s a személyes javulás előmozdításának kellékei alá sorolnók. Az elengedhetőség szükségét, fájdalom, már gyakran szomorú módon bizonyította a tapasztalás; az anyagi haszonra fordíthatóság kelléke nemzetgazdászati szempontból méltányolható, a többiekkel szemben azonban csak másodrendű tekintetet érdemel.

Oly eszményi büntetés, mely ezen tulajdonokat mind teljes mértékben egyesítse, nem létezik. Feladatunk, hogy mindinkább megközelítsük, de mire az emberi nem haladásában e fokot eléri, büntetésre többé nem is lesz szükség, birodalmát a nevelés hódítandja meg.

*) E tekintetben igen rossz hatásnak a becsületbüntetések, melyeket könnyen egész családokra terjeszt ki a közvélemény, s melyek az illetőn orvosolhatlan, örökké sajnó sebet ejtenek.

**) S z e m e r e idézett munka. 81. l.p.

***) A példás büntetés alkalmazásánál igen óvatosnak kell lenni, nehogy lelki elkeseredést vagy maradó gyalázatot szüjjön.

II. Fejezet.

A büntetés nemei.

Halálbüntetés; testi büntetések; becsületbüntetések; vagyonbüntetések.)*

A büntetés elméletileg, a mint az előbbi fejezetben kimutattuk, úgy a kiengeszteléstől, mint a kárpótlás s a bosszútól különbözik, történetileg azonban mégis belőlök fejlődött, ámbar nem egy időben s egyenlő mérvben a három fogalom mindegyikéből. A bosszú s a kárpótlás eszméi és rendszerei inkább csak későn, a german egyéni szabadság szellemmel együtt tűnnek fel mint a büntető jog tényezői; a vallásos intézmények különösen már az ó-kor történeti hajnalán látszanak tulnyomóknak, s büntetései is kétségen kívül eredetileg ezeknek voltak kifolyásai. Symbolikus jellegüket mindazonáltal, mint a görög s utána a római élet általában, csakhamar elvesztették és észszerűen, ha nem is rendszeresen, képződtek tova, főleg azon helyes józan érzet folytán, mely az ó korban a mostani elméleti tudomány helyét sok tekintetben pótolta, s a mely ha nem is válhatott a haladásnak oly hatályos eszközüvé, magánál állandóságánál fogva tévedés ellen emennél gyakran biztosabban szolgált. S csakugyan, az ateni polgárosodás virágzásának, valamint Róma köztársaságának korában a szabad állampolgárokra

*) Csengery Antal: Magyar szónokok könyve. Pest: 1851. Szemeré élet aza. — Balla Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Pest 1841. Szalay László: Publicistai dolgozatok. Pest 1847. II. kötet. Joh. Baptist Zugschwert: Die Schärfungen der Freiheitsstrafe. Wien 1865. Bentham: Theory of legislation. London 1864. Principles of the penal code. Pautler Tivadar: Büntetőjogtan, első kötet.

mért büntetések enyhék, s a közműveltséggel összhangzók valának, miután leginkább száműzetésből s pénzbírságokból állottak; testi fenyíték, mint később, mint most, már akkor is szabad ember méltóságával össze nem férőnek tartatván, s a halálbüntetés Rómában kétszáz ötven esztendeig lévén a lex Porcia által megszüntetve. De a rabszolgákra ezen emberies szellem nem terjedt ki; a büntetések tekintetében, mint másban, szintén csaknem teljes önkénynek voltak alávetve, s mint a közélet egyéb ágaiban, úgy ebben is, ezen igazságtalanság megtermé gyümölcseit. Mert a császárság korszakában, midőn a különbség szabadok s szolgák közt mindinkább enyészni kezdett, nem annyira az által, hogy az utóbbiak állapota javult volna, mint azon értelemben, hogy mellőlük súlyodt le a szabadoknak nagy része, czekre is lassanként a rabszolgák iránt divatozó büntetések alkalmaztattak, melyekkel a keresztények s később az eretnekek üldöztetései a kedélyeket különben megbarátkoztatták volt. Később a középkor első századainak vadsága, utóbb az elrettentési elmélet kegyetlenségüket még növelte; hozzájuk járult az egyházi szigorkodás (ascetismus) szelleme, a testet magában bűnösnek, a kint magában tisztitónak, javitónak ítél:én*), s így keletkezett a kínzások, a súlyosított halálbüntetések rémitő halmaza, mely még a mult században is a keresztény európai jogtudomány gyalázatát képezte, míg Beccaria és Bentham fel nem derítették, s az emberiséget arról meg nem győzték, hogy nem az idegekre, az akaratra kell a büntetésnek hatást czéloznia, hogy eredményhez vezethessen. De még napjainkban is, midőn a közvélemény aránylag oly gyorsan alakul, nagy a távolság az elmélet és az életbeléptetés közt; az emberszeretők törekvései a legmiveltebb nemzetek törvényeiből sem bírták eddigelé a mult vérengző emlékének utolsó nyomait végképen kitörölni, s elismerésre juttatni azon elvet, miszerint vérrel vért s szennyet lemosni nem lehet.

Pedig közel száz esztendeje, mióta a halálbüntetés feletti vita szakadatlanul foly. A kérdés komolyságától, fontosságától áthatva az írók, kik e tárgyról értekeztek, mintegy lelkiismereti kötelességét teljesítve szólnak. Beccaria szokott virágos meleg irányát logikai szárazsággal és rövidséggel, mint élesebb fegyverrel, cse-

*) Beccaria: idézett munka XII. czikk. — Bentham: idézett munka II. czikk. —

reli fel; a rendesen óvatos hideg Bentham fontolgatását egy pillanatra feledi és lelkesülve kiáltja: „Halál! és mindig csak halál! Ehhez nem szükséges sem a lángész mély gondolkodása, sem a szenvedélyek elleni ellentállás. Csak engedni kell nekik, s rögtön elsodornak a vesztőhely végzetszerű terére.“*) Az okok mindkét részről tehát már rég fel vannak hordva, itten csak rövid átnézeteket adhatjuk. **)

A halálbüntetés mellett csupán két érv hozathatik fel: hogy leghathatósb, s hogy más által nem pótolthatatik. Ha e két tétel áll, jogszerűsége is be van bizonyítva; a társadalom haladását egyes egyén ellenszegülésének megakadályozni nem szabad, az emberiség joga az övén fölül áll; de a lehetségtől, tökélyesedni, javulni az egyén mégis csak akkor fosztathatik meg, ha más mód nem volna fellelhető, visszas akarátának akadályát a társadalom utjából eltávolítani. A tudomány azonban jelen állapotában talált ilyen eszközt***); a magánfogság a halálbüntetésnél hathatósb s erkölcsibb. Hathatósb, mert míg amaz pillanatnyi, ez élethosszigan tartó benyomást okoz; s a magánzárka falzata a külvilág előtt épen oly komor, épen oly néma, mint a sir. Erkölcsibb, mert míg az emberiség fejlődését könnyíti, az egyén jogát is tiszteletben tartja.

De a rossz következmények, melyek a halálbüntetésből erednek, annyira fölülmulják a hasznot, melyet szül, hogy még azon esetben is, ha valóban pótolhatatlan volna, megszüntetése a társadalomnak aligha járna kárával.**)

*) Bentham: id. munka. Principles of the penal code III. rész, IX. cz. Beccaria id. munka XVI. §.

**) Az 1840. évi V. czikk által a büntető rendszer behozása iránti véleményadás végett kiküldött válaszműny 1841 decz. 22-én tartott XIII. ülésének jegyzőkönyvében mesteri esetelésüket olvashatni.

***) Elismerik ezt a halálbüntetést legtöbb védői, a mint Amarinak s másoknak az olasz felsőházban 1861-ben tartott beszédeiből kiviláglik, valamint a főrendek nyilatkozatából, mely az 181³/₄-ki országgyűlés iratainak III. kötetében a 203. ülés jegyzőkönyvében olvasható, hogy t. i. a halálos büntetést csak akkor tartják megszüntethetőnek, ha az a büntetés egy más hathatósb nemével, m i l y e n t a m a g á n r e n d s z e r ű e l j á r á s b a n s z e m l é l n e k, pótolatik.

**) Rossi midőn azt írja: L'abolition et le rétablissement de la peine de mort ont passé au milieu des peuples, comme des mesures de cabinet“, maga is bevallani látszik, hogy a halálbüntetés eltörlése, a hol történt, a jogrendet mélyen meg nem ingatta.

Igaz, hogy a halál ártani gátló, hanem a javítást lehetleníti, a haszonra fordíthatást kizárja; példás, hanem egyszersmind vagy szánakozásra indít s igazságtalannak tűnik föl, vagy eldurvit és kegyetlenségre ingerel, ugyanazon büntettek elkövetésének feltételére, melyeket fenyt, s így nem hogy vétket megelőzne, de még a talajt termékenyíti, melyből a bűnök fakadnak.*) Első tekintetre személyesnek tetszik, de vajjon a kivégzett családja nem sujtatik-e néha talán épen oly keserűen, mint ő maga, s a becstelenség, mely a nyilvános kivégeztetéstől már mint testi büntetéstől is elválaszthatlan, nem hátrál-e könnyen a többé nem létező bűnösről ártatlan gyermekeire?**) S ha a többi kelléket keressük, melyeket az igazság a büntetésben megkíván, vajjon egyenlő-e a halálbüntetés az ifjúra s az aggra, a családot fenntartó atyára s a könnyelmű ledér katonára, a megrögzött gazra s a bűnbánó szerencsétlenre nézve? vajjon osztékony-e, hogy az egyének s a bűn súlya szerint lehetne alkalmazni? vajjon megbecsülhető-e? S midőn nemmel kell, hogy mindezen kérdésekre feleljünk, habozhatunk-e még, ha megfontoljuk, hogy a halál végleges, helyre hozhatlan, hogy csalóka jelenségek a legnagyobb gond mellett is embert tévutra vezethetnek, s hogy a felelősség terhe alatt a lelkiismeret ösztönzéseinek engedve, inkább, mintsem hogy egy ártatlan vesztét okozza, a bíró gyakran a bűnöst is felmenti, s hogy így súlyossága miatt e büntetés bizonytalanná válik? Pedig a büntetést nem belső szigora, hanem bekövetkezésének kikerülhetlensége teszi félelmetessé.***)

A történeti iskola azonban, mely a büntető jog terén már any-

*) Példá: ezen állítások bebizonyítására számtalant lehetne felhozni Mittermaier, Szemere munkáiból, Olivecrona svéd tanár előadásából, a hírlapokból s a mindennapi tapasztalásból. Somogy megye némely részeiben 186^{3/4}-ben a rablók rögtön ítélő eljárás folytán történt számos kivégeztetése után a halál eszénjé anynyira elvesztette ijesztő hatását, hogy a gyermekek egymással „akasztósdit” játszottak.

** Ezen gyászos kör ülmény mellett tanuskodik a tapasztalás, mely azt mutatja, hogy a fiu, ennek folytán a társadalomból mintegy kilökve, vajmi gyakran követi atyja nyomdokait a gonosz-ág ösvényén. S Hye-Glunek lovag még sem átalja az akasztásnak más kivégeztetési nemek felett előnyt tulajdonítani, épen mert becstelentőbbnek tartatik! — A z a u s t r i a i b ű n t e t ő t ö r v é n y m a g y r á z a t a. Fordította Somossy József. Bécs 1856. I. rész. II. Fej. 13. §.

***) Beccaria idézett munka XX. §.

nyi vereséget szenvedett*), bár önmagát czáfolva, midőn egy puszta elvont elmélet kedvéért a tapasztalás, a tények bizonyítékai ellen fordul, ezen okokat mellőzi, és a halálbüntetés fenntartása végett a szentírásra, a történetre, a gyakorlatra hivatkozik, mintha ezek czáfolhatlanul megállapítanák, hogy szüksége már az isteni kinyilatkoztatásban, az emberi öntudatban székelne. A szentírásbeli idézetekre hasonló idézetekkel felelhetni**); a történet maga szól legvilágosabban azok ellen, kik e tárgyban reá utalnak; alig volt kor, alig hely, hol kísérletek ne történtek volna a halálbüntetés eltörlése iránt, visszaállítására pedig karöltve járt mindig a szabadság hanyatlásával, a műveltség elfajulásával, a haladás tanjának tagadásával; hiszen a közélet tiszteletéből az egyéni élet szentsége is következik; míg a nép érzetében a kegyelem jogának szüksége nyomon kíséri a halálbüntetést, ellene mintegy óvást emelve, s gyakran, habár bizonytalan éssz szabályozhatlan működéssel, egyesesen tiltakozva.

A halálbüntetés népszerűségének érvét még határozottabban visszautasítják a statisztikai adatok. Eltörlése ugyan csak Oláhországban, Uj-Granadában, Észak-Amerika némely államaiban, Svájc némely cantonjában s Németország kisebb tartományai közül egyikben másikban lett eddig bevezetett ténynyé***); de Würtembergben, Portugallban s Németalföldön, hol 1862 óta kivégzés nem történt, s Olaszországban indítványoztatott; az utóbbiban igen csekély többséggel vettetett félre a senatus által, miután a képviselő kamarában elfogadtatott; Angolországban is már többször került szóba s gerjesztett közfigyelmet. Francziaországban a halálítéletek száma évről évre apad; 1826-tól 1830 ig középszámitással 111, 1831—1835-ig 66; 1858-ban 38, 1859-ben 36, 1861-ben 26, 1863-ban 20, 1864-ben 9 mondatott ki, s ezek közül is csak öt hajtattott végre**); mely szám harminczhat milliónyi népességhez arányítva

*) Olvasóinkat csak a mult század hosszas vitáira figyelmeztetjük a kinnpad eltörlése felett.

**) A halálbüntetés mellett különösen felhozattak a következő helyek: Gen. IX. 6. Exod. Róm. XIII. 41. ellene Ezechiel XXXII. Máté ev. VII. 1. és XXVI. 52. v. Lukács ev. XVIII. 20.

***) Jogtud. Hetilap 11. sz. Az új olasz büntetőtörvénykönyvben, mely már szentesített, a halálbüntetés szintén mellőztetett.

**) Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung 1865 júliusi füzet 398. lap.

oly parányi, hogy kiviláglik, miszerint a halálbüntetés ottan czélszerűség kérdése többé nem lehet.

Magyarország viszonyai e tekintetben sokkal kedvezőlenebbek. Öt év alatt (1855—60) 277 egyén íteltetett halálra, kik közül 200 végeztetett ki*), s okunk van hinni, hogy az utóbbi években az arány nem változott.***) Szomorú tanuság a népnevelés elhanyagolása, a börtönök czélszerűtlen állapota, a büntető szervezet hiányossága ellen! Mindamellett, hogy jobb jövőt várhatunk, arról az 1843-ki büntető javaslat s az annak kedvező közvélemény kezekednek. Mint elvkérdés a halálbüntetésé el van döntve, megszüntetésének nincs már egyéb akadálya, mint a „vis inertiae“, melylyel a fennálló mindig előnyére bír, s a körülmény, hogy az erőlködések, melyek ennek megdöntésére szükségesek, jelenleg ideiglenesen más feladat megoldására irányozvák. Reméljük, hogy minél előbb ismét alkalmat találhatnak azon munka befejezésére, melyet huszonöt év előtt oly dicsteljesen kezdtek meg.

Mig a halál a bűnös egész földi létét megsemmisíti, a büntetésnek egyéb nemei csak bizonyos részét érik közvetlenül, habár közvetve egyik sem hathat kizárólag a testre vagy a lélekre. Ezt előre bocsátva, most a büntetések osztályozására térhetünk át, a nélkül, hogy félreértetve gyanuba essünk, mintha különböző neveiket egészen különszerűeknek és csakis bizonyos részletes benyomást okozóknak hinnők.

A rossz, melyet társadalomban élő emberre mérhetni, négy-nemű lehet. Vagy közvetlenül testi érzékei érintetnek kellemetlenül a testi büntetések esetében; vagy polgári állásán s a tekinteten ejtetik csorba, melylyel embertársai iránta viseltetnek, s e czélra a becsületbüntetések szolgálnak; vagy vagyona és vagyoni körülményei illetetnek hátrányosan, midőn vagyonbüntetés rovatik reá; vagy szabadságától fosztatik meg nagyobb vagy kisebb mérvben, hosszabb vagy rövidebb időre, szabadságbüntetésnek adatván hely. E büntetések mindegyike alá ismét több módosításai sorolhatók, melyeket egyenkint röviden felemlítünk és megbírálnunk.***)

*) K o n e k : A bűnvádi statistika múltja és jövője hazánkban. Statistikai közlemények I. k. II. füzet.

**) K o n e k statistikájában a rögtönbíróóságok által 1862- és 1863-ban halálra ítélték számát 67-re teszi.

***) E felosztásban főképp Pauler rendszerét követtük. Lásd B ü n t e t ő j o g t a n I. kötet, III. fejezet, 2. czikk.

A testi büntetések testesonkitók vagy testsanyaritók. Amazok úgy az ész, mint az érzelem által feltétlenül kárhozthatva, már csak ódon törvénykönyvek penészes lapjain olvashatók, emezek közül használatban vannak még a veretés, bilincsekkeli terhelés, s a bőjtöltetés, ez utóbbi kettő nem önállóan, de csak mint a börtönbüntetések súlyosításai.

„Ha a halál a bűnös létét, a veretés jövendő javításának lehetőségét szünteti meg.“*) Oszkár svéd királynak ezen állítását támogatja a pusztán csak tapasztalatokon induló Balla**), támogatja Zugschwert***), nem kevésbé mint az 1840-ben kiküldött országos választmány egyhangu ítélete^{1*)}; bizonyítja az észnek szava. S míg a megfenyítettben a szemérmet kioltva, a veretés az erkölcsi-ség utolsó bástyáját dönti meg lelkében, s fejére beestelenséget hozván, a törvényes büntetést kiszámíthatlan balkövetkezményekkel toldja meg, a közönségre, az arról értesülő népre sem gyakorol üd-
vösebb befolyást. A durva erőszak alkalmazása védtelen ellen fel-lázítja a műveletlen kedélyt is, s nem gerjeszthet kedvező véle-ményt az államhatalom iránt, mely csak ily fonák eszköz által tarthatná fenn tekintélyét; nagyobb megvetést pedig mi sem kelt-het fel iránta, mintha a bűnös e büntetést daczolva s mintegy kihi-vólag bátran állja ki.^{2*)} S ezen czélszerűtlenségén fölül az még közvetlenül is megbecsülhetlen s egyenlőtlen, a veretés által fel-költött érzelmek s kedélyállapot következtében előidézett idegmű-ködések s az ezeket követő vérkeringési zavarok terjedelme meg-határozhatatlan, s nem egy eset van reá, hogy halállal végződtek; a szenvedések, melyeket különböző neműek, koruak, testalkatuak a pálcza alatt kiállanak, nem bűnök súlyától, de idegeik erejétől függnék; s míg az újra vétkezhetés díja reményében sanyarait váll-vonitva eltűrő gonosz a deresről hetykén nevetve kél fel, az, ki e büntetésnek először vettetik alá, kinos szégyenérzete keservében oly tettekre vetemedhetik, melyekhez előbb gondolatban sem fordult.

*) Über Strafe und Strafanstalten von Oskar, Kronprinz von Schweden und Norwegen. Aus dem Schwedischen übersetzt von Treskow. Mit Einleitung von dr. Nik. Julius. Lipcse 1841. 16. lap.

**) Balla Károly. Vélemény a büntetési mód javítása iránt 29. l.

**) Zugschwert. Die Schürfnngen der Freiheitsstrafe. Wien 1865. 1. Fejezet. II. sz. 5. §.

^{1*)} Lásd a XIII. ülés jegyzőkönyvét a hivatalos kiadás 34. lapján.

^{2*)} Lásd ennek példáját Balla munkájának 27. lapján.

A ki az ismeretlen testi fájdalomtól fél, azt e büntetés vagy hozzászoktatja, vagy a helyett, hogy meghajtaná, megtöri; a ki pedig hozzátörődött, példájával másokat még utánzására buzdít.

Ily okoktól indítatva, a francia törvényhozás már több, mint félszázad előtt, Poroszország 1848-ban (márczius 6-kán kabinetrendelet által) Norvégia, Belgium, Olaszhon, Németország legnagyobb része e büntetést eltörölték. Ausztriában 1848-ban május 22. kelt császári határozvánnyal megszüntetve, 1852. május 6-kán kiadott rendelet által ismét felélesztetett, részint mint a börtönbüntetés súlyosítása, részint mint főbüntetés vétségeknél és kihágásoknál.*) Hazánkban már az 1836-ki országgyűlésen jött kérdésbe; — 1840-ben a büntetés-javítás végett kiküldött választmány egyhangulag elvetette; az 1843⁴. országgyűlés alkalmával a főrendek egy izenetükben**), „örömmel nyilvánítják azon meggyőződésüket, hogy a veretést a t. Kk. és Rr. bünjogi vétségekre nézve nélkülözhetőnek látják, hosszabb fogság által lévén az pótolható. De vétségekre és rendőri kihágásokra nézve, megszorítva ugyan, de megtartandónak vélik“, s ugyanazon országgyűlésen Vas megye egyik követe B . . . J . . . szintén megmaradása mellett szölt***), „mert hazánk kiterjedéséhez kevés lévén a népség, a mezei gazdaság virágoztatására ugy is kevesek a munkás kezek, már pedig a testi büntetés megszüntetése folytán hosszabb ideig tartók lesznek a szabadságbüntetések, mi által a gazdaság hátramaradást szenvedne.“ Hasonló érvet, a mint mondja, emberisegi tekintetkből hoz fel Hye Glunek^{4*}, mintha a kétséges és minden esetre parányi anyagi előny kártérítést nyújthatna a sebekért, melyeket a veretés büntetése a közerkölcsiségen naponkiut ejt s behagedni nem enged.

A legujabb időben az ideiglenes törvénykezési szabályok^{5*)}, a kor szellemének s az 1848-ki törvények rendeletének engedve, a büntetést a büntettekre nézve megszüntették, s körét kihágások esetében is megszorították. Vajha ne legyen távol az idő, mikor majd egyáltalán csak a mult keretében fogjuk szemlélhetni!

*) Hye Glunek. Id. munka 315. lap. Csupán csak visszaesők ellen.

**) Az 1843⁴. országgyűlés iratai III. kötetének 68. lapján.

***) A 36. ülésben.

^{4*)} Hye Glunek id. munka I. kötet, 313. lap.

^{5*)} II. 2. §.

A rabbilines fogalma a nép öntudatában a zsarnoki önkény eszméjével azonosul. Ez már magában is elegendő ok, hogy a büntető hatalom használatával felhagyjon, pedig nem az egyetlen és nem a legnyomósabb. -Anyagilag a békók a rab munkaerejét jelentékenyen csökkentik; egészségere is kártékonyan hatnak*), erkölcsileg szüntelen bűnére és gyalázatára emlékeztetve, szívét durva csörgésükkel a megbánás ellen keményítik. A magyar jogban még fennállanak, mint a középkor foszlányai, bár 1853. június 5-diki helytartótanácsi rendelet által az ujkori osztrák codex szabványaihoz idomítva**); a magyar büntető javaslat már a börtönfegyelemnél sem tartá a lánczolást szükségesnek.

A börtönbüntetést mint a börtönbüntetés sulyosbítását***) szintén feltétlenül kell kárhoztatnunk. Mint általában minden testi büntetés nem takarékos; a valódi rossz, mely belőle foly, nagyobb mint a látszólagos. Börtönben étel ugy is csak annyi adathatik, a mennyi az egészség, a munkaerő fenntartására okvetlenül szükséges, a rendszeresített börtöltetés mellett mennyisége még alább szállítván, a fenytetre oly bajok hárittatnak, melyek igazságos büntetés fogalmával semmiképen meg nem férnek.**) S hogy a gyomor üressége a lélekre akármily más hatással lehetne, mint, hogy az állati szenvedélyeket felköltse, oly állítás volna, melylyel tudományos munkában találkozunk még sehol sem sikerült.

A becsületbüntetések vagy szégyenítők, mikor a szunnyadó becsületérzést iparkodnak felkölteni, s az akaratban üdvös vizsgálást gerjeszteni, vagy beestelenítők, midőn a bűn gyalázatát a büntetőre átruházván, a törvényhozó öt örökre becsületnélkülinek, javíthatlannak vélelmezi. Amazok közt a bírói megdorgálást hazai jogunkból átvette a büntető javaslat; természeténél fogva azonban csak enyhe esetekben alkalmazható, főkép midőn nem átalkodott gonoszság, csupán vétkes könnyelműség okozta a törvényszegést. A beestelenítő büntetéseket ellenben már az értelem egyszerű belátása is oly határozottan kárhoztatja, hogy ellenök fölösleges még a tapasztalás ítélete is, habár ebben, mint mindenben, a józan elmé-

*) Z u g s c h w e r t id. munka. 4. lap.

***) Lásd H e r b s t. Handbuch des österreichischen Strafrechtes. Wien. 1859. 102. lap.

****) Mint fegyelmi eszközt később tárgyalandjuk.

*) Z u g s c h w e r t id. munka 31. l.

let a tények bizonyossága által erőt soha sem veszíthet, csak nyerhet. A becsületet elveszteni lehet, nem elvenni*); s ha e szerint a törvényhozás, a képtelent megkísértve, körét áthágja, már csak a hatalom rémeszközeivel rendelkezhetik, az igazság méltóságáról önkényt lemondott.

Megmagyarázható különben a becstelentítő büntetések használatát, ha tekintetbe vesszük, hogy az elrettentési elv szüleményei**) s minden ezen elven alapuló jogrendszerben lényeges helyet foglalnak. Hiányaik kézzelfoghatók ugyan; nem személyesek, hiszen az ítélet, mely egyént az emberi társadalomból kizár, kizárja egyszersmind családját, hozzá tartozóit; nem egyenlők, az élet reményekkel viruló ösvényére lépő ifjú s a kiszáradt keblű aggastyán előtt; nem osztékonyak s megbecsülhetők, hiszen becsület dolgában a gyanu teljes megvetéssel csakhamar azonossá válik; helyre sem hozhatók, mert a becsület nem oly szövetből készült köntös, melyet egyszer besározva, az államhatalom ismét tisztára moshatna. De mind ezen hibák dacára, példásak, a legpéldásabbak; s a középkorban***) ezen egy tulajdon elegendő volt a többi hiányát olleumérlegelni. S midőn a társadalmi súly s hatalom csak néhány felsőbb rétegben feküdt, s midőn a törvényhozó szeme előtt az alsóbb néposztályok érdekeit a nekik semmi fontosságot nem tulajdonító közöny tengere borította, kevésbé látszott, vagy is inkább látszhatott veszedelmesnek akár számos egyént is az alsóbb tömegbe letaszítani, s azt hinni, hogy mivel a sötétben cltüntek, többé a társadalmat nem is fenyegetik, mint korunkban, midőn ha egyes oligarcha nemis, de a polgár, az egyén annyival tágasabb hatáskörrel bír; bár nem egyszer történt, hogy midőn a szószékén s a pelengéren kívül más nyilvánosság nem létezett s az első el volt már foglalva, találkoztak, kik a pelengéért választották^{1*)}, hogy onnan terjeszthessék elveiket épen úgy, mint a kereszténység első századaiban néhány térítő a circust és fenevadjait.

*) Szemere id. munka 103. lap.

**) Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung 1861. 12 év. 13. sz. Wittermann. Die ehrende Strafe.

***) A büntetőjogban pedig a középkor Beccariáig tartott, sok helyütt még a jelen század első felében sem mult ki.

^{1*)} Számos példát lehetne minden nevezetesebb vallásos és politikai mozgalmából felhozni.

A pelengér és a kaloda ki is mentek már mindenütt a divatból; megmaradt azonban többnyire és némileg hazai jogunkban is, a mi a jelenkorban amazokkal bensőleg egyenértékű s csak külső veszélyektől ment, a becsstelenség fogalma mint büntetése, bizonyos megszorításokkal összekötve, melyek azonkívül minden büntett niatti elítéltetésből kisebb nagyobb mértékben folynak. Ezen utóbbiak közül némelyek ellen nem lehet kifogást tenni; a ki oly állással élt vissza, melyet vagy az állam bizott reá, vagy a melyben, legalább az európai társadalom jelen szerkezetében, bizonyos kezeséget vállal mellette a közönség előtt*), nem panaszkodhatik, ha ily kedvezményben részesülni, jövőre méltatlannak ítéltetik**); de ezen eseten kívül minden állandó jogtöli megfosztás szükségtelen, czélszerűtlen, jogtalan; akadály, melyet a társadalom az egyén és saját fejlődése elé hengerít. S a magyar büntető javaslat szerkesztői, méltón egyéb elveikhez, voltak annyi bátorsággal, hogy a mit Európában egy törvényhozó sem mert, a becstelenítő büntetéseket dolgozatukból száműzték.***)

„A vagyonbüntetések azon háromszoros előnnyel bírnak, hogy osztékonyak, példásak és érzékenyen sujtók. De arról meg kell emlékezni, hogy, ha meghatározott összegre szólnak, a legnagyobb mérvben egyenlőtlenek.“^{4*)} Különösen áll ez az elkobzásról, mely nem is személyes, minthogy bűnöst és ártatlant megválasztás nélkül sujt, és egynek cselekedetéért egész családot végromlásra juttathat,^{5*)} s már épen ha politikai bűnökre szabatik, annál gyölöletesebb, mert nem vétethetik foganatba, míg a veszély el nem mult, és czélszerűtlenebb, mert az ellenségeskedéseket s a boszúérzetet éleszti, melyeknek emlékét minél előbb el kellene takarni.^{6*)} A pénzbírságok ellenben üdvös hatással alkalmazhatók; mint az élvezetek megszerzésének megszorításai, az élvágy és fukar-

*) Példának okáért az ügyvéd, a gyógyszerész.

***) Szalay László. Publicistai dolgozatok. Pest. 1847. II. köt. 105. l.

****) Lásd erről Mittermaier észrevételeit a büntető törvénykönyvi javallatról. Pest. 1843. Az olasz kormány helytartójának 1861 febr. 17 kén kelt rendeletében, melylyel a piemonti codex a nápolyi tartományokra kiterjesztetik, ki van mondva az elv, hogy nincs becstelenítő büntetés.

*) Bentham id. munka 353. l.

*) Szemere id. munka 96. lap.

*) Bentham id. munka 332. l.

ság folytán elkövetett bűntetteknek egyenes ellenszerei; csak hogy egymagokban nem elegendők; a bűntetlenség kiváltsága, melylyel a gazdagok megkináltatnának, a legerkölestelenebb volna. Szegénynek és gazdagnak csak egy java van, mely mindenki előtt egyenlő értékű, melylyel mind egyaránt élhetnek vissza, s a melylyel való visszaélés a bűn kuforrása, s ez: a szabadság.

III. Fejezet.

Szabadságbüntetések.

Száműzés. Belebbezés. Elszállítás. Fogság és különféle nemei.)*

A büntetés a bűnnek egyedül elnyomására szolgálhat, forrásait lecsapolni nem áll hatalmában. A tudatlanság s a nyomor, a bűn ezen két főoka, minden büntetőjogi rendszabálylyal daczolnak; csak a nemzet anyagi emelése, vagy szellemi érdekek teremtése, melyek a köznép figyelmét, tudvágját is felköltsek, s a műveletlent is az állatiasságtól elvonhassák, képesek a társadalomra kiható változást eszközölni, melynek folytán az alsóbb osztályok is önállóbbakká válnának önmagok, szenvedélyeik irányában, s a felsőbbekben az erőlködés nélküli gazdagodás vágya nemesebb indulat által helyettesíttetnék. S nagyrészt még a másodrendű bajok, melyek a büntetést szülik, sem háríthatók el bármilyen fenyték által is; az ittasságot, a törvénynek szokássá vált megvetését, a büntetlenség kísértetbe vivő reményét a törvényhozás nem büntetések, de nevelés, a közszellem ébresztése, a törvények egyszerűsítése s a hatóságok részéről való szigorú tisztelete, és a fenytő eljárás gyorsítása és biztosítása által fogja megszüntethetni. A büntetés ellenben csak egyénre s egyénileg alkalmazható, s így közvetlen célzatában arra kell szorítkoznia, hogy az egyes törvényszegések okát, a bűnös viszás akarátát s gonosz indokait esetről esetre eltávolítsa, s azokat jövőre kártékonytalanokká, sőt a hol lehetséges, az ejtett kárt megtérítőkké tegye; míg a példa, a tanuság s a javi-

*) Frederic Hill. Crime; its Amount, Causes and Remedies. London. 1853. Franz v. Holtzendorf. Die Deportation als Strafmittel. Leipzig 1859. —

tott bűnösök által az egyetemes közönségre hatni közvetett rendelkezést képezni.

Tulajdonképen tehát az egyéni szabad akarat a bűnnek azon alkotó eleme, melyre a büntetés működése terjed, s melyet megváltoztatni feladata. Ez adja meg a szabadságbüntetéseknek bölcsészeti alapjukat, melyet a fenyíték egyéb nemei nélkülöznek; hiszen ezek csak a multat torolják meg; a testi s a pénzbüntetések a bűn rögtöni ismétlését nem gátolják; a halál lehetleníti, de az élet árán; a beestelenség nem is enged többé választást jó és rossz közt, hidegen maga zárja el a megtérés kapuját. Csak a szabadságbüntetések viselik magukon gondviselés jellegét, s előrelátók, mint a műveltség higgadt kora; a többiek feledékenyek s mulékonyak, mint a vadaknak érzelmei.

A szabadságbüntetések ezenfelül megfelelhetnek minden igénynek, melyet az igazság támaszt. Személyesek és megbocséthatók, arányosak és osztékonyak, ártani gátlók s javítók, népszerűek s anyagi haszonra fordíthatók lehetnek, s némileg helyre is hozhatók. Természetesen nem minden alakjukban bírnak eme tulajdonságok mindegyikével; a századoknak és kísérleteknek hosszú sora kellett, míg minden heterogen elemről megtisztítva, valódi természetük és célirányosságuk felismertetett.

A legrégebb és látszólag legegyszerűbb szabadságbüntetés a száműzés, az egyén kizárása az általa megsértett társadalom államterületéről. Eredetileg nem is volt büntetés, „sőt inkább, menhely a büntetés ellen. Mert azok, kik a büntetést ki akarják kerülni, a száműzést választják, midőn lakhelyet változtatnak. S nem is hozatott egyetlen törvény, sem Rómában, sem máshol, melyben gaztett száműzéssel büntettetnék; ellenkezőleg, az emberek önként szöknek a száműzetésbe, mint oltalmazó oltárhoz, börtön, halál és gyalázat előli félelmökben. Tehát nem azért fosztatnak meg polgári joguktól, mert nem akarnak megmaradni, hanem maguk hagynak fel vele, s oldják meg kötelekeit. S miután két állam polgára egyszerre senki sem lehet, a szökevény csak akkor veszti el jogát, ha más államban már felvétetett.“*) S az önkényesség ezen színezete mindvégig megmaradt a száműzés büntetésén, bár a középkorban önállólag is alkalmaztatott, többek közt hazánk-

*) Cicero pro Caecina.

ban is*), míg az újabb törvényhozások közt különösen a francia tartotta meg, becsstelenséggel sulyosítva.**) Czélszerűnek azonban nem mondhatni; szigora a fenytettek állása- és vagyonától függ; némelyeknek nincs különös okuk hazájukhoz ragaszkodni, mások kétségbe esnének vagyonuk és családjuk elhagyásának pusztá gondolata felett is***); s egyáltalában, a műveltség terjedésével ezen eredetileg a halálbüntetésnél alig enyhébb fenyték zord jellegét mindinkább elveszti, s gyakran épen a kevésbé bűnösöket, mert kevesebb belátással bírókat legérzékenyebben éri, míg az ártatlan rokonok csaknem mindig szintoly mérvben lakolnak, mint a vétke. Közönséges bűnökre szabva, a nemzetközi jog elveit sérti**), s nem is javító, mert a minden segédeszközöktől megfosztott száműzött nehezen állhat ellent a nyomor bűnre ingerlő nélkülözéseinek^{5*)}; politikai megítéltekre, kik ellen Rossi sikerrel használhatónak hiszi, mily befolyással van, mutatja korunk, napjaink története; egyébiránt boldog a nép és a kormány, hol a száműzés magában terhes büntetésnek tekintetik.^{6*)} Külföldiek irányában, mindazáltal igazságos és czélszerű lehet, habár inkább csak mint rendszeti eszköz kóborok eltávolítására. Megjegyzendő, hogy a mely arányban a sorompók, melyek nemzetet nemzettől eltávolítottak, ledőlnek, s a közlekedés élénkebbé és bensőbbé válik, a száműzés mint büntetés mind kivihetetlenebbnek és haszontalanabbnak bizonyul.

A történetben előfordult már az eset, hogy szinte anyagilag lehetetlenné vált. A római császárság fénykorában az egész művelt világot foglalta magában, s e közt s a határain túl lakó barbárok közt erkölcsileg és szellemileg oly ür tátongott, hogy még büntetés által sem volt áthidalható. Ezen tökéletes és a történelemben páratlan önállóságnak s elkülönöttségnek, mely a romai állam sajátja volt, s melytől általános világbirodalmi színét nagyrészt kölcsönözte, egyik legjellemzőbb vonása, hogy valamint a terü-

*) P a u l e r id. munka 201. §. 2. jegyzet és 207. §. 1. jegyzet.

***) C o d e p é n a l. Expliqué et augmenté de notes par A. Rogron. Bruxelles. 1847. 3. §. 32. §.

****) B e n t h a m id. munka 350. l.

5*) K a u t z. Politika 420. l.

6*) K a r v a s y. Alkotmányi és igazságügyi politika. 129. l. 29. §.

6*) S z e m e r e. Id. munka 100. l.

letéről való menekvés, úgy a száműzés még gondolatban is alig merültek fel, s emennek helyébe a relegatio, a belebbezés lépett. Utóbb természetesen ezen büntetés is megváltoztatta jellemét, büntetőjogi alapfogalmainkkal együtt; a rómaiaknál a fenyíték kizárólag nemleges irányt követett a gonosztevő személye ellen, mely javításra nem célzott, de a bűnöst tartós nyomor, anyagi és szellemi függetenség állapotába süllyesztette*); mi, vagy személyére, vagy a közönségre igenleges üdvös hatást is törekszünk előidézni. Ujkori korlátoltabb területű államainkban a belebbezés legfőlegb mint rendőri intézkedés vétethetik alkalmazásba; mint büntetés egyenlőtlensége, megbecsülhetlensége miatt, s főképen azért elvetendő, mert nem eléggé sulyos, hogy akár példás, akár javító lehessen, s mégis eléggé kellemetlen arra, hogy a fenyített kedélyét folytonosan nyugtalanítsa és a törvény megszegésére készítse.

Még inkább kitetszik a különbség, mely büntetőjogi tekintetben az új és a római ókor közt fennforog, az elszállítás (deportatio) büntetésénél. A rómaiaknál történetileg fejlődött a belebbezésből, s a polgárjog elvesztésével összekötött kényszerrel teljesített eltávolítást jelent valamely félreeső szigetre élethossziglani ott tartzkodás végett.**) Az állam az elszállítottak gondját nem viselte, s többé nem létezének tekinthette, mert veszedelmes már nem lehetett, pusztá életén kívül mindentől megfosztva***), míg a büntetésével összekötött nélkülözések és szenvedések akarátát, tetterejét úgy is tökétesen elnyomták, még a legenyhébb körülmények közt is, midőn a nagyobb görög szigetének egyikére szállítottak; keményebb büntetés hely kijelölése által az elszállítás könnyen a lassu éhhalállal lön egyértelművé. Angolországban egészen mássá alakult át; a gyarmatosítás eszméjével összekötve, a legszövevényesebb büntetésnémmé képződött, melyről ítéletet mondani felette nehéz a tényezők sokféleségénél fogva, melyeket számba kell venni. Míg az amerikai gyarmatosok az anyaországtól el nem szakadtak, a sulyosabb bűnökért elítéltek ideiglenes rabszolgákként szállítottak oda, hogy az új telepítvényekben hiányzó munkaerőket pótolják. A gyarmatokban ez nagy elégtelenséget idézett elő,

*) Holtzendorf id. munka. Előszó VIII. l.

**) Holtzendorf id. munka 71. l.

***) Ugyanott 141. l.

a büntetésük kiállása után felszabadult gonosztevőktől származó veszély s kár miatt; s a mód, melylyel az elszállítás fogatosított, méltán költhetett aggodalmat*) Angliában is. Később, 1787 ben, Ausztrália jelöltetett ki mint a hely, melyre a bűnösök elszállítottassanak, a mi meg is történt, azon szándékkal, hogy általok ottan egészen új gyarmat alapítottassék. Nem tagadhatni, hogy a terv sikerült; az új szabad viszonyok, a munka szüksége és kikerülhetlen volta az elszállítottak közül számosat megjavítottak. A mint azonban túlnyomóvá lön a szabad bevándorlók száma, a gyarmatok érdekeivel ismét nem fért meg, hogy elszállítási helyek maradjanak. S így a büntetés átváltozott megint; magánfogsággal és az ideiglenes szabadonbocsátás rendszerével összekötve, a fokozatos javítófogságnak vált egy nemévé; mely azonban épen csak Anglia sajátos gyarmati viszonyai közt létesíthető. Franciaországban ellenben mindeddig a kísérletek, melyek e büntetés alkalmazása iránt tétettek, süketelének maradtak, s tőlök kezdettől fogva sem lehetett jó eredményt várni, az elszállítás úgy vétetvén fogatba, mintha a büntetés most is csak elrettentésre irányulna, és nem is a nemzet jogi meggyőződésének, de az elzsarnokosodott központi végrehajtó hatalom önkényes rendeleteinek lévén szüleménye; a cayenni deportatiók a szabadságbüntetések rendszerének oly kinövései, melyek csak a súlyosított halálfenyítékekhez hasonlíthatók a büntetések történelmében.

Az elszállítást Angolországon és Franciaországon kívül még Oroszország vette át a római jogból, minthogy Szibéria gyarmatosítása alkalmas céljának látszott. Mily eredménnyel használta, nem tudhatjuk, hiszen a zsarnokság szelleme nem fér meg a nyilvánosság- és a tudományosságéval. Egyéb országokban pedig az elszállítás vagy nem alkalmaztatott; vagy olyan kis mérvben, hogy abból következtetést vonni nem lehet. Magyarország viszonyait tekintve, itt aligha lesz valaha célszerű, sőt lehetséges; nemzetünk külső anyagi szám általi terjeszkedésre hivatva semmi esetre sincs, gyarapodása csak benső műveltsége erejétől tételeztetik fel. Érdekesnek tartottuk mind a mellett e büntetésnemet mégis röviden tárgyalni, mint a melynek történetileg nevezetes szerep jutott, és a mely magában tartalmazván a fogság elemét, oly tapasztalatokra

*) L, H o l t z e n d o r f i d. m. II. könyv 1. és 2. fejezet.

nyitott tért, melyek a börtönjavítások elméletében értékesíthetők.

Mig a fentebbiek szerint tehát a helyváltoztatási büntetések fejlődésükben mind szigorúbbakká váltak, a szoros letartóztatási büntetések története ellenkező irányt mutat fel. Ennek oka az, hogy a számítás, mely amazok közt legyenyhébb, legegyszerűbb egyszerűsmind, ezek közt legkezdetlegesebb fogalmu a teljes rabszolgaság. Hogy valaki szabadságának csak egy részétől s ideiglenesen fosztassék meg és büntetésének kiállása után régi jogai teljes élvezetbe visszalépjen, az ókor felfogásával egyenes ellentétben állt; a szabadság, polgári állást jelentvén, sem taglalható, sem időszak által korlátozható nem vala. A börtön, Ulpiánnak egy ismeretes mondata értelmében, nem büntetésre, csak biztossági letartóztatásra szolgált; a mostani nehéz fogság helyét, mint a halál után legsúlyosabb büntetését, a rabszolgaság, a „servitus poenae“, töltötte be, melynek nevei közt különösen kiemelendő az, mely bányamunkálatokra (a d metallum, ad opus metalli, és ad ministerium metallicorum) szóló elítélések által keletkezett.*) Ebben rejlett a későbbben általánosan szokásos gályarabság első csirája, mely a középkorban Európában szerteszét divott, s melyből ismét, miután a rabszolgaság eszméje elévült, Francia- és Olaszországban a bagnók, honunkban a súlyos közmunkák rendszere származott.

A bagnók, úgy Francia- mint Olaszországban tengeri kikötőkben fennálló börtönintézetek, melyekben a legsúlyosabb bűnökért börtönbüntetésre ítélték a legfáradságosabb munkákra alkalmaztatnának.**)

A rabok, régenten hosszú láncokra harminczan, negyvenen összebilincselve, most zárkás kocsikban szállítatnak az ország minden részeiből büntetésök színhelyére***), hol súlyos vas-

*) Friedrich Rudolf. Römische Rechtsgeschichte. Leipzig. 1859. II. kötet. 407. és 408. lap.

***) Holtzendorf. Id. munka 433—436. l. W ü r t h. Die neuesten Fortschritte des Gefängniswesens. Wien 1844. 9—21. lap. Relazione al ministro dell' Interno della Commissione istituita col Reale Decreto 16. Febbraio 1862, per l'esame di varj quesiti relativi alle materie penitenziarie, e disegno di legge preparato dalla medesima. Forino 1863. 10—14. lap.

****) Franciaországban jelenleg még Brestben és Toulonban, Olaszországban: Genuában, a Varignanóban, Szardínia szigetén, Anconában, Nisidában,

sal terhelve, szigorú fegyelem mellett közösen dolgozni kényszerítetnek; rendszerint a szabadban, s néhol még szabad munkásokkal is együtt. Három osztályba sorozvák, melyek közül az elsőbe azok tartoznak, kik büntetésük egy negyedét már kiállották s jó magaviselet által kitüntek, és az ily rabok csak könnyebb munkákra szoríttatnak. A második osztályba olyanok soroltatnak, kik sem az első, sem a harmadikba elhelyezve nincsenek, mely utóbbikba a javíthatlan és visszaeső bűnösök jutnak, kik kettős lánczeczal fenytve, fekhelyüktől csak annyira távozhatnak, a mennyre lánczuc enged. Különben ezen osztályozások csak az éji időre vonatkoznak, nappal, kivéven a harmadik osztálybélieket, korukra, bűnök-re, erkölesiségükre való tekintet nélkül összevegyítve dolgoznak, vagy is inkább henyélnék*), a munkatermekben és a kikötőkben. Mert bármi kegyetlenek legyenek a fegyelmi fenytékek, oly sokaság közt, különösen a szabadban, igen nehéz a rend fentartása, és a tapasztalás mutatja, hogy három szabad munkás tulságos erőlködés nélkül annyit végez, mint tíz rab a bagnókban, míg ezek azonfölül minden börtönintézetek közt anyagilag is a legköltségesebbek.**)

Szellemi átvitt értelemben már épen; javulásról az együtt élő, együtt tervezgető, társaságuk, munkáik nyilvánossága, a bánásmód, a testi fenyték által minden szégyenérzetből kivetkötetett átalkodott gonosztevőknél szó sem lehet; s e büntetés még el sem rettent, sőt hatalmas vonzó erővel bír a bűnösökre, kik a bagnokban a rosszal való dicsekedést tanulják meg, s a gyalázat egyenlőségében eltompult lelkiismeretüknek némi megnyugvást lelnek. S még a ki egészen el sem romlott, szintén csakhamar áldozatává lesz az általános rothadásnak az emberiség e ganéjdombjain; s míg a kevés erkölesi érzetnek, melyet a bűn szirtjein való hajótöréséből a vétkes netalán megmenthetett, lassankénti elkérgesülése büntetése szigorát kimondhatatlan, mert lelke legnemesebb részét széttépő kinnal növeli, szégyentársai már egészen elállattiasodva, rabságukat könnyen elviselhetőnek találják. A szükséges

Procidában, Gaetában, Portoferratoban, Brindisiban, Ischiában, Santo-Stefano-ban, Palermóban és Trapaniban állanak fenn kisebb nagyobb bagnók.

*) Holtzendorf id. munka 434. lap.

**) Az 1863-iki olasz börtönjavaslat indokolásában a 13. 14. és 78. lapokon. W ü r t h id. munka 15. és 21. lap.

fegyelmi büntetések roppant száma*), a gyökeres erkölcstelenség, mely minden helységben, hová a büntetés idejük letelte után szabadonbocsátott rabok visszatérnek, komoly félelmet gerjeszt, a visszaeséseknek az elbocsátásokhoz mért ijesztő aránya**), mindnyájan e büntetésnem hatástalanságát ecsetelik; és minden szakértő, úgymint Francia- és Olaszország egyhangú felvilágosodott közvéleménye sürgetősen követeli az utálatos bagnók eltörlését, botrányokból és kegyetlenségekből álló gyászos kíséretükkel együtt, ezen istenkáromlását, melyet az emberi gyengeség a tengerrel szemben mer a gondviselés ellen elkövetni.***) Hasonló érvek szólnak a közmunkák büntetése ellen, melynek súlyossága, főképp nem a munkában, hanem nyilvánosságánál fogva a tőle elválaszthatlan becselenségben rejlik. Erről pedig már az előbbi fejezetben szóltunk.

A gályarabságnál s a bagnókban, a mint e büntetés francia neve is mutatja**), a fenyíték fősúlya a kényszer-munkára van fektetve; a fogság eleme a közönséges tömlőcbüntetésben lép inkább előtérbe. Ennek főjellege az elítéltek közös elzárása és közös magukra hagyatása. A fegyelem abból áll, hogy a kikre az ítéletben súlyosítás méretett, e szerint vassal terheltetnek vagy megbőjtöltetnek; a rabok többet-kevesebbet dolgozni kényszerítettetnek, a túlságos henyéls, lárma, s a felügyelők elleni makacsság megfenyítettetnek. Nem szándékunk itt a büntetés elfajulását, a közös tömlőzőknek néha és néhol valóban irtóztató állapotját és következményeit lefesteni, ezt későbbre tartjuk fenn magunknak; csak véleméletem akarunk most e rendszerrel megismerkedni, és elveiből következtetni, vajjon szülhet-e jót, s ha nem, miért nem? ezt pedig csak szigorú elemzés által deríthetjük fel.

A közönséges börtönbüntetésnek kettő a tényezője: Az első, a szabadságtól való megfosztás, a második, a másokkal való egytűvézárás, a kényszer velők megismerkedni, s velők együtt élni s szen-

*) Toulonban 1850-ben 955 rabra 1692 fegyelmi büntetés alkalmaztatott.

**) Franciaországban 1831—35: 20%, 1835—41: 26%, 1850-ben Toulonban 4037 rab közt 473 volt; kik ismételve voltak kényszermunkára (a bagnókban) ítélve.

***) Fernand Desportes. La réforme des prisons. Paris 1862. Bevezetés VII. l.

**) Travaux forcés.

vedni; mert egytűvé csukott rabok még sokkal kevésbé kerülhetik ki az egymással való érintkezést, mint szabad egyének, a kik a társadalmi téren folyvást találkoznak; hiszen a kötelek leghatalmasbikái: a közös szerencsétlenség, közös remény érdekei csatolják őket egymáshoz, míg az erkölcsi szemérem gyöngéd, s a roszt durva trágárságától mégis oly tisztán megóvó leple köztök szét lévén szakítva, lelkük kölcsönös meztelenségét már nem fedheti el. Szorosán véve tehát e büntetés nagysága két mennyiség összeadásának eredménye. Ámde ezek közül csak az első ismeretes, megbecsülhető, állandó; a második folytonosan, esetről esetre változik a rabok műveltsége, romlottsági foka szerint. Az első elem magában még nem javító, csak ártani gátló*); a második nem csak hogy nem javít, hanem ront; hiszen a legjobb rabnak erkölce is meg van már bűne által ingatva, s a gonoszság mérges levegőjében, melyet folytonosan szí, lassanként elposhad minden gondolata, érzete; a közös börtön lakói mindnyájan csakhamar legromlottabb tagjuk álláspontjára vergődnek, a legkegyetlenebb kegyetlenségéhez szoktatja a többieket, a legravasabb ravaszságára tanítja társait, s a legkicsapongóbb szabadosságával ismerteti meg őket**). Az állam a szövetség erejét tudja, s mégis börtöneiben kényszerített egyesülést idéz elő az eleskott gonosztevők közt, s azt képzei, hogy néhány rendszabály által jót gyárthat ezen rémitő olvasztókemenczékben, melyekben a legutálatosabb ösztönök, a legátkosabb bűnök, a legegétőbb vágyak vegyülnek és törődnek össze.***)

A közönséges tömlönczrendszer tehát nem felelhet meg céljának, mert a szabadságbüntetésén kívül más elemeket is tartalmaz; az elítélt benne nem csak szabadságvesztésre, de bűnösök társaságára kárhoztatik.**) Pedig a szabadságbüntetés elvénél fogva a bűnöst csak pusztá szabadságától s ez által ártó teltségétől lehet megfosztani, egyéb azzal közvetlen kapcsolatban nem álló jogait fenn kell tartani. Így kötelesség, jogát a munkára tisztelni s gyakorlatára neki alkalmat adni; kötelesség szellemi tökélyesedését nem gátolni, sőt előmozdítani; kötelesség őt abban nem hábor-

*) B. E ö t v ö s és L u k á c s: id. munka. 95—97. l.

**) B e n t h a m: id. munka. 352. lap.

***) F e r n a n d D e s p o r t e s: id. munka. 31. lap.

*) D r. R i c h a r d E d. J o h n: Über Strafanstalten. Berlin 1865. 7. lap.

gatni, hogy erkölcsi állapotával s öntudatával tisztába jöjjön, sőt a büntetésnek épen egyik czélja, hogy az alája vetett egyén idegenszerű káros befolyástól megvédessék.*) Ezen feltételek összhangba hozatala, ezen elvek létesítése képezi a börtönjavítás feladatát, melynek eszméje hogyan csillámlott fel a mult századok éjében, hogyan oszlatta szét homályukat, s mily megbecsülhetlen gyümölcsöket érlelt már korunkban is, a következő fejezetekben adjuk elő.

*) Találón eseteli a közös börtön igazságtalanságát Moreau-Christophe : „Midőn az egyéni büntetéseket mind egy közös büntetésbe zavarjuk össze, mind egyiküket megmételtyezzük lényegében. A büntetést, melyet a bűnösnek ki kell állani, sem enyhíteni, sem súlyosítani nem szabad. S vajjon nem volna-e enyhítés némelyeknek, súlyosítás másoknak, ha mindnyájukat gondolataik, életük, tetteik közösségében egyesítenők? S mi van erkölestelenebb, mint egy embert, a ki csak saját hibájáért felelős, arra kárhozatni, hogy érintkezésben éljen romlott emberekkel, kiket soha sem ismert, kiknek társaságát, ha szabadon volna, visszautasítaná, s kiknek tisztátalan érintését és kárhozatos példáját mégis esztendőig kell eltűrnie?“ *Relazione della commissione istituita per l'esame di vari quesiti relativi alle materie penitenziarie. Torino 1863. 21. l.*

IV. Fejezet.

A börtönügy története*) és irodalma.

A történet folyamában az egyes gondolat a tényt rendszeren megelőzi, s a tény az összefüggő elméletet, valamint ez viszont az öntudatos szabályos működést. Ezen általános törvényt a börtönjavítás történelme is igazolja; eszméje már az ókorban pendült meg; az egyház, a quakerek azt valósítani iparkodtak, mikor még az elrettentési elv részesült általános elismerésben; a javítás rendszereinek kidolgozása és foganatosítása a tizenkilencedik századnak hagyott fenn, melynek bölcsészete eredményeivel nem azért szányalja túl az előbbiekeit, mert mélyebbre ható s szemkápráztatóbb, hanem azért, mert ímint az ember maga, nem csak elvont égi lény, hanem földi is, mely nem vetí meg, czéljául itteni életünk előmozdítását, megkönnyítését, nemesítését kitűzni.

Az ókor büntető intézeteivel általában nem sokat gondolt, és így nem csoda, ha történetüket, úgy mint azon idők sok egyéb intézményét, ránk nézve a feledékenység s a titok áthatlan leple fedi. A classicus korbeli írók egyes e tárgyban nyilatkozatai inkább a büntetés czéljára vonatkoznak, s csak melleleg tesznek a börtönökről említést, a melyek a görögöknél s a rómaiaknál majdnem kizárólag arra szolgáltak, hogy a büntetettek bennök addig őriztesse-

*) *Gustav Ebert*: Das Gefängniswesen in seinem Zusammenhange mit der Entwicklung der Strafrechtspflege. Dresden 1858. *Grellet Waumy*: Handbuch der Gefängnisse. Aus dem Franz. übers. v. Karl Mathy. Solothurn 1838. 1—15. lap. *K. Röder*: Besserungsstrafe. Leipzig und Heidelberg 1864. 46—62. lap. *A. v. Rinaldini*: Beccaria. Wien 1865. 20—26. l. *Fr. v. Holtzendorf*: Die Deportation in alter und neuerer Zeit. Leipzig 1859. 181—284. lap. Ugyan eröl *Behrend*: Geschichte der Gefängnisreform. Berlin 1859.

nek, míg érdemlett büntetésüket elveszik*); a fogság, különösen a görögöknél, nem képezett önálló büntetést; ellentétben volt nemzeti öntudatukkal.

Rómában volt tömlőcz. Livius**) szerint Róma harmadik királyának idejében, az elhatalmasodó gonoszság gátlására, a város piacán egy kényszervár (robur) építettett, melynek földalatti része irtóztató volt, a benne uralgó sötétség és dögletes levegő miatt.***) A gladiatorok, hadi foglyok és a tartománybeli büntettek is börtönökben őriztettek a küzdőjátékok idejéig; ez értelemben mondja Ulpián: „carcer non ad puniendos, sed ad continendos homines haberi debet.“**) Minthogy a börtönök tehát még csak biztos őrizetre szolgáltak, állapotjuk is csak ennek volt megfelelő, kizárólag a durvaság és kegyetlen szigor szellemében szervezve, tekintet nélkül az emberiség követelményeire, az elzárt testi jóllétére s lelki üdvére. S így maradt ez azután is, a mint lassankint a fogságot mint büntetést szintén használni kezdék, a mi egy időben történt a kereszténység fellépésével. Az új vallás követőinek üldöztetése idejében ugyanis oly magasra emelkedett a kivégzések száma, hogy a rómaiak végre zavarba jöttek a teendőik felett, mert, úgy mond Plinius Trajánhoz írt levelében: „nemcsak a városokban, hanem a falvakban és vidékeken is el van az álhit terjedve, és eléggé ismeretes, hogy a templomok üresek, s az ünnepek elmaradnak; nagy mennyiségben vannak az áldozati állatok, de ritkán találkozik réajok vevő; ebből megítélhetni, hogy mennyi embert lehetne megmenteni, ha bünbánólag megtérnének“, s végre tanácsot kér levelében és utasítást a császártól. Ekkor használtatott először a tömlőcz a keresztények ellen, a végre, hogy őket bánatra, megtérésre s a keresztény hittől elszakadásra bírja; azonban a legtöbbnél sikertelenül; hiszen a vallásos meggyőződések ellen intézett büntetések hatály nélküliek, mert az örökélet jutalmainak reménye a büntetés előli félelem felett közönségesen diadalmaskodik.**)

Az első keresztények ellenben a különös isteni gondviselést látták azon bűnösnel működni, ki az emberi igazság kezeibe jutott,

*) Beltrami Scalia ur legújabb vizsgálódásai ezen állításunkat kétségessé teszi; úgy látszik, hogy e, mint annyi más tárgyban, a régi műveltség sokkal fejlettebb viszonyokat idézett elő, mint rendesen képzeljük.

**) I. cap. 33.

***) Romjai maig is látszanak a Capitolium tövében, jobbra a via-sacratól.

**) A börtön nem az emberek büntetésére, hanem őrzésére szolgál.

**) B e n t h a m : id. munka. 323. lap.

mert isteni mestertük nyilván kijelentette, hogy a bűnösök megmentésére jött a világra, s a mi jót a foglyokkal tesznek, azt neki teszik. „A tömlöczben voltam és ti hozzám jöttetek.“ (Máté 35. 36.) Az apostolok sem mulasztották volt el, a foglyokat a keresztények szeretetébe ajánlani: „Emlékezzetek meg azokról, kik bilincsekben vannak, ép úgy, mintha ti volnátok lánczokba vetve.“ (Heb. 13. 3.) Ennélfogva a keresztények az isteni és felebaráti szeretet eme parancsát már a legrégibb időktől kezdve gyakorolták, kötelességüknek tartván a foglyokat látogatni, a halottakat temetni. A harmadik század közepe táján Cyprián*) carthagói püspök kötelességévé tette a diakonoknak, a foglyoknak gondját viselni, mint azt elődeik tenni szokták; s őket biztatás és a szent irás olvasása által megerősíteni. De szükség is volt erre, mert Libanius akkori jellemzése szerint „sok foglyot szorítanak egy helyre, kik a rosz levegő és más nyomorúság miatt, melyet tűrniök kell, elpusztulnak.“ Oly szűk volt a hely — úgymond — hogy e szerencsétlenek lefeküdni sem birtak, annál kevésbé aludni.**)

Constantin uralkodóvá tette a keresztény vallást; s az ő és fia Constantius törvényei***) a börtönökre nézve is egy emberiesebb kornak eljövetelét jelezték. A nicäai egyházi zsinat (325) megalapította a „szegények pártfogói“ (procuratores pauperum) című szép intézményt, melynek feladata vala a foglyokat meglátogatni s mindazon szolgálatokat végezni, melyeket a körülmények megkívántak. Honorius császár a 4. század vége felé egy lépéssel tovább haladt, s elrendelte, hogy a bíró minden vasárnap szálljon le a börtönökbe, ott minden fogolyt vezettessen maga elé, kérdezze ki őket, és vizsgálja meg, vajjon kiszolgáltattatik-e minden, a mi őket illette; a püspök és a papok is felszólítottak, betenkint kétszer, kedden és pénteken, a foglyokat meglátogatni, őket elfogatásuk okáról és bűneikről kikérdezni, viszonyaikról és szükségleteikről maguknak tudomást szerezni, s a szerencsétleneket vigasztalni.

Igy az 549-ben tartott Orleansi concilium 20 canonja is kötelezi minden egyház archidiakonját a foglyokat felkeresni, bármi bünt is követtek legyen el. E szerint a börtönjavításnak alapköve a ke-

*) Cypriani epistolae 5. 11. 37. és 60.

**) Alig pár éve, hogy hazánk börtönei szintily képet mutattak.

***) Codex Lib. IX. Tit. IV. és XLVII.

reszténység által tétetett le ; az eszme, melyet az apostolok hirdettek és alkalmaztak, nemcsak a szerencsétleneket s ügyefogyottakat, hanem a megesett embertársakat is felkarolta.

Sokáig tartott azonban ezután, míg haladásának új fokát jelelhetjük. A legközelebbi lépés, a töredelmezési fogság alkalmazása csak a tizenharmadik század vége felé, VIII-dik Bonifác pápa idejében történt ; először (1298-ban) pusztán papok ellen. Nagyobb mérvben használta már Szép Fülöp francia király, a ki Molay Jakabot a templariusok nagymesterét bezáratta, miután kincsvágyatól indítatva ítélte volt el. Később azonban Fülöp meg szándékozván az egyházi inquisitio túlhatalmát szorítani, megparancsolá, hogy az inquisitorokkal együtt a királyi hivatalnokok is látogassák a hörtönöket, s ügyeljenek arra, hogy azok csak letartóztatásul, ne pedig büntetésül szolgáljanak.

A középkor vége felé mégis állandó javulás létesült. Az egyház pártfogása és gyámolítása mellett egyes lelkes férfiak, mint Paulai sz. Vincze, példájára, több külön jótékony ezélu testvérisület keletkezett, így a pörök gyorsítására, kegyelem eszközlésére, a foglyok közti kenyérosztogatásra, betegségükben való ápolásukra, a bűnösöknek kikísérésére kivégzés alkalmával, s hulláik temetésére. Ezek gyakran különféle kiváltságokkal bírtak. Így a „dei bianchi“ nevű congregatio, melyet 1471-ben két kanonok több másokkal alapított Milanóban, Galeazzo Sforza által azon kiváltsággal lön felruházva, hogy némely büntényeket megvizsgálhasson s elítélhessen ; statumainak 132. cz. szerint azt, ki valakit jogtalanul elfogatott, az okozott kárnak megtérítésére ítéltette, s kényszerrel szoríthatta*), némely esetekben megkegyelmezni is volt joga.**)

*) „Si quis aliquem indebite detinere fecerit, cogatur ad solutionem omnium expensarum ipso facto, et sine processu, ad arbitrium ipsorum protectorum.“

**) Az utolsó ilyen megkegyelmezés, mely a congregationnak megengedett, jegyzőkönyvei szerint az 1738. évbe esett. E jegyzőkönyv leírása szerint a kegyelmezéseknél következő eljárás tartotta ott meg : „1681. június 12 Antonio Rivolta melléknevén Bustofante az itteni Alla Cervia fogadó Giacomo Peruggia vendéglőse személyén, éjnek idején, pisztoly lövés által végbevitt gyilkosság miatt arra ítéltetett, hogy a szokott helyen felakasztassék. Ugyan ő a confortatoriumba (siralombház) vitetett. Azonban Conte di Melgar milánói kormányzó és egyszerűsmind a sz. Jánosról nevezett congregatio praefectura tekintetbe vévén e congregatióknak azon királyi kiváltságát, hogy két elítéltnak kegyelmet adhat, a mennyiben azoknak esete olyan, hogy a kegyelmezést ki nem zárja, a congregatio nevében

gregatio praefectusa gyakran maga a milánói kormányzó, de mindig a legelőkelőbb milánói nemességből való volt, a melynek nagyszámu tagja tartozott a testvériesülethez.

Hasonló testvériesületek léteztek Velenczében, Nápolyban, Turinban, Florenczben; Itáliának úgyszólván minden városában; így Rómában 1487-ben alapította VIII. Incze a „lefejezett sz. Jánosról nevezett irgalmasság társulatát“ a halálra ítélték lelki üdvének megmentésére, és a szegény bűnösöknek a vesztőhelyre való kikísérésére.

E társulatnak legtöbbjei fennálltak az újabb ideig, sőt újak is keletkeztek; az 1572—1585. években például Collier János jezsuita egy új testvériesületet alapított „Della Pietà dei Carcerati“ név alatt, mely a foglyok közönséges ápolásán kívül kezdettől fogva azon czélt tűzte ki magának, hogy husvét- és karácsony táján az adóssági fogságban tengőket kiváltsa; fontosságuk azonban mindinkább csökkent, míg végképen elenyészett, a mint már nem egyes elszigetelt igyekezetek, hanem a közművelődés áradása kezdé a börtönügy javítását a megoldandó kérdések közé helyezni.

Ennek ideje azonban még nem érkezett meg. A középkorban az emberiség és műveltségnek szinte kizárólagos képviselője volt az egyház, mely mindenütt mint a durvaság- s a kor és világi hatalom vadságának szelidítője lépett fel, s így a büntető törvényhozás mezején is. A canoni jog tanusága szerint maga mindenütt szá-

felszólítást intézett a senatushoz. Ez a teljes számmal egybegyült tanácsnak előadatván, a kegyelem kéretett és megadott. Ugyan e hó 19-én Antonio Rivolta tiszta fehér ruhába öltöztetve a síralomházból kihozatván, az udvaron ünnepélyes körmenettel körülvezettetett, a hol egy emelvényen ő magassága is egész kíséretével jelen volt. A megkegyelmezett így szólt: „Köszönöm Istennek s Excellentiának!“ ezután a székesegyház terén, a dei Mercanti téren és a Santa Margarita nevű utcán át a sz. Jánosról nevezett templomba ment, a mely előtt a felállított városi zenészek kürtjeik harsogtatásával mindenkit felhívtak az ünnepélyben részt venni. A templom belseje szőnyegekkel és rojokkal, a főoltár pedig ezüsttel volt díszítve. Miután a megkegyelmezett az ünnepi zenével kísért szent misét meghallgatta volna, a szintén zenével kísért Te Deum laudamus énekeltetett el, azután a rector egy rövid s ájtatos beszédet intézvén hozzá „de bene vivendo“, elbocsátá őt, a ki is innen az Oratoriumba ment az asszonyságok s nemesurak kiváncsiságát kielégíteni: megerősítetvén süteményekkel s Bacchus drága nedveivel, innen dél ebédre a congregatio syndikusának házába ment, s innen ebéd után az Úr békéjével elbocsátatott.“

nalmat, részvétet mutatott, s büntetéseinél főleg a bűnösnek megterésését, töredelmezését és javítását, nem pedig halálát vagy kizöztetését célzák: „ecclesia non sinit sanguinem“; kivéve, ha eretnek ség vagy hasonló forgott szóban, mert ekkor az isteni igazságról uralgó fogalmakhoz képest, szükségesnek találák már e földön a pokol kéntrétét máglyák által („autos da fé!“) érezhetővé tenni. Az egyháznak eme szelid nézete eredményezte, hogy a fogságot büntetésül kezdék alkalmazni; s később, midőn ez az egyház szándékán túl szigoruvá, embertelenné, kegyetlenné lett, ismét az egyház volt az, mely eredeti feladata, a javítás körébe visszavezetni kezdé.

Segédkezet nyújtott neki ebben a közszellem. A renaissance idejében az ókor közsobraival és emlékeivel együtt annak ember-szerető eszméi is felidéztek a romok alól, melyek azokat századok óta fedék. Már Plátó tanítá, hogy a büntetéseknek célja az embereket becstületesekké tenni. „A törvény szellemében kimondott egy büntetésnek sem célja annak valami rosztat okozni, ki azt szenved, hanem oda irányul hatása, hogy a bűnöst vagy jobbá, vagy kevésbé rosztára tegye“; s általában úgy tekinté a büntetett, mint egy beteget, kit igyekeznünk kell meggyógyítani. Ugyanezen eszméket fejtegeti Quintilián a keresztény idősztímítás első századának közepe táján; a kereszténységnek lett azonban fenntartva ezen eszméket megtestesíteni; a béke vallása fogta fel úgy a büntetést, hogy az hivatva van az elesettet istenével és az emberekkel kibékíteni.

V. Károly császár büntető törvénykönyvét azonban ezen elvek még nem hatották át. Sok kegyetlen büntetése mellett*) a börtönt mint önálló büntetést nem ismerte, inkább mint megelőző rendszabályt tekintette azok irányában, kiknél tartani lehetett büntények elkövetésétől; végzemény alakjában mondatván ez ki.**)

Franciaország e korbéli törvényhozása szintén még mára is kiható szomorú képet mutat; mert ott a 14-ik és 15-ik század honosítá a halál és számüzetés mellett a gályarabságot; a titkos el-

*) Megégetés, pallós, négyelés, kerék, bitó, vízboffúllasztás, elevenen eltemetés, tüzes fogókkal csipkedés st.

**) Ennek formulája a CXCV. Art. szerint: „Auf wahrhaftige Erfahrung und Befindung genugsamer Anzeigung zum bösen Glauben, künftiger übelthätiger Beschädigung halber ist zu Recht erkannt, dass B, so gegenwärtig vor Gericht steht, im Gefängnis enthalten werden soll, bis er genugsam und gebühlich Caution und Bestand that, damit Land und Leut vor ihm versichert werden.“

fogatási parancsleveleket (lettres de cachet) e kor már szintén ismerte, de még nem a börtönt mint criminalis büntetést. Annál kínosabb volt azonban a tömlőcz mint vizsgálati fogság; ritkán történt a rendtelenség ezen időszakában, hogy a bűnös érdemlett büntetését elvegye, de ha egyszer valaki a büntető igazságnak kezébe került, akkor vae victis! társai helyett is meglakolt; kínzás volt a kitűzött czél, s ördögi lélekkel kigondolt eszközökkel gyötörték a szegény bűnöst, főkép a német városokban. Nem volt elég, hogy a foglyokat föld alatti sötét, nedves, hideg üregekbe zárták, hanem láncokat, golyókat, vastuskókat raktak kezük-lábukra, sőt gyakran a falhoz, vagy rövidre bilincselték őket, kik rongyokba levén burkolva, undorító, egészségtelen eledellel, gyakran csak kenyér és vízzel tartva, nem csoda, ha a tömlőcz járvány-soraikat gyakran megritkítá.

Angliában a 16. század közepe táján épült az első fegyház (house of correction), mely legalább neve által tanusítá a foglyokra fordítandó gondot.*) Hollandiában a 16. század vége felé tűntek fel az első javítási kísérletek, midőn 1595-ben az amsterdami fegyház létesült; különben az ipari tevékenység ezen őshazájában a tömlőcz elnevezése kezdettől fogva egyértelmű volt a dolgozóházzal (werkhuis).

Ezen intézetek mintájára alapították Németországban az első fegyházakat a 17. században, így 1671-ben I. Lipót császár alatt Bécsben az ottani dolgozóház. E kezdeményezést azonban félbeszakították a török, majd a francia és spanyol öröklési háborúk; a fegyházak ügye feledékenységbe mertült, míg Európa figyelme a döntő harcra irányult, melyet Franciaország külhatalmának terjesztése, központosított belintézményei megszilárdítása érdekében zsákmányolt ki.

Colbertnek, XIV. Lajos nagy miniszterének figyelmét, midőn az állam zavart pénzügyi viszonyait rendbe hozta, nem kerülhetette ki a szoros összefüggés, mely a pénzügykezelés s a közérkölciség, s így a büntények elnyomása között is fennáll; 1670-ben tehát ki-

*) Ennek daczára oly rossz volt a börtönök állapota, hogy a tömlőczláz a foglyok sorai közt egyre pusztításokat tön, s 1557-ben például, az oxfordi assisákon, a raboktól közlött ragály következtében, mind, kik az ülésen jelen voltak, bírák, tanúk s hallgatók ugyanazon betegségben meghaltak. Lásd h. E ö t v ö s és L u k á c s M ó r : id. munka. 103. l.

eszközlé a büntügyi „ordonance“-t, mely a börtönökben megtartandó külső rendről intézkedett. Még határozottabban mutatkozik a börtönjavítási eszme a tudós benedek-rendi szerzetes Mabillon János tanácsaiban s terveiben, melyeket Colbert is meghallgatott, még pedig oly alakban, mely az ujkori fejlődés egyik irányának alapelvével azonos. Mabillon*) a kereszténység hagyományai és szelleme által áthatva, azon eszközöket fejté ki, a melyek által a büntetés alatt lévő szerzetesek erkölcsi érzületét javítani lehetne, s mintán ennek eszközlését az elkülönzés, munka, hallgatás és imádság által véle elérhetőnek, hátrahagyott munkáiban következőleg írja le egy javítva fenyítő intézet tervét: „Egyes a karthausiaké hoz hasonló s laboratoriummal ellátott zárkákba kellene a bűnösöket zárni, s ott hasznos munkával foglalkodtatni. A zárkákat külön kis kertekkel lehetne összeköttetésbe hozni, hol az elzártak bizonyos órákban dolgozván, egyszersmind a szabad levegőt is élvezhetnék. Az isteni tiszteletnél elkülönzött emelvényekben lennének jelen, táplálékuk durvább és szegényebb, bőjtjük gyakoribb volna. Kötelességévé kellene tenni a ház előljárójának, vagy ennek megbizásából másnak, időről időre őket zárkáikban egyenként meglátogatni, vigasztalni és megerősíteni. Meg vagyok győződve, hogy, ha ez elfogadtatnék, az ilyen magány megszűnne rémletesnek vagy tűrhetetlennek látszani, sőt legtöbben, habár életük összes hátralévő napjaira záratnának is ide, fájdalmat e végett nem éreznének. Nem kétlem, hogy mindez egy új világ eszméjének fog tartatni, de bármit gondoljanak és mondjanak, mihelyest meg van az akarat, könnyű lesz a börtönöket tűrhetőkké és hasznosokká tenni.“ — Mabillonnal egy időben, 1677-ben, Franci Fülöp volt a magánrendszer feltalálója Florenzben, hol a javítóházat (casa di rifugio) és San Filippo börtönét némileg ennek szellemében szervezte; de az eszmét eme korban legtökéletesebben valósítá IX. Kelemen pápa, átlátván, hogy küldetése nem csak az egyház fejének, hanem a nép első tanítójának s példaadójának lenni. Ő alapítá ugyanis az 1735-ben bevezett „Szent Mihályról“ nevezett börtönt Rómában. Három emeletes volt, egy nagy terem körül 60 zárkával. Ezen intézet

*) Mabillon Letellier rheimsi érsek által XIV. Lajos királynak mint „a királyság legtudósabb szerzetese“ mutatattott be, s megérdemlé, hogy a nagy Bossuet megjegyezze: „S mondja ön hozzá, uram: és a legszerényebb.“ Meghalt Párisban 1707-ben 75 éves korában.

az emberiség és a józan bölesészet tartós alapjára építettett; a he-
nyeség, a mely sok rosznak szülő anyja, a folytonos munka által
volt kiszorítva; az osztályozás bizonyos pontig keresztülvitetett, és
a hallgatás, a mennyiben lehetséges volt. Minden fogolynak éjjelre
külön nyughely jelöltetett ki.*) A falon kis táblácskák függtek,
melyekre erkölcsi mondatok voltak írva, úgy hogy a foglyoknak foly-
tonosan szemükbe ötlöttek. Büntetések a szelid, de éber és hajtha-
tatlan fegyelem szabályai szerint mérettek; javítás, és nem szenvedés
volt ezen intézetnek nemes célja. A kereszténység alapelvének,
melyet 1700 év óta elfeledtek volt, most ismét megújult emlékezete.
Az intézet homlokzatán a következő mély értelmű és nagy valóságú
felirat tündöklött arany betűkben: „Parum est coercere impro-
bos poena, nisi probos efficias disciplina.“**) 80 évig állott fenn
eine fogház, s az olaszok maig minden javító intézet anyjának és
példájának nevezik; majdnem egy századig egyedüli eredménye
volt e téren a katolikus jótékonyosság működésének.

Milanóban is, melynek a bűnügyre vonatkozó statutumai azon
határozatot tartalmazták, hogy a nők számára egy a férfiakétól el-
különböztött börtön építendő, „ne turpia comittant“, 1758-ban egy
dolgozva javítóház építése kezdetett meg, a mely 1766-ban befe-
jezetett, s 140 zárkát foglalt magában, a melyek közül 25 nők, 20
gyermek számára volt szánva. Ebbe zárattak azon fegyenczek
is, kiket addig a velencei gályákra szoktak volt küldeni s bünte-
tési idejükbe minden ily zárkában töltött nap két nap gyanánt szá-
mított be.***)

Európa tehát ez időben lényeges haladásokat tőn, de csak-
hamar messze tulszárnyalta a fiatal Amerika, melyben a quakerek
működése folytán a börtönjavítás ügye új stadiumba lépett. A qua-
kerek felekezetét az első angol forradalom idejében, midőn a val-
lási szellem is hatalmasan feléledett, alapítá Fox György, egy ta-
kács fia, a 17. század közepe táján. Fox a fennálló egyház megtá-

*) Howard örömmel említi fel, hogy 64 fiut látott itt, kik nappal hallgatás
mellett fonással foglalkoztak, éjjel pedig külön zárkákba vonultak.

**) Elégtelen a gonoszokat büntetés által féken tartani, ha nem javítod
öket egyszersmind fegyelem által.

***) Egy, ezen intézet alapításakor vert emlékpénz foglyot mutat, ki hi-
linesekbe verve az igazság lábainál görnyed, e körirattal: Criminibus
o p e r e pub. expiandis. Ergastulum Meddiol. MDCLLXX.

madásának vádja alá helyeztetve. Angolország egyik börtönéből a másikba hurczoltatott; az új és üldözött felekezet tagjai évekig tartó fogságra vettek, s különösen a Newgate-i börtön volt szenvedéseik színhelye. Négy sor egymás fölébe akasztott függőágy képezte a foglyok háló helyét; másokat szűk földalatti lyukakba csukattak; az első helyen a romlott levegő, a másodikban az éhség miatt bő aratást tartott soraikban a halál. Az üldöztetés elől menekedve, alakítása után a felekezet nemsokára (1656) Éjszak-A-nerikába is átköltözött, hol azonban harmincz évig, különösen a bostoni puritánok részéről szintén sok zaklatást kelle eltűrnie, míg Penn Vilmos biztos menhelyet szerzett neki. Penn, fia ama nagynevű hősnek, ki Anglia számára Jamaikát meghódította, a quakerek gyülekezetében való részvétel miatt, s mivel az utcákon való szónoklatokat tartott, 22 éves korában szintén börtönbe vettetett. A kiállott fogság azonban még növelte benne felekezetéhez való ragaszkodását, s midőn 1671-ben Amerikába átköltözött, sokat fáradozott terjesztésén. II. Károly király, atyja érdemei megjutalmazására kiadott rendelete folytán, Pennsylvániának nevezett nagy területet ajándékozott neki (1681), melynek kormányzását s igazgatását is rábízta. Itt első gondja volt Pennek, hitsorsosai számára menedéket nyitni, s nem sokára üldöztetésük is egészen megszűnt (1687). Penn azonban nem felejté el a börtönben kiállott szenvedéseit, s utazásai közben, különösen Hollandiában, egy jobb börtönrendszert tanult vala ismerni, melyben legalább munkáról volt gondoskodva; elrendelé tehát alkotmány szervezetének (great law) 10-ik fejezetében, hogy ezentúl „minden börtön a csavargók, koborlók és büntettek számára dolgozóház legyen“; a halált is csak a gyilkosság büntényének feyítésére tartá meg. A szellemi javulás eszközlésére a quakerek szükségesnek vélték az embert a magány által fokozott lelkiismereti gyötrélmeinek átengedni, de emellett nem feledkeztek meg, a kereszténységből az emberiség ügyéért buzgó tiszta emberszeretetet meríteni. Szellemi irányuk, kapcsolatban a kiállott szenvedések emlékezetével, törekvéseiket így a büntető törvények szigora enyhítésére s a börtönügy javítására vezették. Penn halála után (1718) Anna királynő alatt, a tartomány törvényei és börtönei ismét a régi angol kegyetlen rendszer szellemében szerveztettek ugyan, de az egyszer megpendített valódi emberies nagy eszme ritkán hangzik el nyomtalanul, s itt is

a quakerek közt fennmaradt, hogy félszázaddal később újra feleleveníttessék, s hogy végre napjainkban velünk éreztesse áldásait. Az első társaságot, mely czélul tűzte ki magának a börtönök nyomorán enyhíteni, a quakerek 1777. febr. 7-kén alapíták, egészen Penn szellemében. Midőn e társaság tagjai a börtönigazgató tilalma daczára sem szüntek meg a foglyokat látogatni, ágyukat irányoztattott rcájuk, de ez sem volt képes buzgalmukat lankasztani; 1778-ban az ellenséges angol hadsereg benyomulása folytán e társaság feloszlott, de a hét évi szabadságharez után 1787-ben ujlag megalakult. Ugyanekkor új büntető törvénykönyv is készült, melynek főjellege a halálbüntetés eltörlése volt minden, kivéven a leggonoszabb büntettekre nézve. Nehány év alatt oly elméjű és keblű férfiak közreműködése folytán, mint Franklin, Rush Benjamin, Bradford Vilmos és Lawudes Caleb, további haladás történt. Az ujjonnan alakult társaság azon kívánattal lépett fel, hogy szüntetessék meg az utczáknak rövidre nyirott haju s lánczokkal terhelt fegyenczek általi separtetése, mivel ez a fegyencz szégyen és becsületérvését megöli; ki lön emelve, mennyivel hatályosabb a kevérsé nyilvános büntetés, s mily nyomósan hat a magánosság a javításra, és indítványba hozatott egy e szellemben szervezendő börtönnek építése. E javaslat rokonszenvre talált, 1790-ben az államfogháznak egy külön épület általi (penitentiary) tágítása rendeltett el, mely eleinte 16, később 30 zárkát foglalt magában, hová a súlyos büntetettek büntetési idejök $\frac{1}{4}$ -ére, legfelebb felére zártattak; a nélkül azonban, hogy nekik munkára alkalom nyittatott volna; míg a többi fegyenczek munkájánál s az udvarokon a szigoru elkülönítés nem létesített. Rövid idő alatt oly áldásdúsnak mutatkozott ezen intézet, különösen a szorgalom és javulás tekintetében, hogy 1791-ben az elbocsátottak közül senki, később 200 között csak 4 hozatott vissza a börtönbe, s a közbiztonság feltűnőleg gyarapodott.*)

Különféle okok mindazonáltal, főkép a kereskedés és ipar megakadása, a népség nagy szaporodása, s a hely-hiány csakhamar az elkülönítésnek tökéletes felhagyására, s ezzel kapcsolatban

*) Lásd erről L a r o c h f a u c a u l d - L i a n c o u r t : des prisons de Philadelphie. 1801. s Works of William Seward: II. köt. Note to Notes on New-York by the Hon. John L. O'Sullivan. 174. l.

a fegyelem esökkenésére vezettek; míg nem sikerült a már említett társaságok a közvéleménytől is támogatott fáradhatlan befolyásának 1818-ban egy törvényt kieszközölni, mely egy magánrendszerű börtönnek építését rendelé el Pittsburgban, s 1821-ben egy másodikat Philadelphiában.*) Amaz 1826-ban, ez 1829-ben vétetett használatba. A philadelphiai 7 szárnyban 586, a pittsburgi három szárnyban 236 zárkát tartalmaz.***) Ezeket követte nem sokára (1835) egy rövidebb ideig tartó büntetések kiszívására épített megyei börtön Philadelphia közelében 408 zárkával. Az ezen börtönökben követett rendszer philadelphiainak vagy magánrendszernek nevezetik,***)) melynek tüzetesebb kifejtését alább külön cikkben fogjuk tárgyalni.

New-York állama nem készt sokáig a felvilágosodott bűnügyi intézkedések nyomát követni, melyek megkezdésének dícsősége Pennsylvániát illeti. Itt az 1796-ki esztendőbe esett a fogház javítás új korszakának kezdete. Enyhítették a büntető törvények, eltöröltették a veretés és a vagyon-elkobzás, szintugy a halál büntetés, a gyilkosság, méregkeverés, s a hazaárulás büntényeire való alkalmazásának kivételével; végül Eddy Tamás és Schuyler tábornok javallata folytán állam-börtönök felállítása is elhatározott, s a bírónak belátására bízott, hogy a büntettest nehéz munkára vagy munka nélküli magánfogságra ítélje. Oly szép sikert mutattak fel az itt keletkezett börtönök is, hogy nem sokára Massachusetts, Vermont, Connecticut, New-Jersey, Maryland, Virginia, és más államokban is hasonló államfogházak állítottak fel. Azonban időről időre szükségelt tágitásuknak elmulasztása, a rendszer s a fegyelem keresztül vitelénél mutatkozó hanyagság és más körülmények azon szomorú eredményekre vezettek, a melyeket oly fogházaknál tapasztalni, hol a fegycenzek éjjel nappal együtt vannak. Ezen tapasztalatok folytán okulva, építék 1816-ban a new-yorki állam nyugati része számára az auburni börtönt, a melynek több ingadozás****) után 1823-ban Cray János és Lynds kapitány ál-

*) Ez a később oly nevezetes Cherry Hilli fogház.

***) A rabok osztályozása haszontalannak tapasztaltván, minden fogoly külön záratott el munka nélkül.

****) Szabatosan tárgyalja Szemere Bertalan „Tervo egy építendő javító fogháznak“ czímű rövid munkájában. Kassán 1839.

*) 1821-ben vétetett alkalmazásba. Először is 80 foglyot különöztek el

tal megállapított szervezete és szigorú fegyelme az a u b u r n i vagy hallgató rendszer neve alatt ismeretes.*) Azóta sokaktól dicsértetett és utánoztatott e rendszer, nagyobb kiterjedésben először Észak-Amerika állami és megyei börtönökben. Ezek között legismeretesebb az 1825 New-York közelében a sing-sing-i kőbányák mellett épített fogház. Legjobbak azonban talán a Boston mellett lévő charlestoni és a wethers-fieldi (Connecticutban) börtönök.

Az itt követett rendszerről annyit említettünk fel előlegesen, hogy a börtönhivatalnokok fel vannak hatalmazva, minden a házi fegyelem fenntartására nekik szükségesnek látszó eszközt felhasználni, s a sing-sing-i intézet építője Lynds kapitány arról panaszkodik, hogy majdnem lehetetlen olyan alfelügyelőket találni, kik igen elnézők ne volnának. Képzeltető, hogy mily nagy uralmat gyakorol itt a kilencz farku macska (korbács).

Ennyit a büntönügy fejlődéséről Amerikában, hol a remete magánya, a klastrom elzárkozottsága, a karthausi hallgatása, a katholicismus töredelmezése, a puritán erkölcsszigora, a quaker mystikus törekvése az ember belső ébresztésére, a büntető ügy újjáalakításának mindez elemei mindnyájan gyakorlativá lőnek a keresztény felebaráti szeretet alapján. Európában ez nem történelmet; a szabadság éltető levegője nélkül lehetetlen volt az önálló fejlődés; annyi visszaélés halmozódott itten össze, s gátolt minden független mozgást, hogy csak a forradalom árja volt képes e százados lomot elsöpörni.

Nem hiányoztak mindazonáltal gondolkozók és írók, kik ez alatt a börtönjavítás elméletét ki kezdék képezni. A háborúk alatt, melyekbe Európa a 17.század kezdetén XIV.Lajos világoralmi tervei által bonyolódott, a dynastikus küzdelmek zajában, melyek XIV.Lajos erkölestelen uralma alatt egész a hétéves háború végéig folytak, szerény szavukat ugyan tulharsogta a harczi riadás; de a mint helyreállott a béke, Olaszországban, Ausztriában, Németalföldön s később Poroszországban a börtönügy elejtett fonala ismét felvétellett. E moz-

benne. Hanem a kísérlet magánfogságot munka nélkül alkalmazni rettetesnek mutatkozik ugy a foglyok testi mint lelki egészségére nézve. Igy az igazgatás kényszerítve érzé magát azon módosítás tételére, miszerint most a foglyok éjszaka elkülönöztetnek, de nappal közmühelyekben hallgatva dolgoznak együtt. Szemere: id. munka 8 lap.

*) Szintén alább tárgyalandjuk.

galom egyik főmegindítója a nagy Bonesana Beccaria*) Cesare volt Olaszországban, a ki bíráló szellemének és meggyőződésében lelkesülő tollának fontosabb és háladatosabb feladatot nem egy könnyen találhatott volna, mint épen a criminalistika terén, hol az időben a kivallatás, a minősített halálbüntetés aranykorukat él-
ték, s a börtönök állapota az emberi szabadság s méltóság elnyomásának lehetett csak megfelelő.**)

Beccaria idejében a foglyok protectora Milánóban Verri Sándor volt, ki e körül gyűjtött tapasztalatait gyakran elbeszélé barátjai körében, a kik közé Beccaria is tartozott, s azok így eszmecsere és értekezés tárgyai lőnek. E tapasztalatok, a büntető törvénykezés akkori állásához képest, a francia bölcsészek s encyclopaedisták által előtérbe helyezett eszmékkal oly éles ellentétben álltak, hogy a javítás és reform égető szükségének öntudata mindinkább szélesebb körben határozott követelménynyé kezdett válni. E közérület és törekvés Beccaria „Dei delitti e delle pene“ (A bűnök s büntetésükről) czímű munkájában nyert kifejezést***), mely csakhamar az egész művelt világban oly nagy figyelmet s a helyzetről való gondolkozást költött, hogy a büntető törvénykezés emberies irányának kezdetét méltán Beccaria dícssugárzott nevével hozhatjuk összeköttetésbe^{4*)}; első eredményeül tekinthető a kivallatás eltörlése; e korban kezdődnek a halálbüntetés feletti tüzetesb viták is, s került szönyegre a büntetések enyhítésének kérdése.^{5*)} Közvetlenül Beccaria és

*) Születését 1738-dik év márczius 15-kére teszik. Meghalt 1794. év nov. 28-án gutaütés következtében szülőhelyében Milánóban; nyugszik a Porta Renza melletti temetőben.

**) Hogy mily közönséges volt e korig a halálbüntetés, arról néhány példát hozhatunk fel. Galeazzo Sforza herezeg idejében Milano büntenyítő határozatai felbatalmazták a futárokat, hogy ha az állomásokon friss lovakat nem találhatnak, halállal büntethessék azt, ki e hanyagságnak oka; s ezért az általok szállított levelek jegyül három bitót mutattak. Franciaországban a közbérlők a só és dohány csempészőket minden felebbezés kizártával akasztással és kerékbetöréssel büntethették. A bölcsész Maupertius 1757-ben egy levelében a tudományok haladásáról s a bűnös halálának hasznairól értekezvén, a kivégzéseket főleg a boncz-tani tanulmányok előmozdítása végett ajánlja.

***) 1764-ben Monacóban jelent meg először névtelenül.

4*) Munkája csakhamar majdnem minden európai nyelvre lefordított; magyarra Császár Ferencz által. Megjelent 1834-dik évben Zágrábban.

5*) Említésre méltó, mert az akkori felfogást mutatja, a mantuai igazság-

Sonnenfels működésének következtében Mária Terézia királynő uralkodása alatt létrejött 1772-ben a második javítva-fenyítőház Genfben, Villain gróf terve szerint, mely intézet méltó helyet foglal el a többiek közt, melyek ez időben Mária Terézia kormánya alatti minden országban létesültek. Mintául szolgált e fogház alapításakor, a már említett „Szent Mihály“-ról nevezett római és az e közben Borromeo Károly befolyása folytán Genuában keletkezett „Albergo di Carbonara“ nevű börtön, melynek homlokzatán e felirat volt olvasható: „Silentium et Obedientia“ (Csend és engedelmesség).*) Ennek példájára építék 1766-ban a brabanti rendek a vilvordei fogházat is, mely az által tünt ki, hogy benne a fegyenczek legalább éjjelre elkülönítettek.

Még állandóbb és fontosabb ez időben a börtönjavítás haladása Angolországban, hol Howard János szerzett magának ez ügyben nem muló érdemeket s halhatatlan nevet. Alig voltak Európában a börtönök valahol elhanyagoltabb, mondhatni undorítóbb állapotban, mint épen Angliában, a melynek büntető törvénykezése egyáltalán még a mult században is, az egész keresztény világban a legkegyetlenebbik vala. Macaulay jellemzése szerint: „a föld poklai, a bűn oskolái és a betegségek terjesztői“ voltak e börtönök. Az állam ezen büzhödt nyílt sebeit javító intézetekké átváltoztatni, ezen még eszmében is óriási munkát valósítani, Howard élete feladatának ismeré.**)

A híres Blackstone-al és Eden-

ügyi tanácsnak Kaunitz miniszter felszólítására a büntetésekről 1766-ban adott véleménye, melyben többek közt a következő sorok fordulnak elő: „czélszerű volna, ha a közmunkákra ítélt bűnösök büntetése hetenként vagy hónaponként a közhelyeken végrehajtott fenyítés által súlyosbittatnék, vagy ha azon talicskák elé fogatnának a gonosztevők, a melyeken a gabonát szokták a malomba szállítani, s minthogy ezen talicskákon naponkint háromszori járattal lehet zsákot szállítani, egy év folytán 65 ünnep leszámításával egy fegyencz 5400 zsákot hordhat a malomba, a niből zsákját 20 soldiba számítva, az állam tetemes nyereséget huzhatna.“

*) Régi időkől fogva Genva börtönének kapui fölé ezen egy szó iratott: „Libertas.“

**) Megérdemli e nemes lelkű férfi, hogy életrajzát itt röviden közöljük. Howard János, gazdag kereskedő fia, 1727-ben született Claytonban. Atyja fiából szintén kereskedőt kívánt képezni, de ő a legkevesebb hajlammal sem viseltetvén e pályához, s miután atyja halála után nagy vagyont örökölt, a kereskedéssel felhagyott s az orvosi tanulmányokra adta magát. Midőn hire terjedt a lissaboni nagy

nel (utóbb lord Auckland) szövetkezve, már 1779-ben egy törvényt eszközölt ki, (19. György III. c. 74.) a javító-házakról. Ugyanekkor történt, hogy Amerika, mint angol gyarmat, ellene szegült a deportált fegyenczek befogadásának. Franklin kemény bírálat alá vette az angolok eljárását, mely által azon kérdés feltevésére érzé magát indíttatva, hogy vajjon mit szólnának Angliában, ha Amerika a büntetettek odaszállításának viszonzásául csörgő kigyókat küldene nekik. Az amerikai függetlenségi háború óta (1776) az odavaló deportatiók is megszűntek, a mi végtelen zavarra adott okot Angliában. Mit tevék legyünk fegyenczeinkkel? ez volt a nap legégetőbb kérdése. A kormánynak csak két út állott nyitva: vagy börtönöket építtetni, s azokban a rendszeres fe gyelmet meghonosí-

földrengésnek, elhatározta oda áthajózni, s 1775-ben hajóra szállt; a hajó azonban francia kalózok által elfogtatván, Brestbe vitetett, hol Howard néhány hónapig hadi fogságban tartatott és alkalma volt saját tapasztalata folytán a foglyok sorsával megismerkedni; ez kelté fel benne a börtönj avítás nemes eszméjét. Becsületszavára haza bocsáttatván, Angliában előt erjeszté kormányának a hadi foglyoknak állapotát Franciaországban, hogy annak jav ítésára sikeres lépéseket tessen. 1773-ban sheriffé választatott Bedford megyében, s így azon helyzetbe jutott, hogy alapos tanulmány alá vehesse a királyság összes börtöneit. Működése az alsóház figyelmét magára vonva, az e tárgyról jelentést kért tőle, mely két törvényt eredményezett. Ezen első siker felbátorítá Howardot, figyelmét egész Európára kiterjeszteni. Tizenkét évet szentelt terve kivitolének, 1775—87-ig négyszer utazta be Németországot, ötször Hollandiát, kétszer Olaszországot; továbbá Spanyolországot és Portugalliát, az Éjszaki Államokat és Törökországot, a kórodákat és börtönöket mindenütt meglátogatva, és mindenütt szives fogadtatásra talált, (így II. Józsefnél is.) Utazásainak és vizsgálódásainak eredményét: „Az angol és külföldi börtönök és fogházakról.“ (The state of the prisons in England and Wales with preliminary observations and an account of some foreign prisons) czimű munkájában mutatá be, a műveltségére és erkölcsi állására oly büszke angol népnek legnagyobb rémületére. Kevés könyv nyomtatott, mely oly áldásdús eredményt szült volna mint ez, mert sok ezer a börtönben sinlődő embert mentett meg, s a kormány figyelmét felébreszté. Evvel azonban nem elégedett meg, mert miután a börtönlázat legyőzte, a döghalál terjedésének lépett ellenébe. Hazájától távol a Chersonban a krimeai félszigeten egy beteg-látogatás alkalmával e nyavalya reá is elragadt, s ennek következtében 1890. jan. 20-án meghalt. Chersonban van eltemetve, egy kis obelisk jelöli sírját. Hazája az emberiség ügyében oly nagy érdemeket szerzett fának a londoni szent Pál templomban emlékszobrot emelt.

Brockhaus conversations lexiconja után.

(11-dik kiadás.)

Életrajzát szépen tárgyalja: James Baldwin Browne, Memoir of the public and private life of John Howard (2 d. edition. London 1823.)

tani, vagy fegyenez gyarmatai számára új területet keresni; mind a kettőre nézve sok indítvány tétetett, s az utóbbi ellen sokat nyomott a mérlegben Howard tekintélye. Eljöttnek látszott az idő, midőn terveit nagyobb terjedelemben valósíthatja; a parlamentben való befolyása egy új törvényt vivott ki (Act. 14. III. György c. 59), mely a foglyok egészségének megóvására s a börtönjárványra vonatkozó intézkedéseket tartalmaz. A már említettekével egyesült törekvéseinek sikerült végre 1778-ben egy börtönügyi törvényt (Act. 19. III. György c. 74) alkotatni, melyben javító intézeteknek felállítása rendeltetett el, hol a büntettek előbbi társaiktól, a javíthatók a javíthatlanoktól elkülönítetvén, helyet nyerjen a hasznos munkákban való tanítás és vallásos oktatás, hogy így a szorgalomra szoktatás által a foglyok képesek legyenek később becsületes életmódot folytatni. Blackstone nézete szerint ez által a halálbüntetések idővel nélkülözhetők lennének, mert már Howard tapasztalta, hogy a hol a fogházak ez irányban szerveztettek, mint különösen Utrechtben, ott a halálbüntetés sokkal ritkábban alkalmaztatott mint másutt. A két megrendelt állambörtönnek építése azonban felakadt, mert Howard többi társaival, kikre a kivétel bizva volt, a helyre nézve nem tudott megegyezni, ennek következtében 1781-ben beadta lemondását, s csak 1785-ben kezdett a Gloucesteri fogház építtetni; közbe lépett 1786-ban azon rendelet, a melynél fogva a bűnhönczök új Déli-Walesbe szállíttattak, a minek folytán a bűntevőkkel együtt a bajnak okát is egyidőre szem elől veszték. A kormány részéről tehát a központi börtönökre nézve nem történt semmi. A börtönjavítás barátai buzgalmát azonban sikertelen kísérlet nem lankasztá, s céljukat most az egyes megyei s városi hatóságokban iparkodtak elérni, melyek mindegyikének, hiven a municipális élet követelményeihez, saját területén ez ügyben szabad keze volt. Itt kisebb közönséggel lévén dolguk s személyes befolyásuk nagyobb mérvben lévén ennél fogva érvényesíthető, többet remélhettek; s csakugyan 1778-ban már sikerült a horshami megyei börtönben az elkülönzést alkalmazni, míg 1791-ben Paul bírónak ösztönzésére Gloucestershireben létesült egy új megyei börtön kettős zárakkal (egymástól ajtó által elválasztva, az egyik munkára, a másik éji szállásra szolgálván), s meglepő sikert tanusított, ámbár nem volt eléggé nagy. Ezen eredménytől bátorítva, tübben újra ismételve szőnyegre hozzák a parlamentben a javító intézetek

kérdését, különösen 1784-ben; de sikertelenül, míg 1810-ben Romilly Sámuel szólalt fel s Bentham Jeremiás módosított terve szerint a Millbank-Penitentiary*) épült. Az épület roppant nyolczszög, 18 angol holdnyi területen; hét elkülönzött szárnyból áll, melyek egy középpontba futnak össze, honnan az egészet áttekinthetni, (panoptikus építési mód), 600 férfi és 400 nőre van számítva. Benne 1816 óta az első osztályu fegyenczekre nézve szintugy mint 1824 óta Glasgowban a tiszta magánrendszer hozatott be, általános keresztülvitele azonban az építési hiányok s az intézet egészségtelen fekvése miatt nem volt lehető.

Említésre méltó még a coldbathfieldi javítóház Middlesex megyében, melynek régibb része Howard terve szerint épült. Hogy azonban a legnemesebb irányu törekvések mennyire ferdíthetők el, helyén valónak látjuk ezen intézetnél egy példával felderíteni. A munka kétségtelenül egyike a leghathatósbb javítási eszközöknek, s Howard és más emberbarátok egyik legfőbb törekvése vala, munkát honosítani a börtönökben; de ezen eszmét csak pár évvel később is miként fogták fel, bizonyítja az ugynevezett tapmalom (tread-mill), melyet Angolország börtöneiben s különösen az utóbb említettben mint javítási eszközt szélteben használtak. — Grellet Wammy**) következőleg írja le e gépet: „A tapmalom egy nagy henger, hét-hét hüvelyknyi magasságra lépcsőkkel ellátva, a melyen 10—20 ember folytonosan utánozza a hágás mozdulatait, a nélkül, hogy tulajdonkép helyéről mozdulna, teste sulyával nyomván le a hengert, mihelyest másik lábával a következő lépcsőre lép.“ E foglalkozás a legnehezebb munka, melyet csak azok végeznek, kiknek testalkata s egészségi állapota e nagy erőmegfeszítést, a rabok ijesztő rémét megengedi; e gép semmi eredménnyel nem jár, semmi hasznot nem hajt, s a fegyenczek e mellett csak azért fáradtak, hogy fáradjanak.***) Később tökélesbiteni igyekvének e kiegészítést az által, hogy míg a fogoly mozgásban tartja a tapmalom kerekét, egyszersmind az elemi oktatás legfontosabb ágával foglalkozzék. E gondolat Gardner ur, a bristoli fogház igazgatója, agyában szülemlett, ki a tapmalmot oly szerrel javítá, mely szerint

*) Tóth Lőrincz: Az angol börtönök című czikke. Athenaeum 1843. II. kötet. 1. lap.

**) Idézett munka 180. lap.

***) Tóth Lőrincz ugyanott.

a fogoly szeme előtt az a b c egy-egy betűje jelenik meg, melyet az iskola-tanító megnevez, s mely addig lebeg a rab szemei előtt, míg azt meg nem tanulja. Megismerkedvén az a b c -vel, szótagolás, végtére olvasáshoz fog, az levén a cél, hogy a bibliai fejeztek olvastassanak a foglyokkal.*) A tapalom megjavításával reménylették a rabokat is megjavítani. Hová ki nem ficzomodhatik az emberi ész!

Mindezen ferdeségei és tökéletlenségei daczára a haladás, melyet a börtönjavítás Angliában tőn, jelentékeny volt s maradandó, mert nem csak pusztá önkénytes intézkedésen alapult; a nemzet öntudatában székelt. Franciaországban ellenben soha sem birt mély gyökeret verni, annak daczára, hogy ügyét minden kormány gyámolítá, s a legfontosabbak közé helyezte. Már XVI. Lajos nyilatkozott 1788-ban a büntető intézetek javításáról. A constituante 1791-ben minden büntetés alapjául a szabadság elvonását rendelte, s ámbár a börtönökben még csak büntetési, nem pedig javítási intézeteket látott, decretumaival mégis nagy átalakulásnak rakta le alapkövé.***) Ismerte a magánfogságot is, melynek helyet adott büntető rendszerében. s melyet „la gêne“ elnevezéssel honosított. A napoleoni törvényhozás ellenben e tekintetben (1808—1811) keveset tőn. Megtartatott a börtön mint büntetés, de szintén csak az elrettentés szempontjából, míg a többi büntetések, melyeket a Constituante eltörölt, ismét felvételtek, mint az élethossziglani bebörtönzés, a kéz-levágás, a megbélyegzés, a vagyon-elkobzás. A büntető codex azonban alig adatott ki, szabványai már is éles bírálathoz vétettek. Később el nem töröltettek ugyan, de nagyrészt megváltoztattak tartalmukat illetőleg; a code pénalnak csak rendszere és kerete maradtak fenn illetetlenül a börtönbüntetésekre nézve is, melyeknek osztályozása szerinte a következő:***) I. Élethossziglani kényszer-munka; II. Időleges kényszer-munka; III. Fegyház.***) „A kényszer munkára ítélt férfiak a legnehezebb munkára használtassanak, lábukon vasgolyót hurezoljanak, vagy kettenként egymáshoz lánczoltassanak, ha a végzendő munka ezt

*) Athenaeum: 1843. I. félév. 533. lap.

**) Fernand Desportes: id. munka 8. lap.

***) Code pénal. Livre I, 7. §.

*) Travaux forcés a perpetuité, II. Travaux forcés a temps III. Réclusion.

megengedi. A kényszer munkára ítelt nők és leányok csak a fegyházak belsejében használtassanak ilyenre. Az élethossziglani kényszer-munkára ítélés a polgári halált vonja maga után. Az egyszerű fogság (emprisonnement) csak mint fenyítő törvényszéki büntetés használtatik vétségek ellen.“

E büntetéseknek következő büntető intézetek és fogházak felelnek meg:

I. A b a g n ó k Franciaország tengeri kikötőiben, hol az élethossziglani vagy időleges kényszer-munkára ítelt férfiak állják ki büntetésüket. *)

II. A k ö z p o n t i b ő r t ő n ő k **) (maisons centrales) különféle büntetések kiszervedésére, mint: fegyházi fogságára (reclusion), nőknél a kényszer munkáéra; egyszerű, de egy évnél hosszabb időre terjedő javító fogházi, s végre fiatal büntetettek egy évnél hosszabb időre szóló szabadságbüntetéseire.

Az első központi börtönök 1808-ból származnak.

III. A m e g y e i f o g h á z a k (prisons départementales) egy évnél rövidebb tartamu egyszerű fogságra ítéltek számára, vagy azokéra, kik hosszabb időre ítelve, saját költségükön, a központi börtönök helyett, itt kívánják büntetésidejüket eltölteni. Itt tartattak továbbá a vádlottak és vizsgálat alatt lévők; fizetésre képtelen adósok, ellenszegülő, makacs gyermekcek, atyjuk kívánatára, végre oly fegyenczek, kik keményebb büntetésre ítéltettek, de a kiket a központi börtönökbe közbejött betegségük miatt nem lehetett elszállítani.

IV. B ü n t e t ő é s n e v e l ő i n t é z e t e k fiatal bűnhözök számára. A code pénal 66. §-kének rendelete szerint: „ha a vádlott még nincs 16 éves és bebizonyul, hogy teljes ítélőtehetség nélkül cselekedett, felmentetik; de a körülmények szerint vagy szülőiüek adatik vissza, vagy javító intézetbe küldetik, hogy ott neveltsék és annyi évig ott tartassék, a mennyit a büntető ítélet meghatároz; ezen évek azonban a bűnös 20-ik évkorán túl nem terjedhetnek.“

E szervezet maiglan alapját képezi a francia börtönrendszernek. Egész kiterjedésében azonban soha sem fogatosított, an-

*) Ezekről bővebben már előbb szóltunk.

***) 1808 jun. 16. decretum által életbe léptetve. †

nál kevésbé léptettek életbe a javítások, melyeket 1817. ápril 2-dikától kezdve számos miniszteri körlevelek és parancsok elrendeltek. Az osztályozásnak, mely alapelvüket képezi, még főkéllékeire sem fordítottott figyelem; a megyei fogházak most is megtartják hárnas jellegüket mint letartóztatási, büntetési és nevelési helyek, s egy 1853 aug. 17 én kelt miniszteri körlevél szerint ezekben is 387 közt csak hatvanban vannak a vádlottak az elítéltektől, a fiatalok a megrögzött gonoszoktól elválasztva; 166-ban ezen elkülönítés tökéletlen, a többi 161-ben az osztályok összezavarvák, és csak a nemek vannak az egymással érintkezéstől elzárva.*)

Pedig nem hiányoztak a törekvések jobb állapot létesítésére. Párisban egy társaság alakult oly szándékkal, hogy legalább néhány áldozatot mentsen meg a század megfajthetlen könnyelműsége által okozott romlástól, a város is csatlakozott e jótékony együlethez, s így jött létre 1817-ben a de Grés utcai menedék, néhány a szerencse pártfogása alatt lévő fiatal bűnös számára, kik a börtönök posványából kivétetvén, ide helyeztettek át; így tapogatóztak a bűn homályában, s az egész eljárás még csak kísérlet neve alatt történt, mintha kétkedni lehetne azon, vajjon az erkölcsi romlottság valóban rossz hatással van-e?

1819-ben egy másik társaság alakult XVIII. Lajos különös pártfogása alatt a börtönök javítására, mely ezen eszme népszerűsítésére sokat tön. Tíz évi fennállás után a keblében támadt viszákodások folytán feloszlott ugyan, de emléke nem veszett el; a szakbizottmányok, melyeket a megyei fogházak felügyeletére ki-nevezett, működésüket folytatták, s 1847-ben a kormány újakat nevezett ki, a központi börtönök mellé. Végre egy 1852. január 5-kén kelt rendelet általános felügyelők testületét alapította. A börtönök fegyelme különben az auburni rendszer szellemében kezelte-tik, ámbár több kísérlet történt, ezt a magánrendszer által helyet-tesíteni.

A juliusi kormány (Fülöp Lajos) alatt a közvélemény különösen a magánrendszer felé hajlott, több jeles publicista, mint: Bé-renger, Lucas és Tocqueville befolyása folytán. Hosszas előkészü-letek és tanulmányok után végre 1840-ben törvényjavaslat terjesztetett a kamarák elé a börtönjavítás felől (projet de loi sur

*) Fernand Desportes : id. munka. 15. lap.

la reforme dans le régime des prisons), a magánrendszer vétetvén fel alapul. Előadónak Tocqueville választatott meg, a ki Amerikában alapos tanulmányokat tett vala az ottani magánrendszerü fogházakról. A törvényjavaslat azonban még tanácskozás alá sem vétetett. 1843-ben ugyanezen törvényjavaslat kevés, nem lényeges változtatással megint a követek kamarája elé terjesztett, és általa elfogadtatott. A felsőház azonban ez évben nem volt a magánrendszer előnyeinek meggyőződésétől annyira áthatva, s így az e feletti határozatnak kimondását fenntartá magának mindaddig, míg a legfőbb semmitő és felebbezési székek e felől véleményt nem adnak; a semmitő törvényszék pedig kedvezőtlenül nyilatkozott (1845), mivel a code pénal határozataival s szellemével a magánfogságot nem tartá megegyeztethetőnek. Többszörös változtatások s a frankfurti (majnai) congressus nyujtotta anyag felhasználása után 1847-ben a törvényjavaslat ujolag a pairek kamarája elé terjesztett, hol végleges eldöntését a februáriusi forradalom akadályozta. Oly általános volt ekkor már a hit a magánrendszer keresztülviteléről, hogy több departementben a javaslat fölötti viták alatt e rendszer szellemében részint uj börtönök építtetek, részint a fennlevők átalakíttattak. A császári kormány azonban határozott ellen-szenvvel viseltetvén a magánrendszer iránt, központosítási hajlama folytán a megyékben is visszaállította a kormánybörtönökben dívó rendszert, s véget vetett ideiglenesen az anyagi javításnak e téren.

Svájczban is előbbeni eredménnytelen kísérletek után a napoleoni háborúk bevégeztével kezdtek hozzá a börtönjavítás nagy feladatához; így keletkezett rövid idő alatt három börtön: Lausanne (1824), Genf (1825) és Bernben (1830); ezek közül a genfi börtön részint az intézet építésénél, részint belső szervezetében, úgy a magán, mint a hallgató rendszer több elvét egyesíté, s létrehozá a harmadik rendszert, mely: genfi, osztály vagy európai rendszernek neveztetik. Ezen rendszer fogadtatott be némi módosítások és változásokkal a bajor, müncheni és kaiserslauteni fogházakba, s ott szerzőjétől Obermaiertől, O b e r m a i e r-féle vagy társadalmi rendszernek is neveztetik.

Belgiumban, valamint Németországban is igen sok történt a fogházjavítás ügyében a legujabb időben, de ennek, valamint Európajelen állapotának vázlatát e tekintetben későbbre hagyjuk, czélunk csak az eszme általános fejlődési irányának s terjedésének

kimutatása lévén; s áttértünk börtöneink ecsetelésére az 184³.-iki országgyűlés ideje előtt.

Magyarország, melynek egész története küldetéses kötelességének hű teljesítése, a keresztény művelődés megoltalmazása végetti küzdelmek hosszú sora, a börtön-javítás, mint általában az újabbkori polgárosodás ügyében e század kezdetén nyugot Európa mögött néhány évtizeddel hátramaradt. De korunkban az évtizedek az elmúlt idők századaival érnek fel; s nagyatyáink, midőn az idegenekért való önfeláldozás okozta kimerültség álmából felocsúdtak, s a nemesség körén túl a nemzetre, s a haza határain kívül a külföldre tekintettek, megrémülve vehették észre, mily nagy út fekszik előttök, míg a korszellem magaslatára felemelkedhetnek. Nem akartak, és nem tudtak magokon az által könnyíteni, hogy a középkor hagyományainak terhét vállukról levetették volna; ősi alkotmányukhoz ragaszkodva, egyes szüette gerendáit feldozgatták, de erélyes kézzel nem mertek hozzányulni, nehogy a durvá érintéstől összedőljön a rozszant épület. Hogy ezen eljárás bármily mély és helyes közjogi felfogáson alapult legyen, a megye lényegesen védelemre, nem tevéleges cselekvésre szánt szerkezete nehézkességével párosultan a büntetőjogi s különösen a börtönrendszerben üdvös reformot nem eredményezhetett, természetes, hiszen a börtönjavítás főkelléke kivitelének czélszerű következetessége.*) S így történt, hogy börtöneink egyik leggyengébb oldalunkat, a szomorú rendetlenség látványát tarták fel.

Bizonyos rendszer ugyan e tekintetben sem hiányzott intézményeinkben. A szorosabb értelemben vett szabadságbüntetések, börtön (carcer), és enyhébb esetekre fogság (arrestum) elnevezés alatt régóta ismeretesek hazánk büntető törvénykezésében, mely a bűnösség mérvéhez való kiszabásukat a bíró bölcs belátására bizza. Magoknak a fogházaknak belső rendezéséről azonban nem szól a törvény; a kormánytól ritkán szemügyre véve, a megyétől elhanyagolva, hogy milyen visszaélésekkel voltak telve ezen az emberi igazság kiengesztelésére s a bűnös megfenyítésére szolgáló intézetek, annak minden hazai író szomorú képét nyújtja. Így bölöni

*) Lásd Tocqueville és Beaumont párbeszélgetését Lynds kapitánnyal. Amerika's Besserungs-System. Aus dem Französischen d. r. Herrn G. v. Beaumont und A. v. Tocqueville, nebst Erweiterungen v. Dr. N. H. Julius: Berlin. 1833. 281. l.

Farkas Sándor, ki első mutatá be „Utazás Észak-Amerikában“ (Kolozsvártt. 1834.) czimű munkájában Amerikának emberies törekvéseit, börtöneinknek amazokkal ellentétes állapotját így eszelti: „Nálunk a fogházak a megromlott erkölcsök szemétkháza, hová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt rész, hogy ezen házban, mint a gonoszság iskolájában, a henyé élet unalmi közt egymást tanítva, még rendszeresebben betanultassék a gonoszság a status költségén, hol a fogoly a botozások közt, megutálva a boszúálló törvényeket s az ötlet megalázott és kebléből kirekesztett emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe, visszaboszulni az ötlet üldözőket.“

Kölcsey Ferencz „Vadásztrak“ czimű beszélyében, a valóság-hoz hiven következőleg ír le egy megyei fogházat: „A megye fogháza három osztálylyal birt, egyik, mely alsó tömlöcznek nevezte tett, tulajdonkép föld alatti pincze, vagy verem volt, hol rendszeren 70—80 rabló, gyilkos s gyujtogató rothasztó nyirok s fojtó gőz közt összetorlasztva őriztetett. A más két osztály az élők levegőjében földszint épült, egy férfiak, másik asszonyok számára; e kettőben mindenféle rangu és koru, megrögzött és kezdő gonoszok, vigyázatlan tettekért befogott ifjonzok minden különbség nélkül együvé zárattak. E két osztályt a legteljesebb joggal úgy lehetett tekinteni mint a legzelelirányosab oskolát, hol a föld alatti osztály jövődő lakosai, vagy lakosainak oktatói vagy utbavezetői állandóul neveltessek, s olykor (a népnek rettentésül-e vagy mulatságára) a vesztőhely gazdagítására egy két zsákmány előre készülhessen; mert kit egyszer ifjusága hajnalában, bármi történet következtében a sors ide kényszerített, annak igen nyomorult fejének kell vala lenni, ha a vétek minden tekervényeivel s legborzasztóbb szemtelenségével tökéletesen meg nem ismerkedett; ki ide jöttek a becsületérzésnek valamely szikráját szívében hordozta, vagy az emberi nem iránt tisztábban vagy homályosabban még valami hajlandóságot érzett, minden bizonnal e kettő nélkül tért vissza a társaságba, onnan időről időre, mint honába ismét eljövendő.“ „Nem rég az ideje“ — ügymond Sárvány Jakab*) — „hogy latinul szerkesztett ítéleteink a bűnöst a d s q u a l l o r e s c a r c e r u m kárhoztatták, miből úgy látszik, mintha magok a bírák is a szennyet és

*) S Á R V Á R Y J A K A B: id. munka. 80. lap.

tisztátalanságot a börtön lényeges tulajdonságának hitték volna. Mi csoda, ha ily vélemény mellett a tömlőczök nagyobbára mind szurtosak és nedvesek voltak, melyeknek nyirka és férgi ellen zsiros ingneműbe kellett és kell rabjainknak átöltözni, mi csoda, ha ezen boldogtalan vermek legkeményebb télben is vagy nem fűttetek, vagy a hennök a nélkül is megvesztegetett levegő eleven szén fojtó gőzével szaporítottatott?“

Igy Zsoldos Ignác*) azt mondja: „Börtöneinkben gyakran a zugok oly tömvék, hogy vannak esetek, melyekben a szerencsétlenek egyszerre sohasem, hanem csak sorban egymásután fekhettek le.“ Egy más helyt pedig: „Fogházainkban nőnembeli rabjainkra nézve botránkozással lehet tapasztalni, hogy ezek, kivált a számos (számtalan) korbács ütésektől való igen természetes félelemből, magokat sok minden rendű, rangu, szolgálata s állapotu férfiak által készakarva s alkalmat keresve meg szokták terhesíttetni.“ — Szépen mondja erre vonatkozólag b. Eötvös:**) „Magános ember egészen jó vagy egészen rossz nincsen; a társaság azzá teheti. A haza pillanatokra istenné, a tömlőcz ördöggé.“

Fogházaink ezen legszembeeszkőbb hibáin javítani a kormány időről időre egyes intézkedéseket tőn; erre vonatkozó felsőbb rendeleteket különösen a múlt század felében találunk nagyobb számmal, midőn a börtönjavítás a külföldön megpendített kérdésének vizshangjai hozzánk is áthatottak. Így egy főispáni utasítás***) 1751. máj. 18-ról elrendeli, miszerint a hatóságok kellően felszerelt börtönökről gondoskodjanak. Nehány helytartótanácsi körlevél is kelt e tárgyban, s kötelességévé teszi a hatóságoknak a foglyok kellő örködése iránt intézkedni, (1761 márt. 26. sat.) a férfiakat a nőktől, a nagyobb gonoszttevőket a kisebb bűnösöktől elkülöníteni, (1783. april 5. 1819. febr. 13. 5220. sz.) mindnyájokat vallási és erkölcsi oktatásban, arra alkalmazandó lelkészek által részesíttetni (1819, febr. 23. 5220. sz. 1820, dec. 12. 31137. szám).

*) Zsoldos Ignác: Nehány szó a honi közbátorságról. Pest. 1838.

**) b. Eötvös József és Lukács Mór: id. munka. 109 l. — Elénken vázolják börtönrendszerünk állapotját a 192. lapon. — Szemere Bertalan: Utazás a külföldön. Pest 1840. című munkájában, II. köt. 67, 68, 69-ik lapjain hazai börtönrendszerünknek minden visszaéléseit igaz színekkel festi.

**) Dr. Pauler Tivadar: id. m. I. kötet 175. l.

Mária Terézia királyunk, kinek nevével e kérdés tárgyalásánál már előbb találkoztunk, iparkodott honunkban is a börtöntügyben némi javítást létrehozni, így 1773-ban*) egy országos fegyintézet felállítását rendelte el Szempcezen Pozsony megyében, mely 1780-ban Tallosra, József korában pedig Szegedre tétetett át.**)

Mindez azonban igen kevés volt arra, hogy egészben lényeges javulást eszközöljön, s még 1820-ban is a királyi helytartó tanács 24493. számú felterjesztésében, az általunk már vázolt képet ismételi.***)

Ez időben mindazonáltal egyes hatóságok át kezdék látni a javítás szükségét. Így Arad megyében Almássy Pál főispán javaslatára s br. Forray Andrásné, gr. Brunswick Julianna különös buzgósága és segedelmezései által 1821. január 1 en nyílt meg a rabok dolgozóháza, melyben mintegy 40 rab foglalatokodék gyapju szövés és posztókészítéssel. Ezen jótékony intézet részint a megyei pénztár, részint a birtokosok adakozásából oly lábra állott, hogy a posztó eladásából maga magát föntartotta.

A törvényhozás terén a börtönök javításának kérdését először az 1825⁵/₇-ki országgyűlés alkalmával látjuk felmerülni. Rég érezte ugyanis Magyarország egy rendszeres, büntető törvénykönyvnek hiányát; ezen segitendő az 1790⁰/₁-ki 67. t. cz. egy büntető törvénykönyv kidolgozására bizottságot uvezett ki, melynek munkálatát az 1825—27-ki 8. t. cz. által kinevezett bizottság vévén vizsgálat alá, ezt félrevetendőnek s egy ujnak kidolgozását szükségesnek határozta, s egyszersmind a börtönök szomorú állapotáról meggyőződve, kerületi börtönöknek felállítását javallotta. Ezen bizottmány munkálatai az 1832²/₆-ki országgyűlés elé terjesztettek ugyan, de tárgyalás alá nem kerültek. Az 1840. 5. törvényczikkelyben a közóhajtás végre kifejezést nyert, szavai szerint: „A

*) Dr. Pauler: id. munka. 179. l. 3. jegyzet.

**) Megszűnt e század harmadik tizedében., „Domus Correctoria“ nevet viselt

***) „Namque confitendum est, tristem docere experientiam, quod in multis iurisdictionibus, iam ob insalubrem loci situm, iam ob angustiam spatii, inevitabilemque saepe necessitatem, prorsus improportionatum ad singula ergastula numerum coarcervandi, non paucorum quoque phisice constitutioni irreparabile adferatur detrimentum.“ (Opin. Exc. Dep. Regn. in Jurid. IV. 68. l. Pauler: id. munka. 179. lap.

**) Sárváry: id. munka. 80. lap.

büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető és javító rendszer behozása iránti kimerítő véleményadás végett országos válaszmány neveztetett ki. I. §. Ezen válaszmány tekintetbe vévén a külföld jelesebb büntető s javító börtöneinek elrendezését, javaslatot készítsen az ország különös körülményeihez képest azon rendszernek legcélrányosabb módon, mi alakban lehető alkalmazása, az e végből szükséges fogházaknak hol, mennyi számban és mi módoni felállítása, azoknak felállítására, belső igazgatására és fentartására megkívántató költségeknek a lehetőségig kezelítő kiszámítása felől, s az iránt is, hogy azon költségek honnan fedeztessenek.“ A válaszmány tagjai ő Felsége kegyelmes jóváhagyásával neveztettek ki.

Az 1840-iki év előtt azonban már mozogni látjuk irodalmunkat is e kérdés fejtegetése körül, a mire bölöni Farkas Sándor már említett munkájával jelölé ki az irányt. Ennek elejtett fonalát Zsoldos Ignác 1838-ban vevé fel „Néhány szó a közbátorságról“ című munkájában a magánrendszer ismeretét terjesztve, miután dr. Schedel Ferencz már egy hosszabb cikkben ismertette volt Tocqueville és Beaumont munkáját az amerikai fogházakról Ugyan ezen évben Szemere Bertalan intézett egy rövid, de tartalomdús munkát Borsodvármegyének a tömlőczügyben munkálódó küldöttségéhez : „Terve egy építendő javító fogháznak a magánrendszer elvei szerint“ cím alatt, a lapok és folyóiratok is hozzá szólottak e tárgyhoz*), így a többek közt Gorove István és Lugossy József irtak erről az Athenaeum 1839-ki folyamában. A hatóságok szintén élénk mozgalmat tanusítanak ; Gömörmegye a javító rendszer szerint tervezett fogházat emeltetni határoz, Komárom is ebben fáradozik, s azt e célra rendezett sorshuzás, tánczmultság s a közrésztvét más eszközei által létesíti.***) Más megyék is részint dolgozóházakat, részint javított állapotú fogházakat hoznak létre. Ily viszonyok között gyűlt össze az 1840. 5. t. cz. által kinevezett országos válaszmány 1841. nov. 28-án Pesten és megkezdé üléseit decz. 1-én n. m. székhelyi Majláth György országbirájának elnöklete alatt. Az V-dik ülésben decz. 13-kán került a különféle börtönrendszerek megvita-

*) Figyelmező 5-ik szám.

**) Lásd leírását Remellay Gusztávtól az Athenaeum 1842. évi I. félév 788. lapján.

tása szőnyegre; előadatván a különféle nézetek s a mellettök harcoló érvek, a választmány kimondá, hogy: „Legyen bár maga a büntetés a rabnak javítása, vagy ha ez talán elérhető nem volna, annak elkerülése a czél, hogy inkább elromolva a tömlőczből ki ne jöjjön, — — a magánrendszer az, mely már a maga alkotó és lényeges részei által kezességnyújt az iránt, hogy büntető jellemét elveszteni nem fogja, másrészről pedig a szigoruságnak az emberiség parancsávali összeköttetését lehetővé teszi.“*)

A választmány munkálatainak alapját az ország nádorának rendelete következtében az összes törvényhatóságok által börtöneik állapotjáról beküldött kimutatások képezték.

Elfogadtatván összes ülésben a magánrendszer a behoandó börtönszervezet alapján, a IV. ülésben (jan. 3-kán) alv választmány küldetett ki, mely annak részleges kidolgozását eszközölje. Ezen alv választmány tagjai voltak n. m. b. Mednyánszky Alajos alkincstárnok elnöklete alatt:

Gróf Zichy Ödön,	Pejachevich János,
Busán Hermán,	Olgyay Titus,
Dubravitzky Simon,	Fogthúj János,
Palóczy László,	Kollárik István,
Hertelendy Miksa,	Pitrof János és

Lengyel Pál.

Kidolgoztatván a rájuk bízott munka, ez teljes ülés elébe, és itt ismét vitatás és bírálat alá került, míg az összes választmány mely az idő alatt a büntető törvényt és eljárás is kidolgozá, hatvan ülés után 1843-ik év márczius 19-kén befejezven küldetését, feloszlott.

A javaslat az 1843. évi május 14-én Pozsonyba összehitt országgyűlésének, a királyi propositiók első pontja szerint tárgyalás és határozathozatal végett előterjesztett s tárgyalás alá is vétetett, melynek alkalmával ismét felújult azon kérdés, vajjon a magán- vagy hallgató rendszer fogadtassék-e el. Nagy tudományt, széles tárgyismeretet visszatükröző szónoklatokra adott ez alkalmat; mélyebben bocsátkoztak a kérdés fejtegetésébe gr. Apponyi György,

*) Az 1841. decz. 13-án tartott ötödik gyűlés jegyzőkönyvében 9. l

gr. Barkóczy János, gr. Szécsen Antal, br. Eötvös József, ez utóbbi a hallgató rendszert pártolva. A vitáknak eredménye az lett, hogy mind a főrendek, mind a KK. és RR. a magánrendszerben egyeztek meg; érdemleges tárgyalás alá vétetvén azonban a javaslat, csakhamar nevezetes véleménykülömbőség támadt az alsó- és felsőház között, az előlegesen felállítandó minta-börtönök száma, helye s a költségek iránt; ezekben megegyezhetés nélkül eltelt az idő, miglen az országgyűlés 274. ülés után 1844 nov. 13-án feloszlott, s a javaslat javaslat maradt, valósítása egy jobb időre halasztatván.

Mily állapotban hagyta ekkor börtöneinket a törvényhozás, arról ezen országgyűlés felirási javaslata tanuskodik, mely így hangzik:*) „ — — különösen siralmas és közaggodalmat okozó a tömlőczök állapot a hazánkban, mert azonkívül, hogy ezekben a fegyelem, törvényhatóságokként egyenetlenül változván, a hasonló bűnösök, e körülménynél fogva szükségképen a különböző mérték, és így különböző igazság szerint lakolnak, bennök sem a büntetés jogszerű céljaira nem fordítottatik figyelem, sem elkülönzés vagy gondos osztályozás által nem kiméltetnek, s nem őriztetnek az elzártak jó érzeményei, se nincsenek jelen azon feltételek, melyek mind a testi egészség, mind az erkölesi tisztaság vagy megőrzésére vagy visszaszerzésére okvetlenül megkívántatnak. Végtelenül terjed a volt fegyenczek gonoszsága a társaság tagjainak hosszú láncozatán, e veszély napról napra nő a szerint a mint az ipar és kereskedés éledvén, az érdekek és szükségek közelebb surlódásba jönnek; a mint a népesség szaporodván, sürűdik az elem, melyben a rossz és vétek megfogamzhatik, és tovább harapódzhatik.“

Azóta, hogyan fejlődött, s minő állapotban van hazánkban jelenleg a börtönügy, egy későbbi fejezetre hagyjuk, itt csak azt kívántuk megállapítani, hogy mint másutt, eszméje nálunk is megfogamzott s biztos alakot öltött; a börtönjavítás elméletében a múltvilág tulesett már a bizonytalan ingadozások, a vak kísérletek korszakán, s a tudományosságába lépett; melyben a kétségtelen igazságu alapelvek helyes alkalmazását asiker szükségképen követi.

Ezen üdvös eredményt oly rövid idő alatt, hiszen alig ötven esztendeje, mióta az első komoly javítási kísérletek történtek, csak is korunk nyilvánosságának köszönhetjük, s az irodalomnak, mely-

*) Az 181^{3/4}-ki országgyűlés iratai III, kötetének 349. lapján.

ben minden ez ügyre vonatkozó kérdés bőven van megvitatva. A börtönjavítást tárgyazó minden munka sorozatát tudtunkkal nem adta még senki; mi kísérlettük azoknak lajstromát összeállítani, melyek figyelmünk alá estek, s habár jól tudjuk, hogy nem hiánytalanul, hasznos szolgálatot vélünk tenni, midön a legrégibbiéktől a legujabbakig a következő ismertebb munkákat felsoroljuk :

Dr. Adelm ann G. F. B. Die Zellengefängnisse in Berlin. — Dorpat. 1861.

Adsh ead J. Our present goal system deeply depraving to the prisoners and a positive evil to the community. 1847.

A linge : Besserung auf d. Wege d. Individualisirung. Leipzig 1865.
Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung. Herausgegeben von dr. Fr. Holtzendorf. Leipzig, Verl. von J. Ambr. Barth.

Allier : Études sur le systeme pénit. 1842.

Appert B. : Conférences contre le système cellulaire. Paris 1846.

„ Die Gefängnisse, Spitäler etc. Nebst Wiederlegung des Zellensystems. Wien 1852.

„ Über Wohlthätigkeits und Strafanstalten. Leipzig 1853.

Balla : Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Pest 1841.

Bauer Ad. : Gr. Bad. Zuchthausverwalter. Der Gewerbsbetrieb in den Strafanstalten mit besch. Beziehung auf Bruchsal. Carlsruhe 1861.

Beaumont und Tocqueville : Amerika's Besserungs-System und dessen Anwendung auf Europa. Übers. von U. H. Julius. Berlin 1833.

Behrend : Geschichte der Gefängnisreform. Berlin 1859.

Bellazzi Federico : Prigioni e Prigionieri nel Regno d'Italia. Sec. Ediz. Firenze 1866.

Beltrami Scalia Martino (Ispettore delle carceri del Regno) Sul Governo e sulla Riforma delle Carceri in Italia. Torino 1867.

Benoiston de Chateauneuf : Du syst. pénitentiaire, mémoire lu a l'academie. Paris 1843.

Bentham J. : Des Peines et des Récompenses.

Bérenger : De la répression pénale. Paris 1855.

„ Compte rendu des travaux de la société pour le patronage des jeunes libérés du departement de la Seine Paris 1841.

- Besser L. Dr.: Zur Verständigung der Gefängnisfrage oder: Einiges über die modifizierte Einzelhaft. Hamburg und Gotha. 1853.
- Biron K. Prinz v. Curland: Die neueren Gefängnis Systeme. Breslau 1847.
- Blätter für die Gefängnissskunde. Heidelberg 1865 sat.
- Bonneville: Traité des diverses institutions complementaires du régime penitentiaire. 1847.
- Bozóky Alajos: A börtönügy legújabb haladásai mind a különböző rendszerek elméletére, mind azoknak gyakorlati alkalmazására, különös tekintettel Magyarországra. Pest 1867.
- Böhlau H. Dr.: Die Einzelhaft in Preussen. Eine Kritik. Breslau 1861.
- Braun F.: Beretning fra Kontoret for Faengselsvaesen et om Straffeanstaltneres Tilstand i Tidsrummet (in Dänemark) Kjöbenhavn 1864.
- Brougham Lord: Inaugural Adress to the Social science Congress at York. 1864.
- Brusa Emilio: Sopra la Sorveglianza speciale. La liberta provvisoria e l'ammonizione repressiva. Milano 1866.
- Buol-Bernberg: Die holländischen Armen-Kolonien, und die Strafanstalten von Berlin, Bruchsal und Genf. Wien. 1853.
- Burt: John T.: Irish facts and Wakefield figures in relation to convict discipline in Ireland, investigated. London 1863.
- „ Result of the system of separate confinement. London 1852.
- Cattaneo D. L.: Sulla riforma dei carceri. Milano 1841.
- Carpenter Mary: Our Convicts London 1864.
- „ Juvenile delinquents. London. 1853.
- Chassinat R. A. és A. Diez: Des mesures et des precautions à prendre pour la conservation de la santé des détnus. Memoires adressés a l'académie.
- Chesterton: Revelation of Prison life with an inquiry into prison discipline. London 1856.
- Christiansen: Rechtliche Würdigung d. Einzelhaft. Kiel 1857.
- Cool: De Vechta'sche Strafinrichting niet navolgenswaardig. 1863.
- Congrés de bienfaisance de Frankfort s/M. 1857.

- Cochin A.: Notice sur Mettray. Extrait des annales de Charité. 1856.
- Corvin: Die Einzelhaft u. d. Zellengefängniss in Bruchsal. Hamburg 1857.
- Crawford: Report on penitentiaries in the united States. London 1835.
- Crofton W.: A few Remarks of the convict question. Dublin 1855.
- „ A few observations on the Irish convict System. London 1863.
- „ The present aspect of the convict question. London 1864.
- Danjou: Des prisons et de leur régime. Paris 1821.
- Demetz M.: Lettre sur le système pénitentiaire. Paris 1838.
- Desportes Ferd. dr.: La réforme des prisons. Paris 1862.
- Diez A. Dr.: Ehemaliger Dr. in Bruchsal. Über Verwaltung und Einrichtung der Strafanstalten in Einzelhaft. Carlsruhe 1857.
- „ Über die Vorzüge der einsamen Einkerkering als Mittel zur Besserung. Carlsruhe 1842.
- Düboe: Die Propaganda des rauhen Hauses. Leipzig 1862.
- Ducpétiaux: Memoire à l'appui du projet de loi sur les prisons. Bruxelles 1845.
- „ Des conditions d'application du système de l'emprisonnement séparé. Bruxelles 1857.
- „ Des progrès et de la condition actuelle de la réforme pénitentiaire. Bruxelles 1838. 3. kötet-
- „ Du patronage des condamnés libérés. Bruxelles 1858.
- „ La question de la charité et des associations religieuses. Bruxelles 1859.
- „ La colonisation pénale et l'emprisonnement cellulaire. Bruxelles 1860.
- „ Colonies agricoles, écoles rurales et écoles de réforme. Bruxelles 1852.
- „ Architecture des prisons cellulaires. Bruxelles 1863.
- Eberty G.: Das Gefängnisswesen in seinem Zusammenhange in der Entwicklung der Strafrechtspflege. Dresden 1858.
- Eötvös József br.: Velemény a fogházjavitás ügyében. Pest 1838.
- Faucher Leon: De la réforme des prisons. 1841.

- Fiene mann**, Pastor der Kettenstrafanstalt Lüneburg: Handbuch für Aufseher und Gefangenaufseher-Aspiranten. Lüneburg 1865.
- Fischer G. Fr. Dr.** Kreis und Stadtgerichtsarzt: Über Gefängnisse, Strafarten, Strafsysteme und Strafanstalten. Regensburg-Mainz 1852.
- Ferrus M. G.:** Über Gefangene, Gefangenschaft und Gefängnisse. Übers. von Dr. S. Klein. Ratibor 1853.
- Fües zlin J.** Direct in Bruchsal. Die Beziehung des gr. Badischen Strafgesetzes zur Einzelhaft. Karlsruhe 1853.
- „ Beschreibung des Bruchsaler Zellengefängnisses in. Abbildungen. Karlsruhe 1854.
- „ Die Einzelhaft nach fremden und sechsjährigen eigenen Erfahrungen. Heidelberg 1855.
- „ Die neuesten Verunglimpfungen der Einzelhaft. Heidelberg 1861.
- „ Die Grundbedingungen jeder Gefängnisreform. Leipzig 1865.
- Gefängnis-Vereine u. Asyle für entlassene Sträflinge.** Von einem Arresthaus-Beamten. Bonn 1860.
- Gibson:** Irish convict system reform. 1863.
- Gosse L. A.:** Das Pönit. System medizinisch, rechtlich und philosophisch geprüft. Übers. und vermehrt v. A. Martiny. Weimar 1839.
- „ Rapport sur la question pénitentiaire, applicable à la Suisse. 1864.
- Götting C. F. J.:** Recht, Leben und Wissenschaft. Für Gebildete aller Stände. Hildesheim 1861.
- Grellet-Wammy:** Handbuch der Gefängnisse. Aus dem Franz. von K. Mathy. Solothurn 1838.
- Grevelink:** Rapport van den Minister van Justitie. Gravenhage. 1850.
- „ De Strafinrichting de Vechta. Een Rapport s' Gravenhage. M. Nyhoff 1863.
- Hänell:** System der Gefängnissskunde. Nebst einem kurzen Anhange von der Verw. d. Predigeramts am Gef. Göttingen. (Vandenhoch u. Ruprechts Verl.) 1866.

- Hägele J. M.: Erfahrungen in einsamer und gemeinsamer Haft. Leipzig 1857.
- Heine W. (Direkt zu Stade): Die Besserung als Strafzweck und das Aufsichtspersonal der Strafanstalten. Leipzig 1866. (Verlag von Barth.)
- Hill Frederick: On Crime, Its amount, causes and remedies. London 1853.
- Hill M. D.: A Paper on the Irish convict Prisons. London 1857.
- „ Suggestions for the repression of crime. London 1857.
- Heidelberger: Jahrbücher der Literatur.
- Hein W.: Die Besserung als Strafzweck. Leipzig 1866.
- Hindberg E. G. A.: Die Berufsthätigkeit des Gefängnisgeistlichen. Leipzig 1866. (Verl. v. Fritsch.)
- Holtzendorf Fr. Dr.: Die Deportation als Strafmittel in alter und neuer Zeit. Leipzig 1859.
- „ Bemerkung und Beobachtungen über den gegenwärtigen Zustand d. irischen Gefängnisseinrichtung. Leipz. 1859.
- „ Das irische Gefängnisssystem. Leipzig 1859.
- „ Gesetz- oder Verwaltungsmaxime. Bedenken gegen d. Pr. Denkschrift betreff die Einzelhaft. Berlin 1861.
- „ Die Brüderschaft des rauhen Hauses. 1861. 4. Aufl.
- „ Die Kürzungsfähigkeit der Freiheitsstrafen. Berlin 1861.
- „ Der Brüderorden d. r. Hauses und sein Wirken in Strafanstalten. 1862. 2. Aufl.
- „ Kritische Untersuchungen üb. den ir. Strafvollzug. Berlin 1865.
- Howard John: The state of the prisons in England and Wales. Warrington 1777. Németül: Leipzig 1780. Majdnem minden europai nyelvre lefordítva.
- Howe: Über d. Gemeinschaft u. Vereinzelungssystem in der Gefängnisdisciplin. Carlsruhe 1847.
- Jahrbücher 31 der Inspectoren d. Staatsgefängnisses f. den östlichen Bezirk von Pennsylvanien. Aus dem Englischen v. Ad. Bauer. Donauechingen 1859.
- Jeitter E.: Die kön. würt. Strafanstalt für jugend. Verbrecher in Schwabisch-Hall. Erlangen 1863.
- John Rich. E. d. Dr.: Über Strafanstalten. Berlin 1865.

- John: Over Gevangnisse. Eene populaire voordragt s Gravenhage. 1866.
- Julius N. H.: Vorlesungen über die Gefängnisskunde. Berlin 1828.
- „ Jahrbücher der Gefängnisskunde. Berlin. 1828—38. X. k.
- Kräwell: Über die Mittel der Überfüllung unserer Zuchthäuser zu begegnen. 1857.
- Krell Alex: Pädagogische Briefe für Aufsichtsbeamten in Strafanstalten. Zwickau 1863.
- Kühne Director: Gutachten über bauliche und andere Anordnungen.
- „ Bericht über die Verwaltung der Strafanstalt St.-Jakob im Jahre 1863. nebst einem Rückblick auf die Wirksamkeit und Erfahrungen während 25 Jahren. St.-Gallen. Kälin. (Uj kiadás 1866.)
- Ladenburg Dr.: Sechs Jahre Gefangenschaft. Leipzig 1862.
- Lamarque Jules de: Des colonies penitentiaires et du patronage des jeunes libérés. Paris et Strassbourg 1863.
- Lamarque et Dugat: Des colonies agricoles etablies en France 1850.
- Lardy Charles: Du syst. pénit. Neuchatel 1865.
- Lepelletier A. de la Sarthe: Colonie de Mettray. Paris 1856.
- v. Lichtenberg K.: Die Strafe, die Zuchthäuser u. d. Zwangserziehungssystem 1846.
- Lukács M. és br. Eötvös József: Fogházjavitás. Pest 1842.
- Lucas: Du syst. pénitentiaire. Paris 1826—30. II. köt.
- „ De la reforme des prisons et de la theorie de l'emprisonnement. Paris 1829.
- „ Exposition de la question pénit. en Europe et aux Etats-Unis.
- Maconochie: Verbrechen u. Strafen d. Markensystems. Frankfurt 1851.
- Mallet Josephine: Les femmes en prison, cause de leur chute. Moulins 1843.
- Marcard Beiträge zur Gefängnisskunde. Celle 1864.
- Mess, Vorstand d. Strafanstalt Plassenburg: Der Vollzug der Freiheitsstrafe in Baiern. Würzburg 1860.

- Mess**: Die öffentliche Meinung gegentiber den Gefängnissen. München 1865.
- Michel**: Handbuch des Gefängnis u. Strafvollstreckungswesens in Preussen. Berlin 1858.
- Minghelli-Vaini**: Sulla riforma delle carceri. Torino 1852.
- Mittermaier**: Die Gefängnisverbesserung, nach den Erfahrungen d. verschiedenen Strafanstalten. Erlangen 1858.
- „ Der gegenwärtige Zustand d. Gefängnisfrage. Erlangen 1860.
- „ Der neueste Zustand der Gefängnisseinrichtungen in England. Heidelberg 1850.
- Möller Wilh.**: D. Volksrechtsbewusstsein d. Gegenwart über Bestrafung der Verbrecher 1865. Marburg. 2. Aufl.
- Mooser**: Die Pönitentiäranstalt St. Jakob bei St.-Gallen.
- Moreau-Christophe**: de la réforme des prisons. Paris 1837.
- Morel**: Du système cellulaire ou de l'isolement des détenus. Dunquerque 1858.
- „ Des liberations provisoires et conditionelles. Paris 1858.
- Morelli**: Saggio di studj igienici sul regime penale della segregazione. Firenze 1859.
- Nieuwenhuis**: De carcere cellulari. Amsterdam 1857.
- Nobis R.** Oberinsp. der Strafanstalt Fordon: Handbuch für die Aufseher der Gefängnisse und Strafanstalten. Danzig 1864.
- Obermaier**: Anleitung zur vollkommenen Besserung der Verbrecher in Strafanstalten. Kaiserslauten 1835.
- „ Amerikanische Penitentiarsysteme vergl. m. d. Besserung im rheinbaierischen Zentralgef. Kaiserslauten 1837.
- Ortloff H. Dr.**: Das Zellengefängnis zu Moabit in Berlin. Gotha 1862.
- „ Die Beschäftigung der Gefängnis-Sträflinge. Jena 1862.
- Orelli v. A. Dr.**: Über Errichtung von Zwangsarbeitsanstalten. Zürich 1865.
- Oskar** (König von Schweden): Über Strafen und Strafanstalten. Aus dem Schwedischen v. U. Dietrich. Stockholm 1841.
- Peri**: Cenni sulla riforma del sistema penitenziario. Firenze 1848.
- „ Notizie sulla riforma delle prigioni in Toscana. Firenze 1850.

- Prato bevera: Über die Gefängnisfrage. Wien 1845.
- Probst: Würtemb. Ausschussbericht über die Zellenhaft. 1857.
- Quistorp W.: Ein Besuch im Zellengefängnis zu Moabit. Stettin 1857.
- Rapport de la commission de surveillance du penitencier de Tours 1844.
- Rapport van den Inspecteur de Gevangnissen. Rotterdam 1857.
- Recueil de documents relatifs à la prison pénitentiaire de Genève 1837.
- Relazione della commissione istituita col Reale decreto 16. Febr. 1862. per l'Esame di vari quesiti relativi alle materie penitenziarie. Torino 1863.
- Résö Ensel Sándor: A külhoni fogházak börtönrendszereiről. Pest 1865.
- Rochefaucault-Liancourt: Des prisons de Philadelphie, 1801.
- „ Documents relatifs au système pénit. 1844.
- Röder K. D. Dr.: Die Verbess. des Gef.-wesens mittelst d. Einzelhaft. Prag 1856.
- „ Besserungsstrafe und Besserungsanstalten. Leipzig 1864.
- „ Der Strafvollzug im Geiste des Rechts. Leipzig 1863.
- „ Über die nothwendige Rückwirkung der Einführung der Einzelhaft auf die Gesetzgebung. Frankfurt 1857.
- Sauvestre Ch.: Une visite à La Mettray. Paris 1854.
- Schatter G. Fr.: Das System der Einzelhaft. Mannheim 1856.
- Schük E. C.: Die Einzelhaft und ihre Vollstreckung. Leipzig 1862.
- „ Handbuch für Gefangenaufseher. Gekrönte Preisschrift. Berlin 1863.
- Spangenberg: Über die sittliche und bürgerliche Verbesserung der Verbrecher. Landshut 1821.
- Suringar: Eene Stem uit Nederland etc. 1859.
- „ Le système cellulaire. Heidelberg 1859.
- Tellkamp: Essays on law reform, commercial policy, penitentiaries. London 1859.
- Thungr. Die Nothwendigkeit der moralischen Reform der Gefängnisse. Prag 1836,
- Torrigiani; Sul diritto di punire etc. 1841.

- Trebsdorf:** Beiträge zur Charakteristik des Straf-, Armen- und Erziehungsanstalten.
- Turnbull:** A visit to the Philadelphia prisons. London 1796.
- Van der Bruggen:** Études sur le système pénitentiaire irlandais. Berlin et la Haye 1865.
- Varrentrapp:** Über Penitentiarsysteme. Frankfurt 1841.
- „ Bemerkungen über die in Bremen beabsichtigte Erbauung einer Strafanstalt. Bremen 1860.
- Vasselot Marquis:** Examen des diverses théories pénitentiaires. Paris 1835.
- Verhandlungen** der ersten Versammlungen für Gefängnisreform im Sept. 1846. in Frankfurt am M. Ugyanott 1847.
- Vidal Leon:** Note sur l'emprisonnement cellulaire. Paris 1853.
- „ Notice sur les prisons et la nouveau régime pénitentiaire dans le Royaume de Sardaigne. Paris 1857.
- v. Wick F.:** Die Isolirung der Sträflinge. Schwerin 1848.
- v. Würth J. Dr.:** Die neuesten Fortschritte des Gefängniswesens. Wien 1844.
- v. Zahn Geh. Reg. R.:** Bericht über eine im Auftrage des Ministeriums im Jahre 1856 in Begleitung des Strafanstaltsdirektors d'Alinge bewirkte Bereisung auswärtiger Strafanstalten. Dresden 1857.
- Zanoni:** Rapporto della società di patrocinio per i liberati dagli stabilim. penitentiari di Toscana 1858.
- Zoller:** Prison cellulaire à Amsterdam. 1857.
- Zsoldos Ignác:** Nehány szó a honi közbátorságról. Pest 1838.
- Zugschwerdt:** Die Schärfungen der Freiheitsstrafe. Wien 1865.
- „ Die Verwendung religiöser Corporationen in den Strafanstalten. Wien 1866.
- „ Der Vollzug der Freiheitsstrafe. Wien 1867. (Verl. v. Waldheim.)

V. Fejezet.

A fogházjavítás feltételei és rendszerei.

Dolgozó-, hallgató-, osztály-, magán-, vegyes- és ír-rendszer.

Mint az összes emberiség fejlődése menetében, mint egész nemzetek s mint az egyes intézmények történetében, úgy a fogházjavításban is, hasonlóan az egyéni élet folyamatához, elébb az érzelem, az értelem csak utóbb jelölte ki a követendő irányt. S ez így is van helyén. Az érzelem utja virágos és kellemes, az értelemé rövid, de meredek; emezzen csak az erősek érhetnek fel vágyaik tetőpolczára, s ekkor is fáradtan, elcsigázva; amazon tova haladhat akárki, s csak néha kell fel s visszapillantania, hogy ösvénye kiindulási pontját ne feledje, végeztélját el ne tévessze. Az igazságnak magában sem romboló, sem építő ereje nincs; cselekvésre csupán a kebel vágyai, reményei indíthatnak, s csak is ezekkel szövetkezve nyer testet, ébred életre a szemlődő hideg, mozdulatlan, elvont elmélete. Pusztá okok hiába küzdtek volna okok és fennálló tények ellen; a büntetések kegyetlenek, a börtönök bünbarlangok maradnak vala; a bizonytalan ismeretlen jövő s átalakulás előli félelemmel, mely sokaknál a legnagyobb létező rosznál is ijesztőbb, csak a felebaráti szeretet mert szembeszállni, egyedül az ő szépsége csábíthatá az embereket a tömlőzők dögletes levegőjébe, melytől visszariadva, módot keressenek, azt tisztítani, és a társadalmi körök ezen egyik tényezőjét elmozdítani. De a philantropia magában csak bizonyos mérvű anyagi változást képes eszközölni; ha pedig hajlamát zabolátlanul követve, a távolabb közvetett javítás rovására a feltűnő jelen szenvedést törekszik túlságosan enyhíteni, még kárt is tehet; hiszen a büntetés szükségké-

pen kellemetlen, még ha feladatát egyedül csak a javításra, vagy a mint mások*) kifejezik, erkölcsi gyámkodásra szorítjuk is; a kicsapongó akarat korlátozása, az elsatnyult erkölcsi érzetnek erélyes feltámasztása és élesztése, a megrögzött szokásokkal való kényszerített szakítás természetesen fájdalmat okoznak; de vajjon irtó-zunk-e az orvosi műtétől, mert az amputatio rövid kínja árán az egész test elgyengülését, a különben lassan s az érzést eltompítva, de bizonyosan bekövetkező halált gátolja? S ha a börtönben az anyagi jóllét s a kényelem növekszenek csupán, a javítás ezélja el van homályosítva, s különösen a műveltség alacsony fokán álló érzékies henye népnél megeshetnék, hogy a tömlőez vonzóvá, a komoly magábaszállás és megtérés temploma helyett könnyelmű kiheverésre szolgáló szállodává válnék.**)

S hogy ezen állításunk nem alaptalan agyrem, hiú aggodalom szüleménye,***) bizonyítja Duceptiauxnak, a belga hörtönök érdemdús felügyelőjének jelentése^{4*)}, pedig az oly fogházakról szól, melyekben részint a magán-, részint a hallgató-, s így mindenesetre szigorú rendszer van elfogadva. „Mig szabad volt, a bűnösnek nehéz munkával kelle mindennapi kenyerét megszerezni; mint fogoly, ezen gond alól fel van mentve, elegendő s egészséges eledelt kap, rongyait tiszta és meleg ruhákkal cseréli be, deszkafekhelyét takaróval ellátott ágygyal. Ha megbetegszik, a kórodában a legnagyobb gonddal ápolják; ha valamely mesterséget nem tud, szakbéli oktatásban nincs hiány; ha nevelése elhanyagoltott, a fogház-iskolába küldik. A szükségest gyakran még fölöslegessel is tetézik. A rab munkája megjutalmaztatik a nélkül,

*) Például R ö d e r. Lásd: Besserungsstrafe als Rechtsforderung. Leipzig 1861. 6 §.

**) b. E ö t v ö s J ó z s e f és L u k á c s M ó r: id. munka. 117. l. G r e l l e t - W a m m y: Handbuch der Gefängnisse. Übersetzt von Karl Mathy. Solothurn 1833. 31. lap.

***) Midőn az 1840. években egy író, a ki a börtönjavítás ügyével foglalkozott, Veszprém megyébe érkezett, a börtönt megtekintendő, a várnagy erről elevé értesülve, s ki akarván mutatni, a foglyokkal milyen jól bánik, kártyával és pálinkával látta el őket, hogy jókedvűek legyenek. Ez egy eset, de hogy nem elszigetelt balfelfogás eredménye, mutatja az ugynevezett konyharabok intézménye, mely országszerte divott, s példája annak, hogy ama rendetlenségben megfértek egymás mellett a legnagyobb kegyetlenség s a legnevetesebb lágy bánásmód, melyek csak abba egyeztek meg, hogy mikénti alkalmazásuk nem sok főfájást okozhatott a tekintetes megyei tisztviselő uraknak.

4*) F e r n a n d D e s p o r t e s: id. munka 23. l.

hogy tartása költségei levonatnának. Minden héten egy kis összeg adatik át neki, jövőjéről gondoskodva van a megtakarított pénz által, melyről szabadon intézkedhetik, midőn a börtönből kilép. A munkák, melyekre alkalmaztatik, kevésbé terhesek, mint a szabad munkásokéinak nagyobb része. Megbélyegezve, a világtól, mely bűnét szemére hányja, eltaszítva, a börtönben izlése, szokása szerinti társaságot talál, a mely neki visszaadja, a mit elvesztett: a baráti kört, bátoritást, hűséget, befolyást.“ Ugyanerről tanuskodik Bérenger, a ki azt írja, hogy a francia központi börtönökhöz közel eső vidékeken akárhányszor hallotta a parasztoktól: „Ott gonosztevők vannak, kik semmiben sem szenvednek hiányt; mi és családjaink becsületesek vagyunk, s alig van, miből élünk.“

Ezzel ismét nem azt akartuk mondani, mit némelyek védelmeznek, hogy a fogoly anyagi helyzetének oly rosznak kell lenni, hogy még a legszegényebb szabad emberénél sem lehessen jobb.*) Czéltalan szigor a büntetett gonosztevőt az emberi érzelem vértanujaként tünteti föl**); s magok a szabadságtól való megfosztás és pontos fegyelem oly súlyosító körülmények, melyek minden nélkülözést sokszorosán érezhetővé tesznek***), és melyeket a tudatlan korhely első gondolatra talán számba sem vesz, pedig keservüket még is ő érezné leginkább.***) A hol a nép a szolgaságban eltörpülve, az önállás s a független munka becsét nem ismeri, a hol a munkás szorgalmasan dolgozva is alig élhet meg, s a kétségbeesés közönyével a henyelésnek adja magát, a hol a munka-képtelennek számára nincs menedékház, a betegek részére nincs kóroda, ott persze a javított fogház kényelme is vonzerővel bírna, s bűnre ingerelne. De ily viszonyok bekövetkezésétől nem kell félni: a börtönjavítás a polgárosodásnak nem oly kora gyümölcse, hogy amaz állapotok idejében érlelődhetnék; s ezenfelül, mint a rosz roszat, a jó jót terem; az emberszeretet tulságai rendesen magok szülnek visszahatást, melynek folytán a kérdés tüzetesb vita alá vétetvén, a tudomány lendületet nyer, úgy hogy később az érzet működésének hiányait pótolva, s tőle viszont támogatva, készítheti elő a

*) B. E ö t v ö s J ó z s e f és L u k á c s M ó r: id. munka. 139. l.

**) G r e l l e t - W a m m y: id. munka. 41. l.

***) R ö d e r: id. munka. 73. l.

*) Lásd: A l l g e m e i n e d e u t s c h e S t r a f r e c h t s z e i t u n g, I. évfolyama 47. számában E l v e r s e z i k k é t e t á r g y b a n.

megoldást. Howardot Bentham, Frynét Carpenter Mária rövid idő mulva követték; s jelenleg mindenütt, a hol a börtönjavítás kérdése fennforog, a tudomány emberei küzdenek mellette legnagyobb lelkesedéssel, s a philantropok is belátták, hogy alapos adatok, alapos elmélet nélkül nemes szándékaikat sehol sem népszerűsítetik, sehol sem foganatosíthatják, s hogy az engedékenységgel egyedül tulajdonképen épen oly kegyetlenség, embertelenség volna a börtönben, épen oly erkölcstelenítőleg hatna a rabokra és a közönségre, mint a tulságosan kemény bánásmód.

Kimutattuk az első fejezetekben, e felfogás s a börtönjavítás szüksége mily bölcsészeti alapon nyugosznak, kimutattuk, történetileg miként nyertek elismerést, s mellesleg megérintettük az egyes irányokat is, melyekben ez ügy fejlődése megindult. Mielőtt azonban ezeket részletesen logikai sorrendben előadnók s megbirálnók, czélszerű lesz még egyszer visszatekinteni, s egy pár főelvet az előbb mondottakból kölesönözve, a közös feltételeket megállapítani, melyeknek a börtönjavítás minden neménél okvetlenül elő kell fordulni.

A bűnnek közvetlen lélektani oka az érzelem valamelyik tehetségének, az akarat egy vagy néhány rugójának olyatén elhatalmaskodása, hogy ezen, akár ideiglenes önösségi roham, akár lassankénti hosszas szokás által előidézett feszültségi állapotában, a többiek s különösen a mások jogai iránti erkölcsi, valamint elméleti indokokon nyugvó tisztelet, vele szemben vagy eltörpülnek, vagy egészen megsemmisülnek. A szabadságbüntetés czélja: lehetővé tenni, hogy a bűnösre oly befolyás gyakoroltassék, mely a lelki őszhang, az érzelmi egyensúly helyreállítását előmozdítja. A közönséges tömlőczök hatása épen ellenkező; a rendetlen életmód, mely a bűnös erkölcsi épségén eredetileg csorbát ejtett, itt csak szűkebb korlátok közé szoríttatik, meg nem változik; s hasonló bajban sinlődőkkel való folytonos együttlét a törvényellenességre végre egészen szabályszerű, éltető elem színét ölti; s valamint oly alpesi falvakban, hol a lakosok mindnyájan golyvások, az egyenes nyakut, mint valami csodaszörnyet, úgy kinevetik, úgy a gonoszok társaságában, a némileg még becsületes ember gúnyoltatik mint különcz és kivételt képező; s társainak megvetése e szerint új súlyosbitása úgy is egyenlőtlen büntetésének; hiszen mennél magasabbról, mennél tisztább légkörből szállt alá, annál inkább nehe-

zére esik a posvány büze ; míg a ki a mocsárban született, a kít a láz gyermeksege óta sanyaritott, az megszokta már az egészségtelenséget; s romlott idegzetével csak a romlottság viszonyaiban gyönyörködhetik. Mindenek előtt bizonyos meghatározott rendszer nélkülözhetlen a börtönökben, melyen az ellenszegülő szenvedély hullámai megtörjenek. A bűnös elvált a társadalomtól, vissza kell tehát a közös nyájba terelni, ezt pedig nem hébe-hóba alkalmazott útlegekkel s utána futkosással lehet eszközölni, melyek még makacsabbá tennék, vagy melyektől elriadva, a tévuton tova iramodnék ; de csak következetes utbaigazítás, szakadatlan éberség és vigyázat által, melyeknek folytán a kezdetben erőszakolt engedelmesség utóbb önkéntes-, sőt készségessé válhassék. S ekkor egyenlő és arányos is lesz a büntetés, „mert az ember, kit erkölcsi rendetlensége vezetett a bűnhöz, mindenek fölött attól fél, hogy munkás és józan életet kelljen élnie, de mely perczen ezen új lét fájdalmasnak lenni megszűnik, állíthatni, hogy javulására van remény, úgy, hogy a büntetés a rab erkölcsi állapotának emelkedése arányában enyhül.“*) A börtönjavításnak első feltétele tehát az eleve megállapított szigoruan megtartandó rendszer, melyben ugyan oly aprólékosságokra, oly részletekre nem kell bocsátkozni, melyek az egyéniségek különféleségére való minden tekintetet eltörölnének, de a melyben kijelöltetvén az emberi közös természetből merített főelvek, következetes keresztülvitelük által a foglyok a törvény iránti tiszteletre, engedelmességre szoktassanak, kicsapongási hajlamukért kényszerített nyugalommal lakoljanak. „Az egész életében féktelen kéjencz és gonosztevő mitől sem fél és nehezére mi sem esik inkább, mint hogy magát minden tekintetben oly igen szigorú és szabályozott, előbbi életével ellenkező rendnek kell alávetnie, mint hogy minden rossz szokást és vétket elhagynia, s a jót elsajátítania kell.“**) Hogy azonban ezen rendszeres fegyelemnek hatása lehessen, szükséges, hogy a szabadságbüntetés tartama ne legyen igen rövid. Pár napi, pár heti fogság nem elegendők a lélek-

*) Lásd *Recueil de Documents relatifs à la Prison pénitentiaire de Genève*. Genève et Paris 1847. 57. l.

**) *Obermaier G. M. Anleitung zur vollkommenen Besserung der Verbrecher in den Strafanstalten*. Kaiserslautern. 1835. 133. l.

ben előbbi indulatai ellen viszhatást gerjeszteni,*) sőt csak arra szolgálnak, hogy boszúérzetre ingereljék, s pedig annál hevesebben, mennél szigorubb fegyelem alkalmaztatik. Az erkölcsi gyógyulás nem történik rögtön, visszaesések s ingadozás nélkül; a jó feltétet rosz, s ezt ismét jó követi, míg végleges megállapodás csak az erkölcsi erő jelentékeny szilárdulása után jöhet létre.***) S vigyázni kell különösen kis lopásoknál, melyek közönségesen igen enyhén szoktak fenyittetni; s nem annyira az egyes parányi tetthez, mint szokásához mérni a büntetés súlyát, nehogy a talán először vétkező az első rövid fogság folytán megszokja a büntetést könnyü rosznak tekinteni, s így gaztettei megújítására még fel is bátorittassék.***)

A mi magát a fegyrendszert illeti, pusztán okoskodva nem lehet megalapítani. Az emberismeret csak hosszas gyakorlat után szereshető meg; a börtönjavítás isméje csak a tapasztalat által nyújtott adatokon épül. Inkább tehát, mintsem hogy a helyes rendszert előlegesen törekednénk meghatározni, megkísértjük a létező rendszerek szervezetét előadni, következményeiket összevetni s így a legjobbat kijelölni, összehasonlítási mérvül egyrésztől az üdvös eredményt használva, másrésztől a szabadságbüntetés tiszta lényegének megközelítését, azon elv megvalósításának fokát, hogy a büntetés csak is a külső szabadságtól való megfosztásban álljon, míg a rabnak jogán a munkára, szellemi tehetségeinek művelésére, s kilátásán a büntetés kiállása után további hátrányok szenvedése nélkül becsületes életet folytathatni, csorba ne ejtessék.

Legközelebb áll a közönséges tömlöczökben követett eljárás-

*) A közönséges tömlöczöknél szintén haszontalan az igen is rövid fogság, mely elrettentésre sem szolgál, s mely ellen még azon érv is szól, hogy a bíró, kitől kimondása függ, haboz, mielőtt magát arra eltökéli, hogy könnyü vétségért elmarasztaltat a tömlöcz szomorú kísértéseinek prédául odavessen, míg ellenkező esetben a büntetlenséget szentesitené. A közeli szabadulás kilátásával a börtön nem egyéb, mint a nevetség és gúny tárgya, a fegyencz maga pedig a börtönben a feygetlenség példája, rendetlenségek és botrányok okozója. Lásd D e m e t z : Lettre sur le système pénitentiaire. Paris 1838. 147. l.

**) J. F ü e s s l i n : Die Grundbedingungen jeder Gefängniß Reform im Sinne der Einzelhaft. Leipzig 1865. 147. l.

***) H i l l : id. munka 183. l. Hogy mily kevés tekintettel vannak erre a mostani törvényhozások, mutatja Anglia példája, hol a fogházbüntetés tartama középszámítással ötven nap, oly idő, mely javítás eszközésére világosan elégtelen.

hoz az Obermaier-féle rendszeré, mely több bajor és a modenai*) fogházban foganatosított. Azt irtuk, legközelebb áll, s inkább azt kellett volna irnunk, legkevésbé távol; hiszen már amaz egy szerü ténynél fogva, hogy rendszer, következetes fegyelem-szabályzattal s öntudatos javítási célra szolgáló szervezettel, bármilyen legyen a különbség közte s egyéb rendszerek közt, velök sokkal több közös vonást bir, mint a bűnnek amaz undok iskoláival. Igaz, szerinte a raboknak egymástól való elkülönzése nem szükséges; éjjel-nappal közös háló, közös dolgozó termekbe zárják, de szoros felügyelet alatt, mely annál tökéletesebb, minthogy nem csak az illető öröknek s hivatalnokoknak, de minden egyes fegyencnek kötelességévé tétetik, a tudomására jutott fegyelemtöréseket az igazgatónak bejelenteni.**)

A börtönök a rendszer szerint kétfélék, az első osztálybéliek olyanok számára, kik egy évnél hosszabb időre íteltettek el, s a másodosztálybéliek, a melyekbe az egy évnél kevesebbre ítéltek, a rendőrileg becsukatottak, s ezeken kívül még olyanok jutnának, kik az első osztálybéli intézetekben büntetésüket javulás nélkül állották ki, szabadon pedig a társadalomra nézve még veszedelmesek volnának.***)

Az első osztálybéli börtönök ismét öt osztályra oszlanak; a kimért büntetésnek magának soha élethossziglannak nem, de minimumot és maximumot kiszabónak kell lenni, kivévén, ha három évnél kevesebbre szól. A kegyelmi jognak egyébiránt e tekintetben tágas tere nyilik: a hiányokat pótolni, s a hatóság előterjesztése folytán a büntetés letelte előtt megjavultaknak még hátralevő idejüket elengedni. A rabnak reménye, jó magaviselet által ezen kedvezményt kiérdemelhetni,^{4*)} jutalmak,^{5*)} munka,^{6*)} s felügyelők társalgásának hatása, eszközök erkölcsi képzésére, javítására,^{7*)} melyeknek mikénti alkalmazása, az egyes fegyenczerekre nézve ezeknek egyéniségétől s képességétől

*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. Erlangen. 1858. 118. l. XII. jegyzet.

**) Ugyanaz: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisse. Erlangen. 1860. 111. l.

***) Obermaier: id. munka. 14 és 24—31. l.

4*) Id. munka. 26. l.

5*) Id. munka. 37. l.

6*) Id. munka. 40. l.

7*) Id. munka. 12. §.

függ, melyet e szerint mindenek előtt ki kell puhatolni;*) feyelmi eszközökként pedig csak megróvás, fölös dolgoztatás, böjtöltetés és sötét zárkába bezárás alkalmazandók.**)

Ezáltal mindenestre nagy teher sulyosodik a felügyelő személyzet vállaira, de alárendeltebb tagjai elviselhetik, ha magokat szorosan a kiszabott rendszabályokhoz tartják, melyeknek legfőbb utasításai: jó példaadás,***) emberséges bánásmód a fegyenczekkel,****) katonai engedelmesség és pontosság az előjárók iránt, nagy figyelem a tisztaságra^{5*)}, szesz italoktól való feltétlen tartózkodás^{6*)}, minden henyélés, lárma és haszontalan beszélgetés megakadályozása a rabok közt^{7*)}; a mi pedig a főigazgatót illeti, mindenesetre igen ügyes és nagy tehetségű férfinak kell hogy legyen, mert az eredmény nagyrészt az ő kötelességeinek teljesítéséhez arányul.^{8*)}

E rendszernek főalapjai tehát: a nagy befolyás, mely a felügyeleti személyzet a fegyenczekkel való folytonos érintkezésének emezek lelkületére tulajdonittatik, a raboknak szakadatlan foglalkodtatása, s a felettök gyakorolt éber felvigyázat. Nem tagadhatni, hogy a szerinte szervezett intézetekből is lépett ki tökéletesen megjavult fegyenc; legtöbbnyire olyan, a ki a gonosztevői pályával még meg nem ismerkedvén, s csupán könnyelműségének vagy csábításnak levén áldozata, a büntetés által észére terítettet, s a közösségben is megtudta magát a ragálytól óvni, míg a börtönben hasznos mesterséget tanulva, jó szándékkal s készültséggel lépett ki falai közül^{9*)}. Lehetetlen azonban még az ilyen esetekre szorító siker is, a hol e rendszer nem oly emberszerető, komoly javítási szellemmel foganatosittatik, milyent alapítójának szabályai lehellenek; ^{10*)} ettől megfosztva, visszasülyed a közönséges

*) Id. munka. 8. §.

**) Id. munka. 123. l.

**) Id. munka 8. §.

4*) Id. munka 10. §. 63. §., 70. §.

5*) Id. munka 11. §.

6*) Id. máns. 59. l.

7*) Id. munka. 85. §. 86. §.

8*) Id. munka. 137. l.

9*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. Erlangen 1858. 119. lap.

10*) Lásd Obermaierrol Mittermaier id. munkája 118. lapján a 16. jegyzetet és az 58. lapot.

tömlőzők színvonalára.*) A kényszerített munka magában nem erkölcsösít; a rab kelleetlen dolgozik, szellemét nem az elébe tűzött tárgyra, hanem arra irányozva, hogyan kimélhessen meg legtöbb fáradságot. A közösség fegyencz társaival szórakoztatja; a velők megengedett beszélgetés, bármi rövid és szabályozott, ezer alkalmat nyújt neki szándokait, terveit másokkal közölni; s ha nappal a munkatermekben jó felvigyázat a veszélyesebb kihágásoknak elejét is veheti, az éjjeli közös háló-szobákban botrányt sem akadályozhatni. Az igazgató személyisége sokat tehet; de valjon az állítás, hogy valamely rendszert egyedül csak rendkívüli tehetséggel megáldott férfiú használhat üdvösen, nem maga tör-e már pálczát életrevalósága fölött? A fáradhatlan erély, az el nem lankadó lelkesültség műve sikerülni fog mindig, de mily mérvben s minő kihatással, azt a körülmények, a viszonyok feltételei határozzák meg. A közösség elve maga hamis, s csak hátráltató; az ügyesség és munkásság, melyek különben igenleges eredmény előidézésére irányulnának, a rajta alapuló rendszerben veszélyeinek elközönyösítésében emésztetnek fel. A közös rendszerű börtönökben nem szüntet meg a bünszövetkezések, csak más alakot öltve folytattatnak; osztályozás pedig sem e bajon, sem a közösség általános rosz rontó befolyásán nem segít, miután legtöbbnyire nincs kulcs, mely szerint a külön osztályokba sorolás alkalmasnak lássék, annál inkább, miután a sok egymással érintkező fegyencz jellemével egyenként a felügyelőség nem lehet tisztában. A rabok egymás feletti kénkedésének intézménye a legszerencsétlenebb következményeket szülte;**) az ezáltal előidézett kölcsönös bizalmatlanság erkölcselen indoku, s mint a tapasztalás mutatja, a feladók rendszeren a legromlottabb, a legképmutatóbb fegyenczek. A rabok közti társalgás feledtetni velők a szabadságtól való megfosztás nagy fájdalmát; az egyéni jellemhez mért bánás az igazgatóság részéről könnyen

*) R ö d e r a ki különben a szigorú magánrendszer feltétlen, — majd azt mondanók vakbuzgó, — párthive, ugysis alig tesz közte s ezek közt különböztetést. Lásd: Besserungsstrafe und Besserungsanstalten als Rechtsforderung. Leipzig 1864. 63 l. s ha az Obermaier személyes vezetése alatt levő fogházakat tekintve, nincs is talán igaza, megjegyzése kétségen kívül helyes, ha az ugynevezett dolgozó rendszer szerinti tömlőzőket veszszük szemügyre, a melyek nem mondhatók javító intézeteknek, bennök a rabok munkája csak az anyagi haszon szempontjából vétetvén figyelembe.

**) M i t t e r m a i e r: id. munka 59 lap.

mínt személyes igazságtalan kedvezmény tűnhetik föl, s irigységet kelthet. A közösség által nehezítették a czélszerű tanítás is, és az előszeretettel követett irány, a dolgoztatást a javítás főeszközéül használni, s jövedelmét mennél inkább fokozni, nem engedi, hogy az oktatásnak hosszú idő szenteltessék; az esti órákban pedig, a munka után, a fáradt foglyok aligha lesznek a tanulásra fogékonnyak és figyelmecek. A tömegben továbbá nehéz a testi és lelki betegségeket első csirájukban felfedezni, s így azokat előlegesen elnyomni; míg társainak zaklatásai, gunyolásai, a kezdetleges zavarodás vagy gyengeség miatt köztök feltűnő fegyencz állapotára sokszoros káros hatással lehetnek, s gyógyulását akadályozzák.)*

Ez okoknál fogva Amerikában, hol a börtönjavítás helyes elvei sokkal előbb jutottak érvényre, a javítófogházakban csakhamar elejtetett a közösség; az elkülönzés elérésére azonban két mód kínálkozott.***) A philadelphiai vagy is magánrendszerben a fegyenczek külön külön zárkákban, s így egymástól anyagilag elválasztva tartatnak rabságuk egész ideje alatt; az auburni, vagyis hallgató rendszer szerint, éjjel mindegyik szintén külön zárkába esukva, nappal a dolgozó termekben testileg együtt hagyatnak ugyan, de a szigorú tilalom folytán, mely a közlekedésnek minden jelét, csak kísérletét is sujtja, szellemi válaszfal emelkedik köztök. A nap egészen a nehéz munkának, az éj egészen a külfelől zavartalan nyugalomnak szenteltetik. A felügyelők kötelessége a csend fenntartására szüntelen vigyázni, a szabályok legcsekélyebb áthágását rögtön s hathatósan büntetni. A napirend kérlelhetlen. „Már hajnalban harangszóval költetnek fel a rabok, s e jelre kötelesek ágyból felkelni. Erre a tömlőcztartók felnyitják a czellák ajtait, és a foglyok kilépnek, egyenes sorba állanak, s az örök parancsszavára s vezérletük mellett először az udvarba mennek, ott kezüket és arcukat megmossák, innen pedig a munka termekbe, hol azonnal dologhoz fognak. A munkát csak az étel szakasztja félbe, egyéb-iránt perczig sem szabad pihenniök.****) Némely intézetekben a

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefangnisfrage. Erlangen 1860. 7. §.

**) G. Beaumont és A. Tocqueville: Amerika's Besserungs-System und dessen Anwendung auf Europa. Aus dem Französischen nebst Erweiterungen von Dr. N. H. Julius. Berlin 1833 36—48. l.

****) b. Eötvös József és Lukács Mór: id. munka. 230 l.

fogyók magányosan esznek zárkáikban, másokban közös ebédlőkben. Alkonyodáskor a munkának vége szakad, s a fegyenczek a munkatermeket elhagyván, visszatérnek zárkáikba. „A mint mindegyik a magáéhoz ér, gyorsan belép s ajtaját becsukja; az őr azután rátolja a zárt, s hogy meggyőződjék, vajjon a fogyók valóban benn vannak-e, mindegyik által két ujját mutattatja meg magának az ajtó e célra szolgáló résén keresztül.*) „Mindez, a felkelés, lefekvés, az evés, a zárkák elhagyása, legmélyebb hallgatással történik, a fogház csendét csak a katonai rendben lépdelők nesze, vagy a munkások mozgása zavarja. A mikor pedig a napnak vége, s a fegyenczek zárkáikba visszatértek, a nyugalom, mely a roppant, annyi foglyot bekerítő falak közt uralg, a halál csendjéhez hasonlít, s a ki éjjel az elhagyalott és néma folyosókon, melyek folytonosan ki vannak világítva, végig megy, azt hiszi, hogy sirok közt barangol; az élők ezrei alusznak mellette, s mégis oly magányosan érzi magát, mint a puszta sivatagban.“**)

A fegyenczek mindnyájan egyenlő ruhát viselnek, egyenlő bánásmódban, egyenlő eledelben részesülnek. A leggazdagabbak s a legszegényebb, a legkevésbé hibás és a legvásottabb közt semmi különbség nem tétetik, az ujkori egyenlőségérzet nem lázadhat fel személyi kedvezmény miatt, a képmutatás nem remélhet enyhítést. A törvény mindenkire nézve azonos; előtte meghajolni, parancsait vakon követni a feladat, melyet a fegyenczeknek a hallgatórendszer szerinti börtönben meg kell tanulni.

A mi az erkölcsi javítást illeti, azt e rendszer nem tűzte ki céljául.***) Alapítója, Lynds Elam kapitány véleménye szerint, a

*) O s k a r, Kronprinz von Schweden und Norwegen: Über Strafe und Strafanstalten. Übersetzt von A. von Treskow. Leipzig 1841. 47 l.

**) B e a u m o n t és T o c q u e v i l l e: id. munka. 57 lap.

***) Tökéletes igazsága van Ballának, midőn már idézett munkája 31-ik lapján ezt írja: „Az elnémitás magában javító büntetés vagy inkább eszköz nem lehet. Javító annyiban, mennyiben roszt másoktól a rab nem hall, vagy nem mondhat, ellenben nem javító annyiban, hogy jót sem hall (? itt úgy látszik a lelki oktatás számba nem vétetik;) vagy nem mondhat, holott talán akarna. Ennél-fogva jól megjegyzem, hogy az elkülönítés csupán óvó, de sohasem orvosló eszköz.“ De midőn ennek folytán a hallgató rendszer pártolót megtámadja, hibáz, ők sem állítanak egyebet, de többre sem törekszenek. Lásd E ö t v ö s és L u k á c s: id. munka 195. lap. Csakhogy itt ismét a magánynak is csak oly batás tulajdonítatik, mint a hallgatásnak, a mit mi, az e tárgyról írók többségére támaszkodva, szintén téves tannak tartunk.

bemocskolt jellemnek eredeti szüzies tisztaságát visszaadni nem lehet, de a munka szokása s a törvény tisztelete, melyek a gonosztevőre a börtönben szinte reá erőszakoltathatnak, hasznos polgárrá változtathatják át.**) S az államra nézve ez elegendő; ha nem is lett becsületes emberré midőn a börtönt elhagyta, a fegyencz legalább szokásait vette föl; henyélő volt, s most dolgozni bir. Tudatlansága elébb foglalkodás találásában gátolta, most irni és olvasni tud, s a mesterség, melyet a fogházban megtanult, fenntartására eszközt nyújt, melynek elébb hijával volt. A nélkül, hogy a jót épen szeresse, a bünt gyűlölheti, miután fájdalmas következményeit érezte; s ha nem is erényesebb, legalább okosabb, mint előbb volt, becsületérete talán alig, de előnyeinek kiszámítása az illem megtartására utalja.***) Ezen eredmény elérésére pedig a hallgató rendszer alkalmas volna. A közlekedési ösztön folytonos elnyomása, melyet megkíván, a szenvedélyek feletti uralom iskolája, az oktatás és még az isteni tisztelet tartása, s a vallásosság felébresztése is jelentékenyen könnyítettnek a foglyok együttlétele által;****) a munka nagyobb mérvü gyáriparra fordíthatatik s így jövedelmezőbb^{5*)}, de ezenkívül is a munkások versengése, s ügyességüknek kölcsönös eltanulása által javíttatik s fokoztatik.^{5*)} S így nem csak hogy a börtön az államnak költségébe nem kerül, sőt jövedelmet is hajt; a fenyítésükre szükséges eszközt magok a rabok szolgáltatják, s a gonosztevők nem válnak a társadalom kettős anyagi kárára: büneik s az ezeknek büntetésére nélkülözhetlen kiadások által, midőn emezeket önmagok fedezik. Ezen utolsó állítást a tapasztalat számai bizonyítják legfényesebben; 184°/₁-ben például New-York állam-börtöneinek költségei 135.388 dollárra (körülbelöl 300.000 frtra) rúgtak, a bevételek 144.859 dollárra, s a jövedelem így 9.471 dollárra;^{6*)} a weathersfieldi fogház (Connecticutban) négy év alatt az államnak 17.136 dollárt, a baltimorei fennállása három első évé-

*) Beaumont és Tocqueville: id. munka. 283 l.

***) Ugyanott 103—104 l.

****) Ugyanott 97 l. Hill: id. munka 265—271.

^{5*)} Oszkár király: id. munka. 71 l.

^{6*)} Röder: id. munka. 76 l.

^{6*)} Seward kormányzó jelentése az 184°/₁. évről. Works of William H. Seward: II. kötet. 260 l.

^{7*)} Beaumont és Tocqueville: id. munka 137 l.

ben 44.344 dollárt hajtott;?*) Franciaország központi börtöneiben 1841-ben a rabok munkájának jövedelme a kiadásoknak éppen felelét*), 1852-ben egy harmadát fődte.**)

Nem tagadhatni tehát, hogy a költségek tekintetében az auburni rendszer viszonyai kedvezők, ámbár föltétlenül megint nem állíthatni, hogy minden egyéb rendszerénél előnyösebbek, mert ha valamely másikban a büntetés hathatósága megengedné, hogy tartama jelentékenyen rövidíttessék, a mint ez a magánrendszerrel mondatik***), a foglyok számának apadásából folyó anyagi közvetlen haszon is csakhamar felérne azzal, melyet az auburni rendszerből huzni.**) Különben a rendszer valódi olcsósága nem azonos a látszólagossal. Külszinre legolcsóbb a közönséges dolgozó rendszer. De ebben nem javul meg senki; a tolvaj, — s a börtön lakóinak tulnyomó része lopás vagy csalás miatt van elítélve, — mint tolvaj, a hamisító mint hamisító távozik belőle. Már pedig bebizonyult, hogy egy gonosztevő szabadon a társadalomnak sokkal többjébe kerül, mint egy rab. Ötszáz fogolyra Pentonvilleban 10 ezer font sterling (100.000 ft) értékű elcsent jószág esett, és így egy-egy 20 fontnyi (200 forintnyi), ezen összeg pedig csak azon büntettek által tönkre tett vagyont képviseli, melyek a bűnök egész sorozatában az utolsók voltak, s melyeknek elkövetésénél a tettesek felfedeztettek. Liverpool városában egymagában 1836-ban a bűnök által okozott évenkénti vagyombeli veszteség 700.000 fontra (7 millió forintra!) becsültetett. Egy-egy szabadságban levő tolvaj Angolországban évenként körülbelül 150 fontjába (1500 forintjába) jön a becsületes közönségnek,**) s Hill Frigyes, a ki tizenhat évig

*) W ü r t h : Die neuesten Fortschritte des Gefängniswesens. Wien 1844. 35 és 44 lap.

**) L o u i s P e r r o t : Statistique des établissements pénitentiaires. (hivatalos.) Paris 1852. 46 l. Ezen eredmény bár az amerikai ugyan e rendszer szerint szervezett fogházakéhoz képest nyomoruság, Európában mégis tetsmes. Itt sokkal csekélyebb a munkabér s drágább a rabok tartása. Franciaországban 1851-ben egy rab átlagosan 435 frankba került évenkiut, az Egyesült Államokban középszámitással 95 dollárba. Franciaországban egy rab középszámitással 165 frankot keres évenként, Auburnban 92 dollárt, s így majd háromszor annyit.

***) Erről különben később bővebben.

**) Annál is inkább, minthogy amaz a tőkében, emez csak a kamatokban volna így gazdaságos.

**) E d i n b u r g h R e v i e w : Az 1849. júliusi füzet 13 lapján.

volt a skót börtönök főfelügyelője, azt állítja, hogy még a legköltésesebb s leghanyagabb börtönrendszer mellett is fölös mérleg tűnik ki, mely a fogházak gazdaságosságának részére bizonyít.*) A javítás mindig a legolcsóbb, nemzetgazdasági tekintetben is.

Erre pedig a hallgató rendszer semmi biztosítékot nem nyújt, midőn a belső erkölcsi átalakítás reményéről lemond. „Azáltal, hogy benne a felügyelők a folytonos büntetések végrehajtói, megakadályozza a tisztelet és vonzalom amaz érzelmeit, melyeket oly kívánatos volna a fegyenczek keblében gerjeszteni, s melyek amazok erkölcsi befolyása tehetségének szükséges feltételei. A mi az önuralmat illeti, a hallgató rendszer hiányos, mert a megtartóztatásnak csak egy nemét gyakoroltatja, tekintet nélkül a lopás vagy erőszakoskodás kísérleteinek való ellentállás erejére. Az akaratókéletes alárendelése, melyet e rendszer fegyelme megkíván, szintén alig egyeztethető meg amaz önmaga iránti tisztelettel, mely minden jó jellemnek lényeges alkatrésze, és melyet e szerint nem hogy elnyomni, de művelni kellene.“***) A társasági ösztön egyike a leghatalmasabbaknak s legüdvösebbeknek az emberben, s habár a börtönben elfajulva, szabad tért neki ott engedni nem lehet, felizgatása, miként az a hallgató rendszer szerinti fogházakban az együttlét által történik, kielégítésének tilalma mellett, egyike a legnagyobb kinoknak, mely csupán csak keserűséget és elcsökönösödést szülhet, és iparkodást, azt bármi áron csak egy pillanatra is enyhíteni, a fegyenczek elméjét mintegy köszörükövnön élesztve, mindaddig, míg a szabályt észrevétlenül végre keresztül vághatja. A fegyencz talán évekig ül társai közt, élő szoborként, s nincs neki megengedve, hogy felpillantson, s a naponkénti viszontlátásnál szomszédját egy fejbólintással köszöntse, vagy egyhangu munkája unalmát egy halkán kimondott szóval megszakassza; s mikor egyszerre szabad, s korlátot többé maga körül nem érez, midőn a nyomás alól felszabadul, mely alatt vállalai esztendőig görnyedtek, és a gyümölcsöt megízlelheti, mely évekig elérhetlenül függött előtte, nem ragadná meg vad mostohaággal? s mint az éhhalál révén álló, ha ételhez fér, nem igyekeznék egyszerre és rögtön a vágyakat kielégíteni, melyeket a hosszas nélkülözés minden pillanata keltett,

*) Hill: id. munka 324 l.

***) Hill: id. munka. 242 l.

míg az élvezetek első mámorában lelki egészségét újra elrontaná? S ha új bűnre határozná magát, nem palástolná-e el szándékát és tettét ama ravaszsággal, melyet a börtön falai közt fájdalmas korhácsütések árán tanult meg és gyakorolt, midőn a tilalmat megszegni s büntetését még is kikerülni iparkodott? s minden eset, melyben akkor sikert aratott törekvéseivel, vajjon nem táplálja-e bizalmát gonosztetteinek titokban maradása iránt? hiszen a remény az emberi kebelt úgy is mindig a kellemesebb eshetőség valószínűségével kecsegteti. Állítólagos tisztelete a törvény iránt pedig aligha fogja a kiszabadult rabot visszatartóztatni; ha a börtönben a fegyelem szabályainak hódolt, csak a testi fájdalom előli félelem indítá; mert a büntetés kiérdemlésének erkölcsi önkéntes meggyőződése nehezen fogamzik meg a természet ellenes kényszer alá helyezett lélekben, mely inkább boszuló indulatra gerjesztetik.*) És ezért gyakran a legjobb indulatu fegyenczek, kik a képmutatástól irtóznak, kiknek élénk képzelődésére s töredelmes akaratára hatni aránylag könnyű volna, vétenek legtöbbet a rend ellen, míg kedélyeik az ismételt testi fenyítés folytán tökéletesen elvadulnak.**)

Átalában a hallgató rendszer főhiánya az, hogy fenntartása egészen mesterséges***), s csak külső kényszer, testi fenyíték által eszközölhető. A csend korhács nélkül fenn nem áll^{4*)}, s hogy ez mennyire vétetik alkalmazásba, mutatja a hallgató rendszer szerint szervezett fogházak statistikája. Coldbathfieldsben, a fegyenczeknek naponkint 3—5 százaléka szenved fegyelni büntelést, Westminster-, Bridewellben 3—7 százaléka, Wakefieldben 1—7 százaléka,^{5*)} Franciaországban 2—5 százaléka^{6*)}, s e fenyítő hatalom, melyet így minden feltűgyelőnek feltétlenül meg kell adni, mily visszaélésekre vezet, kiviláglik az amerikai fogházak történetéből, melyeknek nem egyikében az egész feltűgyelő személyzetet kegyetlenkedés s rossz bánásmód miatt el kelle mozdítani.^{7*)} S mind a mellett a legna-

*) Szemere: Terve egy építendő javító fogháznak: Kassán 1838. 18 l.

**) Josef Würth: id. munka 284. l. Röder: id. munka 86 l.

***) Whitworth Russel levele Würthhez: id. munka. 403 l.

^{4*)} Beaumont és Tocqueville: id. munka. 73—86 l.

^{5*)} Würth: id. munka. 278 l.

^{6*)} Ugyanott: 28 lap.

^{7*)} Seward new-yorki kormányzó 1839. április 16-kán kelt üzenete a senatushoz: id. munka. 347 lap. Angolországgra nézve ugyanezt tanúsítja

gyobb szigor s a felügyelő személyzet számának akármily növelése sem akadályozhatják meg, hogy néha, a munka lármája, a termekbe menés és a zárkákba való visszatérés alkalmával a foglyok közt közlekedés ne történjék;*) s e közlekedések nem csak egyes ártatlan szavakból, megjegyzésekből állnak, hanem elégségesek, hogy általok új ismeretségek köttessenek, új tervek szövessenek, hogy a fegyenczek egymásra szintoly káros befolyással lehessenek, mint a korlátlanul közös rendszertü fogházakban.**)

Foglaljuk össze röviden ezen eddig felhordott okokat, s vonjunk belőlök következtetéseket. A hallgató rendszer célja s hatása csupán külső***); s a pontos rend s a szigorú fegyelem külszi ne mely a szerinte szervezett börtönökben divik, első tekintetre ajánlják. Mélyebb vizsgálatra azonban e kedvező látszat szétfoszlik. Erkölcsei javulást e rendszer elő nem idéz, a munka s az önmegtartóztatás szokása csak addig tart, míg a rab az örökké egyhangu börtönfalakat látja maga körül, s tudja, hogy háta mögött áll a korbácscsal felfegyverzett felügyelő; a színlelés pedig, melyre ennek folytonos jelenléte őt készíteti, s a cselek, melyekkel figyelmét kijátszani igyekszik, jövendő netaláni gonosztevői pályáját könnyíthetik. A hallgatást csupán nagyszámu s korlátlan fenytő hatalommal felruházott személyzet szakadatlan örökődése biztosíthatná, s

Lord John Russel 1837 Aug 15-én kelt körlevele. W ü r t h : id. munka 422 lap.

*) Livingston levelében Vaux Roberthoz. Beaumont és Tocqueville id. munkája függelékében 442—450 l. és Demetz : Lettre sur le systéme penitentiaire. Paris 1838. l.

**) Lásd eziránt több fegyházigazgató véleményét : W ü r t h id. munkájában. 280—284 l. és Mittermaier : Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 110. l. hol ezt mondja : „Ha a hallgatástól várunk eredményt, melyet a közőség alatt minden fogolynak szigoruan meg kellene tartani, csakhamar kiténik, hogy ily rendet csak kegyetlen büntetések által lehet istápolni, melyek aztán a raboknak egymásközi egyezkedését még sem hátráltatják meg. A közlekedés nemcsak beszélgetés által történik, hanem titkos jeleknek, melyek különösen lüszövevények tagjaitól használatnak, arzelejtéseknek, oda vetett egyes szóknak segélyével, még pedig szintoly káros hatással.“

***) Ugyanezt fejezi ki Zsoldos Ignác, a ki „Néhány szó a honi közbátorságról“ Pesten 1838-ban megjelent munkájában vizsgálódásai eredményül felhozza, hogy a philadelphiai rendszer hatása erkölcsi és tevőleges (moralis et positiva) az auburni testi és semleges (phisica et negativa). Ugy szintén Szemeré : id. munka 18. l.

így alig kerülhetők ki a visszaélések, melyek a fegyenczek felügyelőkként használatából* egyrészt, másrészt a hajlamból folynak, mely mindenkit, a ki hatalommal bír, arra ösztönöz, hogy azt mások rovására is mentől nagyobb terjedelemben gyakorolja. A fegyelem fenntartására szükséges a testi fenyíték, mely magában annak jó hatását nagy részt megsemmisitené, s mintegy fenyegetődzést tartalmazna, hogy a börtönben megkedveltetvén, régi helyét a rendes büntetések sorában visszahódítja. S mindennek segélyével s mindennek daczára a hallgató rendszer szorosán nem is létesíthető; a mire a legtúlzóbb vallási vakbuzgóság is alig ragadhatja az embert: hogy természetét megtagadva, siketnémává váljék, s embertársaitól végkép elfordulva, saját gyarlósága folytonos szemlélete, s a felcette való siralom utálatos önösségének éljen, azt keresztül vinni a botnak sem sikerülhet. S végre, ha valóban életbe léptethető is, e rendszer igazságtalan volna, hiszen az egyéni különbségeket épen oly kevésbé veszi számba, mint az emberiség követelmenyeit. Magokat gyakorlatiaknak hívó férfiak által alkotva s kifejtve, nevezetes példája ferde elvont elvek alkalmazásának, melyekben épen az életre van legkevesebb tekintet; a miben megittközni különben nincs ok, hiszen a pusztá gyakorlatiság, valahányszor nem csupán tapintatos eljárási modort jelent, hanem a tudomány körébe is vágó feladatok megoldásánál jön szóba, nem egyéb egyoldalú, bizonyos szűk kör tapasztalásaiból alkotott eleméletnél, melyet a tudomány s a bekövetkező tények egyaránt megszoktak czáfolni.

Egyébiránt azon időben, mikor a hallgató rendszer keletke-

*) W ü r t h : id. m. 289 l. Nem lehet őket a rövid időre elítéltek közül választani „mert így mindég épen akkor távoznának az intézetből, mikor teendőjükbe bele kezdenek tanulni. S már ezért is a hosszabb időre elítéltek közül, rendesen tehát a fegyenczek romlottabb osztályából kell őket kiszemelni. Ehhez még az járul, hogy a ravaszabb s tapasztalabb gonosztevék bírják többnyire azon tulajdonságokat, melyeket a felügyelői tiszt megkíván. De mily igazságtalanság épen az erőlköcsileg legelvetemedettebb, a legtalálékonyabb fegyenczet társai fölé helyezni s bizalommal felruházni! S ezenfelül az ügyességen kívül felügyelőben még a becsületesség és részrehajlatlanság is szükségesek, ezek pedig rabban aligha föllelhetők, s így ily egyének tudósításaiban társaik magaviseletéről bizni nem lehet, míg az ellenségeskedések s vádak, melyek a fegyenczek közt ily kedvezményekben részesült ellen okvetlen keletkeznek, s az ezekből következő surlódások, ismét számtalan nehézségeket támasztanak.“ Lásd ezenkívül M i t t e r m a i e r : Die Gefängnisverbesserung. Erlangen 1858. 118 l.

zett, kétségen kívül jelentékeny lépés volt a börtönjavításban ; s a foglyoknak éjjeli elkülönzése, melyet általánosított, olyan üdvös rendszabály, mely magában véget vetett számos, nemcsak visszaélésnek, de valódi bűnnek s erkölcstelenségnek. A hallgatás mellett küzdő érvek legyőzettek a tudomány által, ez azonban mit sem von le feltalálói érdeméből ; a jóra csak számos kísérlet, számos csalódás vezet, s az auburni rendszer mint átmeneti, hasznos volt ; nem állt oly távol a régítől, hogy a különbség az óvatosokat is elriasztotta volna, a hol pedig egyszer elfogadtatott, ott az előbbi állapotra való visszatérés lehetetlenné, a további haladás föltétlenül szükségessé vált.

Mielőtt azonban a hallgató rendszert véglegesen kárhozzatnók, figyelembe kell vennünk azon módosítását, mely „osztály rendszer“ nevezet alatt több helyütt, Anglia némely fogházaiban, Svájc néhány cantonjában elfogadtatott, s különösen a genfi javító börtönben teljesen kifejlődve, ottani működésének meglehetősen eredményét tanusította.*) Ennek alapelvei szintén az éjjeli elkülönzés és a hallgatás, ezenfelül azonban még a foglyoknak bizonyos osztályokba való olyatén sorolása, hogy az erkölcsi tekintetben körülbelül egy fokon állók együtt levén, még ha a hallgatás tilalmát meg is szegnék, a rabok egymást nem rontanák meg. Ezáltal lehetőbbé tétetnék még az igazság követelményeinek is megfelelni, miután a különböző osztályok különböző, a bennök foglalt fegyenczek természetéhez mért bánásmódban részesíttetnek. **) Genfben négy osztály állítottatott fel, részint a francia törvénykönyv szabványainak***), részint a rabok erkölcsi állapotának s bűnik beszámíthatóságának alapján.*4 Az első osztályban a nehéz bűnökért vagy visszaesésért*5) elilélt a körülmények szerint egytől egész három hónapig magán zárákában tartatik, mely időnek első két hetét munka nélkül, a többit dolgozva tölti el, s ha a rendszabályokat meg-

*) W ü r t h : id. munka. 345 l.

**) R ö d e r : id. munka. 94 l.

***) A francia törvénykönyv megkülönbözteti a bűnököt (crimes) és a vétségeket (délits), valamint az elsőkre mért sujtó vagy becstelenítő büntetéseket (peines afflictives ou infamantes), és a javító fenyítékeket (peines correctionelles).

*4) R e c u e i l d e d o c u m e n s r e l a t i f s á l a p r i s o n p é n i t e n t i a i r e d e G e n é v e . 1837. R é g l e m e n t r e l a t i f á l a c l a s s i f i c a t i o n g é n é r a l e I. Cz1.§.

*5) Visszaesés itt, a legszélesebb értelemben, másodszori vagy többszöri elítéltetést jelent, akármily okból. Ugyanott 1. Cz. 2. §. II.

szegi, ismét magánfogsággal büntetetik; a munkák, melyekre alkalmaztatik, a legegyszerűbbek; idejének felosztása s a fegyelem igen szigorú.*) A második osztályban a közönséges büntettekért s nehéz vétségekért elmarasztaltak, valamint az első osztályból jó magaviselet folytán ide előmozdítottak egytől egész két hétig tartó magánfogság után szelidebb bánásmódban részesíttetnek, s gyakoribb látogatásokat fogadhatnak.***) Az egyszerű vétségek következtében bebörtönzöttek s a javuló félben levők képezik a harmadik osztályt, kik csak négy naptól egy hétig terjedő magánfogságot szenvednek, s kik idejük valamint keresményük egy részéről szabadabban rendelkezhetnek,***) míg a negyedikbe az ifju bűnözők (16, kivételes esetekben 18 éven alóliak) és a többi osztályokban jó magaviselet által kitünők soroltatnak, a kik csak három napi vagy egy heti magánfogságot állnak ki, s enyhe napi rendre szoríttatnak.*4) Mindnyájokra nézve kötelező a hallgatás; jó magaviselet által magasabb osztályba juthatnak, rosziert alsóbbba helyeztetnek vissza, kivéven az ifju bűnözőket;*5) a börtönlátogató egyesület által böven részesíttetnek alkalmakban derék emberekkel társalkodni; s kisebb nagyobb mérvben az igazgató felügyazata mellett családjaikkal is közlekedhetnek.*6) A fegyenczek tisztaságára, folytonos elfoglaltságára, s mértékletességére különös gond fordíttatik;*7) a kilátás által, hogy jó magaviselet folytán a bűnterési idő egy harmadrésze nekik elengedtetetik, hathatós erkölcsi indok nyujtatik a javulásra,*8) míg a testi fenyegetés mellözése*9) szintén szellemiebb, s a becsületérvzés iránt kiméletesebb jellegét kölcsönöz a büntetésnek

A magánfogság, melynek a rab a börtönbe beléptekor alávetetik, e rendszerben csak kezdetben szükséges súlyosításnak te-

*) Ugyanott : II. Cz.

**) Ugyanott : III. Cz.

***) Ugyanott : IV. Cz. A 3. §., melyben bizonyos, egymás közti társalgás engedtetnék meg nekik, 1834 Junius 27-én kelt államtanácsi rendelet által a hallgató rendszer értelmében módosíttatott.

*4) Ugyanott : V. Cz.

*5) Ugyanott : VI. Cz, 3. §. és 6. §.

*6) Ugyanott : II. Cz: 8. §. III. Cz. 6. §. IV. Cz. 5. §. V. Cz. 5. §. VI. Cz. 5. §.

*7) G r e l l e t - W a m m y : i d. munka. 58. l. :

*8) Ugyanott : 146. l.

*9) Ugyanott : 178. l.

kintetik, hogy az első benyomás, melyet a büntetés a gonosztevőre tesz, élénkebb legyen, s arra alkalmat szolgáló eszköznek, hogy a fegyencz egyénileg kiösmertessék; nem vétetik pedig a fenyték önállóan javító lényeges részének.*) Hogy e céljának itt meg is felel, arról nem lehet kétség, ámbár többre, ily rövid ideig alkalmazva, s közös fogságtól követve, nem vezethet. Ez tehát már javítás a hallgató rendszerrel szemben, a mennyiben tudniillik az egyéni tulajdonságok némi számbavételének szándékáról tanuskodik, mint a mely az osztályozásnál felvilágosítást és segédkezet nyújthat.

Ezen osztályozás maga azonban alig képez nagy előnyt. Ha, mint Genfben, nagyésztt a kimért büntetésen, s így közvetve az elkövetett büntett minőségén alapul, azon hibás feltevésből indul ki, hogy a romlottság foka mindig a büntett nagyságához áll arányban. „Pedig meg kell különböztetni a büntett kivitelét s okát; az első esemény, cselekmény, s mint ilyen felfogható és megtéríthető; az utóbbi emberi szemnek kikutathatlan rejtély. A büntetteket osztályozni szükséges, hogy a törvény betűjét e szerint lehessen alkalmazni, ellenben a büntethetőség mérvét, s az emberek egyenlőtlen benső lelki milétét osztályozni egyedül az Istennek van fenntartva.**)“ Ha pedig a külső javulás vagy elcsökönösödés fokát vesszük tekintetbe, melyet a rab a börtönben tanusít, tág tért nyitunk a színlelésnek s a képmutatásnak,***) s midőn végre „az igazgató belátására akarjuk az osztályozást bízni, feledjük, hogy sem azon körülmény által, miszerint mindnyájan, kik bizonyos bűntényeket elkövettek, melyek erkölcsi romlottságról nem tesznek tanúságot, veszély nélkül közösségben hagyatók, sem a foglyok jellemére való tekintet által nem nyerhető jótállás az iránt, hogy az igazgatónak sikerülni fog minden fegyencz erkölcsi lelkületén keresztül látni, s e szerint helyes osztályzatnak alapját vetni.“4*) És ha

*) Ugyanott: 73—87. l. és 178. l.

**) Oszkár király: id. munka. 32 l.

***) Oszkár király: id. munka. 34 l.

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 110 lap. Találón mondják ezt Crawford és Russel, angol fogházfelügyelők, jelentésükben, Wü r t h: id. munka 347 l.: „Az osztályzásnak vagy a büntettek, vagy a jellemek különféleségén kell alapulni. A kísérlet, a foglyokat a reájok bizonyult büntethetőség szerint elkülönözni, egészen elvetendő; a mérték ez esetben tisztán csak mesterséges, miután a törvény bűnöket, melyek az erkölcsi roszaagra nézve egymástól véghetetlen távol állnak, gyakran ugyanazon elnevezés alá sorol. De

mégis mindezen nehézségeket legyőzni sikerülne, s a tapasztalat valahogy helyes kulcsot juttatna kezünkbe, nyílt kérdés maradna mindig, vajjon a jó, mely az osztályzásból ered, nem ellensúlyoztatik-e a bizonytalanság által, melyet az általa gerjesztett remény a büntetésben előidéz. *) A műveletlen ember mindig optimista, mert mindent közvetlenül magához viszonyít, mindent személyes szempontból ítél; a gonosztevő annál inkább, hiszen számításaiban már természetükénél fogva állandó főtényező a valószínűség, hogy bűnei fel nem fedeztetnek, Ettől azonban eltekintve, még az is kétségbe vonható, vajjon a romlottság ugyan azon fokán állók társalkodása reájuk nézve nem szintoly erkölcstelenítő-e, mint a sokkal gonoszabbakkal való érintkezés. **) Mert ha egyes közléseik egyéni elvetemedettséget tükröznek is csak vissza, a benyomás, melyet a többiek lelkére tesznek, azt sokszorozva mulja felül; hiszen az állandó erőttől okozott mozgás nem marad egyenletes, de folytonosan gyorsul; s roszban, mint jóban, a szellemi, mint a pénzvilágban, nagy töke után a kamat aránytalanul nagyobb az öszszegnél, melyet egyes részeinek külön-külön való alkalmazása eredményezne; valamint a társulás sem arithmetikai, de geometriai progressióban fokozza az erőket.

Az osztályzás e szerint tehát alig egyéb, mint a közösség meztelensége elé aggatott fügelevél. ***) Kis fogházakban, mint a genfiben és a sanct galleniban jó eredményt tanusíthat, *) mert ott

megengedve azt is, hogy a bűnök törvényes beosztása az egyenlő erkölcsi rosszágu vétkeket mindig egy osztályba foglalná össze, a bebizonyított büntethetőség a gonosztevőt még sem mindég hozná olyanok társaságába, kik erkölcsi tekintetben egy fokozaton állnak vele. Hiszen megtörténhetik hogy nagyon megromlott ember könnyű vétségért zárathatik be. S rendén volna-e öt más vétkezőkkel, kik szintén csak kevéssé hágták át a törvényt, együtt hagyni? De ezen rendszer védői emez osztályozás kárhuzatos voltát belátva, más elvét tűzték ki. Az osztályt, melybe a fegyencz sorolandó, erkölcsi szokásai és lelkülete szerint vélték meghatározandónak. Ezáltal azonban oly előzményekre hivatkoznak, melyeket nem tudhatnak, oly tények kikutatását föltétellezik, melyeket áthatlan fátyol fed: a sziv legbensőbb redőinek ismeretét. Eme nézet tehát nyilván téves. "

*) b. E ö t v ö s J ó z s e f és L u k á c s M ó r: id. munka 177 l.

**) W ü r t h: id. munka. 347 l.

***) R ö d e r: id. munka. 94 l.

*) A viszszaesők az elbocsátottaknak Gentben 13 százalékat, St. J a c o b b a n szintén 13%-át képezik. R ö d e r: id. munka 90 l. és 95 lap.

meg van a lehetőség, hogy minden egyén szemmel kísértethessék, s kiválólag reá alkalmazott bánásmódban részesüljön; nagy börtönökben pártolónak nézete szerint is teljesen kivihetetlen, félrendszabály minden gyakorlati haszon nélkül, melynek szövvényes gépezetre van szüksege, az önmagának önmaga által teremtett akadályok elhárítására. Ha a lelkeket el akarjuk egymástól különöztetni, szét kell a testeket is választani; a közösség hátrányos következményeit csak a magánrendszer által mellözhetni.

Szorosan véve azonban a „magánrendszer“ kifejezés tulajdonképpen nem is csak egy meghatározott rendszert illet. Napjainkban már számos különböző rendszert foglal magában e nevezet, melyek mind céljuk, mind fegyelmi szabályaik, mind kivitelük módozatjában jelentékenyen eltérnek egymástól. Csak az alapelv közös, hogy tudniillik a fegyeneczek mindegyik külön-külön zárkában töltsék el büntetésük idejét, a nélkül, hogy közöttök akárminő közlekedés is történhessék; s közös bizonyos hatásuk, melyet a magány az emberi természetre gyakorol, ámbár a többi szabályok jellegéhez képest ez is alá van vetve hol csekélyebb, hol szembetűnőbb módosulásnak.

Az elkülönzés hatása kétféle. Egyrészt külső, nemleges, midőn a rab, társai befolyása alól elmozdítatva, mintegy tisztán saját egyéniségében merül fel, s melynek folytán a romlottság elhárapódzása gátoltatik; másrészt igenleges, szellemi, midőn a magány a lélek szeméit a belsőre irányozva, a bűnök indokait rútságuk teljes meztelenségében tünteti elé, s a javulás érzelmeire így fogékonyná tett kebelt üdvösen alkalmazhatóknak itélt benyomásokra előkészíti. Az első hatást már az elkülönzés egyszerű ténye eredményezi, s mindig egyenlően; a második a bánásmód szerint különbözik; amaz állandó s közvetlen cél, bár önmagában nem elegendő; ez utóbbi mulékony, de hasznosabb eszköze a javításnak; ha ellenben eltévesztetik, a leggyászosabb tényezővé alakulhat át, mely az erkölesi ujjászülés helyébe a testi s szellemi megsemmisülést hozhatja; a léleknek bűne alóli felszabadulása helyett megőrülését eredményezheti.

Ugy az első, mint a második hatás feltétele, hogy az elkülönzés tökéletes s oly határozott legyen, hogy megszűnéséhez vagy kijátszásához remény ne keletkezzék; s általában, a magánrendszer eme szabály fenntartásán oly annyira sarkall, hogy sikerének

lehetősége nagy részt az ezen alapelvhez való ragaszkodáshoz van kötve. Mert míg a fogoly azt hiszi, hogy a fegyelem ellen küzdhet, míg cseleken s fortélyokon töprenkedik, míg nem érzi, hogy minden leleményességével, ravaszságának egész fegyverzetével tehetetlen a hajtatlan, változatlan szabályzattal szemben, addig gonosz szándokai, romlott képzelődései el nem hagyják, hanem benne forrongva, kitörésre csak alkalmat várnak, s a jónak lelkében lapangó csiráit homályba burkolva, felismeréstiket gátolják, fejlesztésüket akadályozzák. S a hol, mint a régi szerkezetű tömlőczökben, csupán anyagi eszközökkel kísértetik meg a fogoly alávetése, hol szökési vagy közlekedési reményeinek csak vizárkok s áttörhetlen falak, vasrácsos ablakok s lánczok szegülnek ellent, ott a büntetés végrehajtásának ezen csalhatlansága, mely, mintegy a társadalomnak az egyénével szemben túlnyomó erejét képviselve, a rab daczát egyedül bírja megtörni, soha el nem érthetik; a szellem győzni fog mindig, míg ellene hasonló szellemi fegyver nem használtatik. Javító börtönben tehát nem az élettelen anyagi biztosítékokra fektetendő a füsuly; a felvigyázat kell, hogy amazok helyét pótolja, s létezését a rabbal minden pillanatban éreztetve, őt meggyőzze arról, hogy mitssem cselekedhetik, mit sem fejezhet ki, s szinte mit sem gondolhat, a mi tudomásra ne jutna, a minék hordereje számba ne vétetnék, s a mi a bánásmódra ki ne hatna, a melyben részesítettik.

Nem szándékunk itt az építkezés részleteibe bocsátkozni, s meghatározni, milyen legyen a fogház szerkezete, hogy egyrészt a szomszéd zárkák lakói egymással ne közlekedhessenek, másrészt az említett szigorú szakadatlan felügyelet könnyíttessék. Elég legyen megemlíteni, hogy a tudománynak sikerült mind a két feladatot megfejteni; miként, bárminő fontos is e kérdés, nem ide, építészeti szakmunkába tartozik inkább.*)

*) Az első terv a fogházak czélszerű berendezésére Benthamtól eredt, kinek barátja Dumont „Panoptique“ czim alatt adta ki. Azóta sok javítás tétetett, s úgy látszik legczélszerűbbnek találtatott a fogházak küllő alakbani építése, úgy, hogy egy középponti teremből végig lehessen a sugarak folyosóin látni, melyekre a zárkák ajtai nyílnak. Ezekben ismét rések alkalmaztatnak, hogy a fogolyt foglalkozásának háborítása nélkül s észrevétlenül lehessen kémlelni. Fegyelembe veendő a fogházak építésénél Wellesnek, weathersfieldi bírónak s elébb az ottani híres börtön felügyelőjének tanácsa, hogy a fogházakat nem százados fennállásra, de lehető olcsón és úgy kell építeni, hogy czélszerűen változtatni lehessen szerke-

Mindazonáltal nem hagyhatjuk el e tárgyat oly körülményre való figyelmeztetés nélkül, melyre gyakran kevés ügyelet fordítatik. A börtönjavítás céljával, a magánrendszer szellemével meg nem fér, a biztosságot a foglyok egészségének rovására növelni, mely eljárás által mind a büntetés megmérhetősége, mind egyenlősége, mind igazságossága, mind czélszerűsége szenvedne, s kétségen kívül ily rendszabályok közvetett erkölcsi rosz következményei magok is nemesak hogy felérnének a kevés jóval, mely belőlök folyhatna, de azt sokkal túlhaladnák. Mert az elrettentési elv végkép félrevetettvén, a mint az a magánrendszernek s a vele kapcsolatban álló intézményeknek elfogadásával együtt jár,*) kerülni kell ama látszatot, mintha a társadalom és közege, a börtönigazgatóság, személyes ellenségei volnának a fegyencznek; sőt ellenkezőleg, a javításnak egyik lényeges alkatrésze s hatályos elősegítője a meggyőződés, miszerint a rab egyéni java azonos a társadalméval, és ettől elválaszthatatlan. A fogház nem kóroda, de ugyan amaz emberiségi érzet, mely a beteg gonosztevő ápolását megkívánja, sűrgeti egyszersmind a betegségek megelőzését, s ebben ezt a hideg számítás is támogatja; hiszen az egészséges rab kevesebbe kerül

zetök egyes részein idővel, mikor tudniillik a tudomány haladása s új feltalálások a börtön építészetet nagyobb tökélyre fejlesztenék. Beaumont és Tocqueville: id. munka. Függetl. 186 l. Bövebben szólnak a tárgyról Eötvös és Lukács: id. munka 203—217 l. Oszkár király: id. munka 25. l. Szemeré: id. m. 38—35 a ki szerint a „választófalnak 22 hüvelyknek kell lennie, úgy hogy maga a belőlről girbegörbébe szélezett, kő vagy tégl (mi hanggátlóbb), csak 8 $\frac{1}{2}$ és 8 $\frac{1}{2}$ hüvelyket foglaljon el, s a közte eső 6 hüvelyknyi ür homokkal töltesék meg.“ Füsslin: id. munka 87 l. Füsslin: Die Einzelhaft. Heidelberg 1855. 369—374 l. Varrentrapp: Über Pönitentiarsysteme. Frankfurt 1841. 146—150 l. Balla: id. munka 132—150 l. Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 87—92 l.

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 79 l. Megjegyzendő, hogy elrettentés alatt mi csak azon anyagi vagy szellemi valódi rosztól való félelem által gyakorolt hatást értjük, mely minden emberre nézve azonos, akárminő legyen erkölcsi állapota, s csakis az így felfogott elrettentésre való törekvést kárhozzatjuk feltétlenül. Mert ha elrettentésnek mást nevezünk, ha e kifejezés alá soroljuk azon kezdetben kétségen kívül kellemetlen benyomást, melyet a rend, a tisztaság, a büntársak trágár s mulattató közléseitől való megfosztás a gonosztevőre okoznak, úgy ezen elrettentés a magánrendszernek is egyik eszköze céljainak elérésére. Csak hogy kár oly szavakat, melyeknek jelentése szabatos es hasznosan körvonalazott, általánosabb értelemben való használat által elkoptatni, s tudományos szolgálatra alkalmatlanokká tenni.

mint a gyengélkedő, s a betegosztályban lehetetlen a börtönfegyelmet szigorúan megtartani. *) Pedig gyakran látszólagos csékélységek súlyos következményűek a fegyenczek egészségére, sokkal inkább, mint hasonló esetekben szabad emberekére; mert a börtönben minden körülmény változatlan lévén, hosszasan és folytonosan, s e szerint biztosabban és erőlyesebben hat. Így a hiányos világítás, mely félig homályos üveg használatából ered, **) a szellőztetés hiánya, mely igen is kicsiny ablakok, s azok kinyitásának tilalmából foly, a por, mely a padló letapodásából támad, s gyakran tödöröszt okoz a rabok közt, a minden egyes zárkában külön levő árnyékszékek hiányos szerkezete és büze, mind oly bajok, melyeknek elhárítására a börtönben figyelmet kell fordítani, s melyeknek megszüntetését nem szabad a fegyelmi szabályokhoz való viszonyuktól függővé tenni.

Legnehezebb ezen emberiségi tekintetek közül a magánrend szer szervezetével összeegyeztetni azt, melylyel a foglyok szabad mozgása iránt kell viseltetni. Még a legszigorubb magány pártolói sem tagadják, hogy az ég látása, a növények zöldje, s a szabad levegő jótékonyan tisztító hatással vannak a fegyenczekre, s egészségükre megbecsülhetlenek. ***) Kezdetben minden zárkához sétandvarka építettett, hol a nap bizonyos órájában a fogoly magánosan élvezhette a sétálást. 4*) Azonban ez tetemes bajjal jár, a sétandvarok sok helyet foglalnak, könnyen nedvesednek meg, s ezáltal a zárkák állapotját is rontják; 5*) s ha nagyobbak, úgy hogy felváltva más-más fogoly járkalhat bennök, a felvigyázat ezáltal módfelett megnehezítettetik. 6*) Javaslatba hozatott tehát, hogy többen egyszerre sétáljanak együtt, szoros felügyelet alatt; nehogy pedig egymást megismerjék, álcát viseljenek, s ez utóbbi intézkedés megkedveltetvén, némely börtönökben annyira általánosított, hogy valahányszor a körülményeknél fogva a fegyenczeknek alkalma

*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 91 l. Demetz: id. munka. 7 l.

***) Hill: id. munka. 261 l.

***) Füesslin: Die Grundbedingungen der Gefängnisreform 109 l.

4*) B. Eötvös és Lukács Mór: id. munka. 214—216 l.

5*) Hill: id. munka. 257 l.

6*) Mittermaier: id. munka. 88 l.

nyílt volna egymás láthatására, foganatba vétetett.*) Értéke felett különböznek a vélemények, úgy látszik azonban, hogy nagyobb-részt haszontalan mesterségeskedésnek bizonyul, mely a kölcsönös felismerést nem gátolja.***) Annál kevésbé tartozik a magánrendszer lényegéhez, minthogy ez csak azt kívánja meg, hogy a foglyok egymással ne közlekedhessenek, egymás általi pusztta megpillantásuk miatt pedig nem szenved csorbát, bármint állítsák is némely írók az ellenkezőt.****) Mert hiszen ez esetben le kellene mondani az esküdtszéki tárgyalásokról, a hírlapi közlések, a szabad védelem, a nyilvánosság minden jótéteményeiről, melyek a bűnös ismeretlenül maradását megannyian lehetetlenítik, s nem csak tettének, vajni gyakran lelkének titkait is feltárják. Arra, hogy a megjavult fegyencz régi vétkéért a társaságból ki ne zárassék, s büntetésének káros utókövetkezmenyei ne maradjanak, nem a mult eltakarása, az igazság fátyollal borítása, de a méltányosság szelleme vezethet csupán, a felvilágosodás ama békülékeny érzete, mely az embert a bűnöstől meg tudja különböztetni, mely egyes véges tettért nem sujt örök kárhozattal, az erő és biztosság amaz üntudata, mely a polgárosodás haladtával a társadalomban folyton növekszik, s megbocsáthat, mert hatalmas, és nem szorul boszura, hogy tekintélyét fenntartsa; s javíthat, mert szilárd, s nem fél, hogy bárminő támadás megtántorithassa.

Az elkülönzés kivibetősége ellen a magánrendszerben még egy kifogás tétethetik csak, hogy tudniillik az örök, a felvigyázók által kijátszható, s hogy ha ezek köteleességtüket feledve a rab megvesztegető ígéreteit hallgatják, a fegyelmet meghiusíthatják.**) És nem tagadhatni, hogy e megjegyzés nem egészen alaptalan Emberi intézmény, melyben visszaélésnek, mulasztásnak helye és alkalma ne volna, nincs; s ha azok, kikre a szerkezet életbeléptetése biza-

*) F ü e s s l i n : Die Einzelhaft. 361 l.

**) M i t t e r m a i e r : Die Gefängnisverbesserung. 102 l. Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 26 l.

****) S z e m e r e : id. munka. 15 l. és 26 l. R ö d e r : Die Verbesserung des Gefängniswesens mittelst der Einzelhaft. Prag 1856. 15 l. Különbséget kell tenni ismeretség és egyszerű látás folytán való ismerés közt; amaz veszélyes, de a magánrendszer mellett létre nem jöhet. Helyes kifejezést használ e tárgyról értekezve : V a r r e n t r a p p : id. munka. 52 l.

**) b. E ö t v ö s és L u k á c s : id. munka. 285 l.

tik, mindent elkövetnek, hogy szétrombolják, az a kitűzött célra nem szolgálhat. De mind ez olyannyira igaz, hogy nem csak a magán-, különbség nélkül minden rendszerre vonatkozhatnak. Áll, hogy amaz mellett az igazgató az egyes felvigyázók tetteit nem követheti őrszemeivel, mint a hallgató rendszer mellett vélelmeztetik, de pótolni lehetne az ellenőrködés eme hiányát a felvigyázók gyakori és rögtönös áttétele által; s a magánrendszer fegyelmének egyszerűsége, mely mintegy önszabályai által tartatik fenn*), nem nyújt-e ezáltal is biztosítékot, hogy minden másnál pontosabban és egyenlőbbben alkalmaztathatik?**)

A magánrendszer emez előnyével azonban, melyet a fegyelem egyszerűségében feltüntet, még egy másik, ennél is fontosabb, áll szoros kapcsolatban. A lehető kihágások köre sokkal szűkebb, és minthogy nincs cél, melyet általok elérhetne, nincsen indok, mely kísértetbe hozná, a rab csak heves indulat rohamban vete-medhetik a felvigyázók sértésére vagy a butorokban való kártételre; hiszen másban a szabály ellen alig intézhet támadást.***) A fegyelmi áthágások ritkasága pedig lehetségesíti, hogy egyrészt ne a felügyelők, hanem az igazgatóság által büntettessenek kellő vizsgálat után, s így minden önkényeskedés, minden elhirtelenkedés el-mellőztetvén, a felvigyázók és foglyok közti kívánatos szívélyes viszony meg ne zavartassék;****) másrészt, hogy a fenytékek sokkal

*) Beaumont és Tocqueville: id. munka. 73 l.

**) Milyen alaptalan az aggodalom, hogy a magánrendszerben sem létesíthető a foglyok teljes elkülönzése, kitészik abból, miszerint még arra nincs példa, hogy magánrendszerü börtönben a foglyok közt szökési kísérletre vagy zendülésre megegyezés történt volna, sőt még arra sincs, hogy ily fogházban a közös mindennemű tömlöczökben oly gyakran előforduló bünszövetség keletkezett volna. Röder: Besserungsstrafe und Besserungsanstalten. 103 l. Füsslin: Die Einzelhaft. 374—376 l.

***) Wü r t h: id. munka. 301—302 l. Szerinte 1838-ban a Milbanki fogházban 535 fogolyra az egész év folytán csak 1515 fegyelmi büntetés, 1839-ben pedig ugyanott 518 fogolyra csak 904 méretelt. Glasgowban 400—500 fogoly közt naponként csak három fegyelmi büntetés volt szükséges. A bruchsali magánrendszerü börtönben 600 fogoly közt 1850-ben 506, 1851-ben 370, 1852-ben 204, 1853-ban 157, 1854-ben 135, Pentonvilleben 1850-ben 1233 rab közt 227-re 296, 1851-ben 1202 közt 225-re 409, 1852-ben 1278 közt 285-re 461, 1853-ban 981 közt 240-re 486 fegyelmi büntetés alkalmaztatott. Füssalin: id. munka. 148—154 l.

****) Röder: id. munka. 112 l.

emberiebbek legyenek, s a keménység szelleme, mely a magánrendszerével ellentétben áll,*) az intézetből száműzessék. Testi büntetésnek magánrendszerü fogházban nincsen értelme, fülöslegések többnyire még a koplaltatás és a sötét zárkába csukás is;**) fedés, valamely kedvezménytől, könyvektől való megfosztás, a látogatások gyűrülése, a munka megtagadása, az ágy elvétele rendszerint elegendők arra, hogy további kihágásoknak eleje vétessék***); míg a többi rendszerek egyikében sem lehet a botot félretenni, s ha a páleza mindenütt ténylegesen nem is használtatik, megtartatik,^{4*)} hogy a fogolyt legalább suhintásával fenyegetni lehessen.

S mégis a magánrendszer ellen hozatik fel többnyire a vád, hogy embertelen. Valóban ez különös visszaélés e fogalommal „emberiesség.”^{5*)} A rabot társai körében tartani, s megakadályozni, hogy velők szóval, vagy még tekintetével is közlekedjék, kísértésbe viinni, s a legesekélyebb vigyázatlanságért szégyenítőleg büntetni, akaratát verés és koplalás által aláigázni, erkölcsi önállóságát szétzúzni e szerint nem kegyetlenség; de gonosztevők szövetségét feloszlatni, rossz szokásokat akadályozni, a fegyenczet kárhuzatos összeköttetéseiből, a gyalázat karjai közül kiszakítani, hogy a becsületes társaságba visszatérhessen, a véték látogatásait eltiltani, és szívéhez csak az erénynek engedni nyílt utat: embertelenségnek nevezik,^{6*)} mert a bűnösnek fáradságosabb a becsület magaslatára visszatérni, mint mindalább szállni; mert annak, a ki a nyomort, rondaságot már megszokta, több kényelmetlenséget okoz a rend és tisztaság, mint a bűz és moesok; mert a gondolkodás, a kiegyénesedés, melyre a magány kényszeríti, a rabot kezdetben jobban ki-meríti, mint a puszta anyagi alávetés. Pedig a javításra, a büntetés igenleges céljára, e lelki hatás igen fontos, s a magánrendszer szabályaiba befoglaltatott minden, a mi különösen kezdetben

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 79 l.

***) Néha midőn a fegyencz magát inkább vadállatként, mint emberként viseli, nem lehet ugyan nélkülözni, de más esetben használatuk haszontalan kínzás, a régi rendszer szellemi hagyománya. Rödér: Die Verbesserung des Gefängniswesens. 36 l. jegyzet.

***) Füesslin: id. munka. 152 l. Rödér: Besserungsstrafe. 111 l.

^{1*)} Beaumont és Tocqueville: id. munka. 75 l.

^{2*)} Demetz: id. munka. 13 l.

^{3*)} Varrentrapp: id. munka. 31 l.

növelheti, minthogy az első benyomástól sok függ. Ugyanazért a börtönnek külsőleg sem szabad czifrának, diszesnek lenni;*) egyszerűségének méltóságával gyakoroljon fölényt a fegyencz érzetei felett, s emlékeztesse, hogy mintán a társadalmat megsértette, le kell mondania amaz előnyökről, melyeket csak a társadalom nyújthat. A felvétel szintén komoly, határozott. „A rab az iróterembe vezetvén, neve, kora, bűne, fogsági ideje a jegyzőkönyvbe iratik, s egyszersmind egy a fogház megnyitása óta folyó szám adatik neki, melyet fogsága egész ideje alatt névként visel, s csak kiszabadulása után cserél fel ismét a jegyzőkönyvbe temetett volt előbbi nevével. Majd megfürösztetik, haja lenyiratik, s a minden fegyenczre egyforma fogházi egyenruhába öltöztetik.“***) A külvilágtól így végkép elválasztva, magánzárkájába vezetetik, s ott egyedül hagyatják. Időről időre, az első napokban, meglátogatják az igazgató, s a pap, de nem vigasztalni, csak kedélye változásait észlelni; a sebnék előbb meg kell érni, ki kell magától fakadni, mielőtt irt lehetne reá alkalmazni. Az első órákban fellázad a rab lelke, átkozza a társadalmat, a jót; terveinek meghiusulta, sértett gögje göresös dühvel töltik el; utóbb leverve, kimerülten kétségbe esik, s önmagát, ügyetlenségét, talán társait vádolja. Így hányódik egy ideig a boszús s a tehetetlenség érzete, a makacs daczolás ösztöne, s a külső hatalmasb kényszer, a falak rideg ellentállása közt; míg erőlködéseinek hasztalanságáról tisztán meggyőződik, s a reménytelenség szállja meg. S ekkor kezdődik az elszigetelésnek úgyszólván feloldvasztó hatása, mely alatt a legszilárdabb elme is enged s szétmállik, mint a jég a nap sugarai alatt.***) Visszatekint a múltba, és érzi, milyen törpe; tetteit, indokait elemzi, cszélytelen számításaira gúnynyal gondol; sorsát összehasonlitja másokéval; a nyomor jut eszébe, melybe családját döntötte, a fájdalom, melyet azoknak okozott, kik szerették, kiket szeret; s szive szorul. Mély csend uralg körülötte, a komor zárkában sincs semmi, a mi figyelmét magára vonhatná. Csak lelkiismerete szavát hallja, s ama magányét, mely egy rab vallomása szerint „az Istenség szónoka, s parancsait a szív legbenső redőire vési.“***) S mindinkább magába a tér, néha néha

*) B. E ö t v ö s és L u k á c s: id. munka. 217 l.

***) Ugyanott: 228 l.

****) E d i n b u r g h R e v i e w: CLXXXI. sz. 11 l.

*) G r e l l e t - W a m m y: id. munka. 117 l, Ott ugyan a hallgatásra vo

kitör ugyan még a régi dacz, önhittség; de a kölcsönzött szavakat, érveket, melyekkel előbb önmagát szokta volt nyugtatni, a mester-séges arczátlanságot, melyet a világ előtt hordott, elejti, fegyvertelen s bátortalan, hit nélkül önmagában s másban, remény nélkül, akaraterő nélkül. Léte unalom; a gondolkodás kinja. Ha föltétlen magánya tovább tart, megőrül vagy meghal; ugyanazon szer, mely a fegyencz szívére a reá ragadt piszkot letisztítja, ha tovább hat reá, felemészti, s többé nem javít, de öl. Az első javítási kísérletek Auburnban e miatt hiúsultak meg; a magánrendszert kezdetleges alakjában, midőn még csak a teljes, folytonos elszigeteltségben állt, e körülmény hozta rossz hirbe.*)

A tapasztalatokon okulók azonban csakhamar beláthatták, hogy a rendszer tökélye nem egyetlen elv logikai következetességű, de gyakorlatilag egyoldalú keresztülvitelétől függ, hanem külön-féle tényezők olynemű csoportosításától tételeztetik fel, hogy mind-egyikükkel szükség szerint mérsékelni lehessen a másoknak hatását; együttesen pedig a fegyencz tehetségeit mennél inkább fejleszszék. A magány a börtönbüntetés lényeges eleme, miután eredetileg is a fogság eszméje az elszigeteltségét foglalja magában,**) mert egyedül általa foszthatnak meg a rabok ártó tehetségüktől,***) mert romlásuk egyedül általa gátolható, mert csak a magány folytán lehet a büntetést az egyes esetekhez mérni, arányosítani, valóban erkölcsileg is egyenlővé tenni, s mert a magány a lelket bünteti, mely bűnös, nem a testet, mely csak eszköz^{4*)}. De a magány a rabot csak a rosszól vetközteti ki; vissza nem vezeti a társadalmi életbe; keble talaját felszántja, de magot behinteni nem képes. Ez a munka s a tautítás feladata. S a magánrendszer ezen eszközöket fegyelem szabályaiba belé is szötte. A munka alkatrésztét képezi, de nem mint büntetés, mint jótét; jog, nem teher; és a fegyencz nem a dolgozás kényszerétől, hanem eltiltásától retteg. A foglalko-

natkoznak e szavak; de a miut láttuk, e magába mélyedés, idegen benyomásoknak e tökéletes eltávolítása, e teljes elszigeteltség, a hallgató rendszer által el nem érhetőek soha, csak a magánrendszer vezethet hozzájuk.

*) Beaumont és Tocqueville: id. munka. 10 lap.

**) Lásd a Seine megyei igazgató bizottmány 1837. octob. 20-án tartott ülésének határozatát. Demetz: id. munka. 43 l.

***) Röder: id. munka. 101—104 l.

^{4*)} Szemere: id. munka. 31 l.

zás hiánya s a komoly foglalkozás közt kényszerülven választani, a munkát többé nem utasítja vissza; hiszen ez egyedüli védpaizsa lelkiismerete furdalásai ellen; s ugyanaz tárgy feletti szünetlen fájdalmas elmélkedése, saját megsemmisülésének szemlélete elől csak ezáltal menekülhet.*) S midőn a dolgozást kicsinyenként megkedvelte, mint egyedüli szórakoztatását, vigasztalását, midőn nyugalmat részben visszanyerte, helyén van lelkének lassanként a hitet, a reményt is visszaadni. Gyakoribb látogatások, tanácsok, oktatások éreztetik vele, hogy még nincs véglegesen az emberiségből kilökve, ha gonoszságát még be nem látta, és kicsapongni készül, ritkítani lehet azokat, sőt meg is szüntethetni; különben, szíve mindinkább megnyílik, bizalmat érez azok iránt, kikről látja, hogy érdekében működnek; parancsaikat, utóbb kívánataikat önként követi; a kis engedményeket, melyek jó viselete díjául kitűzetnek, örömmel fogadja; az iskolai tanításra figyel, s azon eltökéléssel tekint a jövő elé, hogy kiszabadulásakor szorgalmas, becsületes életet folytat.

Nem kell azonban hinni, hogy ezen eredményhez rövid idő alatt, s nagy fáradság s elővigyázat nélkül lehessen eljutni. A gonosztevőt rendszerint nem egy pillanat tett azzá; s hosszú esztendőök, állandó viszonyok fejleményét gyökeresen megváltoztatni lankaszthatlan és erélyes működésnek lehet csak jutalma. Különösen kezdetben, a rab szabad akarására nem kell igen is sokat bízni; munkája ne mulatság, időtöltés, de komoly erőmegteszítés legyen, mely egész napját elfoglalja; s ha azt így tekinteni vonakodnék, ha henyeségi hajlamának engedne, vétessék el tőle egészen, a magány ostora ugyis visszaützi ismét a műasztal mellé.**)

A mi pedig a látogatásokat s a rabbal való társalgást illeti, óvakodni kell attól, nehogy látszólagos javulására igen nagy súly fektetessék, s valódi erkölcsi változás tételeztessék fel, holott azt talán csak a képmutatás utánozza, hogy némi kedvezményekben részesülhessen. Mindazonáltal, a szigort nem szabad tulhajtani, s

*) A munka fontosságát itt csak futólag említiük, s inkább csak a helyet jelöljük ki, melyet a magánrendszerben elfoglal; részletesen külön fejezetben szólunk róla.

***) Röder: id. munka. 113 l. Füsslin: Die Grundbedingungen der Gefängnisreform. 155 l. Würt h: id. munka. 299 l. Demetz: id. munka. 19 l. Varrentrapp: id. munka. 46 l.

inkább a túlgyakori, mint a túlságosan ritka látogatás veszélyét kell kockáztatni, megemlékezve Suringar észrevételéről, hogy a magánrendszer napjainkban nem annyira az elszigeteltség, mint a jó társaság rendszere.*)

A látogatók száma természetesen különböző lesz a fegyenczek egyéni szükségletei, a fogház nagysága, a felvigyázók időbeosztása szerint;**) kívánatos azonban mégis, hogy miután oly igen könnyen történhetik e tekintetben visszaélés, bizonyos elv állapíttassék meg. Szükséges mindennek fölött, hogy ne csak az alsóbb hivatalnokok, de az igazgató maga is meglátogassa néha, hetenkint talán legalább egyszer, a foglyokat. Az orvos s a lelkész se szorítkozzanak pusztán betegségi esetekben és vasárnaponként történendő megtekintésre; de igyekezzenek a fegyenczeket mindinkább kiösmerni, hosszabb beszélgetések által rájuk befolyással lenni. S valamint az övéik, az alsóbb rendű felügyelők látogatásai se legyenek pusztán bepillantások a zárkába, de tartsanak legalább is öt percig; úgy hogy a rabnak valódi könnyebbséget okozzanak, s mintegy baráti viszony fejlődhessenek belőlök. Az emberszeretet magában rejti díjját; s ha a rab jó indulata folytán helyzete kellemesebbé válik, a büntetés ezen belső szelidülését nem szabad tőle elvonni, hiszen önmaga szerezte s érdemelte meg.

Az elrettentési eszmékből kibontakozni nem tudó elmében azonban e nyugalom, a feladat világos öntudata-, a részletek árnya-, az eszközök összehangzatos célirányosságából folyó eme biztosság, az erőszakoskodástól való eme teljes mentesség, melyek a magánrendszer fegyelmét átlengik, könnyen gyanút ébreszthetnek, mintha igen is lágy, s hatásra képtelen volna; s e fogalomzavar, a melyben a büntetés ereje az erőmegfeszítés külső látszatával tévesztetik össze, holott gyakran a szövevényesebb, s nehezebben fenntartható fenyítési rend éppen a leghiányosabb,***) még növekszik, ha a törvények szelleme lépést nem tartott a börtönszerkezet javulásával.***) A büntetés elemeit az eredmény sikerének veszélyezte-

*) Röder: id. munka. 100 l.

**) Bruchsalban naponkénti hat látogatás a szabály. Füsslin: Die Einzelhaft, 110 l.

***) Például a hallgató rendszeré.

**) Így ha a magánrendszer mellett fenntartatnak a becsteleűtő büntetések s a börtönbüntetés súlyosításai. Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung.

tése nélkül egymástól el nem választathatni; a fenyték anyagi áladéka nem szolgálhat a javítás zálogául, míg tartamának meghatározásánál, súlyosságának beszámításánál a törvényhozót s a bírát elrettentési tekintetek vezérlik. Nem az okozott valódi roszt kell tehát mérlegelni, sőt inkább ez kívánatos, hogy mentől kisebb legyen; a lélekre okozott maradandó benyomás szerint kell a büntetést alkalmazni; s hogy ez a magánrendszer mellett nagyobb, tagadhatlan, s nem is vonatott soha kétségbe. *) Ennek folytán, habár inkább homályos érzet, mint okszerű meggyőződés alapján, általánosan elismertetett, miszerint a magánrendszerben töltendő fogság ideje a közös rendszerű tartamánál rövidebb kell, hogy legyen. E rövidítés mily arányban történjék, s vajjon a különben kiszabott büntetés egy részének törvényes levonása által, **) vagy ezenkívül az igazgatóság belátása, ***) vagy egy meghatározott, a büntetési idő hosszával növekvő fokozat szerint-e, 4*) tudományilag megállapítva még nincs, 5*) valamint az sincs, ezen csökkentés miképen eszközözlendő, a büntetés föltétlen rövidítése, vagy ideiglenes szabadonbocsátás által-e, 6*) míg a gyakorlatban e kérdések más másképlőnek megoldva. 7*) Csak annyi bizonyos, hogy sem tulságosan megrövidíteni a büntetés idejét nem tanácsos, nehogy haszontalaná s a tulgyakori változások miatt a börtönfegyelmet megingatóvá váljék, sem az élethossziglani fogság leszállítása elé súlyos akadályt gördíteni nem kell, nehogy a remény, a magánfogság javítási céljához vezető e hid, valaha végkép leromboltassék. 8*)

rung. 138—140 l. Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 80 l. Röder Die Besserung des Gefängniswesens. 35—39 l.

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 80 l. Röder: Besserungsstrafe und Besserungsanstalten. 133 l.

**) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 135—188 l.

***) Röder: Die Verbesserung des Gefängniswesens. 52 l.

4*) Füsslin: Die Grundbedingungen der Gefängnisreform 123 l. Füsslin ezen követelményét azzal indokolja, hogy a magánfogság mennél tovább tart, annál érzékenyebb hatása.

5*) Rendesen a magánban töltendő fogság egy harmaddal rövidebbre szabatik a közös rendszer mellett.

6*) Erről külön fejezetben bővebben.

7*) Amerikában a kegyelmi jog terjedelmes foganatosítása, Schleswig-Holsteinban törvényes intézkedés által.

8*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 132 l.

Nem marad egyéb hátra, mint meghatározni, mily terjedelemben lehessen s kelljen a magánrendszert alkalmazni. Igaz, hogy minden börtönbüntetések közt ezt lehet leginkább az egyéniségekhez idomítani, hiszen Suringar találó hasonlata szerint, olyan, mint az üvegcese, mely bárminő orvosságot tartalmazhat;*) de másrészt a tömlőcz kicsiben**) egész világ, s a rabok egymástól talán még inkább különböznek, mint a rendszer módosításai. Vádlottak s elmarasztaltak, férfiak s nők, egészségesek s betegek, meglelt koruak és gyermekek megannyi osztályt képeznek, melyek külön-külön tekinteteket igényelnek.

A vádlott nem büntetés, csak biztosság végett szenved fogságot. Míg bíróilag elmarasztalva nincs, mindenki joggal követelheti, hogy ártatlannak vélelmeztessek; s ha a társadalom s a végeredményben önnön érdekében szabadsága tőle rövid időre el is vonathatik, korlátolása csak a biztosság határáig terjedhet, jogainak minden további megszorítása igazolhatlan elnyomás volna. Tulajdonképeni börtönfegyelemnek alá sem vethető;***) s nem fosztható meg meg bármilyen kényelemtől, melyet magának saját költségén megszerezni kívánna, s mely őrizetének lehetőségével megfér. A le-tartóztatottra tehát csak olyan rendszer alkalmazandó, mely kényszer nélkül fennáll, mely reá kötelezettségeket nem ró, mely ténylegesen teljesítendőket tőle nem kíván, s e mellett eléggé ruganyos

*) Röder: id. munka. 101 l.

**) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. G4 l. Szerinte a fegyenczek különféleségét megállapítják:

1) Az elkövetett büntettek eltérő nemei. Tekintetbe kell venni, hogy ugyanazon egy bünt elkövetők sem sorolhatók mindig együvé. 2) A műveltségi fokok különfélesége. A miveltebb fegyencz könnyebben elviseli a magányt, mert elméjének több a foglalkozási tárgya. 3) A félmiv eltségűek s műveletlenek eltérő lelki irányzata. 4) Az előbbi életviszonyok. A gonosztevő osztályhoz tartozókra, kik születésük óta a bűnben nevelkedtek, semmi büntetés nem tesz benyomást. 5) A testi és lelki állapotok. A betegek s munkaképtelenek egészen más bánásmód alá tartoznak mint az egészségesek. 6) Némely rabok folytonos nyugtalansága, izgatásai. 7) Másoknak aránylagos ártatlansága, kik vagy csábítás vagy könnyelműség folytán először bűnöztek, vagy indulatban, vagy csak vétkes gondatlansági hangulatban cselekedtek. 8) Nemzeti és osztályelőítéletek, mely esetben a vétkes ritkán vallja be, hogy hibás. 9) A falusi népség erkölcsi öntudatlansága s durvasága jó hajlamok mellett. 10) Némelyeknek akarateréje, makacs elhatározása, hajthatatlansága, másoknak tompaeszsége, közönye, önuralmi hiánya.

***) b. E ö t v ö s é s L u k á c s: id. munka. 332 l.

hogy még a kényelemnek is helyet engedhessen. Sem a hallgató-, sem az osztályrendszer nem bírnak e kellékekkel, s a közörszender a vádlottaknál még kártékonyabb, mint az elmarasztaltak esetében; a biztosságot, az ítéletet megelőző fogság egyedüli célját, rögtön, minden egyéb tényező hozzájárulása nélkül, magában megbiusítja; míg a reá erőszakolt társaság által a vádlott jogán ejt sérelmet, idejéről, foglalatosságairól, környezetéről, a mulhatlanul szükséges korlátok közt, szabadon intézkedhetni. Az ártatlanok rendszerint úgy is előnyt adnak a magánynak romlott, a nemesebb érzelmek minden vigaszt nyújtó kinyilatkoztatását kigunyoló foglyok társasága fölött,*) s még ellenkező esetben is a közérdeknek kellene döntenie; minthogy pedig a vádlottaknak mindig vélelmezett ártatlansága a hatóság részéről minden, azon kötelezettségével, hogy őket az igazság érelmében tartsa, kiegyeztethető tekintet igényel, s minthogy arra különös figyelem fordítandó, hogy a vádlott erkölce minden veszélyes érintkezéstől megóvassék, érdekében fekszik úgy a letartóztatottak, mint családjaik becsületének és lelki tisztaságának, hogy azok fogságuk idejét egymástól elkülönözve, magán zárkákban töltsék.***) Mig a vádlottakra nézve közös rendszerű fogság divék, a magán rendszer hatása az elítéltekre is elégtelen;***) amaz a foglyokat olyannyira elrontja, hogy az erkölcsi elemek hennök elfojtatván, a javítás utóbb tetemesen több hajjal jár.†*)

Ugyanezért a magánrendszer elfogadtatván, általános életbe léptetése szükséges; s így a rövid időre, ugynevezett kisebb vétségekért, elítéltekre való kiterjesztése is. A legnagyobb gonosztevők is egyszerű kis tolvajlással kezdik közönségesen pályájukat, s a börtönben ismerkednek meg azon társakkal, kikkel utóbb szövetkezve, a merészebb büntettek elkövetésére igényelt erőt, gyakorlatot és alkalmat nyerik.†*) Csirájában könnyebb is, hasznosabb is a bünt elfojtani; s még a példásság tekintetében is ritkán kimondott su-

*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 130 l.

**) A Seine és Oise megye igazgató tanácsa által 1837 septbr. 1 én hozott határozat szerint. Demetz: id. munka. 48 l.

**) Cozziris, corfúii börtönigazgató tanúsága szeriut.

†*) Mittermaier: id. munka. 129 l.

†*) Mittermaier: id. munka. 131 l.

lyos ítélet aligha nyom annyit, mint a csekélyebb büntetteknek elnézés s habozás nélküli igazságos fenytése.

Ebből azonban nem következik, hogy az életössziglani fogságra ítélteteket, valamint a többszöri visszaesést tanúsított tolvajokat ne kelljen szintén a magánrendszernek alávetni. Az életössziglani fogság miért súlyosíthatnák a romlás veszélyének lelki kinjával? s az, ki kegyelem folytán a társadalom keblébe még visszatérhet, a ragálynak miért tétetnék ki?*) Oly gonosz tett pedig nem létezhetik, mely a bírót feljogosítaná, elkövetője javíthatlanságát vélelmezni; az emberi kebelnek vannak oly szentélyei, melyeknek mindnyáját megfertőztetni semmi bűn nem fogja, s a melyekben a jó szikrája talán a halál órájáig észrevétlenül lappang, de melyeket kitárni, a melyekben az isteni tüzet felélesztani talán mégis sikerülhet; emberről végkép lemondani az erkölcs, a vallás egyaránt tiltják. A megrögzött szokásos tolvajok ugyan gyakorlott börtönigazgatók által is szinte javíthatlanoknak tartatnak, annál inkább, mert külsőleg magokat többnyire jól viselik, hogy kedvezményekben részesülhessenek,**) de ez még nem ok, hogy reájok a magány ne alkalmaztassék, sőt inkább arra indít, hogy e rendszer zordabb alakjában éreztesse velök súlyát, s hogy képmutatásuk helyzetük változatlan szigorán megtörjék.

A mi a politikai foglyokat illeti, a szakemberek 1857-ben tartott frankfurti összeövetelén ugyan az határozatott, „hogy egyáltalában, olyanoknál, kik erkölcsi romlást nem tanúsító vétségekert vannak elítélve, az ezen állapotra való tekintet, valamint e vétségek különös természete a bánás ehhez mért változtatását követeli, s bizonyos körülmények közt a politikai foglyoknál még az elkülönbözés megszüntetésére is indokot szolgálhat;“***) de ezen nézet nem áll minden kifogáson felül. A politikai bűnözők többnyire nem is bűnösök, hanem legyőzött ellenfelek; a rajtok való boszuállás vagy kártékonytalanná tételük nem jogi, nem büntető, pusza napi politika körébe vágó kérdés. Politikai fogolynál javításról szólni neveltséges volna; a büntetés erkölcsösíthet, de erkölcsi meggyőződést meg nem változtathat. Közönséges bűnösökkel politikai okok

*) R ö d e r : id. munka. 128 l.

**) F ü e s s i n : Die Einzelhaft. 319. l.

***) R ö d e r : id. munka. 131. l.

ból elitélteket összevegyíteni semmi esetre sem tanácsos;*) az igazságtalanság soha sem oly égbekiáltó, mint mikor az igazság köpenyébe burkolódnak; s ez ne alacsonyítottassék le az által, hogy a pártérdek szolgálatának tétetik eszközévé. Annyiban tehát a magánrendszer politikai foglyokra is alkalmazandó, a mennyiben a közönséges fegyenecztől való elkülönzéstükre szükségesnek mutatkoznék; az irántok követendő eljárás további részletei csak a czélszerűség szerint határozhatók meg.

Az elkövetett bűn természete miatt e szerint senki sem ítéltető a magánfogságra alkalmatlannak, s ha vannak okok, melyek a rendszer e kivétel nélkül használatát korlátozzák, nem a bűn minőségében, de a bűnös személyében, testi vagy lelki alkataiban rejlenek. Hogy a testileg annyira gyarlók, miszerint foglalkodás nekik alig nyújtható, a nyomorékok, vakok, siketnémák, valamint a nyavalyatörésben s más rohamos betegségben szenvedők nem magánzárkába valók, az iránt természetes egyetértés uralkodik,*) s így szintén a közönség szüksége iránt nyomott, őrtülésre hajlandó állapotuaknál, például olyanoknál, kik akár mielőtt a börtönbe jutottak, akár utóbb beállott körülményeknél fogva káprázatokban szenvednek; ámbár ily esetben gyakran elégséges s még jótékonyabban hat a szabadban való munka. Ezekhez számítandók még az aggasztjánok is gyöngeségük miatt. A bíró ítéletében ez eseteket mind nem szabhatja meg, s részint ugyis csak a fogházban magában adják elő magukat; egyenkénti meghatározásuk tehát az igazgató vagy az orvosra bízandó.

Nőfegyenezekre ellenben a magánfogság nem jár hátránnyal.***) A nők különben is ülő életmódhoz vannak szokva, az oktatás, a vallásos beszélgetések, a kegyes látogatások reájok még nagyobb hatással bírnak mint férfiakra, míg közösségben ezeknél könnyebben romlanak, és a fegyelem köztök nehezebben tarthatik fenn, erkölcsileg szétágazóbb jellemeiknél fogva. Külön sorolandók t. i. azok, a kik először büntettetnek, s oly vétség miatt, mely könnyelműségből, piperevágó- vagy hiúságból származik, vagy a kik na-

*) Mittermaier: id. munka. 134 l.

**) Lásd Mittermaier: id. munka. 121—123 l. Füesslin: id. munka. 317—319 l. Röder: id. munka. 129 l.

***) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisverbesserung. 170 l.

gyobb bünt is követtek el, arra ösztönző körülmények nyomása alatt.(csábítás, elhagyatás, kétségbeesés pd. gyermekgyilkosságúal.) Ily személyek nem ritkán mély bánatot éreznek, s javításuk leggyakrabban sikerül. A legrosszabb osztályt mások képezik, kik kora érzéki kicsapongások folytán szégyenérzetüket elvesztették, romlott férfiakkal szoros viszonyba lépnek, s mint ezeknek segédjei, minden bűnre készek. A börtönökben gyakran fordulnak meg oly nők, a kik rossz nevelés és rossz példák folytán, ha nem is súlylyednek az előbbieik közé, erkölcsileg korán megromolva, ravaszáguk, szenvedélyességük s hazudozásuk miatt veszélyesek. Különös említést érdemel végre a beteges ingerlékenységben sinlődő női fegyeneczek osztálya, mely erőszakoskodás, a hivatalnokok elleni ellenszegtülés, s a legdurvább, legilletlenebb magaviselet által tűnik ki, és mely kiváólag igényel orvosi gondot, felvigyázatot.*) Általában a nők romlottsága valamiut javulása sokkal inkább az érzelem, mint az értelem dolga; több függ tehát a környezettől, a viszonyoktól; s véralkatuk izgatottságánál, élénkségénél fogva a közlekedés meggátlása náluk még fontosabb, mint a férfiaknál; míg jellemüket felismerni, s javulásukról biztos ítéletet mondani nehezebb. Mégis, hogy javulás köztük nem ritka, habozás nélkül állithatni; és többnyire magaviseletük a börtönben is aránylag jobb mint a férfifegyeneczeké.**)

Igen nagy súly fektetendő azonban arra, hogy ne csak emezekétől külön épületben tartassanak,***) de hogy a felvigyázati személyzet is egyedül nőkből álljon;*) az izgalom, melyet a külön neműek látása a többnyire érzéki s sokszor kicsapongó életet viselt foglyokban felkült, heves megrázkodtatást okozván,

*) Mittermaier: id, munka. 166—169 l.

**) Millbankban 1858-ban 662 nőfegyencz közt csak 146 fegyelmi büntetés volt szükséges, Brixtonban 898 közt 476 magát hiba nélkül viselte, Mountjoyban Irlandban 411 nőfogoly közül 250 került a példások osztályába. Mittermaier: id. munka. 172 lap.

***) Mittermaier: id. munka. 169—170 l.

*) Hill: id. munka. 290—293 l. Itt különösen lord Murray, a skót legfelsőbb törvényszék egyik bírójának véleménye idéztetik, mely szerint ezen intézkedésnek következő előnyei volnának: 1) A férfi börtönök azáltal javulnának, ha nőkre bennök figyelmet nem kellene többé fordítani. 2) A visszaélések, melyek a nők s az örök közt folytonosan történnek, s a melyeket felfedezni alig lehet, megszűnnének. 3) A nőknek kevésbé erős és olcsóbb börtön is eléggé biztos. 4) Nőfelügyelőknak fizetése is csekélyebb volna. 5) A javítás kilátása biztosabb volna.

egy testi egészségüket mint ama lelki nyugalmat zavarja meg,*) mely a magánfogságban a javulásnak mindig előjele és föltétele.

Ugyane készség mindazonáltal, melylyel a női természet különnyomásoknak enged, ugyan ezen érzelmi fogékonyság, mely a magánrendszer hatását a női lélekre fokozza s könnyíti, a javulás mulékonyabb létét eredményezi, s a jó feltevések szilárdságát kétségbe vonhatóvá teszi. Ennélfogva minden elővigyázat mellett is az egyszerű büntetés, a magány tanúságai magokban a női fegyencz pillanatnyi erkölcsi felemelésére talán, társadalmi életének tartós biztosítására, nehéz körülmények, elcsábító alkalmak közti visszaeséstől való megóvására soha nem elegendők. Sajátságos állásában a nő jelleme magától nem szilárdulhat, de külső támaszt szükségel, s ha nem talál, ismét elesik, nem benső gonoszság, hanem önállási erő hiánya miatt. Ha tehát még férfiaknál is kívánatosoknak mutatkoznak bizonyos közvetítő intézmények, melyek a fogságból való kibocsáttatásuk után is egyrészlről a fegyelem szokásait is megerősítik, másrészt utjokat egyengetik, nőfegyenczeknél már épen nélkülözhetetlenek;**) s óvó-egyletek hiányában, melyek a kiszabadult nők számára munkáról gondoskodnak, s módról, nekik utóbb is alkalmazást szerezni, bármely börtönrendszer, még a legismeretesebben kezelt magánfogság sem igen eszközölhet állandó javítást.

A nőknél még lágyabbak, még hajlékonyabbak s engedékenyebbek a gyermekek, de olyannyira, hogy nálók magán-, sőt akár mely büntető börtönrendszerről egyáltalában nem lehet szó. Hogy fiatal, de gyermekbűnözők is léteznek, ez sajuosan nagyon is igaz; s hogy velők hogy kelljen bánni, a büntetőjog egyik legnehezebb kérdése, mert tulajdonképen egyedül büntetőjogi szempontból meg sem oldható.***) A fiatalkori bűnözők beszámítása, szüleik

*) *Varrentrapp*: id. munka. 117 l.

***) *Mittermaier*: id. munka. 144—175 l.

***) Nem mulaszthatjuk el e helyen pár szóval *Carpenter Mária* e tárgyról írt munkáját megemlíteni, a melyben a fiatalkori bűnösökről ép oly szakavatottsággal mint emberszeretettel értekezik. Rövid bevezetés után, melyben a kérdés horderejét és a társadalmi tudományokhoz való viszonyát meghatározza, az első fejezetben a fiatalkori bűnösség okait osztályozását fejtegeti, a másodikban példákat hoz fel a tényállás kimutatására, a harmadikban a leány bűnözőkről, a negyedikben a szülékről mint a fiatalkori bűnösség okozóiról, s a viszonyról szól,

felelőssége, s mily mérvben, s mikénti büntethetősége, a bánásmód, melyben amazok részesítendők, oly feladatok, melyeket helyesen megfejteni még egy törvényhozásnak sem sikerült. Minden kétségtől menten csak a következő elvek állapítottak meg. *) A fiatalkori bűnözőket nem szabad a meglettekkel összevegyíteni, valamint meg kell továbbá azon intézeteket, melyekben fiatalkori bűnözők bűnhődnek, a mentőházaktól különböztetni, melyekbe a kóbor és elhagyatott gyermekek vétetnek fel. **) Ennek daczára, amazok természete is inkább iskoláéhoz, vagy nevelő intézetéhez hasonlítson, mint börtönéhez; a magánfogság legfőlebb néhány napra alkalmaztassék fegyelmi feyítékként; hosszasabb tartama fiatal fegyenczeknek ugy kedélyét, mint egészségét megrongálja. ***) A fiatalkori bűnözőknél rendszerint még csak képezni kell s lehet a jellemet, és az erkölcsi elveket bele ültetni; a magánynak hatása, a mint láttuk, egészen más; a szenvedélyeket lohasztja, önszenléletre kényszerít, s a makacsságot töri meg, a gögőt, mely a felnőtt bűnös lelkében már mintegy megcsontosodott; míg fiatal és még gyenge kebelben oly erős gyökeret nem verhetett, hogy a magánynál sokkal enyhébb eszközök áttal belőle ki ne lehessen irtani. A gyermeket még be kell vezetni a társadalomba, s ha tévúton is indult, csak folytonos szemmel tartás és egy kis szigor, nem pedig nagy kényszer szükséges visszatérítésére, s a helyes ösvénybe

melyben a gyermekek romlottságához állanak. Az ötödik fejezetben az angol jelen eljárás van ismertetve e tekintetben, a hatodikban az amerikai, a hetedikben a francia és német állapot illető előnyeivel s hiányaival, a nyolczadikban az egyéni kezdeményezések sikere s eredménye vannak feltüntetve; a kilencedikben az általános elvek állapítottak meg, melyeknek követése az ifjusági bűnözők javítására vezetne, a tizedikben végre alkalmazásuk lehetsége s módozata van megvitatva. A könyvet becsessé teszi a felhalmozott anyagnak, a felhordott példákknak, tapasztalatoknak bősége; a részletekre fordított figyelem, s azoknak mégis magas elvek szerinti összhangzó tárgyalása, de becsessé mindenek felett a benne uralgó szabad vizsgálódó, elégületlen szellem, mely minden baj okait, minden rendszabály következményeit, úgy szólván szórszálhasogatva fürkészi, s mégis az alapelvekhez híven ragaszkodva, a kitűzött czélt mindig szem előtt tartja; s ha el nem éri végkép, minden esetre megközelíti.

*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 167—184 l.

**) Ezekről lásd Beaumont és Tocqueville: id. munka. 178—209 l.

***) Hill: id. munka. 239. 330 l.

igazítására; a korosabb, megrögzöttebb gonosztevőt ellenben ki kell előbb egészen a hamis erkölcsi eszmekörből ragadni, a melyben élt, szokásainak szálaait elszakítani, mielőtt a társadalomba való visszalépésére előkészületek tétethetnének. S ebben áll a magánfogság feladata, mely a rossz akaratot megszüntetheti, jó elhatározást elősegíthet, de kivételére erőt nem kölcsönöz; a magánzárka a követendő irányt kijelöli, új élet megkezdését lehetségesíti, de a jó cselekvésre, a becsületesség gyakorlatának szabályaira nem taníthat.

Sőt inkább, tagadhatatlan, hogy midőn a fegyenczet a külvilág zajától, versengésétől eltávolítja, a magány őt némileg alkalmatlanná teszi az abban való részvételre, szereplésre. A szenvedőlegesség állapota, melyben a rabot tartja, nem kedvező azon tulajdonok kifejlésére, melyek a gyakorlati életben a leghasznosabbak;*) a vak engedelmesség, melyet minden börtönrendszer fegyelme megkíván, a magánrendszeré azonban a többiekénél csekélyebb mértékben, — s így ez is egyik előnye, — helyet nem enged az erélynek, s a vállalkozási szellemnek. Ez mind igaz; de valamint a delejtű két ellenkező sarka közt egy közönyös középpont létezik, melynek vonzó ereje nincs, s valamint a tűhöz tapadó vasat, midőn a nemleges sarkról az igenlegesre át akarjuk vonni, a tűn végig a közönyösségi ponton is keresztül kell húzni, melyről, ha kézben nem tartanók, magától leesnek, úgy a bűnözés s az erényes cselekvés közt a tetszeli közönyösség, a szemlélődés fekszik, s a fegyenczet előbb e térre kell szállítani, mielőtt régi életmódjával ellenkező pályán meg lehetne indítani. S ha az így ellankasztott, önbírálatba merült, önállóság nélküli ember minden elővigyázat nélkül szabadságba boesáttatnék, vagyis inkább kilöketnék, ha az elkülönzést, külsőleg szabályozott s akaratától függetlenül megállapított életmódját, rögtön oly állással volna kénytelen felcserélni, melyben egészen magára hagyatik vezérfonal s támasz nélkül, e kiméretlen változás, ez új és mintegy rendkívüli helyzet reá kétségen kívül kedvezőnek nem bizonyulna. Képtelen lévén munkát találni, mindjárt ellátásról gondoskodni, kénytelen vagy nyomorba süllyedni, vagy régi társait felkeresve, a bűnbe visszaesni, s a fogházba visszakerülni, honnan alig eresztetett ki.

*) Hill: id. munka. 161 l.

Hogy a bűnöző javítása tehát biztosíttassék, a magánrendszernek kiegészítés kell; közvetítő intézkedések szükségesek, melyek az elszigeteltségből a társadalomba, a börtönből az életbe való átmenet veszélyeinek elejét vegyék, s a fegyenczet lassanként az önállósághoz szoktatva, jövődjét előkészítsék. Ily intézkedések kétfélék lehetnek: vagy a börtönön kívül, a fogoly elbocsátása után foganatosíttatnak s érvényesülnek, vagy már a fogház falain belül alkalmaztatnak, s a börtönrendszernek képezik lényeges részét. Amazok közé az ideiglenes szabadonbocsátást s a fegyenczővő egyleteket soroljuk; ezezek nagyobbára az elkülönzött fogság után alkalmazott közösségben állnak, s több fegyencrendszerben fejlődtek ki, a melyek közül a legtökéletesebb „ír-rendszer“ neve alatt ismeretes.

A közös és a magánrendszer összeköttetésének eszméje különben nem új. Először Genfben az osztályrendszerrel kíséretet meg, csak hogy ott a magány mellékes és igen alárendelt rész lévén, inkább a fegyenczet ismertetésére, mint javítására szolgált. *) Angliában a „penal servitude“-ra ítélt büntetésénél az elkülönzésnek már nagyobb szerep jutott; minden fegyenc ugyanis kilenc hónapig magánfogságban tartatik, mielőtt a nagy közös börtönökbe szállíttatnék. E rövid elkülönzésnek hatálya azonban nem elegendő, **) s az arra következő, javíthatlanokkal is hosszú közösségben való együttlét az okozott benyomásokat tökéletesen eltörli. ***) Az ujonnan behozott rendszabály, miszerint a rossz viseletűekre a magánfogság ismét másodizben alkalmaztathatik, jobb kilátásokkal kecsgetet. Az osztályozás is némi helyet foglal az angol rendszerben, különösen mióta Broadmoreban és Fulhamban intézetek alapíttattak, a melyekbe a legjobb viseletű foglyok szállíttatnak, s hol aránylag több szabadságot engedő közös rendszerű fegyenc alatt tartatnak. 4*) A mesterséges osztályozás hiá-

*) Lásd feljebb az osztályrendszerrel.

**) Mittermaier: Der geg. Zustand der Gefängnisfrage. 19. l.

***) Bizonyítékok erre: a visszaesések roppant száma, a foglyok rossz magaviselete; a Portland és Portsmouthban történt lázongások. Mittermaier Die Gefängnisverbesserung. 41 lap.

4*) Holtzendorf: Kritische Untersuchungen über die Grundsätze u. Ergebnisse des irischen Strafvollzuges. Berlin 1865. 61 l. s Mittermaier cikke a „Kritische Vierteljahrsschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft“-ban. München. 1866. Nyolczadik kötet. Első füzet. 96 l.

nyairól s veszélyeiről azonban már előbb szóltunk, s így ettől sem várunk nagy sikert az angol rendszerben, melyben a magán s a közös fogság inkább külsőleg vannak összekapcsolva, mint szervesen egyesítve.

Jobban sikerült a feladat megoldása Corfúban, hol az igazgatóságtól függ, meddig alkalmaztassék a fegyenczre a magánrendszer, s mikor cseréltezzék fel közös fogsággal.*) A büntetés eme második szakában a javításra serkentő eszközökül munkáltatás, tanítás, kitüntetések, s a büntetési időnek jó magaviselet folytáni megrövidítése használatnak. Rosz viselet büntetéséül a fegyencz visszaküldetik a magánzárkába, ámbár a rendszabály ritkán foganatosítatik, elegendő levén rendszeren öt holnapnyi magánfogság a büntetés kezdetekor, hogy a fegyenczek veszély nélkül közös fogságba bocsáthatók legyenek. A corfui börtönök érdemes igazgatója, Cozziris ur, tanusága szerint, a rendszer hatása igen jó, miután előbb minden 11 fegyenczre lehetett egy visszaesést számítani, most minden 69 után tapasztalni egyet. Megtétetett a kísérlet, egy egészen romlott fegyenczet jó magaviseletűek társaságába hozni, és csodálattal észleltetett, hogy ezek, mint ragályos beteget, amazt úgy kerültek.**)

Egy másik, szintén vegyes, rendszer keletkezett Maltában, melynek fogháza (Corradino Prison) minden, akár rövid, akár hosszú időre elítéltek büntetésére szolgálván, a magány elve módosítással vétetett alapjául. A fogság szigora tudniillik tartalmával megfordított arányban fokozatos; három hónapig teljes kemény elkülönzésben tartatik mindenki; az egy esztendőnél rövidebb időre elmarasztaltak azután is magánfogságban maradnak, de naponkint két órai mozgás engedtetik meg nekik a szabadban; míg az egy évnýtől két évig terjedhető időre ítélték naponkint négy órát tölthetnek a zárkán kívül másokkal együtt, mindazonáltal hallgatva s a szabadban dolgozva vagy az iskolában tanulva. Oly fegyenczek, kik kettőtől öt évnýtől vannak bezárva, a magánfogság kiálltával a társalgás nagyobb szabadságát élvezik, s a börtönépületben teendő szolgálatra használatnak; a legjobb viseletűek pedig még több

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 114 l.

**) Ugyanaz: Die Gefängnisverbesserung. 46—47 l.

kedvezményben részesülnek. *) Az élethossziglani fogságra ítélték nem szorítottatnak munkára. **) A rendszer, úgy látszik, a népségre elrettentő, a fegyenczekre javító hatást gyakorol, a mi a visszaesések számának apadásából kitetszik.

E corfúi és maltaei intézmények azonban kis terjedelmüknél és a helybeli viszonyokból alakult jellegüknél fogva inkább ügyes és szerencsés kísérleteknek tekintendők, mint biztos elven alapuló, bensőleg összhangzatos rendszereknek, a melyek általános elfogadtatásra igényt támaszthatnának; s habár általok érdekes észletekkel gyarapodott is a börtönjavítás isméje, elszigetelt egyes esetek maradtak. De van egy rendszer, nagyobb mérvű, s a részletekig kifejlődött, melyben az elkülönzés és a közös fogság csakugyan egybeolvadtak, s a melynek alkalmazása eddig a legnagyobb sikerrel járt: az ír rendszer, tudniillik, mely 1856-ban keletkezett Irlandban először Sir Walter Crofton, majd Whitty és Organ urak közreműködése mellett, s jelenleg már az egész szigetre kiterjesztett.

Az ír rendszer szerinti börtönbüntetés három, illetőleg négy szakaszból áll, ha ezekhez számítjuk az ideiglenes szabadonbocsátást, mely szerves és kiegészítő része. Első szaka a magánfogság, melynek idejét a fegyenczek a mountjoi fogházban töltik, s mely közönségesen kilencz hónapig tart, de az igazgatóság belátása szerint tizenkét hónapnyira meghoszabbítható, vagy nyolcz hónapnyira leszállítható.***) Az elkülönzés szigorú; álarczok azonban, s az istentiszteletnél választékok, nincsenek használatban;†*) az, első négy hónapban húsétek nem adatik‡*) a raboknak, kiknek munkája ezalatt egyhangu csepfosztás.§*) Ezen félbeszakítatlan elszigeteltség vallásos tanással öszekötve két vagy három hónapig rendkívül mély hatást gyakorol a fegyencz kedélyére, mely majd mindig alávetésre s érzelmei változtatására hangolódik át. De nem

*) Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage 33—34 l.

**) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 48 l.

***) Holtzendorf: id. munka. 53 l.

†*) Ugyanott: 54 l. John: Über Strafanstalten. Berlin 1865. 20 l.

§*) Kritische Vierteljahrsschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, München 1866. Achter Band. Erstes Heft. Das irländische Gefängnisssystem nach den neuesten Erfahrungen. Mittermaierből: 99. l.

¶*) Holtzendorf: id. munka. 55 l.

hibető, hogy a vallás ezen tulnyomó betolyását hosszabb ideig megtarthassa. „A szegény fegyenczek az istentől nem szemlélődő életre hivatvák; s egész szellemi állapotuk változtatásul másnemű foglalkodást is megkíván. Ha ez megtagadtatik, szinte elkerülhetetlen következmény a benső nyugtalanság vagy közöny, mely elől a mult emlékezeteihez menekednek, vagy az időt addig töltik káros, a jellemzilárdságot aláadó álmodozással, míg minden erkölcsi érzetük kialszik.“*) Ennek meggátlására, valamint a javítás emeltyűjéül szolgál az alapos tanítás, melyben a foglyok részesíttetnek, s mely nemesak az olvasás-, az írásra, s a számtan elemeire szorítkozik, hanem még a társadalmi tudományok alapvonásait is kiválóan igyekszik a fegyenc elméjébe oltani.**)

Az utolsó hónapokban a közcsozlatás is valamely mesterségi munkával, p. o. cipészettel, varrással cseréltetik fel.

A kilenez, illetőleg nyolez vagy tizenkét hónap leteltével a foglyok a mountjoyi magánfogházból Spike Islandba szállíttatnak***), hol közösségben megerőltető***) testi munkát tartoznak a szabadban

*) Deutsche Jahrbücher. Berlin. 1862 Februar. Ein Besuch im Zellengefängniß zu Bruchsal. D u b o c t ó l. 204 l. C o o n e y ur, a mountjoyi fogház lelkészének jelentéséből.

**) D u b o c. id. czikk. 204 l. „A munkabérről táplált előitéletek, az áruk emelkedése s apadása, a kereskedelmi versengés, a vasutak s gépek természetéről való téves fogalmak nyílt forrásai büntetteknek. Ily hamis vélemények kiírtása a legnagyobb fontosságu feladatok egyike az állami jóllétre.“ (M'c. G a u r a n főtanító jelentéséből.

***) Előbb Philipstownban is volt egy közös rendszerű intézet, hol (mint Dartmooreban Angolországban) beleges fegyenczek könnyebb munkával láttattak el, M i t t e r m a i e r : Gefängnißfrage 241. Ezen intézet azonban megszüntettetett, s jelenleg azok is, kiket egészségi szempontból a magánfogságnak alávetni nem tanácsos, Spike Islandba küldetnek. H o l t z e n d o r f : id. munka. 53 l. Hogy Mountjoy és Spike Island, a magán és közös fogsági intézetek helyiségei, egymástól távol fekszenek, nem tartozik a rendszer lényegéhez, sőt határozottan hátrány; (H o l t z e n d o r f : id. munka. 55 és 99 l.) ámbár mások ennek is fontosságot tulajdonítanak. Így Shorn lelkész véleménye szerint : „e rendszer igen fontos jellemvonásának látszik, hogy a fegyencz, a mint a javítás útján egy-egy állomással előre halad, más-más fogházba szállíttatik. Épen azon tény, hogy ily módon más lakhelyre átvitetik, neki valóságos emelkedés képét nyújtja, melyet ugyanegy fogházban való pusztán szóbeli előléptetés lelkében soha fel nem idézne. Érzzi, hogy minden ilyes eltávolítás valódi észrevehető lépés a szabadság felé, és ennek következményei kézzel foghatók.“ (D u b o c : id. czikk. 206 l.)

****) D u b o c : id. czikk. 204 és 205 l.

végezni.*) A tanítás, bár nem szünik meg,**) inkább háttérbe szorul, s a fárasztó munka foglalja el az első helyet a büntetés ezen szakában.***) A munka s iskolázás idején kívül a foglyok egymástól drótrácszat által elválasztott zárcákban tartatnak; különben együtt vannak folytonosan; ezen közösség az előbbi elkülöníttség után nagy könnyítés, s a magánfogságba való visszatétel, melyre az igazgatóság fel van hatalmazva, félelmes fenyték.†*) Különben más tekintetben is enyhébb bánásmódban részesülnek itt a rabok; eledelük táplálóbb, s a munkabér egy rész tulajdonukká válik.‡*)

Nem kell azonban hinni, hogy e közösség azonos a közönséges dolgozórendszer közösségével. Már magában azon körülmény, hogy ide csak oly fegyencz juthat, a ki a büntetés első szakán áthaladt, s hogy bárki is visszahelyeztethetik a magánfogságba, nagy horderővel bír. De még többet tesz a jegyeken alapuló fokozatosan haladó osztályozás, mely az ir-rendszernek egyik sajátága.

Négy§*) egymásra következő osztály van, ugyanis felállítva, melyeknek mindegyikéhez minden fegyencz egy meghatározott leg-rövidebb ideig tartozik, ennek leteltével pedig felsőbb osztályba való előmozdittatása magaviseletétől függ. Az ezen osztályok közti különbség csak külső jelekben, a magasabbakban valamivel enyhébb fegyelemben s a munkabér arányos emelkedésében¶*) fekszik ugyan, de a fegyencz öntudatában igen jelentékeny, hiszen minden lépéssel, melyet magasabb osztály felé tesz, egy-egy lépéssel

*) E munkák: árkolás-, falrakás-, földmunkálatokban, továbbá kikötő-javításban, erődítésben állnak. H o l t z e n d o r f: id. munka. 56 l. jegyzet.

**) 1863-ban 901 fegyencz közül 837 járt az iskolába. Deczember 31-kén 56 kivételével mindnyája tudott olvasni, 573 igen jól; 51 kivételével mindnyája írni, 783 jól; 59 kivételével mindnyája számolni; 343 az arányok számítását tanulta; 56 kivételével mindnyájának fogalma volt a földtanról. (H a r a l d M i h á l y főtanító jelentése szerint.) H o l t z e n d o r f: id. munka. 59 l.

**) Egy órai félbeszakítással reggeli 7 órától estéli 6 óráig tart, télen ad-dig, míg világosság van. J o h n: id. munka. 26 l.

†*) J o h n: id. munka. 25 l.

‡*) Legkedvezőbb esetben sem több 6 pencenél (25 krnál.) J o h n: id. munka. 26 l.

§*) M i t t e r m a i e r: id. czikk. 103 l. Ellenben D u b o c: id. czikk. 205 l. valamint F ü e s s l i n: Die Grundbedingungen jeder Gefängnisreform. 77 l. öt osztályról szólnak.

¶*) M i t t e r m a i e r: id. cz. 99 l.

halad szabadsága felé, egy-egy reménysugár villan fel lelkében. E keblében folyton élő gondolat hatalmas védgát visszaesés ellen, minthogy rossz magaviseletet okvetlenül alsóbb osztályba való lealacsonyítás követ.

Ezen fokozatosan emelkedő osztályozás keresztülvitelére és biztosítására az ugynevezett jegyrendszer fogadtatott el.*) A fegyenczeknek három rovat (a fegyelem, iskolai előmenetel és szorgalom szerint**) osztatnak ki a jegyek, a melyek bizonyos számának megszerzésétől tételeztetik fel haladásuk alsóbból magasabb osztályba,***) míg oly hónapban, melyben a rab rossz jegyet kap, jót nem érdemelhet.†) Mig ezáltal egyrészt magaviseletük bírálátának igazságossága valószínűvé válik, másrészt a foglyok pajtáskodási hajlama akadályoztatik, még ha folytonosan együtt vannak is, mert az egyéni érdekek különfélesége szembevetendő, valamint ezen érdekek veszélyeztetése is, rossz jellemű foglyokkal való társalgás által. A mint a fegyencznek személyes érdeke létezik, hogy jó magaviselet folytán nyert valódi előnyöket megtartsion, természete rosszabb elemeinek hatása megcsönkul, s azok erejüket veszítik.††) Így részben a rabtól magától függvén büntetési minőségét meghatározni, akarátának ereje gyakoroltatik, s nagyobb kísérletek kiállítására előkészítettetik.

E kísérleteknek, vagyis inkább kísértéseknek, melyekben a fegyencz jellemzilárdsága vizsga alá vonatik, s javulása behizonyul; színhelyei az ugynevezett közbenső intézetek.†††) Lusk Com-

*) Első eszénje Maconochie kapitánytól eredt, a kinek terve szerint meghatározott fogsági idő helyett a fegyenczre bizonyos számú jegyek megszerzése szabotnék ki, melyek munka s jó viselet díjául adatnának meg neki, de rossz magaviselet miatt öle megvonatnának, így fogság-idejét kurtitanák, vagy, ha a fogolynak ugy tetszenék, általa nagyobb kényelem beszerzésére fordíthatnának. Hill: id. munka. 161 l.

**) Mittermaier: id. czikk. 103 l.

***) John: id. munka. 27 l.

††) A jegyek kiosztása a csapatfelügyelötől, az iskolatantitötől, a főfelügyelötől s az igazgatótól függ, a lelkésznek nincs erre semmi befolyása, mert ő csak ugy hathat a képmutatás veszélyének felköltése nélkül, ha világi előnyökről nem rendelkezhetik. Holtzendorf: id. munk. a. 58 l. jegyzet.

†††) Holtzendorf: id. munka. 57—58 l.

**) Intermediary prisons; Zwischenanstalten.

monban, Smithfieldben, Dublinban,*) Fort Camdenben és Fort Carlisleban.***) Eszméjük nem Irhonban fogamzott meg először. Bonneville de Marchogny már 1847-ben pengette Franciaországban ilyes intézmény szükségét, mely, által a szigorú fogság és a szabadonbocsátás közé előkészítő „quasi liberté“ hozatnék be.***) Bérenger 1855-ben irt munkájában a hosszú szabadságbüntetések szintén három szakra javasolja felosztatni: a magányéra, a közös munkaéra, s az ideiglenes szabadonbocsátására; újabb időben, a mint látszik a nélkül, hogy az irt rendszerről tudomással bírna, Ortolan, „a büntetésből a rendes életbe való átmeneti intézkedés szükségét fejteti az igazság elvével öszhangzásban, s egyszersmind kimutatja, hogy a fokozatos büntetés elvei megegyeznek ugy a magán-, mint a közös fogságéival;“^{4*)} s Fernand Desportes szintén e nézethez csatlakozik.^{5*)} Angolországban Hill 1853-ban megjelent munkájában uagy súlyt fektet a foglyok megkísértetésére; ^{6*)} a gondolat első

*) Holtzendorf: id. munka. 60 l.

**) Ugyanott: 83 l.

***) Mittermaier: id. czikk. 108 l.

4*) Holtzendorf: id. munka. 46 l.

5*) „A magánfogságban letartóztatottak tekintetében aggodalom nyilvánul e a börtönből a szabad életbe való átmenetük rögtönössége miatt? Kísérletidőnek volna kívánatos őket alávetni? Ez kétségen kívül helyes ohajtás; alkalmaztassanak tehát állam munkálatokra, engedjék meg nekik felügyelet alatt magánosoknál dolgozni azon föltétel alatt, hogy a legesekélyebb kihágásnál újra kézre keríthetessenek, s a meddig szükséges, bezárathassanak; ebbe tökéletesen beleegyezünk, s a börtönjavításnak ebben szükséges mellékletét látjuk.“ Fernand Desportes: id. munka. 100 l.

6*) Többek közt a következő adomát beszéli el: „Egy órtelmes hét esztendő gyermek, kinek szülei fogház közelében lakván, kisedé elméje hihetőleg néha arra irányult, egyszer észrevétetett, a mint bábjaik kis színmű személyeivé alakította át, a kik közt a főbbek börtönigazgatók, felügyelők és rabok voltak. A padlón fatéglácskákkal kis épületeket rakott, melyekbe fabábokat állított mint foglyokat. Megkérdezte, hogy mit akart ezzel ábrázolni, azt felelte: „Ez az a rész, a hová a foglyokat befogadják, míg az igazgató arról ítélhet, vajjon jók akar-nak-e lenni; ez, hol némelyeket nagyobb szabadsággal bíz meg; ez, hol a rabok némely dolgokat ellophatnak, ha rosszak, és ez egy hely, a hol sok értőkes holmi van szerte-széjjel hagyva, s hol a foglyok mindig bizonyos ideig maradnak, míg az igazgató más emberek szolgálatába ajánlja őket, hogy arról magának bizonyosságot szerezhessen, vajjon megjavultak-e?“ Ez husz év előtt történt, és meglepő példája annak, hogy az ítélő telhetség csak azután veszi az igaz és természetes törvényeket szem elől s bonyolódik nehézségekbe, miután valódi vagy képzelt ér-

izben való gyakorlati kivitelének érdeme azonban kétségen kívül Sir Walter Croftont illeti. Találkozott, a ki fogalma ellen is fölszó-
lalt,*) s erkölcstelennek állítá a javulás útján levő fegyenczetet
sokszoros külső kísértetések veszélyének kitenni. De vajjon a sza-
badságban, a külső életben nem sokkal nagyobb kísértésekkel kel-
lend-e megküzdenniök? s erkölcstelen lehet-e oly intézmény, mely
épen e tekintetben való képességéről behonyitván, hogy kiállja a
sarat, a fegyenczet ennek öntudatával erősíti, s polgártársaiban is
bizalmat kelt iránta. A közbenső intézetekben való bánásmód a beteg-
szoba elővigyázatos szellőztetéséhez hasonlít, a szabadlevegő bebo-
csátásához, mely nélkül a gyógyítás lassíthatnák, megnehezíthatnák,
vagy megakadályozhatnák.**)

Hogy ez nem csupa elméleti okoskodás, s hogy a közbenső
intézetek valóban a kítűzött feladatnak megfelelőleg vannak szer-
vezve, s azt valóban meg is oldják, arról tanuságot tesz az Irland-
ban megfordultak kivétel nélküli dicsérete, tanuságot kétségbe von-
hatlanul a számokban kifejezett eredmény. A fegyenczet e közben-
ső intézetekbe a spike-islandi legmagasabb osztályból kerülnek;
csak nők,***) gyilkosok, szodomiták, „haszonbérbüntetettek“ (agra-
rian and Whiteboy offenders)^{4*)} s betegek s tompaesziéek nem bo-
csátatnak soha beléjük.^{5*)} A foglyok összes számának körülbelül
75⁰/₁₀₀ ka halad a közbenső intézeteken keresztül; a hátralévő 25⁰/₁₀₀,
a mennyiben elvadult gonosztevőkből áll, a többi foglyoktól elkü-
lönítve, kemény bánásmódnak és nehéz munkának vettetik alá. A
közbenső intézetekben szintén kemény a fegyelem, de magok a fe-

dekek s másoknak gyakran hallott ellenkező véleményei által meghamisított.“
Hill: id munka. 184—185 l.

*) Röder. Mittermaier: id. czikk. 115 l.

**) Holtzendorf: id. munka. 66 l.

***) Ennek okául az hozatik fel, hogy a nőket házi életre kell előkészíteni,
s erre a közbenső intézetek ki nem terjedhetnek. E helyett a női fegyenczet me-
nedékházakba küldetnek, melyek ájtatos nénikék vezetése alatt állnak. Mitter-
maier: id. czikk. 105 és 121 l.

4*) Irland sajátságos birtokállapotai folytán igen gyakoriak a parasztbér-
lők erőszakoskodásai a földesurak ellen. Az e rovatba tartozó büntetettek politi-
kai bűnözőknek tekintendők; nálok kell legkevésbé visszaeséstől tartani. Nagy
számmal szoktak Spike Islandban levő fogságuk ideje alatt megkegyelmeztetni és
elbocsátatni. Holtzendorf: id. munka. 84 l.

5*) Holtzendorf: id. munka. 64 l.

gyenczek által, nem pedig külső eszközökkel tartatik fenn; e szerint fegyelmi fenyték nem alkalmaztatik, de a legcsekélyebb kihágást a közös fogságba való visszazállítás követi.*) Az engedett nagyobb szabadság nagyobb felelősség terhével van összekötve. A fegyenczek, kik itt „munkások“nak neveztetnek, a szabadban dolgoznak kevés számú felügyelő vezetése mellett;**) minden összeköttetésük az előbbi börtönérettel mellőztetik; ennek nincs sem ruházatjuk-, sem hajzatukban, sem külsejtkben nyoma, elmúlt bűneik és elmúlt büntetésük soha meg nem emlittetnek.***) Közönséges napszamosoknak látszanak; egyesek néha a városba küldetnek kis beszerzéseket tenni, vagy megbizásokat teljesíteni; heti szerzeményük egy részéről szabadon rendelkezhetnek;**) s mégis felette ritkán fordul elő vétség a szabályok ellen, vagy szökési kísérlet.5*) Lényeges részét a közbenső intézetekben követett eljárásnak az oktatás képezi, melyet a fegyenczek naponkinti esti felolvasásokban élveznek. A tanító, Organ ur, a legkitünőbb egyéniségek egyike, s úgyszólván az intézet lelke.6*) Előadásai által mindenek felett önálló gondolkodásra iparkodik a fegyenczeket szoktatni, erkölcs-tani, társadalmi, természettani, földrajzi, történeti kérdések fejtegetésébe bocsátkozik leginkább, mindig vonatkozással az élet fel-

*) Holtzendorf: id. munka. 65 l. Hogy e reudszabály mily eredménnyel jár, bizonyítja azon körülmény, miszerint 1300 fegyencz közül, kik a közbenső intézetben voltak, csak 20 szállítottat vissza Spike-Islandba a fegyelem megszegése miatt; 6 pedig saját kérelme folytán, mert nem érezte magát eléggé erősnek, hogy a kísértéseknek ellentálljon. John: id. munka. 31 l.

**) Mindazonáltal olyanok, kik arra több hajlamot mutatnak, ipari foglalatossággal láttatnak el. Mittermaier: id. czikk. 120 l. jegyzet.

***) Duboc: id. munka, 205 l.

1*) E kísértés jelentékenységet teljesen csak az értheti meg, a ki az írek részegeskedési hajlamát ismeri. Duboc: id. czikk. 206 l.

2*) John: id. munka. 30 l. Óvakodnunk kell azonban nehogy erre igen is sokat építsünk, mert e hűség annak is tulajdonítható, miszerint az ily bizalomra érdemesített fegyenczek tudják, hogy rövid idő mulva szabadon fognak bocsáttatni, valamint a szökések ritkasága az ír rendőrség ismeretes szemességének. Mittermaier: idézett czikk. 115 és 121 l. 1862 végéig 1000 fegyencz közül csak kettő szökött meg. Holtzendorf: id. munka. 65 l. Mittermaier: id. czikk. 107 l.

3*) Duboc: id. czikk. 206 l. Mittermaier: id. czikk. 96 l. 100 l. 101 l. 104 l. 114 l. 120 l. Holtzendorf: id. munka. 67 és 73 l.

adataira s nehézségeire,*) s így magasabb szellemi kiképzetetésben részesíti a bűnözőket, mely jövendő pályájukban hasznukra, a közbenső intézetben magában kellemes s nemes szórakoztatásul szolgál. De Organ nem elégszik meg azzal, a mit mint iskolatanító végez. A fegyenczek javítását mentől inkább biztosítani törekedvén, jellemüket a lehető legpontosabban tanulmányozza, multjukat kifürkészi, levelezésbe áll olyanokkal, kik őket ifjúságuktól fogva, vagy különös körülmények közt ismerték, értelmes jóakaratu polgárok látogatásait szorgalmazza.***) Ideiglenes szabadonbocsátásuk ideje alatt, mely a közbenső intézetek kísértéseinek sikeres kiállítását követi,***) ő vezeti a fegyenczek felett a felügyeletet, ő szerez nekik munkát, s gyakran szabad átvitel eszközöl ki nekik a hajón Amerikába. E fáradságtalan lelkesedés, e kitartás s egyszerűséget kevésbé kitűnő rendszer mellett is nagy sikert aratott volna, az irlandinak gyámolítására fordítva, azt eredményezte, hogy

*) Mittermaier: id. czikk. 101 és 105 l. Duboc: id. czikke a 206 és 207 lapon az év első négy hetében tartott leczkék tartalmát a következőkben közli: 1) (Január 5-től 10-ig) Az önfeláldozás s a jellemzilárdság Canada s segédforrásai. Az adók. A folyók, tavak és hegyek. A valódi becsületesség.

2) (12-től 17-éig) A lelkiismeretesség a kötelesség teljesítésében. Munkások és tőkebirtokosok. Európa folyói. A levegő. Az igazság.

3) (19-től 24-éig) A megelégedettség. A nemes érzetek. Nyugati Ausztrália és segédforrásai. A tél s áldásai. A föld s alakja.

4) (26-től 31-éig) Az erdők. Az önkormányzat előnyei. Általános intés a javulásra. A lélekjelenlét. A gyarmatok. — J o h n: id. munkájában a 32 lapon pedig egy heti előadások lajstromát közli: H é t f ő n: A nap. K e d d e n: A munka, értéke s jutalma. S z e r d á n: A kivándorlás és veszélyei. C s ő t ő r t ő k ö n: A büntetés; mit nyerni, mit veszteni általa. P é n t e k e n: Az ír közbenső intézetek eredete, fejlődése, gyümölcsei. S z o m b a t o n: a fegyenczek kölcsönösen kérdéseket intéznek egymáshoz. Szintén J o h n említi meg, miszerint Organ arra bírta a fegyenczeket, hogy 25 krnyi heti bérükből két krajczárt önkénynt könyvek beszerzésére felajánljanak. S így fegyintézetben fegyenczektől alapítva és fenntartva, könyvtár keletkezett, melynek jótéményét a fegyenczek különösen a vasárnapi nyugvás alkalmával nagy készséggel s jó eredménnyel élvezik. Megjegyzendő, hogy a közbenső intézetekben, mint általában az ír rendszerben, a fegyenczek munkabére nem csak munkájuk benső értékére, hanem általános magaviselőtük s tehetségeikre való tekintettel méretek ki. Mittermaier: idézett czikk. 405 l.

***) Mittermaier: id. czikk. 105 l. és 119 l.

****) Bővebben szólunk erről külön fejezetben.

nincs állam, mely úgy a közérkölciség emelése mint a visszaesések apasztása tekintetében börtönrendszere oly fényes következményeivel dicsekedhetnék, mint Irhon.*) Tagadhatlan tény, hogy ott az elbocsátott fegyenczek elleni ellenszenv sokkal kisebb mérvben nyilvánul, mint másutt, s hogy könnyebben találunk foglalkodást.**) 1853-ban, (a rendszer behozatala előtt) a büntettekért elítéltek száma 1013-ra rugott, 1856-ban (behozatala után) 389-re***) apadt, 1862-ben az éhség miatt megint 589-re szaporodott, de azóta 1864 végéig ismét 30 százalékkal csökkent.^{4*)} 1854-ben a börtönökben 3033, 1863-ban 1575, 1864-ben 1278 fegyencz volt. 1859-től 1862-ig 4960 fegyencz bocsátatott el, ezek közül visszakerült 623, tehát 10.₆⁰/₁₀₀.^{5*)} Mig Angolországban az ideiglenesen szabadonbocsátottak közül 24.₃⁰/₁₀₀, Irlandban csak 11.₉⁰/₁₀₀ lett visszaesővé, a közbenső intézetekből kibocsátottaknak csak 7.₈⁰/₁₀₀-ka.^{6*)} A kiadások 1859-ben már 28.000 fonttal (280.000 forinttal) voltak kevesebbek, mint 1856-ban.^{7*)}

Ily eredményt azonban pusztá egyéni igyekezetek, csupa ügyes összeállítás nem szülhetnek, egyedül egy az emberi természetben rejlő elv felfedezésének s alkalmazásának lehet az jutalma. S az irlandi rendszer csakugyan elven alapul, szövevényességében is egyszerű, szigorában is emberies, különféleségeiben is egy gondolatnak van alárendelve. Mindig azt mondja az elesettnek: „Tanuld meg: magad felett uralkodni, tartóztasd meg magadat; tölted függ sorsod javítása, de elszántságot kell mutatnod, s belső erőt, hogy az emberek neked higgyjenek, s hogy ismét a becsültek társaságába léphess, mint hozzájok egyenlő.“ A valerc aude! egészséges lehellete rejlik e felhívásban.

De mindezt az ir rendszer soha sem mondja ama tanári nyugalommal, ama tanszéki hangon, mely oly kevésbé gyújtó, hanem

*) Mittermaier: Gefängnisfrage. 141 l.

**) Mittermaier: id. czikk. 117 l.

***) Duboc: id. czikk. 209 l.

4*) Holtzendorf: id. munka. 97 l.

5*) Mittermaier: id. czikk. 107 l.

6*) Holtzendorf: id. munka. 87 l.

7*) Mountjoyban 1860-ban a kiadás 7600 Lra, a bevételek 720 Lra, Spike Islandban ugyanakkor a kiadások 16.500.Lra, a bevételek 15.000 Lra rugtak. John: id. munka. 26 l. Duboc: id. czikk. 209 l.

eszközeinek czélszerű elrendezése által felkölti az emberben élő örök ösztönöket: a szégyent, félelmet, reményt, nagyravágyást, önösséget, bizalmat, őket apostolaivá változtatván át; s ez képezi elvitatázhatatlan előnyét!“(*)

A jót az ember csak küzdelem által érheti el, ha a rosszat legyőzi. Az ír rendszer e küzdelmet előidézi, s a fegyencz erejét azon mértékben gyámolítja, melyben a kisértések és veszélyek növekednek. Nem szorítkozik a magány szenvedőlegességére; a gyakorlati életből merít, a gyakorlati életbe vezet.

Hogy minden részleteiben tökéletesen kiképezve nincs, alapfői legkevésbé sem tagadják;**) de hogy alapeszméje, az emberi lélek kényszer munkája,***) a fegyencznek saját fokozatos erőlködése által céljához, szabadságának észszerű használatához való emelése és szoktatása,***) jellemének alkotása, saját erejében való bizalma s az erkölcsi akarat által,***) helyes, azt a tett tapasztalatok után kétségbe többé nem vonhatja.**) Tévedés volna azonban

*) Duboc: id. czikk. 208 l.

**) Holtzendorf: id. munka. 78 l.

***) Duboc: id. czikk. 207 l.

****) Holtzendorf: id. munka. 99 l.

*) Ugyanott: 107 l.

**) Van der Bruggen, hollandi volt miniszter, az ír rendszerről tanulmányt írván, a következő tételekben állítja fel elveit, melyeket a kérdést körülvonalmazó szabatosságuk miatt, „Études sur le système pénitentiaire Irlandais“ című munkája 295—299 lapjairól lefordítva, egész terjedelemben közlünk:

Az állannak azon kötelessége: a gonosztevők erkölcsi javításával, s minden körülmények közt a foglyok erkölcsiségének fenntartásával foglalkozni, kiegészítő részét képezi büntető jogának, mely ama kötelesség nélkül erkölcsi alapját elvesztené, s hatalmi visszaéléssé fajlma. E kötelesség nem teljesíthetetik tekintet nélkül az egyes ember erkölcsi s vallásos természetére. E természetének egyik alapvonása, hogy a jó eszméjét csak akkor valósíthatja, ha az mint erkölcsi erőmegfeszítés tűnik fel, hogy a rosszra csábítással szemben a jó által legyőzhessen. A nevelés, melynek feladata ezen erkölcsi erők szokásszerű használatára oktatni, szükségképen a türelmes engedelmesség békői alóli fokozatos feloldást tőtelez fel, s következőleg a szabadság mértékének haladólagos bővítését kívánja meg, mely nem függ ama kérdéstől, a fogoly annak mi hasznát veheti, és mely arra nélkülözhetetlen, hogy ő a szabadság használatát megtanulja. Ennek folytán az erkölcsi nevelés a börtönökben a kényszerű szenvedőlegesség állapotából a szabadság használatára való öntudatos erkölcsi tevékenységébe minden egyén tehetségeihez mért átmenetben kell hogy álljon. E cél hosszás, oly emberekre alkalmazott szabadságbüntetéseknél, a kiknél az erkölcsi érzet rendkívüli-

ezen alapeszme kivitelét mindenütt szorososan az ír rendszer jelen alakzatához kötni,*) melynek néhány lényegesebb pontja is méltán kifogás alá eshetik. A magánrendszernek elrettentési szellemben

elgyengülése feltételeztethetik, tisztán szenvedőleges szabadság-megszorítás, például a magánfogság által, melynek elve a rossz ragályának a kísértéseinek eltávolítása, el nem érthetik. E cél eltévesztetik, ha erkölcsileg tehetetlen emberek előkészítés és elővigyázat nélkül közös rendszerű fogházakban a romlott társalkodás csábításainak átengedtetnek. Ennek folytán a két fogsági rendszer egyikének előnyeit fel kell használni, hogy a másik hátrányai ellensúlyoztassanak; és a magán által előidézett alávetési készség útján öntudatra hozni az erkölcsi eszméket, melyeknek később a közös fogságban nyílik meg hatásköre. A fődolog: a gonosztevők társaságának veszélyei középett a fogságban, mely a külső szabadságnak csak árnyékát engedni meg, a belső szabadság használatának akaratát és kísérlését felkölteni, hogy ama veszélyek eléggé erős, a jó feltételeket az ellenkező befolyásokkal való küzdelmükben támogató indokok ébredjenek a fegyenczekben. A leghatályosabb ezek közt kétségen kívül a biztos remény, hogy komoly, e küzdelemben becsületesen használt ellentállás a kiszabott büntetési időt megrövidíti. Azoknál, kik komolyan és készségesen fogadják e nevelési mód kísérléteit, s az általa igényelt erőmegfeszítést, beáll egy időpont, mikor az erkölcsi erősbülés folytatása lehetetlen, ha nekik a külső szabadság nagyobb mérve nem engedtetik. Szükséges tehát egy átmenet a börtönkényszer mindenhatóságától a viszonylag nagyobb szabadság állapotához, melyben a büntetési szabályok megtartása inkább a szabad elhatározástól, mint külső eszközök kényszerétől függjön. E nevelő büntetés minden fokozatosan haladó szakában a vallás segítése kieszközölendő, mint a vigasztalás, remény, bizalom s mind azon erők valódi forrásáé, melyek a jónak a rossz elleni küzdelmében a diadalt biztosítják. E vallásos elem tehát okává válik a belső szabadság visszaállításának, mint az egyedüli forrásának, melyből a cselekvés külső szabadsága eredhet. A javító börtönfegyencnek, hogy az eredményről kezeskedhessék, az aránylagos szabadság állapotával kell végződnie, melyben közvetlen büntetési kényszer s az abból következő szenvedőlegesség alól feloldva, az elítélt arra képesítessék, hogy akarata szabadságát előnyére akadályozatlanul használja, de szigorú felelősség terhe alatt a visszaélés esetére, oly felelősségé alatt, mely a büntetésidő letelte előtti és utáni helyzetei közötti különbségnek megismertető jele. Ily felelős szabadság erkölcsi szükségére ama felelősség biztosítására elegendő eszközök alkalmazását tételezi föl. E célra két dolog nélkülözhetetlen: először jóindulatu, de szigorú és félbeszakítottatlan felügyelet akár a rendőrség, akár nyilvánosan elismert fegyenczövő egyletek részéről, másodsor a szabadság újból elvétele mint a felügyelet szabályai iránti engedtelenségnek, s a szabadsággal való bárminemű visszaélésnek multhatlan következménye.

*) Más alakban való érvényesítése jelenleg a rövid idő előtt megnyitott lenzburgi fogházban kísértetik meg Schweiz Aargau cantonjában. Holtzendorf: id. munkájának 121—124 lapjai után közöljük a megnyitási jelentés egy részét:

való használatát, a mely Irlandban divik, nem javasolhatni, mert az elkülönzésnek éppen első szakában inkább nyomasztó s a kétségbeesés hangulatát keltő, mint lélekemelő hatása van, s hogy ez az

„A fegyenczek nem csak az alvás és evés ideje alatt maradnak elkülönítve, úgy, hogy közös hálótermek nem is léteznek, de egyéniségük és magaviseletük szerint fokozatos előléptetés van alkalmazva, az éjjeli s nappali szigorú magánfogságtól ama közös fogságig, mely, a mennyire letartóztatási intézetben lehetséges és megengedhető, a szabadság határát érinti. Ily módon a gonosztevő lépésről lépésre képesítetik ismét a szabadságra s neveltetik a társadalmi élet számára. E szerint a lenzburgi fogházban végrehajtandó szabadságbüntetés két szakaszból áll: a zárkafogságból, s a közös fogságból.

A zárkafogságnak, mely a rabok teljes elkülönzését alkalmazza, úgy a munkánál, mint az evésnél, sétánál, az iskolában s a templomban minden belépő 10-től 20 hónapig (nők 6-tól 12 hónapig) vették alá. Első ízben, valamint két évben alóli büntetésre ítélték, különösen ifjúkori bűnözők, rendszeren 18 hónapig tartassanak magányosan, a mennyiben nem alkalmasak a közös fogság legmagasabb osztályába való áttételre. Az első négy hónapban az elkülönözöttek legjobb magaviselet mellett sem kapnak munkabért vagy eledelbővítést, utóbb hónapokonként 40—60 krt (1 franc—1 frt 50 centimest). A közös fogságban levők három osztályba sorolandók: Az I. kísérleti osztály, a magánfogságból kibocsátottakból, a visszaesőkből, s az élethossziglan elítéltekből áll. Közös munka, közös séta, hallgatás parancsa mellett. Engedmények 40—80 krnyi munkabér, az eledelbővítése. Mindenki legalább négy hónapig marad ez osztályban s csak jó magaviselet folytán léptetetik a II. Közepes osztályba, melybe azonkívül némelyek közvetlenül soroltatnak be. Közös munka, beszélgetés engedelmeivel, közös séta-udvarokban. 60—1 ft. 20 krnyi munkabér, eledelbővítés. Tartama legalább 3 hónap, zárkábazárás mint fegyelmi fenyték többé itt nem alkalmaztatik, ily fenyték alá tartozó kihágások miatt a fegyenc a magánfogságba szállíttatik vissza. A III. Legfelső osztály a másodikból előléptetettekéből áll. Közös munka és séta beszélgetés engedelmeivel. Engedmények jó viseletért: kis kertek művelése, a zárkák díszíthetése, 1 ft—1 ft 80 krnyi munkabér havonként, eledelbővítés, kilátás ideiglenes szabadonbocsátásra. Azonban a 2 évnél hosszabb időre ítélték legalább 8 hónapot tartoznak itten tölteni. Fenyték nincs, minden kihágás viszhelyezés által büntetetik. Mind e foglyok, akármely osztályhoz tartoznak is, az intézetben foglalkodtatnak a börtönfalakon belül eső föld művelése, házi munkák, különféle kézi művek, szövés, hordókészítés, cipészlet, esztergályos munka, később lakatos munka által. Minden egyes munkanem felett egy munkavezető viszi a felügyeletet. Fiatalabb fegyenczeknek alkalom nyujtatik oly mesterséget megtanulni, melylyel utóbb élelmet kereshetnek. A fokozatosság tökélyéhez, mint a rendszer szükségképi következménye s zárköve, megkivántatik az ideiglenes szabadonbocsátás azon föltétellel, hogy az így szabadonbocsátottak felügyelet alatt maradjanak, s kihágás esetében ismét becsukathassanak. Az intézet így hatását és fegyelmét falain túl is kiterjeszi.“ Elég idő még nem mult el, hogy a lenzburgi

ír rendszerben eddig alig észleltetett,*) csak az által magyarázható meg, miszerint a fegyenczek tudomással bírnak pár hónap mulva bekövetkezendő közös fogságba való áttételükről, valamint, hogy a templomban, az iskolában, a sétánál naponkint többször érintkeznek társaikkal.**) A közösség is igenis nagynak látszik Spike Islandban; s ha oly lázongások, minő az angol közös rendszerű fogházakban az utolsó évtizedben többször kitörték, Irlandban ismeretlenek is maradtak, s ez a rendszer mellett bizonyít is, csak a legszorgosabb elővigyázatnak s felügyeletnek köszönhetni, hogy a rossz fegyenczek társaságának befolyása eddig nem mutatkozott.

A mi közbenső intézetek szervezetét illeti, más országban egy szerű másolata által aligha idézhetnének elő hasonló eredmények. Nagyon sokat tesz Organ személyisége, s általában az ír rendszer egyik nehézsége, hogy kezeléséhez kitünő férfiak szükségesek, a milyeneket nem mindenütt s nem mindig találni.

Vajjon ennek daczára is maradandólag fennállhat-e, s más országokban is alkalmaztathatik-e, a jövő kérdése. A magánrendszer ellenben többé már nem az. Elismert tény, hogy [minden régi rendszernél, a dolgozó, hallgató, osztály-rendszereknél hasonlíthatlanul jobb; sőt, hogy az egyedltli, a mely saját belbecsesel bír, s a fogság czéljához vezethet, a mire azok megannyian alkalmatlanok. S ha a fokozatos rendszer idővel egyetemlegesen foganatosíthatónak el is ismertetnék, a magánrendszernek abban is jelentékeny helye ma-

rendszert eredményeiről lehessen megítélni, megvalljuk azonban, hogy nem találjuk oly tökéletesnek, mint az irlandit; a régi genfi osztályrendszer utánzását látjuk igen is sok intézkedésében, s fokozatosságát hiányosnak, közösségét veszélyesnek tartjuk.

Oldenburgban a tapasztalt és kitünő Hoyer vezetése alatt álló vechtai fogházban szintén megkísértetett a fokozatos rendszer életbe léptetése, de sikertelenül; 1862-ben az ír közbenső intézetek hasonlatára szervezett intézetben 10, 1864-ben már csak két fegyencz volt. A kísérlet meghiusulásának oka alkalmassint a félrendszabályokban állott, melylyel a rendszer Hoyer halála után foganatosított. A braunschweigi s weimari országgyűlések a fogház javítás ügyében kiküldött bizottmányainak jelentéseiben a közbenső intézetek szintén dicsértettek, s mint utánzásra méltók ajánltatnak. M i t t e r m a i e r : id. czikk. 112 l.

*) M i t t e r m a i e r : id. czikk. 115 l. és 117 l.

**) F ü e s s l i n : Die Grundbedingnren der Gefangnissreform. 78 l.

**) M i t t e r m a i e r : id. czikk. 119 l.

rad. Mielőtt tehát a börtönbüntetés inkább nemleges, letartóztatási eleme jelentőségének, s a különféle rendszereknek fejtegetését abba hagynók, s igenleges elemei, a szellemi oktatás és a munka tárgyalásába bocsátkoznánk, nem lesz felesleges még az ellenvetéseket megvizsgálni, melyek a magánrendszer ellen felmerültek.

1897. ÉV

DR. BALLAGI GÉZA.

VI. Fejezet.

A magánrendszer ellen felmerült ellenvetések méltatása.

A börtönjavítás igaz elvei és kellékei, a mint az előbbi fejezetben láttuk, lassanként fedeztettek fel, s foganatosításuk leghegyesebb módját hosszas tapogatódzás, számos, hol elhibázott, hol sikeresebb kísérlet előzte meg. Az elmének ugyanis az igazság olyan, mint a szemnek a világosság; míg meg nem szokja, fényétől káprázik, és sem a kitűzött czélt, sem az utba eső akadályokat nem látja. Ez pedig azt okozza, hogy valamely új tan hirdetői gyakran többet tévováznak, több hibát követnek el kezdetben, mint a régi kerékvágásban döcögők tömege, s hogy öntudatlanul rést nyitnak a támadásoknak, melyeknek ezek részéről ki vannak téve. S e támadások mindaddig meg nem szűnnek, míg az új találmány az alatt meghiusításuk által életrevalóságát bebizonyítja, s a viszonyok, akár amannak ezekhez való alkalmazkodása, akár emezek időközben történt fejlődése folytán, tökéletesen egymáshoz nem illenek, az előbbi állapot pedig tarthatatlanná válik. A régi ellenvetések, kifogások tehát még sokáig divatban maradnak, miután az, a mi ellen intéztettek, már átalakult s tökéletesítettett, s czáfolatukat mindig ismételni szükséges, bár napról napra könnyebb, a mint az ellenvetések alappjukat s tárgyukat mindinkább veszítik.

Ezen általános észrevétel számos a magánrendszer ellen felhozatni szokott kifogásra is illik. Bizonyos időben, s jelenleg is egyes esetekben alappal birhattak s birhatnak ezek, s napjainkban senkinek sem jut eszébe, hogy a teljes elszigeteltséget a büntetés

végrehajtásának kizárólagos, egyedül hatással bíró, s fültétlen rendszerének tekintse. De ama korlátok közt, melyeket az előbbi fejezetben meghatároztunk, s azon kijelentéssel, hogy mértékéről, terjedelméről s tartamáról a vita tudományilag sincs befejezve,*) a magányt mi is minden börtönjavítási rendszer mulhatlanul lényeges részének tartjuk; megkísértjük tehát az ellenokokra felelni, el fogultság s pártoskodás nélkül, hiszen adatokra hivatkozunk, s a részrehajlatlan tényeket iparkodunk állításaink bizonyítására felhozni.

Az első felmerült ellenvetés azonban nem tényekre támaszkodik, s nem is annyira a magánrendszer elvét, mint alkalmazásának valamely határozott módozatát éri. Felhozatik tudniillik, hogy még a magány pártolói sem értenek egyet alkalmaztatása és szükséges megszorításai felett. Ez áll; csakhogy mindnyájan egyetértének abban, hogy a leghatályosabb büntetés,**) s ha nézeteik abban el is térnek, hogy vajjon például csak bizonyos osztályu fegyenczekre terjesztessék e ki a rendszer, mint a fegyházra ítéltekre Poroszországban és Badenben, vagy hosszabb vagy rövidebb ideig tartson-e a magányos elzárás, mint az utóbbi különösen Bajorországban van elfogadva, vagy súlyosbítottassék e, mint Badenben, vagy nem, a magában czélszerűnek ismert rendszer azáltal még sem fosztatik meg becsétől, hogy azon fokot kijelölni képesek még nem vagyunk, melyen túl czélszerűnek többé talán nem bizonyul. Különben valamely rendszer belső tárgyilagossága becsé nem véleményektől függ, csak elvei s eredményeiről ítélhető meg.

Elvi s veszélyesebb megtámadást foglal magában egy más állítás; hogy t. i. a magánrendszer az ember természetével van ellentétben, s hogy hosszabb tartama az embert szükségképp pusztítja. A kik ily nézetet táplálnak, elfelejtik, hogy a szabadságbüntetés minden végrehajtása kizárja a politikai társaságban való szabadon élhetés előnyét, és hogy ezen rosszat büntette által a bűnös maga okozta. Igaz, hogy a közlékenység s a társasági ösztön lényeges alkatrészét ké-

*) Holtzendorf: Kritische Untersuchungen. 114 l.

**) Mittermaier: Gefängnisfrage. 92 l.

***) Füesslin: Gefängnisreform. 19 l.

pezik az emberi természetnek, és hogy elnyomásuk természet ellenes, sőt kegyetlen; de épen azért a hallgató rendszer, melyet az említett ellenvetés felhozói e tekintetben a magánrendszer fölébe akarnak helyezni, egyike a legkeményebb letartóztatási nemeknek,*) mert társaságba helyezi ugyan egyfelől az egyént, de másrészről még a gondolatok közlésének megkísértését is szigorú büntetéssel tiltván, kedvezés színe alatt csak kinokat nyújt. (***) A közös rendszernél pedig az ellenvetők kívánságához képest társaságban vannak ugyan a fegyenczek, de a ki az itt élő társasági szokásokat és erkölcsöket ismeri, lelke mélyéből kell hogy kívánja, hogy az ily társaság minél hamarább és örökre megszüntettesék. S a magánrendszer korántsem von el minden társaságot; de elvonja a fegyencztársak roszabbitó társaságát, kárpótlást nyújtván ezért a hivatalnokok, lelkészek és felügyelők gyakoribb látogatásával; nem semmisíti meg a társas természetet, hanem a fegyenczek rosz szokásainak, romlott erkölceinek megjavítását célozza a vallás és tantás mélyen ható ereje által; s utóljára is a társas élet valódi bece nem lelhető fel abban, hogy a büntársak egymással szabadon közlekedjenek, hiszen ezt egy rendszer sem akarhatja; e részben pedig nem szabad feledni, hogy a magánrendszer első célja épen: a kötelékeket szét tépni, melyek a fegyenczet a roszhoz, a gonosztevők társaságához fűzik.

Van ismét, ki azon tapasztalatra hivatkozik a magánrendszer ellen, hogy sok fegyencz megjavul a közös rendszerben is, míg az igazán megromlott egyén a magánfogságban sem javítható meg, mert — mint br. Eötvös és Lukács is megjegyzi (***) — „ha a fellengző optimismus magasztos köreiből a száraz tények mezejére leszállunk, nem kell-e megvallanunk, hogy azon tökéletes megjavulások, melyeket a börtönjavítások buzgóbb pártolói oly általánosoknak hirdetnek, csak felette ritka esetekben történnek? s minden esetre még akkor is nem annyira a börtönrendszer, mint azon vallásos érzelemnek következtései, mely néha a

*) Füesslin: id. m. 58 l.

**) A magánrendszerrelőli porosz emlékirat „siket-némák, automaták, egymás mellett rendőrileg szótlanná vált emberi alakok társaságának“ nevezi.

***) B. Eötvös és Lukács: id. munka. 275 l.

legnagyobb gonosztevő szívében titkon rejtezett, s szenvedései között felszólalt, s felszólalt volna talán a közös dolgozó-teremben épen úgy, mint több évi magányában; sőt talán még akkor is, ha a rab legroszabbul tartott börtöneink egyikébe záratik, melyekből habár ritkábban is, a gonosztevő néha ép oly ujja születve lép ki az életbe, mint Amerika legtökéletesebb fogházaiból.“

Nem lehet tagadni, hogy egyes esetekben bármily rendszert börtönök is megjavítanak egy-egy fegyenczet, de ez többnyire olyanokon történik, kik elítéltetésük előtt sem voltak a bűn pályáján otthonosak, hanem elcsábítás vagy könnyelműség folytán vétettek a társadalmi jogrend ellen; az ilyenekkel a büntetés súlya csakhamar átláttatja tettük helytelenségét, s igaz bánatot keltvén lelkükben, ez védpaizsként övedzi jellemüket a körülöttük buján tenyésző erkölcsi romlottság ellen. Ilyen példákkal különösen a kisebb büntető intézetekben találkozhatunk, melyek egy jó akaratu főnök vezetése alatt állnak, s hol a fegyenczek legalább éjjelre elkülönítetnek.**) Azt pedig, hogy a magánrendszer minden fegyenczet megjavít, nem állítá senki, de ebből a magánrendszer ellen semmit sem lehet következtetni, mivel ez minden büntetéssel közös jelleg; clég a magánrendszer előnyének feltűntetésére az, ha bebizonyíthatjuk, hogy minden letartóztatási nemek közt legalkalmasabb javulást eszközölni, mivel oly módok felhasználását lehetségesíti, melyek nagyszámu fegyenczet megjavíthatnak; s ha ez nem sikerül, a csalódás okát csak a rendszer hiányos keresztülvitelében kell keresnünk.**)

De a gonoszságban konok fegyenczekre is, kik természetüket nem változtatják meg, kiknek egész élete azon változatosságban telik le, hogy a büntető intézetet elhagyják, s nem sokára oda ismét visszatérnek, az ilyen fekete lelkü javíthatlan fegyenczekre is sokkal indokoltabb a magánrendszert alkalmazni, mintsem nekik a közös rendszerben szabad tért nyitni romlottságuk terjesztésére; s a magánrendszerben mégis fennmarad egy reménys zikra arra nézve, hogy a folytonos jó behatások hosszabb idő után reájuk legalább némi hatást talán gyakorolnak, minthogy több tapasztalt

*) Mittermaier: Gefängnisverbesserung. 118 l. Ugyancsak ő tanúsítja, (119 l.) hogy ilyen példákat Aubanel vezetése alatt a genfi, s Moser előjárósága alatt a Sanct Galleni intézet mutatott fel.

**) R ö d e r: Die Verbesserung des Gefängniswesens. 30 l.

fegyházi hivatalnok tanúsága szerint, nem egy könnyen lehet pálczát törni valamely fegyencz javíthatósága felett, és gyakran olyanok, különösen határozott jellemű egyének, kiknél kezdetben a javíthatás reményéről lemondtak, hosszabb idő leteltével, ámbár igen lassan, de mégis megjavultak.

De hiszen lehetetlen a magányban javulást észrevenni, mondják némelyek, mert hiányzik itt az alkalom rosztat tenni, mit pengetik tehát e rendszer védői oly gyakran az állítólagos javulást. Csak annyit felelhetni erre, hogy a magánrendszerben a fogoly magaviselete lelkületének ép oly tanúságát adja, mint a közösségben, hol szinlelhet. A kísérletnek való ellenállási erő bizonyítására pedig a közvetítő intézmények, valamint az ideiglenes szabadonbocsátás valók, melyek a magánrendszerrel szoros kapcsolatban állnak.

Hogy a foglyok magok is érzik, miszerint a magánrendszer kívánatosabb, kitetszik több elkülönítve tartott, de meghatározott idő leteltével a közös fogságba átteendett fegyenczek azon kérelméből, hogy egész büntetési idejüket a zárkában tölthessék. Erre azt állítják némelyek, miként ebből a magánrendszer becsére semmitsem következtethetni, mert épen ez által az bizonyul be, hogy a magánfogság nem oly szigorú büntetés, mint a milyennek pártolói jellemzik, általában pedig annak folytán, hogy némely miveltebb fegyencz a magánfogságot a közös rendszerűnek elébe teszi, és annak folytán, hogy némelyekben a társas természet egészen elfásult, korántsem lehet állítani, hogy a magánfogság a legezészerűbb büntetés. Ezen nézet ellenében Mittermaier úgy nyilatkozik, hogy olyan foglyokkal való bizalmasabb beszélgetés által, kik sem a legmiveltebbekhez, sem az elfásultakhoz nem tartoznak, ki van derítve, hogy ők azért becsülik a magánrendszert oly nagyra, mivel a közös rendszer roszt oldalairól meg vannak győződve, s különösen elismerik, hogy a javulásra hajlandó fegyencz nagyon ki van téve romlott társai üldözésének, gúnyjának, csipős megjegyzéseinek. Füsselin a tapasztalt bruchsalii börtönigazgató „Die Einzelhaft“ czimű munkájának végén, több oly fegyencznek levelét nyomatta ki, kik a magánfogságban szenvedvén ki büntetésüket, e rendszernek magokban érzett hatását s tulajdonait leírták. Fontos adatokat nyújtanak ezek az itt felhozott ellenvetés megczáfolására, így a 426 lapon egy politikai büntettért elítélt kalapos hosszas közös és hat évi magánfogság után így ír: „Őszintén meg

kell vallanom, hogy a közös rendszerű fogság a magánosnál sokkal enyhébb, mert a társaságban gyakran legalább néhány percze elfeledi az ember szomorú sorsát; de sokra nézve igen rossz következése van ennek, mert mennyi mindenféle gonosztettet kell itt hallani, hány fiatal ember lesz itt tiszszerte rosszabbá, a helyett hogy jobbá lenne! — — — A mi engem illet, én minden tekintetben legtöbbször becsülöm a magánrendszert, és erősen hiszem, hogy sok szerencsétlen, ha magánfogságba tétetnék, nem kerülne másodszor a fegyintézetbe vissza, mert szabadon kimondom, hogy habár valaki jó feltételekkel is jön az ilyen társaságba, rosszabbá kell lennie mint előbb volt, mert habár eleinte undort is kelt benne azon utálatos tettek elbeszélésének hallása, lassan-lassan mégis hozzá szokik, s jelleme végre megvesztegettetik, a nélkül, hogy maga is észrevenné.“ Még határozottabban nyilatkozik egy más fegyencz, ki közös rendszerű fogságból magányba tétetett át: (432 l.) „Kerem kimondom, hogy ha itt a büntetési idő aránylag egy harmaddal lenne is hosszabb, mint ott, mégis itt állanám ki büntetésemet, mert erkölcsi tekintetben számtalan oly előnyt nyújt a magánfogság, melyeket a közös nem biztosíthat.“

Sokan a magánrendszert alkalmatlannak tartják, mert állítólagosan mindig eltompítja a gondolkodási és emlékező tehetséget.*) Röder maga, ki mai nap egyike a magánrendszer legbuzgóbb, talán gyakran túlbuzgó védőinek, eleintén szintén e véleményben volt; tapasztalatai őt azonban az ellenkezőről meggyőzvé, nem lesz érdemtelen, ha épen az ő ezáfolatát adjuk: „Minél kevesebbet nyújt az embernek a külvilág, annál inkább fordul a belélet felé, s annál inkább igyekszik a képzelődő tehetség által pótolni azt, a minek hiányában áll. Szintúgy kiválóan gyakoroltatik a gondolkozó tehetség a magánfogságban, mivel ez minden szellemi foglalkozást kitűnően előmozdit; rendkívülileg segíti az emberben nyugvó szellemi erők kifejtését s feldolgozását; minél inkább történik tehát ez, annál jobban erősödik az emlékező tehetség. A zárka még önmagában nem szerez ugyan a fogoly munkasovár lelkének új táplálékot, s ha nem akarjuk különösen a lelkileg szegényebb s miveletlenebb foglyok szellemi hanyatlását s tökéletes eltompulását okozni, lelkiismeretesen kell gondoskodnunk arról; hogy a tanítás, köny-

*) R ö d e r: id. munka. 26 l.

vek, s alkalmas látogatások által a jó gondolatok s nemes érzelmek táplálása soha meg ne szűnjék. Hogy pedig ily feltételek mellett a magánfogság az emlékező s gondolkozó tehetséget nem csak hogy nem gyengíti, hanem inkább táplálja s erősíti, fényesen bizonyítják a bruchsali zárka-foglyok meglepően átgondolt írásbeli dolgozatai; megszűnendnek kétségei mindannak, ki a zárka-foglyok iskolai tanításán vagy vizsgáján bár csak egyszer jelen volt, s látta azon élénk részvétet, mely minden arczon oly hiven visszatükrözött, tapasztalta azon éber figyelmet, melylyel mindenki a tanító szavait kíséri, s azon bámulatos gyorsaságot s a helyességét, melylyel a fegyenczek a tett kérdéseket felfogják, s feleleteik biztossága által sok hallgatót megszégyenítenek. A gondolkozó és emlékező tehetség állítólagos gyengülése ellenében különösen feltűnt nekem azon körülmény, hogy igen sok fegyencz a neki tett s gyakran igen szövevényes számtani feladatot, ámbár a tanító mindig kész volt azt a táblára felírni, e nélkül is emlékezetben tartá, s a hallgatók bámulatára a legpontosabban megfejté. Ezen rendkívüli lélekéberség és üdéség, mely a vizsgák alkalmával minden jelenlevőt legélénkebben meglepett, természetesen csak a gondolkozásbani gyakorlottság eredménye lehet; erre pedig a fegyenczet a legügyesebb tanító sem oktathatja, hanem a magánfogság természete utalja és képezi.“ Ugyszintén az ír rendszer legügyesebb védőinek egyike, Duhoc,*) ugyanerről tanuskodik. „A szellemi izgékonyság és üdéség Bruchsalsban meglepők.“ Tökéletesen helyes ama derék szakférfiu, Zahn kormánytanácsos ítélete, a ki a szász kormánynak tett, részletessége s világossága által kitünő jelentésében kimondja, „hogy a vád, miszerint a magánrendszer általában nyomasztólag s gyengítő leg hatna, alaptalan.“

Áttérünk most ama komolyabb és nyomósabb ellenvetésre, hogy a magánfogság károsan hat a fegyenczek egészségére, s különösen sok örülést okoz.**)

Komolynak mondtuk s nyomósnak eme kifogást, mert ha valószínűságon alapulna, ok lehetne mindenesetre a magánrendszer elvetésére. Oly büntetésre, mely könnyen akár testi, akár lelki meg-

*) Lásd cikkét a Deutsche Jahrbücher 1862 évi folyamának Februári számában 191—209 l. Az idézett hely a 194 lapon olvasható.

**) Z u g s c h w e r t : id. munka. 153 l.

semmissülésére vezethet, a társadalom senkit sem ítélhet, s annál kevésbé alkalmazhat ily fenytéket ott, a hol csak szabadságbüntetést akar kiszabni.*) A büntetés megmérhetősége, egyenlősége, ezélszerütsége ily veszély elhárítását sürgetösen követelik, s e hátrányt ellensúlyozni a magánrendszer minden előnyei sem volnának elegendők.

De míg e tant minden kétség fölé helyezzük, abból, hogy a magánfogság bizonyos körülmények közt örülést szült, nem engedhetjük meg azon következtetést, hogy ez mindig okszerű folyománya volna; s habár beismerjük, hogy a rendszer fonák alkalmazása miatt a Philadelphiában tett első kísérleteknél a rabok nagy része meghalt vagy megörült, hogy roszul szervezett egészségtelen zárkák, minden szabadban való mozgásnak, olvasásnak, — néhány ájtatos könyvét kivéve, — s munkának megtagadása, s tökéletes magány, mely csak rajongó papok látogatása által szakasztatik néha félbe, kik nem annyira javítani, mint téríteni jönnek, bármely fegyenc elméjét megzavarják, mégis e hiányokat és következményeket nem a rendszer lényegében fekvőknek tartjuk, s a reájuk való hivatkozást napjainkban legalább is korszerűtlennek s elmaradásnak. Továbbá, nem tagadjuk, hogy a legjobb szervezetü magánfogházakban is előadhatja magát egy-egy elmeháborodási eset; de vajjon a közös rendszerü börtönökben nem történik-e ez meg még gyakrabban? s vajjon pontos észleletek hiányában nem fordul e elő akármennyi eset emlités nélkül, míg a magánfogház-

*) F ü e s s l i n , kivel e tekintetben egyet nem érthetünk, így okoskodik: (Die Einzelhaft. 385 l.) „Mindenek előtt nem helyeselhető valamely rendszer megbírálásánál az egészségi viszonyoknak, kisebb vagy nagyobb betegségi, halálozási aránynak első helyreállítása, kivévén, ha határozotlan hátrányosak volnának. Mert a fegyenc egészségének fenntartása vagy javítása-e a börtönbüntetés célja? Nem azért hozatik a fegyenc a börtönbe, hogy itt netalán egészsége helyreálljon, hanem azért, hogy büntetitéért megalkoljon, s a mennyire lehet erkölcsileg megjavuljon; azon rendszer lesz tehát a legjobb, a törvény szándokának úgy mint az emberiség s a fogoly javának legmegfelelőbb, mely ezen célokat is legtöbb esetben és leghatályosabban valósítja meg, habár valamivel nagyobb betegségi s halálozási arányt is mutatna fel mint azon letartóztatási rendszer, mely nem csak hogy a kitűzött célt nem valósítja meg, sőt inkább annak ellenébe működik.“ Nem szükséges kiemelnünk az ellentétet, melyet e szavak magokban rejtenek. Az állandóan megrontott egészségü fegyenc nem válik-e a társadalomnak terhére?

ban pontosan feljegyeztetik minden káprázódás is? De vizsgáljuk mélyebben ez érdekes kérdést.

Némely foglyok egészségére tagadhatatlanul bármely rendszerű börtönélet is kártékonyan hat.*) Ennek oka az életmód rögtönös megváltoztatásában rejlik ;**) minél többet mozgott valaki a szabadban, minél nagyobb testi erőltetést igénylő életmódot folytatott előbb, annál könnyebben fejlődnek most nála a betegségek, mivel minden kedvező körülmények a börtönben megszüntek, s ez nemcsak a magán-, hanem minden más rendszerről is áll, mert a fogság az ember életére s egészségére mindazon viszonyok összessége által hat, melyekkel, akár szükségkép, akár nem, de össze van kötve. Ellenben megtörténik az is, hogy a büntető intézeti rendszer, szabályozott élet az előbbeni kicsapongó rendetlen életmóddal ellentétben jótékonyan hat a fegyencz egészségére.***) Lehetnek körülmények, melyek káros befolyásuak, és nem a szervezetben lapangnak, hanem vagy magában az intézetben, például az egészségtelen fekvés, a nagy léghuzam ;4*) vagy a hiányos házi szabályokban, pld. a ruházat, a szabadbani mozgás, eledelek, fürdés, sat. tekintetében, s azután mégis a rendszernek rovatnak fel. Azon állítás pedig, mint ha bizonyos betegségek különösen a magánfogházban uralkodnának, alaptalan ;5*) sőt épen a magánrendszer előnyére lehet felhozni azt, hogy itt az egyes zárkákban látogatások alkalmával az orvos nagyobb figyelemmel kísérheti minden egyesnek egészségi állapotát, mint a közös rendszerben, hol az

*) M i t t e r m a i e r : Gefängnisfrage. 95. l.

**) Dr. Marcard, a cellei fegyintézet jeles orvosa, nagy gondal dolgozott „Beiträge zur Gefängnissskunde“ című munkájának 49 lapján a testmérés eredményét következőleg tünteti föl : A cellei intézetben az utóbbi években letartóztatott 238 fegyencz közül testi nehézségében vesztett 181 ; tíznél a súly nem változott ; 39-nél legalább 1 fonttal növekedett. A rabok nagyobb részénél az első hónapokban a súly növekedik, és pedig annál nagyobb mértékben, minél hosszabban tartott a vizsgálati fogság. Az elbocsátott fegyenczek közül 78%₀ súlyában vesztett.

***) Ezt különösen az angol fegyházi orvosok bizonyítják. Lásd továbbá a testmérés eredményét Bruchsalban. F ü e s s l i n : Die Einzelhaft. 241 l.

4*) Különösen rossz fekvésűek az alessandriai és volterrai magánfogházak. Az elsőben hat fegyenczre esik egy halálozás ; a másodikban százra hat.

5*) Az angol orvosok tudósítását hozza fel bizonyosságul M i t t e r m a i e r : id. munka. 96 l. 16 jegyzet.

egyes vizsgálatok sokkal nagyobb nehézséggel járnak, és azért ritkábban is történnek.*)

Mindezen előzmények után azon meggyőződésre jutunk, hogy igen óvatosan kell eljárunk, ha a különféle büntető intézetek betegség- és halálzási kimutatásaiból ítéletet akarunk valamely rendszernek becséről hozni, miután tudvalevő dolog, hogy az éghajlat, fekvés, építés, szerkezet, fűtés, táplálék a legkülönbélebb befolyást gyakorolják.

Látszólag a magánrendszer ellen bizonyító adatok felhordói voltak különösen Coindet, a genfi tébolyda orvosa, Gosse, és a hallgató rendszer bajnokai közül a bostoni börtöntársaság tudósításainak szerkesztője Dwight Louis**); mindhárom tekintély adatai azonban fényesen megezáfoltattak Demetz, Julius, s Moreau-Christophe által, és pedig nemcsak nézetekkel és elméletekkel, hanem szintén tényleges adatokkal.***) Fontosságot tulajdonítanak némelyek azon tapasztalatnak, hogy a foglyok közt sokkal nagyobb a halálzási arány, mint szabad emberek közt, de észrevehetőleg enyészik eme különbség, ha a szabad népségnek azon osztályát vesszük tekintetbe, a melyből a börtön lakóinak legnagyobb része kikerül. Így a párisi Grande Force és Madelonettes börtönökben, melyekbe többnyire csak jobb családból származottak záratnak, a halálzási arány több év folytán csak úgy állott, mint 1 : 40, míg a Bicêtreben és St. Lazareben, hol alsóbb osztályú fegyenczek tartatnak, 1 : 17, sőt a St. Denisi szegényházban 1 : 3. (Füesslin.) Valamint azonban bizonyos országnak halálzási aránya részben polgárainak erkölcsétől s anyagi jólététől függ, úgy a fe-

*) A fogházban leggyakrabban előforduló betegségeket s azoknak tüneteit lásd: Marcard: id. munka. 31 l.

**) Lásd G. Varrentrapp: Über Pönitentiarsysteme. 55 l.

***) Az adat-gyűjtésben oly fáradhatatlan és nagyérdemű Mittermaier legújabb (már sokszor idézett) munkájában (97 l. 20 j.) a magánrendszerű fogházakbani halálzásokat következőleg állítja egybe: Pentonvilleben 1858-ban 1296 fegyencz közül 2 halt meg, egy tüdőbajban; középszámítás szerint 1843-tól 1857-ig 1000 fegyenczre hat halálzás esik. Perthben (Skócia) 982 fegyencz közt tíz halálzás (három gümőkór-phthisis, egy szivbetegség, egy tüdőlob); Montjoyban (Irbon) 664 fegyencz közt öt, 1854-ben 550 közt hét; 1855-ben négy, 1857-ben 360 közt hat; Moabitban (Berlin mellett) 1857-ben 360 fegyencz közt nyolcz (öt tüdővészben, egy sejtiszóveti lob, egy vesebántalomban egy vízkórban.) 1858-ban 554 közt 9. (7 tüdővészben). A toscanai börtönökben a halálzás foglyoknál középszámítással 100 után $3,30 \frac{0}{100}$; nőknél $5,39 \frac{0}{100}$.

gyenczek közti nagyobb halálozási aránynak oka nem csak a már magában kártékony letartóztatásban, hanem egyszersmind a vétek s szégyen, úgy lélek, mint élettani következményeiben is keresendő. A halálozás Marcard szerint*) általában egy és huszonkilencz százalék közt ingadozik. Nagyobb a büntetés tartamának kezdetén; s ettől eltekintve, úgy mint a szabadoknál, az évek számával növekedik.

Ugyancsak Marcardnak tanúsága szerint a belga börtönökben az új rendszernek honosítása óta a halálozás az előbbivel összehasonlítva félmennyire apadt, így Gentben tesz 2°/_o -ot, Alostban 1.4^o/_o és Vilvordeban csak 1.3^o/_o -ot. Minden összehasonlítás arról tanuskodik, hogy általában a magánrendszerű börtönökben sem nagyobb a halandóság, mint azon intézetekben, hol a közös rendszer van befogadva, sőt az egészségi állapot a lassankint beálló lelki nyugalom, testi mértékletesség sat. miatt sokkal kedvezőbb, mint a gyakran romlott légű közös dolgozó termekben, vagy a hallgató rendszernél, hol a fegyenczek napestig gondolataik közlésének vágya, s az ezen esetre fenyegetett büntetés félelme közt izgatott kedélyhangulatban vannak, a mi pedig már magában sem gyakorolhat az egészségi állapotra kedvező befolyást.

Legnagyobb lármát ütnek a magánrendszer ellenei azon állítással, hogy a magánfogság igen sok fegyenczet örüllté tesz; ezen ellenvetés alaptalanságát, az e kérdéssel különösen foglalkozó külföldi tudósok és írók nyilatkozatainak összeállításával feltüntetni annál szorosob kötelességünknek tartjuk, mivel hazánkban is annak idejében a magánrendszer ellenében ez nyomós érv gyanánt tüntettetett fel.**)

Tapasztalati tény, hogy a bűnözők lelki erejének megzavarodása nem tartozik a ritkaságok közé, mert a büntetettek többnyire vagy olyanok, kik ifjuságuktól kezdve minden tulajdonképeni szenvedély nélkül, csak állati ösztöneiknek tanultak engedni, vagy heves, szenvedélyes természetűek, kik egyformán hajlandók jóra s rosra, s kiknél hogy mit cselekedjenek, a pillanat hatalma vagy vérük ingerültsége határozza meg. Az első rendbéliéknél a fogság csak testileg kínos, míg az utóbbiaknál inkább a lelki működések

*) Marcard: id. munka. 376 l.

**) Ujabban némelyek a magánrendszer ellen a Tellkampff testvérek munkájára hivatkoznak, de adataiknak tökéletes hiteles alakban megzafolását lásd Jahrbücher der Gefängnis-kunde, 1844. 5 kötet. 142 l.

re hat zavarólag.*) Oly benső és mély lélektani összefüggésben áll a büntény a lelki zavarral, hogy némely bölcész a büntényt egyenesen a lélek beteges működésének tulajdonítja, míg más, a lelki betegséget az emberben levő gonosz elvek nyilvánulásának jellemzi. Ne itközzünk meg tehát, ha egyáltalában minden büntető intézetben lelki betegségekre találunk. Különös figyelmet érdemel a kitűnő tébolydai orvosnak Sa u z e **) -nak tapasztalata a fegyenczek közt előforduló lelki zavarokról (folies pénitenciaire); ő ezeket legtöbb esetben az elzárástól, s a büntető intézetben követett rendszertől egészen függetleneknek állítja; leggyakrabban meg voltak már a lélek működései a büntető intézetbe való lépés, sőt a bírói ítélet előtt zavarva; hogy pedig csak a börtönben tör ki az őrültség, ez az elzárással összenem függő körülmények folyománya.

A magánrendszernek a fegyenczek testi s szellemi jólétére való hatása legalaposabban vizsgáltatott meg Franciaországban, s nagy érdemeket szerzett magának e körül a párisi tudományos akadémia. Több rendbeli vizsgálatok alapján már 1839-ben úgy nyilatkozott, hogy a nappali s éjjeli magánfogság, kapcsolatban munkával s a börtönhivatalnokokkal való beszélgetéssel, sem a fegyenczek életét nem rövidíti meg, sem lelki tehetségeikre nem gyakorol káros hatást.***) Több előadásban terjedelmes jelentést tett erről 1853-ban Béranger, a kiküldött bizottmány tapasztalataiból bizonyítva, hogy a magánfogság sem a testi sem a lelki épségre nem veszélyes.

Nem engedjük meg tehát azon állítást, hogy a magánfogság az őrülési eseteket szaporítaná, sőt inkább azon jó oldalát emeljük ki, hogy itt sokkal könnyebben lehet a netalán előforduló elmezavart felfedezni s veszélyes rosszabbulást czélszerűen meggátolni. Mert míg a közös rendszernél a látogató előljáró, pap, vagy orvos csak dolgozó fegyenczek csoportját látja maga előtt, a kikenél csupán arra tekint, hogy valjon jól viselik-e magokat, s a kik közül

*) Bővebben fejtegeti ezt W ü r t h : id. m. 312. l.

**) A marseillei tébolyda és nyagott levő magánrendszerü fogház orvosa. Lásd M i t t e r m a i e r id. munka. 99 l.

***) Színtűgy nyilatkoztak 1847-ben az Academie de Médecine s Franciaország legnevezetesebb orvosai, mint: Esquirol, Lelut; továbbá Dr Franklin Beach (a philadelphiai javító ház orvosa), Crawford, Tocqueville, Fouché V. Hemming, Ristelhuber sat.

ha néha beszédbe is ereszkedik egygyel mással, ez csak egészen általános kérdések körül forog, a melyekből az elmezavar kezdetének jeleit fel nem ismerhetni, addig a magánrendszerü fogházakban minden hivatalnoknak kötelessége azt hozza magával, hogy minden egyes fegyenczet külön zárkájában meglátogasson, a hol bővebb beszélgetés alkalmával bizonyára több alkalom nyílik neki a kezdődő elmezavart észrevenni, s alkalmas eszközök által fejlődésében gátolni.*)

Áttérve a különböző intézetek őrülési eseteinek kimutatására, igen nehezíti ezeknek összehasonlítását s az ebből való következtetés lehetőségét először a körülmények s viszonyok különbözőzése, a melyek szerint különösen a magánrendszerü fogházak Amerika, Anglia s Németországban szervezvék, másodsor azon felfogás különbözősége, hogy mit értsünk lelki betegségek alatt, ellenében a szellemi működések könnyü s rövid ideig tartó zavaraiival, (délusions, hallucinations,) a melyeket némelyek szintén az őrülésekhez számitanak, holott ezek nem egyebek, mint az érzékeknek, különösen a hallásnak csalódásai, és pedig rendszerint az álmokképeknek éber állapotban való folytatása által, mikor elszóródás hiánya miatt az egyén ezen rajta erőt vett képektől nem bírván szabadulni, azokat valósággal jelenlevőknek hiszi. Ezen állapot többnyire a tébolyodást megelőzi s rendszeren azzá válik, ha alkalmas eszközök gyorsan ellent nem működnek; de legtöbbször már csak azáltal is könnyen gyógyítható, ha az ilyen képzelődöt többek társaságába teszik, vagy szabadbani munkával foglalkodtatják.

A statistikai adatok Desportes Nándor**) és Mittermaier összeállításai szerint e kérdést következő színben tüntetik fel: Hollandia magánrendszerü börtöneiben 1850 től 1860 ig egy őrülési eset sem fordult elő, míg a közös rendszerűekben 59; Amsterdamban 8 év alatt 4,808 fegyenczre egy lelki betegség sem esik; Maestrichtben kettő fordult elő; Koppenhágában, hol többnyire 4 évi magánfogságot szenvednek a fegyenczek, 399 főre csak egy lelki betegség esik.

*) Ilyen eszközök:

- 1) gyakori látogatás s különös figyelemmel kísérés.
- 2) az erre alkalmas személyeknek társaságba helyezése.
- 3) a foglalkozás megváltoztatása,
- 4) többféle enyhítések s elővigvázati rendszabályok.

**) F e r n a n d D e s p o r t e s : La réforme des prisons. Paris 1862. 84 l.

Belgiumban 1844-től 1857-ig maganfogságban tartott 30383 fegyencz közül 14 örült meg, de ezen számból is 9-nél már elfogatásuk előtt mutatkozott a lelki zavar, s 5 még a börtönben kigyógyítottatott. Angolországban: P e n t o n v i l l e b e n, az örülések száma 1843-tól 1847-ig 1.65 ezer fegyenczre; 1853, 54, 55, 56, 1858-ban évenként kettő, 1857-ben csak egy; hallucinatio az utóbbi időben évenként 3 fordult elő, míg a grófsági közös rendszerű börtönökben minden ezer lélekre 63 örülés esett.*) G l a s g o w b a n 20 év alatt egyetlen egy fogoly sem örült meg, de kigyógyítottatott három olyan, ki az elmezavart magával hozta az intézetbe. P r e s t o n b a n 1843—1855-ig és G e n f b e n 1840—46-ig egy eset sem fordult elő. V e e h t á b a n hol a magánrendszer 1844 óta van befogadva, először 1856-ban fordult elő 3 lelki zavar, 1857-ben egy, 1858-ban négy hallucinatio, 1859-ben egy örülés közép számitás szerinti 2291 fegyencz között. Sokkal kedvezőtlenebb arányt mutatott fel eleinte B r u c h s a l, hol 1855-ben 12, 1853 és 1856-ban 11, 1824-ben 10 örülési eset jegyeztetett fel, a minek okát abban kell keresnünk, hogy a badeni büntető törvénykezés igen sok súlyosbítással, mint bőjtöltéssel, sötét kamarába zárással stb. kötötte össze a maganfogságot; azonban a legujabb tudósítások szerint**) az arány itt is jobbra fordult, mert 1860 és 1861-ben egy—egy, 1862-ben 3 és 1863-ban egy eset sem adta elő magát. A t o s c a n a i fogház statistikának kimutatása szerint 10 évi átalagban, évenként ezer fegyenczre férfiaknál 2, nőknél hét örülési eset számítható. M o a b i t b a n Berlin mellett 1858-ban egy eset sem, 1859-ben egy volt; az előforduló hallucinatioók mindig rövid idő alatt elmúltak. M a z a s b a n 12,542 fegyencz közül, levonván azoknak számát, kiken a lelki zavar jelei már előbb mutatkoztak, 9 fegyencz örült meg. L a R o q u e t t e

*) Angolországban még ezelőtt 2—3 évvel az örültek minden grófsági börtönnél külön zárkákban tartattak. E rendszer fonákságát átlátva a kormány, a hirodalom minden lelki zavarban szenvedő gyilkosai számára egy épületet emeltetett, mely elég tágas úgy a férfiak, mint nők befogadására. Ezen intézete b r o a d m o o r i nagy börtön, mely a délkeleti vaspálya Wellington Cottage állomásától 2 mértföldnyire vadregényes vidéken fekszik. Az örült büntetettek, kik ezen intézet küszöbét egyszer átléptek, azt többé soha nem hagyják el, mert az ítélet így hangzik: „fogva tartassék mindaddig, míg az a királynőnek tetszeni fog.“ Mult évben mintegy 400 férfi és 50—60 nő lakója volt az intézetnek. (Presse, 1865. 270 sz.)

**) Blätter für Gefängnisskunde: Heidelberg. 1865. 2 füzet.

ben Demetz állítása szerint azon 5 év alatt, mióta a magánrendszer befogadtatott, egy örülés sem adta elő magát.

Ezen adatok, úgy gondoljuk, eléggé bizonyítják azon állítás valóságát, hogy a magánrendszer legkisebb veszélylyel sinis összekötve a fegyencz lelki épségére, mert alig állithatni, hogy a szabad lakosság közti örülési arány a magánrendszerü börtönökénél sokkal kedvezőbb volna; s a hol mégis, mint eleinte Bruchsalban tapasztaltuk, az örülések a szokottnál magasabb arányban mutatkoznak, intő szózatnak tekinthető ez az intézet személyzetéhez, és komoly figyelmeztetésnek a kormányhoz, egyrészt kötelességeik pontos teljesítésére, más részről azon intézkedések eltávolítására, melyek a magánrendszer tiszta jellemével ellenkezésben vannak; a rendszert magát soha sem lehet okozni, legfőlebb a helytelen ki vitelt.

Mindazonáltal a bostoni tömlőczjavító társaság egyhangu véleménye, Grellet-Wammy és más tömlőczigazgatóknak tapasztalásai után indulva b. Eötvös és Lukács Móricz is „Fogházjavítás“ című munkájukban*) az ö n f e r t ő z t e t é s vétkét a magánrendszer legszomorubb tapasztalatai közé sorolják, s „ebben is egy okkal többet látnak arra, hogy e rendszer behozatalában legalább óvatosak legyünk.“ E kérdést csak orvos döntheti el; szabadjon ilyenek tekintélyére kvatkoznunk.

Dr Füsslin, hosszú évek során bruchsalii börtönigazgató, ki több rendbeli munkái által e téren általános tekintélyt s európai nevet vivott ki, „Die Einzelhaft“ című művében terjedelmesen foglalkozik e kérdéssel;**) megjegyzéseit összevonva következőben adjuk:

Az önfertőzés rendszerint gyermekeknel, rossz erkölcsi játszótársak elesábitása által kezdődik; fonák, gondatlan nevelés által előmozdittatik, s élemedettebb korban termi átkos gyümölcseit. Ha ítéletet akarunk hozni arról, hogy mily rendszerü börtönben fordulhat gyakrabban elő az önfertőzés, meg kell vizsgálnunk először azon körülményeket, melyek azt okozzák s táplálják, továbbá, hogy melyik rendszernél működhetnek ezen momentumok könnyebben s gyakrabban.

*) 318 l.

**) 362—366 lapokon.

Ezen kérdésnél is a tapasztalat határozottan a magánrendszer javára tanuskodik, mert:

1) A magánrendszerben az önfertőzés legalább elcsábítás által nem származhatik, a mi pedig a közös rendszernél oly sokszor, sőt leggyakrabban, történik.

2) A legtöbb körülmény, mely annak keletkezésére befolyással bír, a magánrendszerben nem fordul elő. Így például izgató beszédek, rossz példa, stb.

3) A fegyenczeknek a magánrendszerrel lehetségesített magasabb szellemi művelése könnyebben lehetővé teszi egyszersmind a büntetést is erkölcsi okokkal ostromolni.

4) A vallási okoknak is nagyobb hatály szerezhető itt, mint a közös rendszernél. Kiténik ez állítás alapossága abból, mit az isteni tisztelet s vallási oktatásról utóbb mondandunk.

5) Bebizonyult tény, hogy általában sokkal nagyobb a fegyenczeknek az intézeti hivatalnokok s különösen a lelkész irányában való bizalma itt, mint a közös rendszernél, s ennek következtében gyakoribbak az őszinte vallomások, s nagyobb tér nyílik az erkölcsi okokkal való ellenműködésre.

Nincs alapja tehát a felhozott aggodalomnak, sőt éppen ez okból is kívánatos a magánrendszernek minél általánosabb elfogadása, mert legnagyobb a valószínűség, hogy az, ki ez utálatos bűn szokásával került az intézetbe, megjavulva fogja azt elhagyni.*)

Gyakran azt is szemére vetik a magánrendszernek; hogy a visszaeséseket (relapsus) nem kevesbiti, e tekintetben sem érdemel tehát nagy előnyt a közös rendszer felett.

Egyike a legnagyobb tévedéseknek, valamely rendszer becsét egyedül a visszaesési számítások alapján meghatározni akarni. Nem tagadhatjuk, hogy a büntetés végrehajtása által észlelt javítás sikerének külső jelét abban találjuk ugyan, hogy az illető a büntetést igazság kimutatásaiban többé nem szerepel, de még ebből a valódi belső megjavulásra nem következtethetünk; mert hányszor történik, hogy valaki hosszú évek során felfedezetlenül folytatja gonoszságait, míg mást az első kísérlet fogságba ejt. Igen nagyon eltérnek továbbá az egyes törvényhozások egymástól a visszaesé-

*) Élénk színekkel festi a közös rendszerű börtönök mély erkölcsi romlottságát tekintettel a nőnemre is, I. H. D o r f n e r, (tanodai inspector a wasserburgi bajor úőfogháznál): Blätter für G. Kunde 1864. I. füzet 32 l

sek meghatározásában, mert míg például a „Code pénal“ szerint mind az visszaesőnek tekintetik, ki büntényért megbüntetve utóbb megint büntettet vagy vétséget követ el, addig a német törvényhozások szerint csak az vétetik visszaesőnek, a ki ugyanazon vagy hasonló büntényt ismétel. Egyedül azon esetben nyújt a visszaesésekből számítás némi támpontot, ha oly helyeken, hol előbb a közös rendszer volt befogadva, az ezen időbeli visszaeséseket az utóbbi magánrendszer alatti visszaesésekkel összehasonlítjuk s ámbár ezen számítás is igen hiányos, de mégis a magánrendszer előnyére feltétlenül szól. Ily adatot szolgáltat először is a wakefieldi*) javítóház Angolországban, melynek szervezete az 1823-iki börtön act óta három stadiumon ment keresztül; első volt 1838-ig az osztályozás melletti közös rendszer; második az auburni 1848-ig, s ezóta harmadik a magánrendszer, az elkülönzésnek félbeszakasztásával az isteni tisztelet, iskolai tanítás s a szabadban való mozgás alkalmával. Az első időszakban 3 év alatt 6363 fegyenczet számlált az intézet a kik közül 2325, azaz 36.5 % lett visszaesővé. A második periodusban 14 év alatt 28627 fegyencz fordult meg az intézetben, a kik közül visszaeső lett 8207, az az 28.6 % Az utolsó 5 év alatt 11596 fegyencz tartatott fogva, s ezek közül csak 3087, az az 26.6 % esett vissza.

Clay tudósítása szerint, Prestonban a közös rendszer idejében 41 szabadon bocsátott fiatal bűnözőz közül 33, a magánrendszer behozatala óta 51 közül egy sem lett visszaeső, 227 férfi közül pedig csak 3; általában pedig egész Lancashireben 45%-al csökkent a büntettesek száma. La Roquetteban, míg a hallgató rendszer szerint volt szervezve, 70 % volt visszaeső; 1834 óta, mióta óvó egyletek veszik pártfogásuk alá az elbocsátottakat 16—19%; a magánrendszernek 1840-beni behozatala óta csak 7%**.**) Moabitben 1857. Jan. 1 óta közönségesen minden tizenegyedik elbocsátott lesz visszaesővé, holott azelőtt minden kilencedik lett azzá. Legkedvezőbb az arány Irthonban, hol ezer feltételesen szabadon bocsátott közül átlag csak 19-nél vonatik vissza a kegyelem; 700 a közvetítő intézetből szabad lábba helyezett közül csak nyolcz lett visszaesővé.

*) Allgemeine Deutsche Strafrechtszeitung. 1861. 4 füz. Shepherd Ed. igazgató tudósításai után.

**) 1855-ben a magányrendszer ismét megszüntetett Napoleon császárnak e tekintetben táplált ellenszenve folytáu.

Ezen adatokhoz további commentár nem kell.

Azon ellenvetésre, végre, hogy a magánrendszer nem alkalmazható minden nemzetre, s hogy különösen nálunk egyrészt alig bírna népszerűséggel, különösen pedig nem repressiv erővel*) „mert miután a magánosságnak morális szenvedését a népnek legnagyobb része felfogni nem képes, ezen büntetéstől kevésbé fog visszajedni, mint ha neki az mondatik, hogy mint rab reggeltől estig dolgozni kénytelenítettik, s együtt levő társaival ha egy szót szól, büntettetni fog“**), megjegyezzük: hogy számos nemzetek példája, melyek Amerika kezdeményezése óta mai napig e rendszert befogadták, eléggé tanúsítja, miszerint a magánfogság egyenlő jó hatással van a komor angolra, a vérmes francziára, s a szemlélődő németre; honnan lehetne tehát a priori állítani, hogy egyedül a magyarra nem volna ilyen hatással, ha az intézetek szervezésénél a kisebb részletekben a nemzetiségi sajátságra szintén tekintettel lesz a törvényhozás? A mi népszerűséget illeti, kétségkívüli dolog, hogy addig, míg a nép valamely intézményt nem ismer, népszerűvé sem lehet; visszajeszítő erővel pedig mindenestre birni fog, mert pásztor népünknek magányát a szabadban koránt sem lehet a zárka magányával összehasonlítva azt mondani, hogy a gulyás, csikós, pásztor stb. ezt ugyanis megszokta. Igenis megszokta a természet szabad magányát, a függetlenségét, de nem a négy fal közti magányt, a kényszert, mely épen reá kétszeres sulylyal fog nehezedni.***) Börtöneink ezenkívül nemcsak csupa pásztorokkal s hason foglalkozásu emberekkel népesítvék, hanem sokkal tekintélyesebb számot tesznek a más életmódúak, (1859—60-ban 75°/₁₀₀ot) ezekre tehát azon elleuuetés legkevésbé sem illik; s végre a büntetés végrehajtásának célja felvilágosodottabb századunkban nem annyira az elrettetés, mint a javítás.

*) b. E ö t v ö s és L u k á c s: Fogházjavítás. 187 l.

**) b. E ö t v ö s J ó z s e f n e k a F ő r e n d e k 62 ülésében mondott beszédéből (184³/₄).

***) Így a hallgató rendszert ajánló szónok azon aggodalmát fejezte ki nálunk annak idejében, hogy ha egy gulyást, csikóst, juhászt három—négy éven át magán kis kamarába zárunk, azon ember az első őszi esőben hibetökép roppant rheumatismust fog kapni, s ha előbbi életmódját folytatni akarná, alig lenne ezentúl ősztől tavaszig sok egészséges órája. Megengedjük, de valjón mivel menti meg a hallgató rendszer jobban e calamitástól?

Mielőtt a magánrendszer irányában tett ellenvetések bírálataát bezárnók, a Főrendek 62-ik ülésére (1843^{3/4}) térünk vissza, a melyben a nagy nevű Pyrker László egri érsek azon okból nyilatkozott a magánrendszer ellen, mivel ő Dickens (Boz) „Amerika“ című munkáját olvasván, az ott rajzolt emberietlen bánásmódot s kegyetlenséget hazánkba átitlvetve látni nem akarná. Ezt azért emlitjük meg, mert lesznek kétségen kivül mások is, kik szépirodalmi munkák hatása alatt ellenszenvvel viseltetnek a magánrendszer ellen. Nem akarjuk a regényírók jogosultságát kétségbe vonni, a társadalmi intézetek által reájok okozott benyomást leirni, s nem jut eszünkbe Dickens vagy Auerbach jellemét s szándokait gyanusítani; de igenis képtelenségnek valljuk regényeik olvasása folytán a rendszer felett pálczát törni. A ki nem szakember, az esetlegest a lényegestől megkülömböztetni nem tudja; a költő képzelmében a kirívó szükségkép előtérbe helyhezkedik, míg a fegyelemszabályzat rendes mindennapi működése, mely annál mélyebben hat, mennél kevésbé feltünő, mennél hasonlóbba teszi a börtönéletet a becsületes emberek külső életéhez, észrevétlenül marad. Az olvasó a szépirodalmi művekből megtanulhatja, hol keresse a hibákat, s ezek az emberi szív mely húrját sértik; de a döntő ítéletmondás csak alapos tanulmányozásnak lehet kiváltsága. —

VII. Fejezet.

A szellemi és erkölcsi képzés mint javító eszköz a börtönökben.*)

Iskola. Isteni szolgálat. Könyvtár. Jutalmak. Látogatások.

A börtönbüntetés, többszerü céljához képest, több elemet tartalmaz. Egyik feladata: a közönségre hatni, még pedig visszanyomó (repressiv) erővel, s ennek elérésére letartóztatási része szolgál, a szabadságtól való megfosztás, a kemény fegyelem, a melylyel, mint érezhető rosszal, mindenkit fenyeget, a ki a társadalmi törvényeket netalán áthágná. Más hatáskörét magában a fegyenczben leli, kinek erkölcsi javításának eszközlésére s becsületes jövendője megalapításának lehetségesítésére irányul, hogy ő polgártársainak többé ne csak kárára s terhére ne válják, hanem jó indulatu igyekezeteivel s szorgalmával a multért nekik eshetőleg kárpótlást is nyújthasson. A rosztól eltérítésre, a javításra a letartóztatás ha némi befolyással bir is, de nem elegendővel; a jövendőre pedig nem viszonyul, s a mi e tekintetekben teljesítendő, a szellemi képzésnek s a munkának jut tehát osztályrészü.

Igaz, a tudatlanságot, a szenvedélyék tulusapongását, a szegénységet, a bünözés e három főokát, általánosan megszüntetni a büntetés nem képes; de képes velök azon egyéneknel szembeszállni, kik a fogházakban érelmébe kerültek, s ezeket nem csak ideiglenesen anyagilag a bünözésben meggátolni, de lelkületüket erkölcsileg átalakítva, bennök a gonosztevés indokait elfojtani. Ennek

*) *Mittermaier*: Gefängnisfrage. 133—135 l. *Füsslin*: Gefängnis-Reform. 150—152 l. *Uyanatól*: Die Einzelhaft. 70—95 l.

elérésére pedig csak ugyazon eszközök szolgálhatnak a börtönfalakon belől, mint kívül; a tudatlanság gyógszere az oktatás, a szenvedélyeket medrtükbe szoritja az erkölcs s a vallás, a nyomortól megóv a munka. S valamint a tanító s a lelkész működését, hogy ez haszonnal történhessék, a fegyencz szenvedőleges állapotba való helyezésénck, ennélfogva letartóztatásának, s a fegyelem szabályai felette való gyámkodása érvényesítésének kell megelőzni, ugy arra, hogy munkája több legyen gépies testi foglalkozásnál, hogy a dolgozás reá áldásdús lehessen, már lelki átalakulása, javulási hajlama szükséges. Ezen a dolgok természetéből folyó rendben tárgyaljuk tehát mi is e kérdéseket; a letartóztatásról már az utolsó fejezetekben szóltunk; itt a tanító s a lelkész működését, a szellemi képzést fejtegetjük; a fogházi munka meghatározásának pedig a következő fejezetet szánjuk.

A szellemi képzés e szerint a börtönbüntetésnek lényeges része és egyéb elemeivel s céljával szoros kapcsolatban áll. Kétségen kívül tehát, a hol emez esonka, s amazok az elrettentési elv szerint alkalmaztatnak, vagyis a régi közös rendszer szerinti szervezet nélküli börtönökben, az iskolák nem felelhetnek meg a feladatnak, a melynek megoldására hivatvák; s pedig részint azért, mert a hol rendszer nem létezik, ott a tanítás nem történhetik oly rendszeren, a mint kívánatos volna, részint meg azért, mert a fegyenczeknek az iskolai előadáson kívül nincs alkalmuk és idejük, a hallottak felett kellőleg elmélkedni, a leczkékre előkészülni, s ha netalán valamit hiányosan vagy hibásan fogtak fel, magoknak arról tisztább tudomást szerezni, de még az oktatási órák alatt is sok mindenféle akadályoztatja sikerüket; hiszen képzelhetni, hogy midőn annyi gonosztevő van egymás mellé a padokba szoritva, ezek az alkalmat megragadva, inkább arra fogják felhasználni, hogy egymással észrevétlenül közlekedjenek, dohányt vagy más holmit csempészszenek, mintsem a tanulásra; a esendet talán fenn fogják tarthatni a jelen levő fegyveres örök, de figyelmet erőszakolni hatalmukban nem áll.

Egészen más az iskola a magánrendszernél, hol a bűnőncz javításának úgyszólván főeszközét, fénypontját képezi. Itt sem történik ugyan rendszerint a tanítás külön zárkákban, hanem külön oskolatermekben, hol azonban mindenki a többiektől gyónószékekhez hasonló ülésben lehet elkülönítve, úgy, hogy a fegyenczek

egymást nem, de a tanító mindnyájukat látja ; egy-egy oskolaterem például a bruchsali börtönben 36 ilyen elkülönített ülést foglal magában. E szerkezetnek haszna : hogy a figyelmet megköti, a gondolatnak az előadásra irányzását lehetségeseíti, távol tartja a pajzán-ságot, a mely által egyik hallgató a másikat zavarhatná ; a legnagyobb figyelem s rend honol tehát az úgy szervezett iskolákban, s ennek hatása az iskolán kívül is tapasztalható ; mert a mint a fegyencz zárkájába visszatér, a hallott tanítás még sokáig viszhangzik elméjében. A mit tévesen vagy nem tökéletesen fogott fel, azt elmélkedés s után-lapozás által vagy maga magának fejtheti meg, vagy, ha kételyei maradnak fenn, azokat a hivatalnokok vagy a tanító legközelebbi látogatása alkalmával azonnal eloszlattathatja. Számos példa van arra, hogy családatyák, kik csak imént tanultak meg a börtönben olvasni, írni és számolni, azon elhatározással tértek övéikhez, hogy eddig elhanyagolt gyermekeiket tanítani fogják, hogy őket ez által a vétek útjától megmentseék ; s gyakran történik, hogy oly foglyok is, kik már a tan-köteles éveken túl vannak, engedelmet kérnek az iskola látogathatására, s már hajlott korukban az elemi tudományok alapjait elsajátítják.

De nem csak hasznos, hanem szükséges is az iskolai tanítás lélektanilag a végett, hogy a magánrendszer veszélyei elháríttassanak. Mert habár a testi munka az időt ki is tölti, s a magánosságot tűrhetőbbé teszi, még sem képes kinzó szomorú gondolatoktól megóvni, nem bírja az erkölesrontó s gonosz vágyakat távol tartani, nem menthet meg az elbutulástól s tompacsüségétől, mely a fegyenczre nehezeden készül. Ezt egyedül a lelkületet ébren tartó szellemi foglalkozás teheti.

Vannak azonban a tanításnak mégis ellenségei, a tudatlanság s a hátramaradás megrögzött bajnokai, kik a rabok oktatását kárhoztatják, mivel szerintök a gonosztevő annál veszélyesebb, mennél többet tud. Ezen ellenvetés mindenekelőtt azt tétélezi fel, hogy a kik mint gonosztevők kerülnek a börtönbe, mint gonosztevők fogják elhagyni, sőt, hogy azok, kik tudatlanság, elbítéletek okozta vétség miatt ítéltettek el, benne úgy megromlanak, hogy kiszabadulva az erény ösvényére vissza sem akarnak térni. S ez nem is csoda, mert azoknak kezelése alatt, a kiktől e kifogás származik, kik a vallást az előítéletes engedelmességre, a hűséget az ostobaságra alapítják, s azt a felvilágosodottság által veszélyeztetve lát

ják, a hörtönök csakugyan bűnbarlangok voltak. De javítófogházban, melyet nem az emberi természet gonoszságában való hit, de tökélyesbülésének bizalma állított, nem fogja senki a haladás, a javulás eszközt a fegyenczektől megtagadni, mert egyikük, másikkal vele vissza is élhetne, s a ki a bűnösség kérdésével bármi felületesen foglalkozott, tudni fogja, hogy minden bűnre, melynek elkövetésére tanulmány szükséges, száz meg száz esik, mely a durvaságnak, miveletlenségnek, tudatlanságnak tulajdonítandó.

A mi a tanításnak minőségét illeti, azt a fegyenczek képzettségi foka határozza meg; a kinél az alap hiányzik, le kell azt rakni; a ki pedig már bírja, azt tovább segítjük. Így először is a tudatlanokat kell olvasásra, írásra s számolásra oktatni, mivel pedig a tapasztalás bizonyossága szerint a magánrendszernél a tanulás gyorsan halad, szükséges az előadást különféle részben magasabb tanulmányi tárgyakra is kiterjeszteni, a mi azonban gyakran nem helyeseltetett, mert, mint mondan szokták, feltudásra, tudákosságra vezet. De a bruchsalii intézeti iskolában meg lőn mutatva, hogy a tanítás ily kiterjedése mellett is meg lehet tartani azon korlátokat, melyeket a fegyencznek miveltségi foka, üzleti foglalkozása s jövője megszabnak. Az ilyen szellemben vezetett tanítás nem csak legfőbb célja, a szív és ész képzése, tekintetéből szükséges, hanem egyszersmind a magánrendszer kivihetőségének feltétele; mert mennél tovább tart a magánfogság, annál súlyosabb, nyomasztóbb és veszélyesebb lesz, annál több figyelmet kell tehát a fogolyra fordítani, s különösen arról gondoskodni, hogy foglalkozással folytonosan elláttassék; minthogy pedig az ész soha sem nyugszik, a tanítással megállapodni annál kevésbé szabad, mert ismeretei szaporodtával, s a fokozott szellemi fejlettséggel a fegyencz tudványa is növekszik; ezen időpontra tehát a tovább képzéssel felhagyni a fegyenczre kétszeresen érzékeny és fájdalmas volna, s egészségére is gyakran rossz hatást gyakorolna; „külbehatások s elszóródások hiányában“, a mint Füsslin szépen jellemzi, „saját gondolatjaira van a fogoly kényszerítve; a tudomány s ismeretek soha sem képeznek igen nehéz terhet, sőt mindenkinek s ezáltal a társaságnak hasznára válhatnak.“

Mittermaier*) is kifejti, hogy nem elégséges a fegyenczeket

*) Gefängnisfrage. 133 l.

csak írni, olvasni és számolni tanítani, hanem szükséges az elemi oktatásnak oly irányt adni, a mely által egyfelől a fegyenczbe kedv öntessék, de másfelől az is lehetségesíttessék, hogy zárkájában keblemesen s hasznosan foglalkozhassék, s magát szellemileg kimivelje; az iránt pedig, mily terjedelemben történjék az egyes börtönökben a tanítás, mindig az illető országnak viszonyai lesznek irányadók. A bruchsalai börtönben, mely a magánrendszerü fogházak mintájának tekintendő, a tanítás egy fő-s egy altanító által vezetetik, míg az iskolák feletti ellenörködés s felügyelet az intézetbeli két lelkészre van bízva. A tantárgyak sorozata a hat külön osztályban úgy van felosztva, hogy az első osztályban az egészen tudatlanok számára előadott olvasás- és írástól fokozatos előhaladás történik, úgy, hogy a hatodikban már a következő tárgyak adathatnak elő: Levelek és tüzleti irományok fogalmazása, árfolyam, kamatszámítás. Kereskedelmi tárgyakról való feladványok. Géptan. Egyenletek. Alak- s térfogattan. Gyakorlati feladványok a stereometriából. Általános földismeret. Természettan, a légtünemények, légnyomás, az emeltyűről szóló törvények. Mindezen tárgyaknál különös tekintet van arra, a mi a tanoncznak ipari vagy mezői gazdasági foglalkozásánál hasznos lehet.

Az itteni tanítás eredményéről igen hízegően nyilatkozik Röder*), elmondván, hogy több oly fegyencznek dolgozatát olvasván keresztül, kik előbb napszamosok, mesterlegények stb. voltak, azoknak eszmegazdagsága által élénken lepetett meg.**). Nemcsak Bruchsal, hanem Mountjoy (Irland) példája is tanúsítja, hogy mily jótékony hatással van, s mily fényes eredményeket bír a fogházi iskola felmutatni.

Forduljunk most hazánk börtöneihez. A magánrendszerrel szülő (1843⁴) börtönjavaslatnak legnagyobb hiánya itt tűnik szemcink elé, mert tanításról egyáltalában egy szóval sem rendelkezik, s így céljának elérhetésére a legfontosabb eszközt mellőzi. Valóban szerencsének mondhatjuk, hogy a magánrendszer, úgy a mint az a tervezetben van, egész szigorában, hár kísérletkép is,

*) Verbesserung des Gefängniswesens. 211.

***) Mittermaier egy vizsgán volt jelen, s így nyilatkozik róla (Gefängnisverbesserung): „Öröm volt látni, mily tisztán fogták fel az amerikai államok fekvését, mily pontosan mutatták a folyók menetét, mily biztosan és gyorsan számítottak fejben, s mily könnyen fejték meg a térfogattan legnehezebb példáit, melyek a polgári életre vonatkoznak.“

életbe nem léptettetett, mert különben ez is egygyel szaporította volna a szükséges és észszerű eszközök fel nem használása miatt megbukott nagyevű és jövőjü vállalatoknak számát. Nem felelt volna meg az eredmény a várakozásnak; különösen az elmeháborodások nagy száma miatt hatalmas fegyver lecsendett az elleneink kezében, pedig végre is csak azt bizonyította volna, hogy nem a magánrendszerben fekszik a hiba, hanem abban, miszerint nem használtatott fel minden, mi helyes keresztülviteléhez szükséges.*)

Franciaországban szintén a tanítás jelentékenységének kellő tekintetbe nem vételében keresendő az ok, mely miatt a magánrendszer a várakozásnak meg nem felelt.

Nem lesz itt fölösleges hazánk büntügyi statistikájába egy pillantást vetnünk, szemügyre véve az elítéltek miveltégi fokát, ebben tükrödvén vissza a népnevelésnek mikénti állása:**)

Az 1855—6—7. évi átalány szerint az évenként elítéltek közt:

69.87% sem írni, sem olvasni nem tudott,

6.7 „ csak olvasni tudott,

21.22 „ olvasni és írni tudott,

1.23 „ műtani képzettséggel bírt,

0.77 „ volt magasabb tudományos képzettségű.

1858—9—60-ban a teljesen tudatlanok száma az 1855—57-ki időköz átlagához mérve, határozott hátraesésre mutat. A mondott három évi átlag szerint az olvasás- és íráshoz nem értő büntetettek 69.3 százalék, az 1860. évben pedig 71.3 százalék, sőt 1859-ben 72.0 százalék esett,

Az 1860. évi elítéltek között találtatott:

7516 egyén, ki sem írni, sem olvasni nem tudott,

vagyis 71.3%

486 egyén, ki csak olvasni tudott, vagyis . . . 4.6 „

2439 olvasás és írás képes egyén; vagyis . . . 23.2 „

92 magasabb képzettséggel bíró egyén; vagyis 0.9 „

Összesen 10.533

Összesen 100%

*) Különben azt hisszük, hogy a gyakorlat, valamint a javaslat hiányait feltűntette volna, úgy számosak gyógyszerét is önkény s rögtön alkalmazza vala.

***) K o n e k S. tudor értekezése: Statistikai közlemények I köt. II. füzet. ugyanattól: „Magyarország bűnvádi statistikája.“ Akadémiai értesítő. 1859.

Ezen adatok, mint Konek tudor megjegyzi, „nem szolgálhatnak feltétlenül a népnevelési állapotok feletti kedvező vagy kedvezőtlen ítélet megállapítására, mindazáltal elénk tüntetik azon szomorú igazság valóságát, hogy a műveletlenség egyik szülőanyja a hünnök.” A börtönök ugyan nincsenek arra hivatva, hogy a népnevelést helyettesítsék s feleslegessé tegyék, de igenis arra, hogy, a hol lehet, kiegészítsék és pótolják.

Felhozzuk itt még e kérdés felvilágosítására az erdélyi két országos fogház közül a szamos-ujvárit, hol az 1864 ápril 27-ki fegyencz létszám tett 558 egyént, a kik közül:

jól írt és olvasott	—	—	—	—	11
közepesen	—	—	—	—	45
csak olvasott	—	—	—	—	47
képzettség nélküli volt	—	—	—	—	455
				Összesen	558

Szó volt az utóbbi években ez intézethen egy vasárnapi iskola felállításáról, a mi azonban, fájdalom! nem létesült.

Honunk fogházaiba, kivéve az erdélyieket, be van ugyan a tanítás hozva, de nagyon hiányos. Bővebben az egyes intézeteknél szólunk e tárgyról; előlegesen azonban megjegyezzük, hogy az oktatás a fegyenczek nagyobb részének műveltségi állapotához képest csak az olvasás-, írás-, számításra, egyházi énekekre, s a hitre terjedő kérdő tanításban áll, s hogy a fegyenczek tankötelezettsége tekintetében is a különféle intézetekben különböző gyakorlat uralg, sőt például Váczott csak az vesz részt a tanórákban, a kinek tetszik. Szintily különfeleség van a leczke-órák számában is, mert míg Lipótvártt minden nap tartatik iskolai tanítás, addig az ájtatos nénék igazgatása alatti Maria Nostrán csak vasárnap.

Térjünk most át a lelki oktatásra, illetőleg eszközlőjére, a lelkészre.

A fogházi lelkész hivatása igen magasztos, s koránt sincsen betöltve azzal, ha csupán misét olvas a fegyenczek jelenlétében, s még talán néhány szót is intéz általában is hozzájuk; ez nem elég; minden egyessel kell neki foglalkozni, öt bukásának s tévedéseinek okáról felvilágosítani, előítéleteit kiirtani, téves nézetei helytelenségéről meggyőzni, s neki az utat megmutatni, a melyen haladva, ismét felemelkedhetik, s polgártársainak bizalmát megnyerheti. De hogy a pap a hünnöknek lelkésze lehessen, sok függ helyes tapintatá-

tól, melylyel lelki betegének bizalmát, a mi főfontossága, megnyerje; ezt már az első fellépés is meghatározza, hol a papnak nem mint ilyennek, hanem csakis mint felebaráti szeretettől sugalmazott embernek kell a bűnönözkhöz lépni, s iránta való részvétét kimutatni; csak később, a természet végtelen bölcs rendezésétől kezdve, emelkedhetik az istenhez. Ne feledje, hogy polgárokat kell nevelnie, nem barátokat; győzze meg a fegyenczeket arról, hogy a bűn nem csak rossz, de czélszerűtlen, gyakorlatiatlan, s több tértést fog eszközölni, mint minden szenteskedéssel és ájtatoskodással. Azon pap, ki azzal kezdené működését, hogy a megsértett istent, a pokol gyötrelmeit állítaná a bűnös szeméi elé, eltévesztette volna feladatát, pillanatnyi megindulást s hatást eszközölné, de nyomosat, tartósat, s a később életre hatót soha sem.*)

A vallás — mint Hoyer megjegyzi**) — a javulás leghathatósab emeltyűje, de sok függ kezelésétől, mivel az, ha a szokásokra s külső szertartásokra stb. fektettetik a fősúly, csak a legkárosabb képmutatást fogja eredményezni. A hitet nem lehet erőszakolni, valakibe tölcserrel tölteni; a hit a lélek szabad működése; belsőleg kell azt érteni, hatását, erejét, működését tapasztalni; csak így lesz erős támaszunkká; elválaszthatatlan tulajdonunkká. Mint sok más ember, úgy különösen a fegyenczek igen hajlandók az isteni irgalmasságról, véghetetlen kegyelemről s bocsánatról való tant könnyen elfogadni, hogy erre hivatkozva a lelkiismeret furdálásaitól meneküljenek. Élesen kitűnik ez a fegyenczeknek rokoniakkal való levelezésében, hol mindig a jó istentől várnak segítséget a fogságból, és minden rosztól megszabadítást, habár maguk legkevesebbet sem tesznek, hogy a bűn és véték alól felszabaduljanak. Ezen külsejtségben való bizakodás pedig a javulás legnagyobb ellensége. Sokan vannak, kik jó feltételeket nyilatkoztatnak, s inkább hecsületesek lennének, ha ez fáradságukba és megerőltetésükbe nem kerülne; de hiszen épen e fáradságban s megerőltetésben, a lélek működésében, erélyében lappang az erény csirája; a

*) Szépen mondja Valentini (Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung 1865. 9. füzet.): „Ne akarjon a lelkész Mózes lenni, ki a tiz parancsolat kőtáblái val áll a bálványozó nép előtt, hanem az urnak apostola, ki a vámszedőkkel és bűnösökkel evék egy tálból.“

**) Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung. 1860. 17 sz.: „Die Strafanstalt zu Vechta.“

tehetetlen megadás, a jámbor önelhagyás soha sem istennek, sem embernek hasznosat s tetszöt nem gyümölcsöztek; az élnetetlenek, kik „gyalázat s dics nélkül élnek,“ kik sem jók, sem rosszak nem tudnak lenni, s csak a körülmények bélyegét viselik homlokukon, nem érdemlik, hogy nekik akárki fáradságot szenteljen, hiszen munkája ugyis hasztalan volna. Sokkal háládatosabb egy határozott, tett- és akaratszilárd embert a gonoszság utjáról téríteni; de ez sem a merev dogmatikának, sem a káté könyv nélkül tanulásának soha nem lehet eredménye.

A mondottakból tehát világos, hogy a lelkész működése csak akkor lehet áldásdús, ha minden egyessel külön foglalkozik; át kell neki a fegyencz korábbi s jelen viszonyaira térni, magát hajlamai s hangulatába beletalálni, s tanításait, lelki vigasztalásait ahhoz mérni. Gyárilag kiszabott minta szerint lelkeket javítani nem lehet; az egyéni jellemet csak egyénesítő bánásmód képezheti.

A lelkésznek ezen pásztori működésével karöltve jár a külső isteni szolgálat, a mely a magánrendszerben sok nehézségre adott okot. Bajos volt, tudniillik, ugy elrendezni, hogy alkalmával a fegyenczek rossz hatásu együttléte elkerültessék; ezt régebben ugy igyekeztek elérni, hogy a fegyenczeket a folyosón tartott isteni szolgálat alkalmával zárkájuk félig nyitott ajtajába állítottak; míg sok, a magánrendszer szerint épült, börtön nem is birt templommal, s az isteni tisztelet csak a zárkában való oktatásra szorított. Ujabban a pentonvillei fogház példájára e kérdést Bruchsalban az által fejték meg, hogy a foglyok amphitheatralis alakban emelkedő elkülönzött székekben foglalnak helyet, hol a paptól mindnyájan áttekintethetnek. A foglyok oda és visszavezetése Füesslin tanúsága szerint könnyen és gyorsan történik. Az ilyen „stall“-ok általi elkülönzés ellen sokan szólaltak fel Angol és Skóthonban, (különösen a papság), azt vitatván, hogy az elkülönzés nélküli közös isteni tisztelet jobb hatással van a fegyenczek lelkületére;*) de Bruchsal példája tanúsítja, hogy az isteni tisztelet méltósága s hatása ezáltal semmit sem szenved; sőt a magasztos egyházi ének által emelt szellemi együttlét érzete a testi elkülönzéssel kapcsolatban még növeli az ájtatosságot. Elfogadtatott ezen intézkedés legujabban az aargauai fogházban, s fel lehet mellette hozni, hogy

*) Igy vélekedik Holzendorf is: Irisches Gefängnißsystem. 37. 461.

a magánrendszer következetes kivételéhez szükségkép megkivá-
tatik.

Hazánkban is a börtönjavaslat tárgyalásakor a legnevezete-
sebb kérdéseknek egyike az isten-tisztelet mikénti tartása volt, fő-
leg midőn b. Eötvös J. a főrendek 62 ülésében*) a magánrendszer
elleni beszéde alkalmával felhozta: „hogy a kath. népnek egy igen
nagy része azt hiszi: hogy kötelességének eleget nem tesz, ha az
isteni szolgálatnál phisice jelen nincsen; már pedig ez a magán-
rendszer elveivel ellenkezik.“ A „stall“ ok által meg volna e kér-
dés fejtve; de kövessük az országgyűlési tárgyalások folyamát: Gr.
Apponyi György b. Eötvös ellenében megjegyzé, hogy: „újabb in-
tézetekben részint oly kápolnák építtetnek, hol a magánrendszer
mellett is valamennyien láthatják a papot az oltárnál; egyébiránt
a kamarákat is lehet ugy építeni, hogy nem ugyan mind az 500
rab (ennyire volt számítva egy kerületi börtön) egyszerre, hanem
részenként, t. i. 50—60 ként fogja láthatni az oltárt, s már porta-
tiv oltárok is hoztattak be némely helyeken. De ha mindezek nem
volnának is, itt oly emberek jönnek össze, kikben a vallásosság ér-
zetét előbb ébreszteni kell, erre pedig a magánoktatás szolgál. A
hallgató rendszer szerint felállított börtönökben hol van helye az
összebeszélésnek és összeesküvésnek? a templomban! hol a fem-
szóval tartandó imádság legjobb alkalmul szolgál a rabnak szom-
szédjával beszélhetni; és kérdem: valjon nem nagyobb kár háram-
lik-e a rabra az által, midőn szentségtörést követ el, mintsem ha
ritkábban vehet részt a szertartásban?“

A választmány ellene lévén a templomban elkülönzött székek-
nek, miután nézete szerint igen sok nehézséggel s időtöltéssel járna
a foglyoknak oda és visszavezetése, tervet kért Graefl Károly és
Cassano József építőmesterektől, hogy a magánrendszer feláldozá-
sa nélkül miként lenne eszközölhető, hogy a zárkákban levő rabok
az isteni szolgálatot láthassák? E tervek közül Graefl Károlyét,
mint igen érdekést felhozzuk:**) „készíttessék az egyes szárnyak
hosszasága s szélessége közepén egy 21 hüvelyk magasságu talap-
ra helyezendő egyszerű asztal alakú s szárnyból szárnyba hordható

*) A főrendek 184^{3/4} naplójából.

***) Cassano terve iránt, arithmetikai számításokkal járván, olvasóinkat az
országos választmány jelentésének harmadik része 62 lapjára utaljuk.

oltár. A czellák ajtaiba egy hüvelyk szélességű s legfeljebb 3 hüvelyk magasságu rés nyitandó, s úgy alkalmazandó, hogy a rabok a czellák belsejéből hozzá férhetvén, kiláthassanak. Eme réseken át minden szárnyban 16 czellából közvetlenül lehet látni az isteni szolgálatot, a többiből pedig csak közvetve, t. i. tükör viszsugárzása által; mire nézve a czella ajtók mellett a falba erősítettik egy vas rúd, ennek végére pedig az egy láb magasságu s 8 hüvelyk szélességű tükör, melyből az ajtó résén át a rab minden szent tárgyat és az áldozó papot viszsugárzás által egészen és tisztán látni fogja; ezen vas rudak egyrészt ugy megtörve lehetnének, hogy használaton kívül egészen a falhoz vissza hajthatók, másrészt pedig egyszerű regulatorral felkészítve, azonnal és minden baj nélkül kellő irányba igazíthatók volnának. A réseket a viszonyos megismerés lehetőségének is eltávolítására sodrony fonadékkal lehetne ellátni, mi a réshez közel álló titkörüli látást ugyszólva épen nem nehezíti, ellenben a 3 öl távolságbóli megismerést lehetlenné teszi.

Igen csinos terv; de ennél sokkal egyszerűbb s célszerűbb a már felemlített, Bruchsalban és másutt követett. A templomoknak illetén rendezéssel való mellözéséből lehet magyarázni, hogy oly nagy számu lelkészt kívánt az országgyűlés a börtönöknél alkalmaztatni; így a főrendek a felállítandó minta börtönökben minden 25 rabra egy lelkészt akartak rendszeresíteni, oly módon, hogy az első mint előljáró tekintessék és állandóan a börtönintézet mellett legyen; a többi lelkészek pedig a szerint, mint a rabok száma változik, többen vagy kevesebben ideiglenesen rendeltessenek oda.*) A rendek ellenben elégnek vélték 50 rab után egy lelkészt rendszeresíteni, mert a kik bünt követnek el, még korántsem megromlottak mindég, s így a lelkészi kötelesség nem megy annyira, hogy 50 rabnak egyegy buzgó lelkész eleget ne tehetne. A javasolt előljáró eszméjét sem fogadták el, mert a lelkészek itt oly szűk s egyenlő körben forognak, melyben annak szüksége nem mutatkozik sőt ártana azon központosításnak, mely szerint minden börtönbeli hivatalnoknak közvetlenül a főigazgatótól kell függőben lenni. Ezen vélemény-külömbőség a két ház közt ugy lett kiegyenlítve, hogy a főrendek lemondtak az előljáró eszméjéről, a KK. és RR.

*) Az 1843/4. országgyűlés irásai II. kötete 15 lapján.

pedig megegyeztek, hogy minden 25 ugyanazon valláson levő rab mellé egy lelkész rendeltessék.

A jelenlegi állapotot tekintve, elmondhatjuk, hogy a hány börtönünk van, annyiféleképp vannak bennök az e kérdésre vonatkozó viszonyok rendezve; az isteni szolgálatban hol többször, hol kevesebbszer vesznek részt a fegyenczek; a lelki oktatás azonban mindentűtt csak egész általánosságban történik; kivéve Mária-Nostrát, melyet e tekintetben különös dicsérettel kell kiemelnünk; különben pedig minden fogházban, bármennyi ugyanazon vallásu fegyencz legyen is, minden felekezetre csak egy lelkész van rendszerezítve, a ki gyakran nem csak hogy nem a fogházban lakik, de még ugyanazon városban sem. Lássunk példákat:

Munkáeson a római katolikus vallásu fegyenczek napoként, a görög katolikus és nem egyesült fegyenczek, miután különben is sok ünnepük van, hetenként egyszer, és minden vasár- és ünnepnap délelőttjén és délutánján, a helvét hitvallásu fegyenczek*) minden héten egyszer és minden vasár- és ünnepnap, az ágostai hitvallásu**) fegyenczek azonkívül, hogy a helvét vallásu isteni tiszteleten is jelen vannak, saját lelkészük által havonként egyszer részesítetnek isteni tiszteletben és tanításban. Az izraelitákról***) csak annyit mondhatni, hogy megtartják ünnepeiket.

Vác ott, az isteni tisztelet és a vallásbeli oktatás a római katolikus fegyházi lelkész által (nem lakik benn) mindennap, a g. e. lelkész és reform. hitszónok által pedig hetenként kétszer végeztetik. Ezenkívül minden vasár- és ünnepnapon minden hitfelekezetűek a rendes isteni szolgálatban részt vesznek.

Lipótvárott minden vasár- és ünnepnap részesülnek a fegyenczek a vallás vigaszaiban a bennlakó r. katolikus és g. n. e. lelkészek által; de sajnálandó, hogy a kormány az utóbbi időben csak az egyik r. katl. lelkészi állomást töltötte be, noha egy ember erre elégtelen, miután a fegyenczek naponkinti létszáma közel 800 felé jár.

Illván a r. katolikusokra legtöbb gond fordítatik, a kiknek száma az 1865 év végén bennlevő 573 fegyencz közül 323-at tett, s kiknek a vasár- és ünnepnapokon kívül még minden szom-

*) 1856-tól 1865-ig 3047 fegyencz közt 194.

**) Ugyanezen időben 15.

***) Szintezen időben 36an voltak.

baton reggel is tartatik isteni tisztelet. 250-et tesz a nem katolikuskoknak azaz az összes más felekezetűeknek száma, s mégis ezek sátoros ünnepeiken kívül az egész éven át csak hatszor részesülnek lelki vigaszban.

Hasonló általánosságban kezeltetik ez ügy Erdélyben, így :

Nagy Enyeden*) az ujonnan épült országos nőfogházban három igen csinos kápolna van ugyan, egy a róm. katolikus-, egy az ágostai s helvét felekezetű, s egy a görög egyesült és nem egyesült vallásu fegyenczek számára, de isteni tiszteletet s ennek végzetével tanítást a városban lakó, s évenként hatvan o. é. frtot húzó külön vallásfelekezetű lelkészek csak minden másod vasárnap tartanak.

A szamosújvári fogházban, hol minden felekezetből tekintélyes számmal vannak fegyenczek,**) az intézeti utasításban az foglaltatik ugyan, hogy : „isteni szolgálat naponként délelőtt és délután is tartassék; negyed évenként pedig rendes gyónás és áldozás történjék, de kényszer nélkül; szabadságában áll a lelkésznek a fegyenczek közül egyesnek is magányosan tanítást adni, de kötelességévé tétetik, a fegyencz elboacsáttatása közeledvén, gyakrabban vele foglalkozni, neki tanácsokat s oktatást adni, hogy miként kerülje ki a visszaesést, s miként igyekezze a világban ezentúl becsületesen élve, kenyerét megkeresni;“ — mindezen szép intézkedés azonban csak papiron van, mert magányos tanításban a rabok, ha nem mondhatni is hogy soha, de igen ritkán részesülnek; isteni tisztelet s tanítás ugyan a katolikusoknak s görög hitűeknek minden vásár és ünnepnap tartatik, a reformátusoknak azonban csak minden másod vasárnap, az unitáriusoknak és ágostaiaknak végre csak minden negyed-évben egyszer, s ekkor is Kolozsvárról kell a papot hozatni.

Ezen példák bizonyítják, hogy hazánk fogházaiban, tekintve azt, hogy másutt hogy van, s hogy miként kellene lennie, majd semmi gond sem fordítatik a vallási momen-

*) Az intézeti igazgató ur szíves kimutatása szerint: 1864. Decz. 31-én volt a fogházban 70 nőfogoly, ezek közül 29. r. kath. 17 gör. kath. 11 gör. n. egyesült; 7 ágostai; 4 helvét, s 2 unitárius felekezetű.

**) Molnár Ferencz várnagy által a kormányszék meghagyásából készített kimutatás szerint: 1864 Deczember 28-án volt 619 fegyencz, ezek közül: 104 róm. kath.; 177 gör. egyesült; 187 gör. n. egyes.; 95 helvét; 28 lutheránus; 22 unitárius; 6 izraelita.

tumra, s hogy a tényleges állapot épen ellenkezője annak, a mit e kérdésről e fejezet folyamán mondtunk.*)

A tanító és lelkész javító működését kiegészíti a fogházi könyvtár. Meg levén vetve az alap, helyes gondolkodásra indítva az elme, az eszméláncolat önmagától is tovább fűződik a kívánatos irányban. A fegyenezet lassankint önállóságra kell szoktatni; kezdetben maga is alig veszi észre, hogy gondolatjai többé nem kívülről csepegtetnek be, hogy szorgalma saját lelkének ösztönzése folytán gyarapodik; utóbb, midőn elméje tisztul, s eszméi kiforrtak, öntudatosan hozzá lát szelleme kiműveléséhez, és könyvei segélyével saját maga fejezi be, a mit másoknak kelle elkezdeni.

✓ Kimerítően és szépen értekezik Füesslin „Die Einzelhaft“ című többször idézett munkájában**) a börtönkönyvtárak szükségéről és hasznáról; így a többek közt mondja: „A könyveknek az iskolai tanításnak folytatását kell képezni, ezeknek kell a magányban a társaságot, az emberekkel együttlételet helyettesíteni, a lelket az unalomtól s káros következéseitől, az elbutulástól s egyoldalúságtól megmenteni, tova képezni, s a kedélyt felvidítani. A börtönkönyvtár tehát különféle, ugymint: vallásos, oktató és mulattató tartalmu könyvekből álljon, de a csakis mulattatók, mint a büntetés céljával meg nem egyezők, határozottan kizárandók.***) Szükséges továbbá a könyvtárt a különböző vallás-felekezetűeknek szóló könyvek szerint elkülöníteni, s a katolikus számára irottat protes-

*) A magyar javaslat a fogházi lelkészekről következőleg intézkedik:

(261 §.) Hivatalos állásukra nézve a főigazgatótól s helyettesétől függenek; hivatalos foglalkozásaikban délelőtt és délután naponkint 6 órát tartoznak tölteni, azokra nézve, kik közülök a végre a napnak még több órát is önként fordítandják, abbéli buzgólkodásuk őket kitiűntetve ajánló érdemnek fog tekintetni. (263 §.) Az elmaradandó általános hit-szónoklatok a rabok külön kamrácskáiban tartandó s az illető rab büntettséghez és hajlamához mérséklendő magános vallás-oktatás által pótoltassanak. (265 §.) A beteg rabokat látogassák meg, s őket a vallás vigasztalásaiban és szertartásaiban részeltessék. (267 §.) Az oktatásban a rab által elkövetett bűn nemére s annak súlya mivoltára a lelkészeknek figyelemmel kell lenni. (269 §.) Kötelességük teljesítéséről, sikeréről, ugyszinte a rabok erkölcsi javulásának jeleiről naplót tartoznak vinni, s ezt hónaponkint a fő igazgatónak beadni.

**) Die Einzelhaft. 97 l.

***) Die Einzelhaft. 97 l. Bruchsalban a börtönkönyvtár 3750 kötetből áll, az intézeti hivatalnokok számára fennálló könyvtár pedig nagyobbára a börtönügyre vonatkozó 171 munkából. Blätter für Gefängnisskunde. 1867. VI. füzet. 28 l.

tánsnak, s viszont, nem adni, részint a felekezeti egyenlőség s béke kedvéért, részint pedig azért, hogy ez által az illető lelkészek működése netalán ellenhatást ne tapasztaljon.“

Övakodni kell azonban, nehogy a könyvek kizárólagosan ajtatos színezetűek, s a vakbuzgó ábrándozást előmozdítók legyenek, s még a szentírás sem a büntetés minden szakában adandó a fegyencz kezébe. Az első amerikai magánbörtönökben a zárka butorzatához tartozott, de tulságos olvasása igen rossz következménnyel bírt; s újabbán is Bruchsalban három fegyencz örült meg a „titkos jelenések“ (apocalypsis) könyvének olvasása következtében. A közös rendszerű börtönökben arra is még igen nagy ügyelettel kell lenni, hogy a fegyenczek könyveiket ki ne cseréljék, a mi oktalan és ellenséges szellemű vitákra szolgáltathat alkalmat. A magánrendszernél tapintatos lelkész és tanító úgy használhatják az olvasást, mint az orvos a gyógyszert.*) A rest olvasókat mulattató tartalmu könyvekkel buzdíthatják; a könyvfalókat pedig az olvasottak feletti kérdések által, s az által, hogy újabbat nem adnak kezükbe, ugyanegynek megemésztésére szoríthatják. Általában itt is az egyénesítésre legfőbb gond fordítandó; kiismervén a tanító a fegyencz jellemét s lelki tulajdonait, annak megfelelő könyvet adjon kezébe, mert az igazság különféle utakon hathat a szívbe; némelyeknél elzárkozik a lélek a történeti tények következtetései előtt, de tárva van a természet fenségének, a mely teremtőjéhez emeli; más az okosság szavának enged, és semmit sem ad arra, a mi a képzelődő tehetségre hat;**) mindenkivel máskép kell bánni, mindenkít máskép mívelni s javítani. Szép képét rajzolja az ily működés eredményének Gorove István hazánkfia, a linezi fogházban tett látogatásáról így írván az Athenaeumban:***) „Elöttem lebeg most is egy aggastyánnak képe, midőn felállva előttünk, lábainak egyikét a rokkakereken, s kezének jobbájában a fonalat tartá, homlokára belső elkomorodás fellege ült, — — büntette nagy volt, a bűnök közül egyike a legnagyobbaknak. Fonószerékén három könyv fekvék, egyik imádságos könyv, másik egy erkölcsi munka foghá-

*) P ü e s s l i n : Die Einzelhaft. 101 l.

***) G r e l l e t - W a m m y : id. munka. 209 l.

****) Athenaeum. 1839. I. félév. 44. sz.

zak számára írva, „Rückkehr zu Gott“ ezimmel, a harmadik világtörténet.“

A büntető s börtönjavaslatunkat kidolgozó választmány tekintettel volt a könyvtárra, a költségvetésben 200 pengő forintot számitván minden kerületi börtönnél könyvek beszerzésére; a 270 §. a könyvtár feletti gondviselést s felügyelést a főigazgató által a végre kinevezendő egyik lelkészre bizza, a többinek szabadságában, illetőleg kötelességében állván, egy vagy más hasznos könyv megszerzésének szüksége iránt a főigazgatónak véleményező jelentést tenni. Kötelességévé teszi továbbá a javaslat a lelkészeknek, a könyvtárban találtató könyveket köteles olvasás végett az olvasni tudó rabok közt kiosztani, s látogatásaik alkalmával őket az iránt megkérdezni, hogy mit és mennyit olvastak, s az olvasottakból elméjükben mit tartottak és tanultak meg. /

A könyvtárakra nézve, a mint egy nem rég megjelent munkából értesülünk*) hazánkban Pestmegye ment előre a jó példával, s egy börtönkönyvtárt létesített, melynek megalapításához a szent István társulat 100 darab könyvvel, a megye akkori tiszti ügyésze, az ügybuzgó Réső Ensel Sándor pedig 50 kötetvel járult. Munkácson is mintegy 1000 kötetből álló könyvtár áll a rabok használatára. A többi magyarországi fogházak könyvtárai csak imádságos, vallási s énekes könyveket tartalmaznak, az erdélyiek pedig semmit sem. Vajha Pestmegye példája e tekintetben több helyütt utánoztatnék !**)

A fegyenez javítási eszközeihez számíthatók a j u t a l m a k , melyek indokot gerjesztenek benne a jóra; mert „várhoz hasonlítható az emberi szív, a melyből a jónak önmagáért való szeretetét hatalmas bitorló, az önzés, kiszorítá. Ezen usurpator korlátlanul uralkodik; azon reményben ad csak, hogy százszorosan kapjon vissza: félelemből enged csak, mert retteg, hogy még többet vesz, egyedül félelem s remény által hathatunk rá.“***) Sokan kikeltek a jutalmak ellen,**) így Wichern, azt mondván, hogy a jót a jó

*) Rezső Ensel Sándor: A külhoni fogházak börtönrendszereiről. Pest. 1865.

***) Erdemes olvasni e kérdésnél az „Allg. Strafrechtzeitung. 1860. 51, számában: „Die Gefängnisbibliotheken“ című értekezést Kühne igazgatótól egy utóíráttal Holtzendorftól.

****) Grellet-Wammy: id. munka. 132 l.

**) Suringar, David.

kedvéért kell tenni, s hogy a fogoly, ha a házi szabályoknak aláveti magát, nem tesz egyebet, mint kötelességét teljesíteni, ezért pedig nem érdemel jutalmat. De míg az emberben emberi szív és érzelmek lakoznak, ezen önzéstelen tiszta érzetet a legtöbbször hiában keressük, s ha a büntetéstől való félcsmet felhasználjuk, a kebelben miért ne engednénk helyet a reménynek! Továbbá, különbség van azon fegyencz közt, ki azzal megelégszik, hogy nem vét a házi rend ellen, s a közt, a ki javulásának élénk jelét adja, szorgalma fejt ki, és multját feledtetni igyekszik. S végre, könnyebbé tesszük-e az által a javulást, ha utján mennél több tövist termelünk; s az oktalant, a ki a becsületesség benső értékét még fel nem fogja, erkölcstelemné tesszük-e, ha külső kedvezményekkel arra bírjuk, a mit utóbb önként fog eszelekedni? Pedig azt is számba kell venni, hogy e jutalmak inkább nemlogescsek, mint igenlegescsek, a börtön sanyarainak enyhítésében állván, s hogy általok a javulás mérvéhez képest némi fokozatot lehet a magánfogságba is hozni; tehát a börtönökben nem csak igazoltak, hanem a büntetés céljának elérhetésére hasznosak,*) s gyakran ugyis magokban oly esekélyek, de a fegyenczre nézve mégis nagyok, hogy megtagadásuk nem is volna indokolható. Így pld. Mittermaier a lüttichi fogházban tett látogatásakor azt tapasztalta, hogy a virágápolási engedelem, melyet az igazgató oktatásai által is gyámolít, igen jótékonyan hat a fegyenczre. A jutalmak általában következőleg osztályozhatók**): 1. érzékiek, közvetlenül élvezetre szolgálók, pld. jobb ételek, italok; 2. a nemesebb érzületre hatók, pld. a zárkák kicsinosíthatásának, festésének engedélye; 3. pénz-jutalmak; 4. a többiek feletti kitüntetés által a becsület-érzetet ébresztők.

Az 1.) szám alattiak felett mindenki pálczát tör, mert csak az érzékiségre hatván, mulékonyak, és nemtelen indokból akarnak jó viseletre vezetni; s mert a tapasztalás azt mutatja, hogy a legrosszabb s legveszélyesebb gonosztevők a börtönben többnyire legszófogadóbbak, kivált ha az ellenszegülés lehetetlenségét átlátják,

*) Holtzendorf szerint: (Strafr. Zeitung. 1861. 328 hasáb.) a jutalmak és fenytékek rendszere, a büntetések végrehajtásának stadiumában oly nagy jelentőségű, miszerint méltán mondhatni, hogy a többi intézkedések összeredménye ettől függ.

**) Mittermaier felosztása szerint.

s a meghunyaszkodás közel hasznait tapasztalják.*) S épen ezen legkétségesebb természetű neme a jutalmaknak divik leginkább börtönökben, hol a fegyenczek jutalom gyanánt keresménytik egy bizonyos hányadával a délutáni órákban a börtön udvarára begyűlő kofa asszonyoktól peesenyét, húst, gyümölcsöt, fehér kenyeret sat. vehetnek.**)

Ezt minél előbb megszüntetni igen kívánatos volna, de nem előbb, mintsem hogy a börtönökben kiszolgáltatót eledel táplálóból lesz.***)

Ezen utolsó állításunk megegyezésére némelyek felhozhatnák, hogy a mostani tartás mellett is kedvező egészségi állapotot mutatnak fel börtönökben; de ez épen mellettiünk bizonyít; mert szüntettének meg csak egyszerre az említett kedvezmény, s nemsokára más eredményeket tapasztalnánk; ijesztő módon szaporodnék a betegek s a halálazások száma. Igaz, hogy a fegyenczeknek élelem tekintetében is érezni kell, hogy büntetést szenvednek, s tulságosan bő eledelben nem szabad részesülniök; de oly tartást tőlök megtagadni nem lehet, melynél csekélyebb életüket, erejüket, egészségüket kockáztatná.†)

Ha ellenben ennyi nekik megadatik, minden egyéb eledel szerzése jogosan s észszerűen tiltathatik. A torkosság oly aljas ösztön, hogy elnyomása a javulás érdekében is észszerű,‡) s még hathatósabban szól a keresmény egy részének is fölösleges pillanatnyi élvezetek megszerzésére való fordításának engedélye ellen az, hogy ily engedély a takarékosági szellemet esökkenti.

A pénzjutalmak ellenben minden gyakorlati börtönész által mint a munkaösztön s jó visélet hatalmas rugói melegen ajánl-

*) b. E ö t v ö s é s L u k á c s : Fogházjavítás. 233 l.

**) Másutt visszaélések meggátálása tekintetéből, úgy van rendezve, hogy nem az udvaron idegenektől, de magától a börtönfelügyelőségtől vehetnek élelmi szreket.

***)) Mig például Bruchsalban a fegyenczek minden másodnap 4 lat húst, itt hetenként csak kétszer kapnak.

†) Z u g s c h w e r d t : id. munkája 21. lapján szépen értekezik e kérdésről.

‡)) Más hasonnemű jutalom a dohányzási engedély, mely főleg nálunk, hol a nép pipájához annyira hozzá szokott, hogy az szinte szükségleteihez tartozik, a szabadban való séták alkalmával talán megengedhető volna, ámbár a javaslati viták alkalmával ellene nyilatkoztak; a lipótvári fogházban ezen engedély megadatik. Némely helyütt vásár- és ünnepnapokon a jóviséletű rabok bort vehetnek, a mit szintén nem lehet javasolni; a szeszes italok nem börtönbe valók.

tatnak, azon megszorítással, hogy az összeg a kiszabadulás idejére lassanként tőkésítették, s a fegyencz szabad rendelkezése alá csak egy része adassék az igazgató felvigyázata mellett.*) Igy míg egy részről alkalom nyújtatnék a fegyencznek jó indulatát tanusítani, hozzátartozói sorsán könnyíteni, s magának esetlegesen némi (nem érzéki) kényelmet szerezni, másrészt kiszabadulására egy kis összeg takarították meg, mely jövőjének biztosítékánl szolgál, annyiban, a mennyiben a nyomortól s éhségtől megóvjá, míg foglalkozást nem talál.**)

A mi a személyes kintintésekben álló jutalmakat illeti, ezekkel csak igen nagy elővigyázat mellett szabad élni. Veszedélyesek, mert a többi fegyenczek közt könnyen irigységet, ellenségeskedést kelthetnek; a magánrendszerü fogházban nem is alkalmazhatók. Mindazonáltal, ha pusztán szellemiek, s a fegyenczhez viselt bizalom jelei, erkölcsös hatásuk üdvös lehet, csakhogy nagyon ügyelni kell arra, nehogy a javulás jelei csalókák legyenek, vagy tettetésből származzanak. Annyira nem szabad soha terjedniök, hogy más fegyenczek állására kihassanak, s ha az iránt támasztatik kérdés: vajjon valaha ezélszerű-e foglyokat a társaik felett való felvigyázattal felruházni, erre, a mint már az ötödik fejezetben megérintettük, határozott nemmel kell felelnünk. Az ily intézkedés ellen már felhordott okok támogatására itt még megjegyezzük, hogy az ilyen felvigyázó fegyencznek helyzete végtelen bajos; mert ha a rend ellen vétő társait feladja, bosszujukra biztosan számíthat, ha pedig őket fel nem adja, — s a rabok közt ki-fejlődő pajtáskodás és a becsületről való fogalmak következtében ez a rendes eset, — tág kapu nyílik az elerkölestelenedésnek. Hazai börtöneinkben, kivéve Lipótvárott, szokásban van, hogy az igazgató

*) A portugalli javaslat 130 §. szerint ezen részről a fegyencz családja gyámolítására, ájtatos művekre, s a károsított kárpótlására szabadon rendelkezhetik.

**) A fegyenczosztalókról a bruchsalii szabályok következő módon rendelkeznek:

1) A fegyencz szorgalmi munkája után nyert keres ményének feléről csak az igazgató beleegyezésével, ezentul csak a felügyelő tanács jóváhagyása folytán rendelkezhetik.

2) A szorgalmi munka utáni jutalom a fegyencznek főleg azért adatik, hogy ki szabadulta után állapotán segíthessen.

3) Ezért halálesetre arról nem rendelkezhetik. Blätter für Gefängnisskunde. 1867 II. k. 6. f.

a rend és tisztaság fenntartására minden teremben a javultaknak látszó fegyenczek közül „biró“ (a német tartományokban — „Stubenvater“) elnevezéssel egyet a többiek fölé kirendel, s őt a netaláni zavarokról vagy veszekedésekről felelőssé teszi. Erről azonban, hogy mások tanuságát ne idézzük, egy hazai börtönigazgató úgy nyilatkozott nekünk, hogy ezélszerü ugyan ez intézkedés anynyiban, a mennyiben a mit mások rendetlenitnek, a büntetés félelme miatt a „biró“ maga rakja rendbe, de ha verekedések vagy veszekedések fordulnak elő, az igazgató hiába kérdezi a rendetlenkedők neveit, mert a boszútól való féltében a „biró“ ezt igen ritkán, vagy soha nem mondja meg; később testi büntetést szenvedni, mint a divó felfogás szerint kémné, árulóvá lenni; azért is ezélszerütlen ezen intézkedés, mert ilyen esetekben a büntetés nem az arra méltót, hanem az ártatlant éri. Bécsben történt a mult év folytán, hogy az országos törvényszék fogházában egy Wittek nevü 16 éves fegyencz egy vita következtében a Stubenvater-t le akarta szurni,*) a mi megakadályoztatott ugyan, de nyilván bizonyítja ezen intézkedés ezélszerütlenségét**), annyival is inkább, mintán az így előléptetett fegyencz tulajdonkép megszűnnék fegyencz lenni. Általában tehát a jutalmakról azt ítélhetjük, hogy ezélszerüek valahányszor a fegyencz tettejét fokozzák, nemesebb érzelmeit támogatják, önbizalmára s lelki nyugodtságára szolgálnak, munkáságra buzdítják; ha ellenben csupán kényelmét növelik, s helyzetét anyagilag kellemesebbé teszik, ha oly érzelmeket költenek fel keblében, a melyek javulásának útját állják, vagy a többi fegyenczek iránti igazságtalansággá fajulhatnak, mellözendők.

Igen jótékonyan hatnak végre a fegyenczekre a látogatások, a melyeket tekintve meg kell azonban külömböztetnünk az intézeti hivatalnokok-, vagy börtönegyleti tagokéit, és a rokonok vagy barátok látogatásait. Az elsők lényeges kiegészítő részét képezik a magánrendszernek mint a javítás kiváló eszközei; az utóbbiakra a fegyencz igényt nem tarthat; rendszerint azonban megengedendők, ha csak valamely külömbös körülmény miatt veszélyeseknek nem látszanának,

*) Lásd a végtárgyalást a P r e s s e Julius 22 számában. 1865.

**) E l v e r s a külömben érdemteljes leuchtenburgi igazgató ajánlja e rendszert az Allg. Strafrechtszeitung 1860. 46 számában.

mert azáltal, hogy a nem szünő részvétnek s baráti érzetnek jeleit képezik, a fegyencz lelkületére jótékony hatással vannak, s a jobb érzelmiéket megmentik a kétségbeeséstől, melyre őket azon gondolat utalná, hogy ezentul nemcsak övéiktől, de barátaiktól s mind azoktól megvetettetnek, kik előttök kedvesek voltak. A börtönlátogatással azonban igen sok visszaélés történik. Különösen a közös rendszerű börtönöknél gyakori eset, hogy csupa udvariasságból minden jól öltözött embernek az intézet szemügyre vétele megengedtetik. A nyilvánosság becsét senki sem méltányolja inkább, mint mi, de azt hisszük, hogy csupán a kíváncsiság kielégítésére törekvőknek a szerencsétlen bűnösöket bámészkodási tárgyul átengedni kegyetlenség, mely gyakran súlyos erkölcsi szenvedésnek teszi ki a fegyenczeket, kik kénytelenek a sokszor félszeg megjegyzéseket hallgatni, s kikben ezáltal csak a szégyen- s becsületérzés elfojtása eredményeztetik. A magánrendszernél már az intézet természeténél fogva sokkal nagyobb korlátozásoknak vannak a látogatások alávetve, rendszerint valamely hatóságtól vagy az igazgatótól nyert belépti jegygyel engedtetvén csak meg, azonban itt is arra kell ügyelni az igazgatónak, hogy a fogoly akarata ellen ne erőszakoltassék reá látogatás, mert ez különben a bírói ítéleten túl terjedő büntetés volna reá nézve.*) Mikor a látogatásnak komoly czélja van, akár tudományos akár a fegyenczek közvetlen hasznára szolgáló, nem lehet ellene kifogást tenni, de a fölösleges, mint mindenben, itt is kártékony.'

Az ausztriai büntető törvény a börtön fokozatához képest intézkedik a látogatásokról. Az első fokú börtönre ítélt rabnak a törvény értelmében (15 §) senkivel sem engedtetik meg az összejövetel a börtöntartó jelenléte nélkül, sem az utóbbi által nem értett nyelven való beszélgetés. A második fokú börtönre ítélt (16 §.) rabnak oly emberekkel való beszélgetés, kik közvetlenül őrizetéhez nem tartoznak, csak igen különös és fontos esetekben engedtetik meg. Enyhített czáltal az ausztriai törvényhozás az 1803-ki törvény szigorán, mely szabályként a látogatásokat tiltá. De az igazság

*) Az 1833¹. országgyűlés 17 ülésében Torontálmegye követe Karácsonyi László így nyilatkozott: „Nem tartom czélirányosnak hogy a bűneikért szenvedő embertársainkat belépti jegyek mellett akárki is megnézhesse, mint vad állatokat a menageriában, mert ez a bírói ítéleten túl terjedő büntetés volna.

szempontjából is szükséges volt ez emberiesebb intézkedés mert, a mint Hye megjegyzi ;*) „ha az igazság azt kívánja, hogy a bűnös büntelen rokonaira, a mennyire csak lehet, a büntetésnek még természetes következményei se terjedjenek ki, valóban alig igazolható, hogy a szerencsétlen atyától, jajgató anyától, hálás gyermektől, szerető férjtől azon vigasztalás megtagadtassék, miszerint ő kedves rokonától ki mint súlyos börtönre ítélt rab, példának okáért súlyos betegségben, vagy a halálhoz közel van, végbucst vehessen, csupán azért, mivel annak, mint súlyos börtönbüntetésre ítéltnek, senkivel sem szabad beszélnie.“ Már magában is igen fonák intézkedés volt az, a rabot erkölesileg megromlott gonoszok társaságába helyezni, kiktől csak rosztat tanulhat, s ezen felül még olyanoktól elzárni, kik reá javítólag hatnak.

A magánrendszernél a látogatások vagy a zárkában történnek, vagy ezen ezélra külön látogató terem rendeztetnek be. Bruchsalban a látogató terem két rács által három osztályra van elkülönítve, közbül áll a felügyelő hivatalnok, tőle egyfelől a fegyencz, más felől a látogató. Moabitban (Berlin mellett) a fegyencz látogatóit egy ör felügyelete mellett közönséges székekkel butorzott teremben fogadja, hol az elhelyezett virágok ugy az egyik mint a másik fél kedélyére enyhítőleg, vidítólag hatnak.

A látogatásokkal rokon intézkedés a fegyenczeknek a levelezésre adott engedély. Természetesen a levelezésnek azon határok közt kell maradni, melyek közt a biztossággal megfér, s csak az igazgató kezein át folytattathatik. Különbén ha a rab családjával, becsületes barátokkal közlekedni kíván, ez örvendetes jelnek veendő, mint az önálló gondolkozás, az eszmék és érzelmek közlése szükségének tanúsága, s mint ígérete annak, hogy a fegyencz jó föltételei szívében gyökeret vertek, s ő lelkiismeretével és sorsával kibékül.

*) Id. munka. 295 l.

VIII. Fejezet.

Fogházi munka.

Meddő s termékeny, kényszer- és szabadmunka. Fegyencosztalék. Földmunka. Iparnemek. A fogházi munka bérbeadása. A munka a magyar fogházakban.

Az engedelmeskedés, a tanulás által a fegyencnek szenvedőleges és szemlélődő tehetségei neveltetnek; munkájával kilép a tett mezejére, azon térre, melyen jövődöben is tova kell haladnia, melyen meg kell maradnia szabadságában úgy, mint a fogházban. A belső lelki élet egyszerű, s bizonyos pontig a külviszonyoktól független; a cselekvés ellenben az anyagi körülményekre hat, s általok viszont korlátoltatik. Míg amannak felállított eszménye tehát kevés módosítással kivihető, míg a fegyelenél csak lehetőségét s a fogolyra való hatását, az elméleti képzésnél csak az idő s az egyéni felfogás szabta korlátokat kell kiszámítani, addig a fogházi munkánál figyelembe kell venni mindazon, részben igen szövevényes, viszonyokat is, melyeket a cselekvés a tények országában majd megérint s megváltoztat, majd ezenfelül még létrehoz. A fegyenczek munkája a fogházban teljesítettik ugyan, de eredményeit mégis falain kívül gyümölesözteti, a hol egyrészt az állam közvetlen érdekeivel, más oldalon a szabad munkásokéival találkozik, s ezek által könnyen elhomályosittatik. Nehezebb tehát itt a feltételeket meghatározni, melyeknek megtartásával céljának leginkább megfelel, s a kört kijelölni, melynek szélein túl nem csapván, a javított fogház keretébe legjobban beleillik.

A munka önmagában nem rossz, sőt a testi és lelki tehetségeket fejlesztvén s kielégítvén, minden anyagi és szellemi jónak kútforrása, s az önfenntartásra is okvetlenül szükséges. De a túlerőltető, a szakadatlanul fárasztó s egyhangu munka viszont kín, mely az embernek ruganyosságát már nem növeli, hanem megtöri; s súlyos büntetés, mely csaknem testinek mondható. A dolgozásra ismét, mint a megélés és haladás egyedüli eszközére, mindenkinek joga, de erkölcsi kötelezettsége is van; s a fogházban, hol a fegyencz szabadságától azért fosztatott meg, hogy rosszat ne tehessen, s a jóra bírassék, ész-ellenes volna őt épen jóra vezető jogának gyakorlásában, szoros kötelességének teljesítésében gátolni; sőt inkább buzdítani kell erre, hogy megszokja, s végre nélkülözhetlenné találja; s ha oly nemében nem járatos, melylyel élelmét biztosíthatná, valamely kézművességre kell oktatni, melylyel keresetet alapíthasson magának. De másrészt a rabtartás az államnak költségeket okoz, s ezeknek megtérítése annál fontosabb, mert különben a becsületes polgárok zsebéből kell fedeztetniök; ennek folytán a fegyencz nem magáért, de a közönségért dolgozik, s a munkára nem csak ösztönözni, hanem kényszeríteni is lehet, még pedig úgy, hogy az államra mentől több haszon háromoljék utána. Ezáltal az állam versenyre száll a szabad munkásokkal, s őket könnyen elnyomhatná, mert sokkal nagyobb tartaléktőkével rendelkezhetik, és sokkal kisebb haszonnal beéri, miután a termelés főtényezője, a munka, neki alig kerül valamibe. De ezzel ismét csak saját érdekeit sértené, egy kézzel megsemmisítve azt, a mit a másikkal teremtett, sőt annál még többet is, egy egész osztályt ingatván meg; vigyázni kell tehát, nehogy a fegyenczek munkájával a szabadokét értéktelenítse.

Íme a főszempontok, melyekből a fegyházi munka tekintethetik, s a melyekből feltűnő látszólagos ellentétek a kérdést oly bonyolulttá teszik. Négy elem szolgál nekik alapul: a javításé, az elrettentésé, a büntetés olcsóságáé, s a szabad munka álladalmi védelméé; s ezen elemek különféle csoportosítása szerint különféleképen rendezhető a fogházi dolgozás. Az elrettentés és a szabad munkásoknak vélt érdekei azt kívánák, hogy meddően s blüntetésként alkalmaztassék, a nélkül, hogy jövedelem származnék belőle; az olcsóság tekintetében gyárszerű kezelése sok előnnyel kecsegtet; a javítás végre egyéniesítettnek, és mennél szabadabbnak

igényli, s nem csak anyagi, erkölesi részéről is felfogja és termékenyíti.

Meddő munka csak kényszerű s elrettentő lehet, és soha nem önkénytes, sem nem javító. Midőn a fegyencz tudja, hogy dolgozásának eredménye nincs, hogy csak arra van szánva, hogy inai fáradsztassanak, s hogy izzadsága folyjék, természetesen elkövet mindent, hogy magát kimélje, s kibujjék oly feladat alól, melyet úgy is csak önnön kárára teljesítene, a nélkül, hogy ezzel másoknak használjon. A czéltalan kényszernek bármily kijátszását erkölcsileg is jogosultnak tartja;*) s midőn egy tekintetben gépnél is lejjebb alacsonyítatik, hihető-e, hogy másban emelkedni fog? Szükségtelen kinzást látván dolgoztatásában, ellenséges érzülete a társadalom ellen még növekedni és csökönösödni fog, mint szeszélyes zsarnok ellen, a ki vele erejét ok nélkül pazaroltatja el. S így későbbi életére nem hogy a munka iránt hajlama keletkeznék, de inkább ellenszenve fejlődik; s szabadulta után is visszaemlékezve, az ész-ellenesség s hiába való szenvedés gondolatjait fogja vele összekötni,**) melyek javulására és becsületes öfenntartási elhatározására mily befolyással lesznek, bizton megjövendőlhethni.

A meddő munka továbbá természetesen pusztán csak anyagi, s a figyelmet lekötni soha sem képes. Már pedig minden egyedül anyagi munka rövid idő mulva szokás dolgává válik, mely az elmét legkevésbé sem foglalkodtatja. S így a tapmalom által, mert meddő munkára eddig ez szolgált, még az sem éretik el, hogy a fegyencz a mult feletti töprenkedéstől elvonassék,***) és önálló gondolkozásra serkentessék a jövőről; ellenkezőleg elbutíttatik és elfásul.4*) S így a dolgozás iránt gyűlöletet gerjesztvén a fegyenczben, s lealázónak tüntetvén fel, a mit vele meg kellene kedveltetnie, a meddő munka minden egyes hatásában a javításnak kedvetlen; azonkívül költséges,5*) s a jövőre sem nyújt a társadalom-

*) Hill: id. munka. 109—201 l.

**) Ugyanott: 203 l.

***) Recueil de Documens Relatifs a la Prison pénitentiaire de Genève. Dumont jelentése. 118 l.

4*) Hill: id. munka. 194 l.

5*) Egy tapmalom felállítására 400 személyre ezer kétszáz font sterlingnél (12.000 ftnál) többre került: Dumont jelentése az id. gyűjtemény. 119 l. A tapmalom védelmét lásd Juliustól Beaumonts Toqueville id. munka. 370 l.,

nak semmi biztosítékot arról, miszerint a fegyencz képes lesz magának becsületes élelemforrást nyitni, minthogy mellette vagy éppen oly ügyetlen marad, mint előbb volt, vagy még el is veszti a hosszú félbenszakasztás folytán azon képességeket, melyeket gyakorlat által nagy nehezen szerzett. A meddő munka tehát a testi fenyték minden hátrányait a fogság minden árnyoldalával, költségeségével egyesíti, s a középkor föltétlen elrettentési elméletét az újkor nehézkes, szövevényes, drága eljárási gépezetével valósítja. A börtönjavítás szellemével ellenkezőbb büntetés nem is képzelhető.

De hát a rémkép, a melytől megijedve, a meddő munka paizsa alá lehetett csak menekülni, valóban a létező viszonyok tükré, avagy testetlen árnyék, melyben veszélyt csak a képzelt érdekek eltorzító szemüvegén keresztül fedezhetni fel? s vajjon a szabad munkások valóban tönkre jutnak, ha a fegyenczek foglalatosságára hasznot hajt? A pennsylvániai és newyorki munkások ezt hitték, s még azért is folyamodtak, hogy az állam a fegyenczekkel ne csak ne dolgoztasson, hanem ne is taníttassa őket, nehogy kiszabadulva, a kézművesek számát szaporítsák, s versenyzésük által jóllétüket aláássák.*) De e szerint akkor is el kellene tiltani a tulságos munkásokat a versengéstől, ha fegyenczek nincsenek, ezeket pedig kiszabadulásuk után is a henyelésre szorítani, egy szóval a régi czéli rendszerhez visszatérni. S ekkor mi alapja volna általában a fegyenczek dolgoztatásának, a munka szabadságának a börtönön kívül is? Ha az által, hogy a foglyok dolgoznak, más munkások megkárosíttatnak, miért sajnáljuk, hogy szabadságukban nem volt keserűség, miért hányjuk szemükre lustaságukat? Ha munkájuk a börtönben káros, káros lesz akkor is, ha a börtönön kívül üzik; valóban azok, a kik a jövedelmező fogházi munka ellen ez okból ellenvetést tesznek, következetesen cselekednének, ha a fegyenczeket mint a közjó vértanúit tekintenék, kik önkénytesen, s a köz-

hol a német tudós még a magánrendszerre (!) is alkalmazni javasolja a „Hassches Tietrad“-ot. Képtelenebb kinövésével a theoretizálásnak nehéz volna találkoznunk, valamint egy felkapott eszméhez való ragaszkodásnak annál feltünőbb példájával, mint midőn szintén dr. Julius a tapmalom erejének felhasználását indítványozván, azt feleli, hogy ezáltal egyedüli czélját, meddőségét, is feláldozná a sisyphusi munka csínyénél.

*) Louis Tellkamp f: Über die Besserungs-Gefängnisse in Nordamerika und England. Berlin. 1844. 156—158 l.

szükségünk engedve, feláldozták magokat a henyeség oltárán.*)

Erre más oldalról azt felelik, hogy nem is tulajdonképen a termékeny munka képezi a megtámadások, s a meddő dolgozás az óhajítások tárgyát, hanem azon körülmény okozza a sérelmet, miszerint termékeny börtönmunka a szabad munkásokét megszünteti.**) Az ellen, hogy a létező tőkét a fegyenczek munkájukkal szaporítják, s azt helyreépítolják, a mit fogyasztanak, nem lehet kifogása senkinek; hiszen ha magok nem tartják fenn magokat, e teher a többi állampolgárokra hárulnik, s ugy azon panaszkodó szabad munkásokra is. De ők az ellen fordulnak panaszaikkal, hogy épen, midőn a foglyok önmagok látszanak magokat fenntartani, ez mégis a szabad munkások rovására történik, s hogy ennek folytán, ámbár a közönség többi része úgy a közvetlen könnyítés, mint a termények szaporítása által nyer, a költséget, mely különben minden állampolgárra egyenlően osztott volna szét, egyedül nekik kell viselni. Egy szóval, a baj szerintök sem a termelésből, hanem a természetények helytelen elosztásából erednek.

Ezen okoskodásban, mely azonban nem kívánja a börtönmunka meddőségét, már több igazság rejlik kétségen kívül, mint az előbbiben. Azonban ez sem áll meg mindig, s minden körülmény közt. A hol a piac ninesen elegendő munkaerővel elátva, a hol a kézművesek nyereségei aránytalanok, s leszállításuk által a közönség általában többet nyer, mint a munkások vesztenek, ott a börtönmunka által előidézett verseny valódi jótétemény. Még akkor sem mondható rosznak, midőn a szabadmunkások azon foglalkodás helyett, mely bőlkiszoríttatnak, más működési teret hódíthatnak meg, mert ez esetben a kényelmetlenség s a kár, melyet szenvednek, bőven kárpótoltatik a termények olcsó volta s új iparág fejlődése folytán. Csak akkor sújtja valóban a börtönmunka versengése a szabad munkát, mikor a túlnépesedés ennek bérét ugysis a legeslegalsó fokra már leszállította.***) S még ezen esetben sem szükséges,

*) Hill: id. munka. 234 l.

**) T e l l k a m p f: id. munka. 160 l.

***) Ekkor pedig a szabad munkások költségei sem rugnak sokkal többre, mint a fegyenczekéi, mert az ő bériük is csak épen életük fenntartására elegendő, s így az állam sem bír előnyt felettük a versenyben.

hogy a rabok a fogházban meddően dolgoztassanak. A börtön belső szükségleteit, a ruházatot, az ágyneműt, a butorzatot mindig magok készíthetik, s azonkívül mindig akad oly munkanem, mely szabad munkásoknál magát ki nem fizeti, de a fogházi csaknem ingyen dolgozás mellett még is jövedelmez, vagy a melynek terméke oly piacon elárúsítható, melyet a szabad munkások nem elégtének ki, vagy gyakran el sem érnek.

A munkások érdeke tehát soha sem kívánja meg, hogy a fogházi munka meddő legyen, s legfőlebb csak azt szüktségli, hogy egyoldalú túltermelést ne eredményezzen. Ezen veszély pedig általában elhárítható, ha a foglyok különféle munkával láttatnak el, s a börtönben többszerű mesterségek üzetnek, a mit a szabad dolgozás rendszere úgy is magától idéz elő.

A jövedelem öregbítésére, igaz, az egyhangú gyári ipar inkább kínálkozik. De, a mint már az utolsó előtti fejezetben láttuk, meg kell különböztetni a látszólagos s a valódi olesóságot; és ha a a fogházi gyárszerű munka csak közvetlenül fokozza a bevételt, a rabok javítására pedig közönyös, vagy kedvezőtlen hatása, s így a rendszer sikerének áll utjában, végeredményeiben mégis drága, minthogy a kiadásokat még sokkal inkább növeli, mint a bevételt. A fegyenczerek gyakorolt összes befolyásáról pedig csak úgy ítélni, ha jellemükre és jövőjükre való kihatásai külön-külön és egyenként latoltatnak meg, s ezután összeszámíttatnak. A fogházban ugyanis a gyáripar mint a fegyenczerek kényszermunkája jelentkezik; az elbocsáttatásuk utáni időre viszonyítva pedig mint olyan, mely által nem nyernek ügyességet, nem tanulnak mesterséget, mely nekik önálló kereset megalapítására szolgálhasson. A fogházi gyáripar értéke tehát attól függ, mennyiben üdvös, mennyiben kártékony a kényszer munka a börtönben, s mennyiben szükséges vagy nélkülözhető a fogsági munkának amaz utóbbi, önfenntartásra képesítő kelléke. A kényszermunka elmélete szerint „minden fegyencz feltétlenül tartozik a fogházban dolgozni, s minden reá rótt munkát végezni, annál inkább, miután a bűn által okozott letartóztatási költségeket az államnak meg kell téríteni. Az állam tehát fel van jogosítva, a munkát úgy kezelni, hogy legtöbbet jövedelmezzen. Ezen intézkedés szigora maga mint a büntetés elrettentési erejének növelése igazolva van.“*) „A fegyencznek dolgozni kell,

*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 209 l.

akár tetszik, akár nem, még pedig meghatározott ideig, s engedményezett tanidő után annyit kell dolgoznia, a mennyit a szabályzat megállapít, ha nem akar fenyíttetni; az sem függ tőle, hogy válasszon, mint akar dolgozni; hanem azt kell végeznie, s úgy, a mit, s a hogy az igazgatóság reáparancsol, minthogy a büntető intézet kapujánál az iparszabadság végét éri. Egy szóval a rossz, melyet a büntetés magában foglal, itt munkakényszer alakjában tűnik elő, s ugyanazért a foglyok foglalkodtatása, mely magában jótétemény, a kényszer folytán a rossz természetét ölti magára, azaz mint a büntetés alkatrésze jelentkezik. (**)

Egészen más felfogásból indulnak ki a szabad munka pártolói. A munkát nem tekintik büntetésnek; könnyítése, nem súlyosítása a fogságnak. Nem az a jelszó: „a ki henyél, büntettedik“, hanem az „a ki sokat dolgozik, jutalmat nyer.“ (***) S ez ellen a kifogás „bűnöst jutalmazni, ellentéte ennek: erényest büntetni, s így ha gondolatnak rossz, tettnek még rosszabb lenne,“ (***) nem áll; nem mint bűnöst jutalmazzuk a fegyenczet, hanem épen mint javulót, mint önkényt dolgozót. S hogy is szoktassunk valakit máskép állhatatos szorgalomra, mint azáltal, ha a munkával kellemetes, a henyességgel kellemetlen érzeteket társítunk, s mindenkinek egyéni tehetségeit fejtjük ki, úgy, hogy oly foglalkozás után láthasson, melyre a természet a szükséges kellékekkel leginkább felruházta? (***) Azt, hogy a dolgozás a fegyenczek erkölcsi kötelessége s joga, mint kötelessége és joga mindenkinek, tagadni senki sem fogja; de a kérdés az, vajjon czélszerű-e, hogy ezen kötelesség büntetési rendeletté alakíttassék át? A kötelezettség csak a társadalmi állapot feltételének elismerését foglalja magában; büntetési rendeletet egyedül birói ítélet tartalmazhat. (***)

Különben a szabad- s a kényszermunka kérdésének első része, vajjon a fegyenc egyáltalában munkára szoríttassék e, inkább elméleti, mint gyakorlati, eldöntése főleg azért fontos, hogy a büntetés szellemének egysége fentartassék, s alkalmazói felismerésében

*) Bauer, bruchsali gondnok cikkéből a „Blätter für Gefängniskunde.“ Heidelberg. 1864. I. füz. 54 l.

**) Grellet Wammy: id. munka. 138 l.

***) Szemere: id. munka. 52 l.

*) Hill: id. munka. 194 l.

*) Grellet: Wammy: id. munka. 139 l.

ne gátoltassanak ; mert a fogoly munkaszabadság mellett is épen oly folytonosan s megerőltetően fog dolgozni, mint ha munkakényszer alatt nyög. Az állam, miután a fegyenczet letartóztatta, gondoskodni fog ruházatáról s eledeléről, de épen csak annyiban, a mennyiben élete és egészsége azt megkívánják. Minden ezenfelül csak jutalomként adassék a fogolynak, munkája béreként ; jólléte, legcsekélyebb örzéki kielégítése is dolgozásának gyümölese legyen.*) Ily körülmények közt, a magány hatása alatt, nincs rab, a ki a munkát a henyelésnek fölébe ne helyezné ; s a tapasztalat mutatja, hogy a fegyenczek a munka megvonásától gyakran mint a legérzékenyebb fenyítéktől rettegnek.**)

Oly messze azonban a munkaszabadságnak nem szabad terjedni, hogy a rab csak annyit dolgozzék, a mennyit neki dolgozni tetszik, s hogy így a munka inkább mulattató játékká, mint komoly javítás i eszközzé váljék. Ha valahol, úgy a fogházban helyes az elv, hogy vagy alaposan kell cselekedni, vagy épen nem ; s ha a fegyencz egész nap és erőmegfeszítéssel dolgozni nem akar, a foglalatosság vonassék meg tőle egészen. Azon ellenvetésre pedig, hogy ha a morális kényszerítés, mely őt unalomból munkához vezette, megszűnik, épen úgy vissza fog süllyedni régi tunyaságába, mint az auburni rab, ha a fenyítő bot elvétetik,***) csak az a megjegyzésünk, hogy számba nem veszi az erkölcsi s az anyagi kényszer közti különbséget ; ez a testre, amaz a lélekre hat ; emez pillanatnyi, amaz állandó ; emez mindig külső, mindig egyenlő, mindig gyűlöletes marad, amaz lassankint a lélekbe lopózik, s meggyőződésé alakulván át, kényszer lenni megszűnik, hogy mint akaraterő szerepelhessen. Ekkor pedig a rab nem csak azért fog dolgozni, mint a kényszermunka mellett, hogy ne fenyíttessék,*) hanem belső megnyugtatóására, készségesen, s elégedetten ; a munka nem szikla többé, mely utjában fekszik, s melyet tova kell hengeríteni, hanem emeltyű, mely egyéb akadályoknak eltávolítására szolgál.

Azt, hogy a fegyencz folytonosan s megerőltetően dolgozzék, rendesen úgy vélik elérhetőnek, ha bizonyos napi szakmány tüze-

*) Livingstone után Grellet-Wammy: id. munka. 140 l.

**) Szemere: id. munka. 52. l. Grellet-Wammy: id. munka. 137 l.

***) b. Eötvös és Lukács Mór: id. munka. 303 l.

**) Füsselin: Die Einzelhaft. 155 l.

tik elébe. Ez azonban tévedésnek bizonyult. Az egyéni különbségeket ebben sem lehet mellőzni, s igazságtalanság volna, gyenge vagy ügyetlen fegyenczet fenytíteni, ha jó akarata daczára sem birt sokat végezni.*) Pedig ha a szakmány magasan állapittatik meg, az igazságosság e szerint veszély ben forogna; ha alacsony, az erősebb s ügyesebb munkásnak kelletén túl sok szabad ideje marad. A józan belátásra kell tehát a középút fellelését hagyni, s inkább nem állítani fel szabályt, mint olyant, melynek gyakori kényszerü áthágása gyorsan szintén más szabályok tekintetbe nem vételének szokását alapítaná meg, oly esetekben is, melyekben megtartandók volnának.

Térjünk át most a szabad s a kényszermunka értelmezésének másik részéhez, melyben azon különbség tűnik fel köztök, hogy a szabadmunka rendszere szerint a fegyencz saját kívánata, képességei is számba vétetnek, midön valamely munkanemhez beosztatik, míg a kényszermunka elve azt követeli, hogy oly foglalkozásra fordittassék ereje, mely mellett alkalmazása magát legjobban kifizeti. Itt is az elrettetés s a javítás közti ellentétre bukkanunk. A javítás elmélete tiszteli a munkajogot, s a fegyenczet vissza iparkodván az életbe vezetni, a jövőt tekinti; a munkát tehát egyenesíti, s kedvet ébreszt iránta a fegyenczben. Ezt pedig miáltal eszközölhetné hathatósabban, mintha hajlamaihoz alkalmazkodik? Mily sikerrel, tanúsítják a magánrendszerü fogházak jelentései, melyek szerint a fegyencz magányában szabad munka mellett szintannyit termelt, mint a mennyi az intézetben egy egy fejre esett, mikor még az együttes dolgozás s részben a gépmunka sem volt eltörölve. „De e tünemény látszólagos rejtélyessége megszűnik, mihelyt az ember látja, mily szorgalommal, mily vigyázattal, mily munkaszeretettel végzi a fegyencz dolgát magánzárkájában, hol semmi sem zavarja, semmi sem vonja gondolatait el a munkától, és semmi sem hozza kísértésbe, nyeglegségből vagy rabgögből az anyagot elrontani, s az időt elpazarolni. Az is tekintetbe veendő, hogy az elszigetelt fegyencz egyedül felelős termékeiért s jóságukért; míg hol mind együtt dolgoznak a rabok, ha a munka nincs jól elkészítve, az egyik á másakra tolja a hibát; s ez egyszersmind abhoz is vezet, hogy a magánzárkában egészen máskép dolgoznak a fegyenczek, mint ott,

*) F ü e s s l i n: id. munka. 160 l.

hol a közös dolgozótermek fennállnak.“*) Magánfogságban más mód alig alkalmazható, mert a hol a fegyencz, a helyett, hogy saját ügyében segédkezet nyújtson, ellenszegül, a gyakori fegyelmi fenytékek az egész rendszer természetét megváltoztatják, s a kényszermunka folytán az e szakban támadó önkénykedés színezete elterjedne, s elhomályosítaná az egész eljárást.

Hogy ennek bizonyosságát lássuk, csak vissza kell pillantani a kényszermunka hatására a régi közös rendszerü börtönökben. „Ott ültek és ülnek most is a legerőteljesb férfiak csoportja, s mással nem foglalkoznak, mint gyapjuszövéssel s kőcfosztással, kender-töréssel, vagy, a mi még roszaabb, fonással női rokka mellett. Mily erkölcsi siker várható ilyen alkalmatlan, minden önbizalmat nyomasztó foglalatosságoktól?“**) Végre pedig azt sem kell feledni, hogy nem a pusztá munka, elfoglaltság erkölcsösít, — ez legfeljebb eszköz, — hanem az indulat, mely reá serkent. A mint a munka csak védeszköz a bot ellen, elveszti minden hatását a jellemre; nem alkatrésze többé a javító eljárásnak, de valami egészen különszerű, a mi történetesen van vele összekapcsolva. „A munka derék eszköz az időt nemesen eltölteni s a bűn s vétség elöl megóvni. De a számár, a ki Baden-Badenből Ebersteinburgba valamely magas uraságot hord, a napot szintén hasznos foglalatosságban tölti, s igen ritkán botlik; de ha napokig, sőt hetekig is hagyják istállójában, soha sem fog teherhordás után sóhajtozni, s érte rimázkodni. Prózáilag szólva, a dolgozás magában még nem nemesítő s jó, s mily kevésbé szoktat a kényszermunka a szabad dolgozáshoz, minden fogházi munkateremben tapasztalható. — — — Vannak fegyenczek, s különösen viszszaesűk, kik a fogházban igen szorgosan dolgoznak, s kik néha valóságos munkamohósággal gyűlölik az ünnepnapokat; mégis alig szabadonbocsátva, a henyélésnek, kóborlásnak, kocsmalátogatásnak hódolnak szívvvel, lélekkel; a semmittevés pedig minden gonoszság anyja, kittünő útmutató a fogházba. Alig kerül ilyen egy „született rabszolga“ fegyház födele alá, ismét a régi szorgalmas ember, s joggal a munkavezetők kedvence.“***) S az épen a fogház egyik feladata, hogy e szolgaság érzetét, e léhaságot, melynek

*) F ü e s s l i n : Die Einzelhaft. 158 l.

**) Jagemann után F ü e s s l i n : Die Gefängnisreform. 162. l.

***) Hägele után F ü e s s l i n : Die Gefängnisreform. 162. l.

folytán a fegyencz, ki a fogházban parancsra dolgozik, szabadon eresztve, ellentállás nélkül enged az első kísértésnek, a jellemből kiírta; a kényszer pedig soha senkit önállóvá még nem tett.

Ha most a kényszermunka emez árnyoldalát elismerve, tovább, a fogházi munka azon kellékét tekintjük, hogy a rabok általa hasznos, és kiszabadulásuk után is élelmők szerzésére szolgáló keresetmódra oktassanak, a mi kétségen kívül*) egyik főczélja, ezt illetőleg is a szabad munkának adandó az elsőség a kényszermunka és a gyáripár felett. Ha a fegyencz már valamely mesterségben jártas, melylyel megszerezheti becsületes kenyerét, világosan legelőnyösebb, őt annál meghagyni, s abban tovább gyakorolni; s ő maga is aligha fog mást kívánni; a látszólag nehezebb, de szokott munka teljesítése könnyebben esik, mint a legegyszerűbb ismeretlené. Ellenkező esetben a kézművességhez nem értő fegyencz kiképzése annyiban megkísértendő, a mennyiben személyes körülményei a sikerre kilátást nyújtanak, s az intézet viszonyai ezt megengedik. Ily foglyoknál a fogház feladatát teljesítette, ha annyira kiképzzi őket, hogy elbocsátásuk után fizetett munkát s felvételt találhassanak,**) míg olyanok foglalkodtatásánál is, kiknél ezt fogási idejük rövidsége vagy elmetelenségük kizárják, lehetőleg ügyelni kell egyéniségükre, s különös súlyt kölcsönözni az egészség érdekeinek. S itt, midőn a fegyencz jövőjét biztosító eszközről van szó, olyanról, melyet utóbb neki egészen szabadon kell használni, midőn jövődő életmódja határoztatik meg, saját kívánságára semmi sem adassék, s talán meg sem hallgattassék? Saját érdekeihez mindenki maga szólhat legalaposabban, s annyit legalább is igényelhet, hogy nézetét kimondhassa; a fegyelemszabályzat irányában ez természetesen nem áll, e jogát a fegyencz büne által eljászotta; de a munkanem megválasztása nem tartozik a fegyelem körébe, mely csak a dolgozást tételezi fel egész általánosságban, míg az, mi tárgyra irányul, reá nézve egészen közönyös.

A kényszerelmélet pártolói azonban e térről visszavonulván, egészen fel nem hagynak állásukkal, s a mit a fegyenczekre nézve egyáltalán be nem bizonyíthattak, azt mégis legalább a vissza-

*) B. Eötvös és Lukács Mór: id. munka. 153 l.

**) Bauer: id. czikk. 60 l.

esőket, valamint azokat illetőleg akarják érvényesíteni,*) kik nem szükségből lettek bűnösökké, vagy a kikenél úgy sem kell visszaeséstől félni. Ez azonban annyit tenne, mint a visszaesőkre nézve kijelenteni, hogy az állam javításukról lemond; azoknál pedig, kik nem szükségből lettek bűnösökké, még nem következik, hogy kibocsátatásuk után nem fognak szükségét érezni, s nem veendik hasznát a megtanult mesterségnek; végre azok, kikenél visszaeséstől nem kell tartani, miért lennének épen jó indulatuk folytán rozabb helyzetben, mint a többiek?

A kényszermunka s a gyáripar tehát semmi tekintetben nem illenek javító, különösen magánfogház szelleméhez, melylyel csak a szabad munkáé fér össze. Fel nem ismerte ezt a börtönjavítási javaslatot kidolgozó választmány, mely szerint „a magánrendszernek ama neme ajánlandó az országgyűlésnek, melyben a rab dolgozni köteles, mert nálunk azon tapasztalatra építeni nem lehet, valjon a rab szereti-e a munkát.“**)

A főrendek mindazonáltal, „a minta fogházban próbául mind a kényszer mind a szabad munkát kivánták behozatni; hogy melyik rab mily osztályba tétessék, az a börtönigazgató elhatározásától s az orvos tanácsától függjön.“***) A javaslat ide vonatkozó pontja az 56 §, mely szerint „a rabok által kényszerítve teljesítendő munkák, általánosan véve, oly természetiük legyenek, mely a börtön rendszer elveivel és szabályaival ellentétben ne legyen, minélfogva a börtönben uralkodni kellett csendet és hallgatást megzavaró dörömböléssel járó, valamint oly munkákat is, melyekhez tüzzeli olvasztás kivántatik, a rabokkal tétetni nem lehet.“ Gyáripar üzését azonban tiltják a következő pontok: „57 §. Mely rab a börtönrendszer szabályaival megférhető valami mesterséget tud, vagy legalább már tanult, vele a börtönben is azon mesterség gyakoroltassék, s az oly rabnak másnemű munkák csak azon esetre adassanak, ha szokott mesterségének üzése dolgozásra fordítani kellett minden idejét teljesen el nem foglalná. 58 §. Ha a rab semmi kézi mesterséghez nem ért, vagy a börtönrendszer sza-

*) Lásd Bauer második cikkét e tárgyról: Blätter für Gefängniskunde. III. füzet. 39 l.

**) 1941 Dec. 14 tartott VI. ülésében. Az 184^{3/4} országgyűlés iratai I rész. 214 lapján.

***) Az 184^{3/4} országgyűlés iratai II. kötetének 75 lapján.

bályaival meg nem férő mesterségét rabsága ideje alatt nem gyakorolhatja, taníttassék meg a munkának valamely nemére, melyet értelmi felfogásának kisebb vagy nagyobb fokozatához, s korához, neméhez s testi erejéhez képest, legkönnyebben s hamarabb megtanulhat, és mivel a börtön-intézetnek, egyszersmind magának is javára valamit érdemelhet.“

A mint az utolsó mondatból kitünik, annak daczára, hogy a kényszermunkát pártolta, a választmány ezélszerűnek tartotta keresztményük egy részét a raboknak fegyencosztalékul juttatni. Külömben világosan van ez a 60 §. ban kimondva : „A rab szakmánnyul kiszabott munkája bérének $\frac{4}{5}$ része kirekesztőleg és minden esetre a börtönintézet közpénztárát, $\frac{1}{5}$ része pedig magát a rabot illesse.“ A nádor és a főrendek az elvet színtén helyeselték, csak-hogy nézetük szerint a rabnak munkabéréből $\frac{1}{4}$ rész lett volna adandó.* Ujabb időben azonkan a fegyencosztalék kérdése ujra vita alá került. Azon ellenvetés támasztatott ugyanis, hogy a munka a magánrendszerben ugyis jótétemény, s önmagának jutalma, szükségtelen tehát a dolgozásra még külön díjt kitézni. Ezen okok azonban részint az emberi természet félszeg felfogásából erednek, részint még a régi elrettentési elmélet folyományai,**) melyek az elvont igazság köpenyébe burkolódnak : „Méltányossági elv az, mely a fegyenczek munkájának jövedelmét az államnak tulajdonítja. Képtelenség, hogy bűnösök, kik esztendőnként 13 milliójába kerülnek az adófizetőknek, minden közteher alól mentesen, és a veszteség minden esélyeitől megóva, a börtönből kisebb vagy nagyobb összeg birtokában lépjenek ki, melyet a szabadságban soha sem takarítottak volna meg, mig annyi becsületes munkás alig bírja szakadatlan dolgozás után is a reáráott adót, házbérét, élelmét s ruházátát fizetni.“***) De ha épen ezen képtelenség folytán javulhatnak meg, s válhatnak a fegyenczek a társadalomnak hasznára!

Mert először is, a fegyencosztalék jelentékenyen járul ahhoz, hogy a fegyenczben békülékeny hangulat ébredjen. Értzi ő, hogy nincs ahhoz joga; hogy csak ajándék a társadalomtól, mely ellen vétkezett, s mely mégis a rosztat nem torolja meg roszzsal, sőt inkább

*) Az 1847. országgyűlés irományai II. kötetének 75 lapján.

**) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 113. l.

**) Demetz: id. munka. 19 l.

jóltevőjévé válik, a ki óvakodik ugyan az elkényeztetéstől, de szigorával is csak javát mozdítja elő, s nem alkalmazza másutt, mint a hol szükséges. Továbbá, különösen ha a munka bece szerint idomul a fegyencosztalék, hathatós ösztönző eszköz, mely miért ne adatnék a fogolynak, a ki magányában s szenvedései közepett, akármilyen kicsiny, mégis megmérhetlen jutalom gyanánt becsüli? *) Hiszen e mellett a fogház maga is nyer, a jobb s buzgóbb dolgozás a bevételt a fegyencosztalék arányát sokszorosán felülmuló összeggel növeli. S midőn a fegyencz a társadalomba viszalép, nem szükséges e, hogy némi öfenentartási eszközről rendelkezessék, míg munkát találhat?**)

Itt azonban ismét ellenvetéssel találkozunk, mely szerint a fegyencz a börtönből való kibocsáttatásakor csak eszközt lát felhalmozott pénzében szenvedélyeit kielégíteni, melyek annál követelőkben lépnek fel, mennél tovább fékeztettek.***) E bajt elhárítani nem nehéz. Nem az egész összeget kell eleresztésekor a fegyencz kezébe adni, hanem csak időnként kell neki belőle juttatni,**) így azon üdvös eredmény is biztosíthatik, hogy egy ideig összeköttetésben marad még vagy a fogházigazgatóval, vagy valamely fegyenczlóvó egyesülettel, s úgy bizonyos felvigyázat gyakoroltathatik felele. A fegyenczosztalék intézményének látszólagos gyenge oldala pedig, hogy a nagyobb gonosztevő, a ki tovább volt letartóztatva, többet szerez, mint a rövidebb időre bebörtönzött, teljesen czélszerűnek s igazoltnak tűnik fel, mihelyt fontolóra vétetik, hogy aman-

*) Beaumont és Tocqueville: id. munka. 69 l.

**) A fegyenczosztalék előnyeinek igen szabatos felsorolását s osztályozását találhatni: *Füesstin*. Die Einzelhaft. 184—187 lapján. Szerinte előnyös I. A büntető intézetre, a. a pénztár tekintetében a bevételek fokozása által b. a fegyelmet illetőleg a folytonos munka miatt, mely az unalmat száműzi, s a rend fenntartását könnyíti. II. A fegyenczre 1) a fogásban a figyelmének ébresztése, igyekezeteinek ösztönzése, b. testének állhatatos munka folytán egészséges mozgásba hozása, kedélyének nyugtatása, c. a lelki képzést előmozdító eszközök megszerzetetésének, d. hozzátartozói sorsa javításának, megtérése tényleges kimutatásának lehetségesítése folytán. 2) Szabadonbocsáttatása után a. Az első napokban való fenntartására b. munkaeszközök s anyag beszerzésére, kereset megállapítására, c. tisztességes ruhák megvételére szolgálhatván. III. A társadalomra. A fegyenczek javításának előmozdítása által.

***) Beaumont és Tocqueville; id. munka, 69 és 371 l.

***) A mint ez Genfben történik.

nak annál több öröklődésébe fog kerülni, állását a társadalomban újonnan megalapítani, mennél tovább volt belőle kizárva, s mennél erőszakosabban szakított volt vele.*)

A feyenczosztalék hasznossága elismertetvén, hátra van még mikénti adásának megállapítása. Tudniillik vagy jó viselet s munka jutalmául, vagy pusztán munkabérül adathatik; vagy a feyencznek megengedtetik, hogy ha szakmányát elvégezte, többet is dolgozhatik saját javára. Ezen utolsó mód aligha czélszerű; az érdekesség a feyencz s az intézet közt a munka mennyisége s minősége tekintetében megoszlik: a feyencz sietni fog, szakmányával minél előbb elkészülni, s olyan időt is dolgozásra fog szánni, mely máskép, például tanulással, volna töltendő. A nyereségvágy szenvedélylyé fokozódik, mely új bűnöknek lehet szülőanyja.***) Leghelyesebb mindenesetre az első eljárás,***) hol a gyengéktől s járatlanoktól, a kiknek talán legnagyobb szükségük van reá kieresztetésükkor, sem vonatik meg a feyenczosztalék.

A magyar javaslat intézkedéseit a feyenczosztalék iránt már fentebb idéztük. De az azokra következő 61 §-ban kimondatik, hogy „ha az ellene hozott birói ítélet szerint általa kielégíteni kellett kárvallottak s egyebek találkoznak, s kielégítésükre már vagyona nincs, a rabnak munkabéri részére is azon ítéletnek foglalással teljesítése kiterjesztessék, s ily esetben abból a 25 §-ban legfeljebb 8 napokra összesen 48 krockkal rendelt utiköltség-nél több a rab számára ki ne vitessék;“ s ez levén előreláthatólag a rendes eset, eme pont az előbbi intézkedéseket világosan meg hiúsítja. Ezen ellentmondás, melybe itt a javaslat önmagával jön, legnagyobb hiányainak egyike.4*)

A fogházi munka ne legyen tehát gyári, hanem szabad, egyéni, s gyümölesének a feyencz is élvezze egy részét. Ezáltal már kizáratnak oly munkák, melyeket minden gyermek végezhet, mint például a kőc- vagy gypjufosztás, a kávé-tisztítás, valamint olyanok, melyekkel a szabadságban a feyencz magát fenn nem tarthatja, például az aranyozás, s csupán fénytüzési czikkek, mint

*) Grellett - W a m m y : id. munka. 93 l.

**) F ü e s s l i n : Die Gefängnisreform. 191 l.

***) Irlandban s Vechtában, Oldenburgban gyakorlatiasnak mutatkozik.

4*) Conservatív szempontból írt, éles bírálata olvasható : Öszinte vélemény a magyar büntető törvényjavaslatról. Pest 1844. a 12 lapon.

prémiummunkák, szelenczék készítése.*) A mi egyéb munkanemeket illet, szintén nem történt még mindnyájára nézve megállapodás. Szőnyegek és szalmaszövetek készítése nem nyujt keresetet; a csizmadiaság, ámbár különben igen megfelelő, a zárkában gyakran egészségtelen, szintűgy a szövés, s ez többé nem is biztosít élelmet. Az asztalos, kádár, csztergályos munkák a legalkalmatossabbak közé tartoznak,**) csakhogy e mesterségek megtanulása hosszabb időt igényel***). A szíjjártóság s a könyvkötőség szintén használható munkanemek, de csupán kevés embernek nyujtanak foglalatosságot. Bruchsalban a szabóság nagyon elterjedt, hanem azou rossz oldala van, hogy könnyen gyárszerű iparrá satnyul, s a fegyenczek egyebet nem tanulnak s nem tudnak, mint katonanadrágokat varrni. A kötélgyártás magánfogságban nem teljesíthető,**) a réz- és bádóg-mivesség, a czinöntés néhol szintén üzetnek,**) a lakatosság s kovácsság***) pedig annyiban, a menyiben a magánrendszerrel összeférőknek találatnak. Külömben mennél polgárosodottabb, mennél gazdagabb valamely ország, annál több iparnem kínálkozik, s Pradier, a fogház munka bérloje Párisban, 1837 ben hetvennél több mesterséget sorol el,**) melyek a magánzárkákban üzethetnek, s ámbár nem is alkalmasok meganynyian, nagyrésztük az.

Tekintetbe véve azt, hogy a fogház lakói közül rendszeren sokan tartoznak a földművelő osztályhoz, kérdés alá került, valjon nem volna-e czélszerű ezeknek földmunkákkal való foglalkodtatása. Meg kell itt különböztetni az intézeteken kívüli földmunkákat, melyek a fegyenczet idegenek szemléletének kitéve, s másokkal érintkezésbe hozva, ép oly károsak erkölcsére mint a jelenlegi közmunkák; s olyanokat, melyek fallal bekerített vagy másként elszigetelt***) területen végeztetnek***) Ez utóbbiakat Mittermaier is

*) Mittermaier: Die Gefängnisverbesserung. 110 l.

**) Ugyanott. 111 l.

***) Füesslin: Die Einzelhaft. 166 l.

**) Füesslin: Die Gefängnisreform. 170 l.

**) Szemere: id. munka. 58 l.

**) Bauer: II. czikke. 37 l.

**) Demetz: id. munka. 55—56 l.

**) Tellkamp: id. munka 191 l. hol Singsing példája hozatik fel.

**) Vechtában, Kaisheimban, Rehdorfban, Bernben sikerrel megkíséreltetett, Mittermaier. Gefängnisfrage. 123 l.

melegen pártolja azon feltételek alatt, hogy csak huzamosb magánfogságot kiállott s javultaknak látszó, továbbá a földmunkát önkéntesen választó fegyenczek foglalkodtassanak velök, s hogy a földmunkák a földművelés körébe tartozzanak. Czel'szerűnek találja ha egyszermind a földművelés elmélete az ily fegyenczeknek népszerűen előadatik, s oly munkák is taníttatnak nekik (péld. kosárkötés) a melyeknek mint földművelők is hasznát vehetik.*)

A földművelést az intézet természetesen mindig saját kezére üzi; iparnemeknél azonban kétséges, nem adandó-e bérbe a fogházi munka. Franciaországban ezen eljárás divott, de oly túlságban, mely miatt a legkárosabbak egyikévé vált. „Ugyanazon bérlőnek levén átadva a fegyenczek élelmezése, ruházása, munkáltatása s egészségi ápolása, a bérlő, a ki ebben csak pénzüzetet lát, felszámításába foglalja úgy az élelmezést, mint a munkát, s ha a ruházásnál veszt, az élelemnél nyer, minthogy kevésbé jövedelmező munka mellett az őt terhelő fenntartásban keresi kárpótlását. Továbbá a fegyenczet csak munkagépnek tekintti, s mindent elkövet a mi által dolgoztathatja, a fogház tulajdonképeni céljainak hátrányára is. Végre állása oly súlylyal ruházza fel a fogház ügyeit illetőleg, hogy szava oda is kiterjed, hol semmi keresni valója nem volna.“**)

Amerikában minden egyes munkanem külön más-másnak béreltetik ki, de még így is sok nehézség forog fenn a felügyelet miatt, melyet a bérlő mindig igényel, míg a fogház érdeke megkivánja, hogy csak az igazgatóság gyakorolja.***)

A bérbe-adáson kívül két neme van még a fogházi munka jövedelmeztetésének, megrendelések, s önálló munkáltatás által. Az előbbi igen bizonytalan; a megrendelések részint igen alacsony bér reményében történnek, részint rossz a beszolgáltatót anyag.****) Az önálló dolgoztatás többnyire a legelőnyösebb, s a fogházi rendre nézve is legalkalmasabb eljárás, csakhogy nem mindenütt lehetséges és jövedelmeztető. A magyar börtönjavítási javaslat a 143-ik s a 206-ik § okban a bérlési rendszer mellett nyilatkozik, s önálló

*) Mittermaier: Gefängnisfrage. 124—125 l.

**) Beaumont és Tocqueville: id. munka. 64 l.

***) Füsslin: Die Einzelhaft. 162 l.

*) Ugyanott 163 l. Lásd tovább munkánk XII. fejezetében a szamosujvári fogháznál.

dolgoztatásnak csak a fogház belszükségleteire nézve (142—205§.) s bérlők hiányában (309 §.) enged helyet.

A mi a magyar fogházakat illeti, kényszer uralkodik bennök, a mi a közös rendszernél kikérülhetetlen. Legtöbb helyt, alig egy pár fogház kivételével, a fegyenczek munkaeje bérbe van kiadva az ellátással együtt, ugy az állam érdekének, mint az intézet céljának s a munka javító hatás végetti szervezhetésének kárára. Bővebben tárgyalandjuk e pontot az egyes intézetek leírásánál; itt csak két országos fogházat hozunk fel, Munkácsot és Szamos-Ujvárt. Az elsőben 1862 óta van a fegyenczek munkaeje bérbe adva. A bérlő különféle mestereket tart, kik a fegyenczeket a következő mesterségekre tanítják s gyakorolják: Szövés, varrás, cipész, asztalos mesterség, ács mesterség, kádár mesterség, esztergályos mesterség, lakatos, kovács s bádigos mesterség, kefekötő mesterség; vannak azonkívül bognárok, gombkötők, szalmakalap-készítők, könyvkötők, és a házi szükségekre kőmivesek. Mindezen készítmények részint megrendelésre, részint a raktár részére készíttetnek, és Munkács városában a raktárban, valamint a közel levő városokban árultatnak.

Erdélyben Szamos-Ujvárott 1865-ben a fogházban dolgozott*) mint cipész 50 fegyencz, mint szabó 58, mint kötélverő 14, mint asztalos 18, mint lakatos 15, mint bognár 9, mint ács 10, mint kosárkötő 6, mint nyerges 3, mint könyvkötő 1, mint órás 4, mint mosó 34, mint kertész 25, mint gombkötő 8, mint esztergályos 5, mint kalapos 1, mint üveges 2. A többi fegyenczek, köztük 57 favágó, az intézet szükségleteit végezték.

Előadtuk részletesen s okadatolva a fogházi munka kellékeit, mielőtt azonban más tárgyra térnénk át, el nem mulaszthatjuk a legfőbbeket még egyszer emlékeztetbe hozni. Valamint a fegyencz csak szenvedések árán javul, úgy az állam, a fogház csak áldozatokkal javíthat. A közvetlen jövedelem mellékes valami; a hol előtérbe nyomul, más sokkal fontosabb eredményt hiúsít meg. S utóvégre mégis az derül ki a tapasztalatból, hogy azon munka, mely a fegyencz erkölcsére legkedvezőbb hatásu, egyszersmind a legjutányosabb; s e tekintetben sem hazudtoltatik meg az elv, hogy az erkölcsi nem csak a legjobb, a legigazságosabb, de a leghasznosabb is.

*) Molnár Ferencz várnagy kimutatása szerint.

IX. Fejezet.

Fogházi személyzet.

Az igazgató; a gondnok; a lelkész; az orvos; a tanító; az őrzőparancsnok; s egymás iránti állásuk. A felügyelők és a munkavezetők. Az egyházi rendek alkalmazása. A szigorú ház testvériesülete. Börtönlátogató egyletek.

A fegyelemszabályzat, a tanítási s istenszolgálati szervezet, a munkarend a börtönrendszer gépezetét, holt vázát képezik, melyet mozgásba indítani, melybe életet önteni, a fogházi személyzet dolga. A cselekvési szabadságot, melytől a fegyenczek megfosztattak, a hivatalnokok tevékenységének kell pótolni, ezeknek kötelessége nemcsak a rendszer szervezetét fenntartani, de szintén számtalan kis hézagait és tirtit, melyeket csak az élet mutat ki, s az előrmegállapított rideg szabályokkal betölteni soha sem lehet, kellőleg betölteni. Tőlök függ az intézet szelleme, mely hathatósabb a benne alkalmazott legerőszakosabb eszközöknél is; tőlök tehát nagyobb részt a siker, mely a jó akaratot és buzgóságot még az aránylag rögzös, rosszul csinált uton is kíséri.

Lényeges e szerint a fogházakban meghatározni: kik és miként alkalmaztassanak, lényeges, hogy a személyzet közé csak olyanok vétessenek fel, kik képességgel bírnak, s kellő hivatást érznek a szolgálatra. S minthogy a kötelességek szétágazók, s gyakran igen szövevényesek, s a börtönintézetekben mégis pontosan összhangzó működés kívántatik meg, szükséges az egyes hivatalnokok hatáskörét szintén kiszabni, habár nem is olyan burocratiai merevséggel, mely minden szabad mozgásukat, kölcsönös gyámolítá-

sukat, s eljárásuknak az egyénesítés végett hasznos hajlékonyságát gátolná.

Minden fogházban első helyet foglal el az igazgató,*) kinek végzendői egyszersmind a legnehezebbek és legmegegyőztetőbbek. Szigorú becsületesség, rendíthetetlen kötelességérzet, szilárd akarat, önmegegyőztetés, emberismeret, miveltség, felebaráti szeretet, vallásosság, erkölcsi és személyes bátorság tartozzanak jelleméhez, vezessék hivatalos működésében, támogassák a gondok s fáradságok közepett.***) Legfőbb kötelességeinek egyike, maga iránt bizalmat kelteni, úgy előjáróinál, mint alárendeltjeinél; az elsőknél azért, hogy felterjesztései s az intézet érdekében kifejezett kívánalmi kellő hatással bírjanak; alárendeltjeinél pedig, hogy az egységes eljárást biztosíthassa, az egyes hivatalnokoknak egymástól eltérő érdekeit barátságos uton kiegyenlíthesse, s így az összhangzó működést — mely a kitűzött cél elérésére s a foglyok irányában főfontosságú — fenntarthassa.

A régi közös rendszerű börtönökben ugyan kevés figyelem fordított a tulajdonokra, s az igazgatói állomás „sine cura“ nak vétetett, mely rendszeren protectio útján, vagy különféle szolgálatok jutalmazásául töltetett be, s adományoztatott.***) De változtak a körülmények s jelenleg már hivatását felfogó tetterős férfiak kell lennie, ki irányadó akaratát érvényesíteni tudja, s kinek a többi alkalmazottak magokat alárendeljék; ezt megkívánja a szövevényes, majdnem katonailag szervezett szolgálati viszony, a fegyen-czek jelleme,***) s a felvigyázók, örök nagy száma, a kiket csak egy erős és tekintélytel felruházott kar, egy a szolgálati utasítás

*) F ü e s s l i n : Die Einzelhaft. 106—150 l. Ugyananttól: Gefängnis-Reform. 127—130 l. 100 lap

**) Igen jótékony hatása, ha a kormány a kijelölt börtönigazgatót hivatala elfoglalása előtt a külföldi büntető intézetek megismerésére kiküldi, mint ezt pl. a szász és németalföldi kormányok tették volt.

***) Több t. n. vármegyét hozhatnánk fel, melyben régebbi időkben csak azért tettek valakit várnagygyá, mert jó családból való, de más tisztség viselésére igen ostoba volt. Különben újabb időkben is tudunk ily esetet.

*) Furesa fogalmakat kelt bennünk a müncheni fegyintézeti igazgató személyes bátorságáról azon szokása, hogy csak egy nagy kitanított erős kutya kíséretében indul ki szobájából. M i t t e r m a i e r : Gefängnisfrage. 41 lap. 153 jegyzet.

által szabályozott akarat kormányozhat ezélszeriten. E hatalomnak minden megosztása, minden többfejü uralkodás csak a rendszer keresztülvitelét nehezíti, és hatását gyengíti.*)

Az igazgató felelős a büntetés törvényes végrehajtásáról, a foglyok biztos őrizetéről, a rendszer fenntartásáról, őt illeti tehát következetesen a legfőbb vezénylet, az ügymenet és minden intézeti hivatalnok feletti felügyelet is.**)

Ellenkezik az igazgatónak ezen a dolog természetéből folyó állásával azon szabály, hogy az alsóbb rendü hivatalnokok külön gyűléseket tartsanak, a melyekben az igazgató részt nem vehet, s hol intézkedései folytonos bírálatnak vettetnek alá. Így van ez Moabitban, hol a felügyelők s alsóbb rendü hivatalnokok többnyire a „szigorú ház testvéricsület“-ének (Brüder des rauhen Hauses) tagjaiból állanak.*) Nem törhetünk azonban feltétlenül pálczát a bruchsali intézkedés felett, hol a főbb hivatalnokok naplót visznek, s ezt minden három hónapban az igazságügyminiszteriumhoz felterjesztik a nélkül, hogy az igazgató tartalmát ismerhesse;**) ámbar ezen rendszabály könnyen feszültséget s bizalmatlanságok okozhat a hivatalnokok között. Ezt talán el lehetne kerülni az által, hogy az igazgató utólagosan tudomást vehetne rólok.

Kívánatos az is, hogy a felügyelőknek és alsóbb rendü személyzetnek megválasztása és elfogadása vagy az igazgatóra egyedül, vagy reá a többi hivatalnokokkal egyetértésben bizassék, mert egyfelől csak ő képes a megelőzőt kísérlet után az illető egyén használhatóságáról ítéletet hozni, másfelől pedig csak így biztosíthat magának hű és engedelmeskedni kész felvi-

*) Lásd Bauer a bruchsali gondnok (Verwälter) ellenkező véleményét, ki magának az igazgatótól tökéletes függetlenséget, subordinatio helyett coordinatiót akar tulajdonítani. (Blätter für Gefängnisskunde. III. füz. 41 l.)

**) Nem egyeznek meg a tekintélyek azon kérdésben, hogy mily körből választassék az igazgató. (Vajjon magasb tiszti, orvosi vagy papi körből.) Angolországban többnyire a tisztek közül választatik. Azonban a tapasztalat tanúsítja, hogy ezen uralkodáshoz, szigorú fegyelemhez szokott és elrettentésre hajlandó férfiak nem igen töltik be helyöket. (Mittermaier). Füesslin, a bruchsali volt érdemtéljes igazgató, orvostudor volt.

***) Lásd Holtzendorf: Der Brüderorden des rauhen Hauses. Berlin. 1862. 2 Aufl. 32 l.

*) Füesslin: Gef.-Reform. 134 l.

gyázó személyzetet, a mi a felelősség tekintetében igen fontos.*)

Az egyéniség tekintetében ugyan ezen tulajdonok kívántatnak meg. az igazgató személyében, a hol a kormány alkalmazását szükségesnek látni; különben a büntető intézet igazgatásában második helyet foglal el a gondnok (Verwalter),**) ki- nek nemcsak állása igen fontos, hanem működési köre is igen tág, mert az ő tevékenységétől függ a fegyenczek anyagi jóléte, vala- mint a javítási célnak megfelelő foglalkodtatása. Ő kezeli a pénz- tárt, a számodásokat. Ő vezeti a könyveket és a börtönmunkát, megszerzi a nyers anyagot, a kész munkákat eladja, megveszi a szükséges eszközöket, felügyel a raktárakra, szóval a belső s külső gazdaság és a házi szükséglet gondjai mind az ő vállát nyomják. Első három feladata tekintetében állása függetlenséget igényel, mi- után csak így vállalhat a pénztárért felelősséget, de a munkáltetés tekintetében, mely szintűgy mint a vallási oktatás és iskolai tanítás csak eszköz az intézet ösz-céljának elérésére, s melynek ennél fogva a rendszer szellemében és elvei szerint kell valósíttatnia, az igaz- gató legfelsőbb felügyeletének alá kell rendeltetnie. Szintűgy egyet- értve kell hogy azon kérdésnél működjenek, mely ipartűzlethez osz- tassék be az ujjonnan beérkezett fogoly, sajnos tapasztalat azonban, hogy majdnem minden fogháznál folytonos nézetkülönbség van az igazgató és gondnok között, ez utóbbinak minden törekvése csak a jövedelem nagyobbitására irányulván, melyet a kormányok munka- rendeleteikkel könnyen felfogható okból legtöbbször a javítási célnak hátrányára szívesen gyámolítanak.

A fegyházi lelkes állásáról s kívánatos működéséről már egy korábbi fejezetben szólottunk, itt még kiemeljük, hogy a lelkesznek szükségképen magasabb műveltségű, jóakarató, bizalmat kelteni tudó, emberismerő s mindenekfelett legkevésbé sem vak-

*) Szemere is: „Terve egy építendő javító fogháznak“ című mun- kája 48 lapján ez értelemben nyilatkozik: „A várnagy joga legyen fo- gadni s elbocsátani a felügyelőket s öröket, mert csak úgy kezeskedhe- tik a rendért és rabokért, ha ő választja segédjeit.“ Szintén ez értelem- ben szól az 51 lapon. — A börtönrendszerről i javaslat az igazgatónak ezen jogot szintén megadja.

**) Bővebben szól róla Füesslin: Gefangnisreform 131 — 134 l.

buzgó embernek kell lennie. E kívánatos tulajdonok indokolását, úgy hisszük, a mondottak után mellőzhetjük.

Főfontossága a fegyházi orvosnak helyes megválasztása,*) mert itt nem csak arra kell tekintettel lenni, hogy általában tudományos képzettségű legyen, s oly fizetésben részesíttessék, hogy külső gyakorlatra ne szoruljon, hanem hogy egyszersmind kellemes modort és bizalmat ébresztő bánásmódot egyesítsen személyében, különösen pedig, hogy a lélekismetanban (psychiatria) kellő jártassággal bírjon, hogy a várható elmezavarokat annak idején felismerni, s kellő módon gyógykezelés alá tudja venni.

A tanító és segéd tanító kinevezése a fentebb mondottakhoz képest szintén nagy figyelmet érdemel, részint azért, mert az elősorolt és megkívánt tantárgyak már magokban nagyobb képzettséget igényelnek, részint meg azért, mert a tanítónak gyakran előbbre haladt koru tanítványában a tárgy iránt érdekeltséget kelteni, s azt neki felfogásához képest megérthetővé tenni feladata.

A magasb hivatalnokokhoz számítható még sok tekintetben a főfelügyelő**), vagy mint nálunk sok helyt nevezik: „örparancsnok“, mert rendszeren ő a közvetítő a magasb hivatalnokok és az alsóbb rendű személyzet közt egyfelől, másfelől pedig az utóbbiak és a foglyok közt. E fontos állomás tehát csak hü, biztos s mindenekfelett értelmes emberrel töltendő be. Ennek helyes tapintatától függ rendszerint a foglyokkal való bánásmód, s így közvetve a köztök uralgó hangulat; előadásain alapul sokszor az igazgató véleménye s ítélete; belátásától tételeztetik fel a házi rendnek akadálytalan fenntartása, s az intézet gépezetének vezetése. Különösen megkívántatik jellemében a szilárd becsületesség s megvesztegethetlenség, miután a szállítók (lieferansok) részéről gyakran van kísértésnek kitéve; a fegyenczeknek anyagi jóléte sok tekintetben függ tehát e hivatalnok személyétől; fontos állása daczára azonban soha sem hatalmazható fel arra, hogy fegyelmi büntetéseket önállóan szabhasson ki, s minden netaláni hatalmi túlcapásai tekintetben ez igazgató által utasíttassanak azonnal vissza, ezt megkívánja az intézet érdeke s a fegyenczek biztossága. Az ilyen hatalmi visszaélésnek szomorú példáját igtathatjuk ide, mely a mo-

*) Mittermaier: Gef.-Verbesserung. 94 l.

**) Füsslin: Die Einzelhaft. 132 l.

abití intézetben történt, s annak idején egész Németországban nagy fölgerjedést keltett:*) 1859. Augusztus 23-án délelőtti 10 órakor Kügler főfelügyelő**) Jakoby fegyenczet, ki már 12 évet töltött az intézetben s ez év folytán szabadon bocsátandó vala, saját felelősségére agyonlövette, mivel ő a kényszeringet önkénytelen felölteni nem akarta, pedig már a büntető zárkában volt.***)

A mi az elősorolt hiválnokoknak egymásközti viszonyát**) illeti, szem előtt tartandó, hogy valamint több rendbeli határozatok hozatalánál a hivatalnokok összes közreműködése szükséges, például ha kérdésben forog, hogy valamely fegyencz javultnak tekinthető-e, ajánltassék-e kegyelmezésre, feltételes szabadon bocsátásra, mikor minden egyesnek észrevételei s tapasztalatai becsesek; másfelől pedig mindegyiknek meg van saját köre, melyben, mint szakmájában, szabad cselekvőséggel kell birnia, például az orvosnak a gyógyításban. Szükséges tehát e kölcsönös viszonyt szabályozni, a mennyiben 1) minden hivatalnoknak saját hatáskörében bizonyos önállóság engedendő; a mennyiben 2) ki kell mondani, hogy bizonyos határozatok collegialis tanácskozás és szavazattöbbség útján hozassanak, és 3) az igazgató azon jogát el kell ismerni, miszerint a hivatalnokok collegiumában döntő szavattal bírjon, az ügymenetet szabályozza, a fegyelmi hatalmat a törvényes korlátokon belül gyakorolja, az egyes hivatalnokok olyatén rendeletei- s intézkedéseinek végrehajtását, melyeket a rendszer szellemével összeütközöknek tart, felfüggeszthesse, s határozat hozatal végett a felebb való hatósághoz felterjessze, s végre az összes alsóbb rendű személyzetet kormányozza.**) Ily szervezet mellett fog csak a rendszer céljának megfelelni, s csak így lesz valószínűvé a legkedvezőbb eredmény.

A hivatali állásra nézve alsóbb rendű személyzet közt legfőbb

*) Holtzendorf: Der Brüderorden des rauhen Hauses. 53 l.

**) A „szigorú ház testvériesület“-ének tagja.

***) Hivatalából elbocsáztatott ugyan, de csak azért, hogy pártfogás útján jobb állomást kapjon; házatya (Hausvater) lett Delitzschben.

**) Mittermaier: Gef. Verbesserung. 96 l.

**) Az igazgatói állás a szó kitünő értelmében bizalmi hivatal, s ezért a helyes eljárás biztosítékai az e helyet betöltő férfinak főleg személyes tulajdonságaiiban keresendők. Holtzendorf: Strafrechtzeitung. 1853. 6. füzet

tekintetet érdemelnek a felügyelők,*) mert igen sok részben ezeknek működése határozza meg közvetlenül az intézet beléletét; oly annyira főkellék minden büntető intézetben az, hogy derék s elégséges számu felügyelőkkel birjon, hogy a jelenlegi szomorú viszonyoknak egyik okát hiányukban találjuk. Régebben, midőn a büntetést elrettentésül használták, a felügyelők is ennek megfelelő kinzó szolgálak, majdnem hóhérlegények, voltak, s durvaságuk fokától függött használhatóságuk; ma, midőn a büntetésnek más czélt tűztünk ki, végrehajtó közegeitől szintén más tulajdonokat kívánunk, s ennek megfelelőleg akarjuk itt állásukat kifejezni.

A felügyelő a fogolyhoz legközelebb áll; természetesen tehát egész személyisége, magatartása, viselete és példája által igen nagy befolyást gyakoroland azokra, kik közvetlenül őrizetére bívák. Mily sok üdvös eredményt hozhat létre egy hivatását felismerő felügyelő, s viszont mennyi zavart okozhat egy más, nem csak a külső rend és fegyelem tekintetében, hanem az egyes fegyenczek erkölcsi s vallásos javításában! nem csoda tehát, ha minden büntetőintézeti hivatalnok arról panaszkodik, hogy e szolgálatra nehéz alkalmas egyénekét találni. E bajnak oka pedig azon igenis csekély díjazás- és ellátásban fekszik, melyben a felügyelők terhes szolgálatuk daczára részesíttetnek. Azt lehet mondani, hogy a felügyelők állása majdnem olyan, mint a fegyenczeké, mert a szolgálat oly megerőltető, egyhangu és unalmas, hogy különös hivatással s emberszeretettel kell annak birni, a ki, ha a maradásra épen kényszerítve nincs, minél hamarább odahagyni nem igyekeznék. Télen, nyáron, hétköznap, vasárnap, reggeli 5 órától esti 8-ig folytonos szolgálatban lenni, a közös rendszerű fogházakban az egész napot a gyakran túlnépes munkatermekben tölteni, a fegyenczekre felügyelni, de hozzájok nem szólni, bizony nem kis feladat. Hozzájárul ily intézetekben még a fegyenczek ravaszsága, melylyel a felügyelő figyelmét kijátszani, gyengéit kitanulni s kigúnyolni igyekeznek, továbbá azon ösztönszerű gyűlölet, melylyel ellene vi-

*) Igen szép dolgozat jelent meg a felügyelők állásáról a múlt év folytán a „Blätter für Gef.-Kunde II. köt. I. füzetében. Irta G ö t z e n igazgató. Ugyan e tárgyról terjedelmesen szól F ü e s s l i n első munkája 126—133 lapjain s Gefängnissreform című művében a 94—100 lapon. Egyes értekezések: Az Allg. Strafrechtszeitung. 1861 évfolyam 245 hasábján H o y e r t ö l; a 705 hasábján E l v e r s t ö l, s az 1862 folyam 3 számában jelentek meg.

seltetni szoktak, mert netaláni feladása következtében, mint mondani szokták, ő érte szenvednek büntetést, vagy attól tartanak, hogy szenvedni fognak. Többnyire csak kínzójának tekinti a közös rendszerben a fegyencz felügyelőjét, s ennélfogva csak is így viseli magát irányában. Hasonló, sőt mondhatni még nehezebb, állása van a felügyelőnek az auburni rendszernél, melyet csak is szigor által tarthatni fenn; háladatosabb ugyan valamivel a magánrendszer mellett, hol a fegyencz már csak azért is szivesebben fogadja, mivel benne embert lát, ki a folytonos magányt megszakítja, azonban másfelől a halmozottabb teendők terhesítik itten a szolgálatot; s Füessler tanusítja, hogy több olyan felügyelő, ki előbb közös rendszerű fogházban szolgált, előtte panaszkodott, miszerint most kétszer annyi ruházatra s lábbelire van szüksége, mint előbbi állásában. Szükséges tehát, hogy az állam, tekintetbe vévén a börtönszolgálat sajátosságát, ezen alkalmazottakat jobban fizesse, mert ha már a magán életben is jól kell jutalmazni a jó munkaerőt, főleg ha szellemi igényeket is táplálunk a munkás irányában, annál inkább kell ezt az államnak tenni, midőn ily fontos kérdések forognak szóban.

S kikkel vannak most a felügyelői állomások betöltve? Kevés kivétellel olyanokkal, kik nagyon hiányos vagy semmi iskolai tanulmányaik- és alkalmatlanságuknál fogva vagy más állomást kapni nem tudnak, vagy használhatlanság miatt onnan elbocsáttattak; nem csak nálunk, hanem másutt is nagyrészt kiszolgált katonák foglalják el e helyeket, fennállván azon szabály, hogy ha többen egyenlően alkalmasok jelenkeznek, a katonai személyeknek adandó az elsőség; holott abból, hogy valaki talán jó altiszt volt, még korántsem következik, hogy belőle jó felügyelő is váljék, sőt Elvers különösen az ilyen katonafelügyelők ellen nyilatkozik, mintán az altiszt „fegyelem“-hez lévén szokva, a fegyenczekkel is úgy fogna bánni, mint katonái irányában megszokta volt, a mi talán sok heves véralkatu fegyenczezel, ki nem lesz hajlandó a „fogja be a száját“ durva parancsszóra hallgatni, komolyabb összeütközésekre szolgáltatathatna alkalmat, a minek folytán az igazgató sokszor csak a felügyelő tekintélyének megóvása végett kényszerítve lenne a fegyenczet megbüntetni. Az is fonák intézkedés volna, ha valahol a magánrendszer befogadásával az előbbi közös rendszerben hosszabb ideig szolgált felügyelőket akar-

nák alkalmazásban megtartani, mert Füsslin tapasztalata szerint az ilyenek nem bírják többé azon tulajdonokat, melyek a fegyenczekkel való egyénesítő bánásmódra megkivántatnak. Egy mód kínálkozik csak, hogy alkalmas felügyelőket nyerhessünk, s ez „előkészítő oskolák“ felállítására, milyent a hannoveri kormány a lüneburgi fogházban „Aufseher-Aspiranten Institut“ név alatt még 1859-ben honosított.*) Ily intézetek létrehozásában a rajna-westpháliai börtönök számára jelenleg Götzen igazgató fáradozik.

A mi az alkalmazandó felügyők számát illeti, erre nagy befolyással van az intézetnek építési módja, a térfigat nagysága, s hogy egy vagy több emeletből, egy vagy több elkülönített épületből, helyiségből áll-e; e tekintetben az egy középpontból sugar alakulag épített intézetek előnyösebbek, mert könnyebb áttekintést lehetségesítvén, kevesebb számú felügyelőt is kívánnak. Nagy befolyással vannak továbbá: az alkalmazott rendszer, — Julius szerint a hallgató rendszernél minden 15—20 fegyenczre, míg a philadelphiainál minden 30—35-re számítandó egy felügyelő, — s végre a folytatott munkák minősége, mert minél több oldaluk és összetettebbek az üzött iparágak, annál több felügyelőre lesz szükség.**)

Hogy derék m u n k a v e z e t ő k e t szintén csak megfelelő fizetéssel s némelykor a munkanyereségben való osztalékkal lehet a büntető intézet számára megnyerni, magától értetődik; de ez a fegyenczeknek tökéletesebb ipari kiképzése s a hasonlíthatatlanul magasabb munkajövedelem által ugyis kifizeti magát. Minden magánrendszerű fogházban az említettek kivül a közvetett felügyelői tiszt teljesítésére a viszonyokhoz képest megkivántatnak még: beteg-ápolók, szakácsok, éji őrök, kapus, sat.

Azon újabb időben felmerült kérdésre nézve, valjon nem volna-e czélszerű a büntető intézetekben a javítást s a felügyelői tisztet egyházi rendekre bízni, a melyeket Belgiumban a tapasztalt Ducpetiaux annyira magasztal, józan megfontolásra, valamint a legnagyobb tekintélyekre támaszkodva, határozott nem mel fe-

*) Hat év alatt 72 aspirans vétetett fel, a kik közül 14 résztint saját kívánságára, részint mint nem alkalmas elbocsáttatott, 53-ból pedig derék felügyelő vált.

**) Hogy nőfogházakban csak felügyelőnők alkalmaztassanak, annyira el van ismerve, hogy többé kérdés alá sem kerülhet.

lelhetünk. Tapasztalataik alapján ellene szólnak ugyanis: Mittermaier és Röder Heidelbergben, Hoyer Vechtában, Elvers Leuchtenburgban, Götting Hildesheimben, Füsslin Bruchsalban, Holtzendorf Berlinben, Suringar Hollandiában, Ferrus Franciaországban, David Daniában, Mooser a Schweiczban, Warrentrapp, Diez, Zahn és Schück. Enevek nyomatékát pedig könnyebb érezni, mint ecsetelni. *)

Az egyházi rendek védelmére sok oldalról felhozatik azon tapasztalat, hogy a szerzetek és testvériesületek, főkép pedig a nő-szerzetek sok intézetben, különösen kór és menedékházakban, igen áldásdúsan működnek; **) egészen más alakot ölt azonban a kérdés, ha a büntető intézeteket akarjuk reájok bízni, a mint ez Franciaországban, Moabit- és Bruchsalban történt; Bach miniszteruma alatt pedig a concordatum következtében Ausztriában. ***) Czélszerűtleneknek bizonyultak be ezen intézkedések mindenütt, mert a vallásos behatásokat a fegyenczekre csak nagy elővigyázattal s kellő előkészítéssel lehet fogamatba venni, a mi nagy emberismeretet, tapasztalatot, jó akaratot, a használandó eszközöknek a fegyenczek igen különböző egyénisége szerinti kiszámítását igényli, s ennél fogva nem bizható felügyelőkre, hanem csak a büntető intézet előljárójára, lelkészére és tanítójára. Javulás és bizalom helyett tettetést és álnokságot fog a fegyencz megszokni, ha látja, hogy folytonosan ájtatos phrazisokkal, téritési kísérletekkel s lélekhajhászattal üldöztetik; mert az ilyen rendtagoknak legnagyobb része jó akaratú ugyan, de többnyire igen egyoldalulag művelt és rajongó téritési vágytól lelkesített egyénekből áll, kik az emberi természetet gyakorlatilag méltányolni eléggé nem bírják, sőt ha bírnák is, nézeteiket aligha érvényesíthetnék, mert sokszor a rend szabályai az állam kívánalmaival ellenkezésbe jönnek. **) Így például az utóbbi azt kívánja a fogházi hivatalnoktól, hogy ez a neki alárendelt fegyenczből a társaság számára derék, használható tagot képezzen, míg a rend az ember legfőbb feladatának bi-

*) Lásd Holtzendorftól: Der Brüderorden des Rauhen Hauses und sein Wirken in den Strafanstalten. Berlin 1862. 2 kiadás.

**) Mittermaier: Gefängnisfrage. 137 l.

**) A portugalli javaslat szintén szerzeteket ajánl az intézetekbe befogadtatni.

**) Holtzendorf: id. muuka. 15 l.

zonyos vallási tények buzgó gyakorlatát, és a szigorú felekezeti irány győzelmét tekinti. E feladatok közül pedig az egyik kizárja a másikat, a mennyiben csak egyik lehet az egész bánásmód rendezésénél s kivitelénél irányadó. Austriában a nőszerzetek befogadásával vélte az ájtatoskodó Bach a börtönreformot eszközölni,*) s e tekintetben a Belgium- és Franciaországban felmutatott kedvező eredményekre hivatkozott;**) azonban nálunk másképp jártak el mint a nevezett országokban, mert míg ott csak nő-fogházak vannak a nőszerzeteknek átadva, addig itt a férfi büntető intézetekbe is befogadták őket; míg ott csak a fegyencz javításában működnek közre, és az igazgatónak alárendelve, a fegyenczek anyagi viszonyaira semmi befolyást nem gyakorolhatnak, addig itt a büntető intézeteket bérbe adták nekik, reájok ruházva egyszersmint az igazgatást s a fegyenczek munkájából húzandó nyereséget. Tíz éve tart már e viszony; s ki ne ösmerné a közvéleményt, mely több ízben oly hangosan nyilatkozott? Elég lesz e tekintetben, ha a neudorfi intézetet és Dr. Wittelshöfernek erről való közleményeit említjük fel, melyek az „Allg. medizinische Zeitung“ 1864 folyamának 26, 31, 35, 36, 38 számaiban jelentek meg. Büntető kereset alá vonatott ugyan a szerző, de állításai nem czáfoltattak meg. A birodalmi tanácsban is tárgyalás alá került e kérdés 1863. Oct. 28-án, s ott is a háznak nagy többsége által határozottan roszszaltatott. Osztja a neudorfi intézetnek hirhedtségét a lankowitzi nőfogház Stíriában, mely a „keresztény szeretet leányainak“ van átadva, s melyet Wahlberg tanár az Allg. Strafrechtszeitung számaiban***) ismertet; méltó, hogy e tárgyról némi kivonatot közöljünk:

„Kérdésemre, hogy a nem katholika fegyencznők gyakorolhatják-e vallásukat, s valjon igaz-e, hogy a foglyoknak térde a sok térdeléstől megdagad, a következő meglehetősen terjedelmes választ kaptam a fejedelemtől:

„Nem igaz azon állítás, hogy az imádság az intézetben lélekölő ajakfárasztássá alacsonyíttatik, mert ez mindössze is csak a következőkben áll:

*) Még pedig nem is houni, hanem bajor szerzetnek adatott át a fogházak kezelése. Z u g s c h w e r d t: Die Verwendung religiöser Corporationen. 25 l.

**) Z u g s c h w e r d t: Die Schärfungen der Freiheitsstrafe. 169 l. és Die Verwendung religiöser Corporationen. 9. 13 l.

***) Különösen az 1865. 7 füzetben,

Reggel 5 óraker angyali üdvözet, 6 óraker szent mise énekel, erre vallási oktatás a kápolnában, 8 óraker vallásos felolvasás egy fél óráig; 11 óraker olvasó; 12 kor angyali üdvözet; 2-kor vallásos tárgyú felolvasás; 4 $\frac{1}{2}$ -kor egyházi ének; 6-kor vallás-tanítás, angyali üdvözet; 7 $\frac{1}{2}$ -kor esti ima. Ezekhez járul: Vasárnaponként 10 óraker a legszentségesebbnek látogatása a kápolnában; Vasárnapon, Pénteken és Szombaton 5 $\frac{1}{2}$ óraker esti áldás. Sőt munkaközben is az óráttéskor rövid imádság végeztetik.“ — Nem csoda ha a szerencsétlen fegyencz, kiszabadulván egyszer ezen intézetből, borzadva gondol az imádságra, melyet elrettentésül használtak; mert javító hatást ennek tulajdonítani józan észszel bizonyára senki sem fog.

Wahlberg tanár ur czikke végén mégis az ájtatos nénék védelmére kell, így irván: „Sok balfogást követett el ugyan az előbbi kormány, midőn szerződéseit az egyházi corporatiókkal megköté, de a ki elfogultság nélkül s az egyes intézetekben felmutatott eredmények után akar ítéletet hozni, főleg ha azon hiányt ismeri, melyben alkalmas igazgatók s felügyelők tekintetében szenvedünk, lehetetlen, hogy a női fogházakban a nőszervezetek előnyét ne méltányolja; a napi sajtó s a liberalismus szóvivői ellenzése daczára.“ Ezen védelemre azt hozhatni fel, miként alkalmas igazgatók hiánya még nem lehet egyedüli s elegendő ok arra, hogy a büntető intézetek szerzetrendeknek adassanak át, különösen oly feltételek alatt, mint Ausztriában történt, hol a szervezetek anyagi érdeke kitűzött céljukkal némileg ellenkezésben jöhet. De Zugschwerdt éles eszü kiszámítása szerint*) maga a kormány sem csekély anyagi veszteséget szenved ezen szerződések által, mert: 16 intézet levén ily rendeknek átadva, melyeknek mindenikében a naponkénti fegyenczlétszám közép számítással 500, tehát összesen 8000 főre rüg, ha mindegyikért az állam naponként csak 10 krt**) fizet, ez egy fegyenczért évenként 36 ftot, összesen pedig 288,000 forintot tesz. Ehhez járul a fegyenczek munkacréjének ingyenes átenged-

*) Id. munka. 169 l. Lásd egy más számítását: Die Verwendung religiöser Corporationen in Strafanstalten. Wien 1866. 77 l.

**) Valóban 45 $\frac{1}{2}$ krt fizetett. Magyarországhn a lipótvári fogház is ily egyházi társaságnak volt átadva ugyanily feltételek mellett, később azonban a szerződés felbontatván, az állam egy fegyenczért egy napra 30 kr. fizet, a mi még így is nagyon soknak mondható.

dése. Hagyjuk ki a számitásból az összes fegyenczek egy negyed-részét, mivel minden intézetben lesznek olyanok, kik időnként vagy állandóan nem dolgozhatnak semmit, vagy pedig ugynevezett házi szolgálatokkal vannak elfoglalva; fennmarad mégis 6000 fő, a kik közül mindenik, — ha csak kissé okszerűen vezetetik a munka, — naponkint 20 krt megkeres.*) Levonva ebből a fegyencznek engedett osztalékot s más költségeket, marad 10 krajczár minden főre naponkint; ez egy év alatt, 300 munkanapot számitva, minden egyesnél 30 forint, s így 600 főnél 180.000 forintot tesz. Összeadva a két összeget, 288.000 és 180.000 ft tesz 468.000 forintot, a szerződés szerinti 18 év alatt pedig 4.680.000 frtot. Ily áldozattal másként is lehetett volna a börtönöket javítani.

Ismerkedjünk meg ezek után a külföldön újabb időben oly nagy hirre vergődött szigorú ház testvériesületével.“ (Der Brüderorden des rauhen Hauses.**)

A „szigorú ház“ 32 év óta áll fenn. Esméje, Wichern szerint, ki e testvériesületnek jelenleg egyházi és világi feje, egy férfiegyületben keletkezett, mely egyet Hamburgnak különösen jámbor elemeit ölelte magába. A gyermekek számára alapított „mentőház“ (Rettungshaus) kezdete szerény anyagi viszonyainak felelt meg. Azonban Wichern ur igen jól tudá, hogy miként kell a dologhoz látni, s így a gyermekek munkaerejét nemsokára az intézet költségeinek s fenntartásának fedezésére értékesíté. Ez s a gyermekek zárt családi élethez hasonló együtt-lakása, képezi a vállalatnak legjobb s több helyütt utánzott oldalát. 1847-ben már asztalos-, cipész és szabóműhelyekre találunk, a melyekben a gyermekek nem csak saját szükségleteikről gondoskodnak, hanem jövő hivatásukban is gyakorolják magukat. A fiuknak egy része földet mivel (23 hold), mások kenyeret sütnek, a kis házak legnagyobb száma — melyekben a szigorúház családai elkülönítve laknak — nagyrészt a fiuk keze által épült. 1860-ban már 17 házzal és 54 hold földdel bírtak. 1862-ben mintegy 100 gyermek volt az intézet kebelében ($\frac{1}{3}$ fiu, $\frac{1}{3}$ leány); ezenkívül a rend a vagy onosabb osz-

*) Bruchsalban 1864-ban minden munkanapon minden fegyenczre 38 $\frac{1}{4}$ kr. keresmény esett.

*) Holtzendorf már többször idézett munkája, és dr. J. Duboc; „Die Propaganda des rauhen Hauses“ című műve után.

tály számára egy nevelő intézetet tartott fenn, hol gymnasialis tantárgyak adtak elő. A szigorú ház kiegészítő alkatrészét képezi a „testvérek intézete“, mely nem egyéb, mint 20—30 éves fiatal emberekből álló zárt congregatio; egy protestans rend, melynek tagjai az intézetben tanítók, tanácsadók vagy felvigyázók tisztét viselvén, egyszersmind elméletileg s gyakorlatilag készülnek a „szolgáló szeretet belső hivatásának“ későbbi betöltésére. A „szolgáló szeretet belső hivatása“ pedig abban áll, hogy miután az illető testvér a kísérletet kiállotta, tehetsége és erejéhez képest, az igazgató által oly hivatalba helyeztetik, a melyben istennek szolgálhat, s amely neki személyére nézve elegendő jövedelmet hajt.

A gyermek nevelése e testvéricsületnél egyedül „Krisztus evangéliumán“ nyugszik; e szellemben van szervezve minden tanítás és oktatás. Az intézet egyedüli célja „a belső megmentés Krisztus kegyelme által.“ A tanítás naponkint mintegy négy órán át foly; a testvéreket a ház atyja és egy az istenészeti tudományokban képzett fősegéd oktatja a következőkben: „elmélyedés a szentírásba; az isteni üdvözítés tervének felismerése; történelem; az egyház jelenlegi állása; a térítéstűgy és az elemi tanítás.“ A gyermekeknél a tantárgyak: „szentírás magyarázat, ennek ismétlése, katekizmus, ó-szövetségi szentírás, új szövetségi történet, egyháztörténet és elemi oktatás. „Ezenfelül a rendes isteni tiszteletet nem számítva naponkint tiszteri imádkozásra szoríttatnak, a melyen a miatyánk, a könyörgés és csendes imák, a „hármasszínór“*) való napi, heti és évi mondatok alig érnek véget. Valóságos imádkozási kín, a mit e szegény gyermekek szenvednek!

S mi lesz e nevelésnek eredménye? Mindenki, a ki az emberi természetet ismeri, s tudja, hogy ez magát minden túlzásért megbojtoszolja, és hogy minden túlzás ellenhatást szül, nem fog megütközni tapasztalatain, ha e szegény gyermekek némelyikéből vallásos rajongót, másokból pedig tökéletesen vallástalan, és elvtelen, és így a legnagyobb gonoszságra legfogékonyabb embert lát válni.

Mecklenburgban e testvérekre bizvák a legtöbb iskolák s Mecklenburg állása a népnevelés terén valóban eléggé ismeretes. A

*) A „hármasszínór“ czíme egy kis könyvnek, mely az év minden napjára három bibliai mondatot, egy imádságot, egy parancsot és egy ígéretet tartalmaz,

moabiti fogház személyzete is e testvérekből áll, s befogadásuk miatt köszönt le a bruchsalii intézet érdemtelen igazgatója Ffesslin. Poroszországban dr. Wichern állván a börtönigazgatás élén,*) könnyen megfejthetjük, hogy az igazgatók, ha csak kenyertüket veszteni vagy nyugalomba lépni nem akarnak, nem szólalnak fel a testvérek ellen; de hogy aztán mennyit érnek a legujabb poroszországi fogházi kimutatások, megítéli Mittermaier az Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung 1861 évfolyamának 40-dik számában.**)

Következtetéseinket a fennebbiekből röviden összefoglalva tehát kimondjuk őszintén véleményünket, miszerint semminemű büntető intézetet egyoldaluan vallásos irányban működő egyházi rendre bizandónak nem tartunk; mert minden fogház állami intézet, melynek állami igazgatás alatt kell állni; rendi tagoknak pedig rendi főnöküktől független államhivatalnokokként való alkalmazása ki nem vihető; továbbá mert a felvigyázók börtönben felvigyázók, s ne erkölcsi vallástérítők legyenek.***) Nem akarjuk azon lehetőséget tagadni, hogy női fogházakban bizonyos feltételek alatt női szerzetrendek kedvező eredménnyel működhetnének, de erre megkivántatnák, hogy ne munkabérlők legyenek, hanem hogy állásuk legalább úgy legyen meghatározva, a mint Franciaország és Belgiumban jelenleg van; és továbbá hogy honiak, ne pedig külföldiek legyenek.**)

Az egyházi rendek alkalmazása, hibásan vélelmezett olcsóságukon kívül, azon tan elfogadásának tulajdonítható, hogy minden közintézetekkel való foglalkozás, minden felettök gyakorolt felügyelet kizárólagosan olyanoknak engedendő meg, kik erre állandó szabadsalommal felruházvák, s kik merev, külsőleg szabályozott és az ál

*) Fizetése 6000 tallér s hat hónapi szabadságidő, a melyre az útiköltségeket 3000 tallérjával szokta felszámolni. Du b o c : id: munka. 9 l.

**) Beiträge zur richtigen Würdigung der Frage über die zweckmässigste Einrichtung der Strafanstalten.

***) A felvigyázók által tett ily kérdések: Megfehéredett-e már szived? Megszeretted-e már nálunk eléggé az Ur Jézus Krisztust? csak arra való, hogy a fegyenczet elkeserítsék, vagy képmutatóvá tegyék. H o l t z e n d o r f : id. munka. 53 l.

*) Hazánkban egyedül Mária-Nostra női fogház van nőszerzeteseknek kezébe adva, a melyről egyelőre is, míg saját helyén tárgyalandjuk, kiemelhetjük, hogy a magyarországi fogházak közül legeslegjobbnek találtuk.

lamhivatalokénak mintájára rendezett szervezettel ellátott testületet képeznek. Az ellenkező nézetből, hogy tudniillik minden egyes szabad működésének s befolyásának mennél tágabb tere nyílják, s hogy a közönség a legjobb ellenőr, indult ki az önkényes fogház felügyelő és látogató egyletek szervezése. Az elsők alatt oly, a büntető intézettel egy helyen levő szabad polgárokból álló hatóságot értünk, mely a büntetés törvényes végrehajtását ellenőrizni, a fegyenczek alapos panaszain segíteni, és némely helyt a pénzkérdési s kezelési ügyekre felügyelni van hivatva. Áll közönségesen 2—4 helybeli tekintélyes polgárból s a hol ez szükségesnek tartatik, egy a kormány által kinevezett magasabb hivatalnokból, a ki rendesen egyszersmind e felügyelő hatóságnak — mint collegialis testületnek elnöke. Hogy a hatóság a kívánt sikerrel eljárhasson, szükséges hogy tagjai legalább minden két hetenkint az intézetet meglátogassák, annak egész rendszeréről, a foglyok állapotáról, panaszaik- és kívánalmaikról magoknak folytonosan tudomást szerezzenek.*) Minden derék s kötelességeit pontosan teljesítő igazgatóságnak ezen intézmény honosítása csak örvendetes lehet, a foglyoknak általa remény nyújtatik, hogy igazságos kívánásaik teljesítettni, vagy az igazgatóság elleni panaszaik orvosoltatni fognak; az igazgatóság vállain a felelősség terhe könnyül; a közvélemény pedig és a kormány ebben legnagyobb biztosítékukat lelhetik, úgy a foglyokkal való emberséges bánásmódra nézve, mint a házi rend és kezelési szabályzat pontos megtartására.**)

Badenben az ily hatóság hatásköréhez jelenleg a következők tartoznak:***)

- 1) A foglyokkal való szabályszerű bánásmódnak biztosítása, és az egyeseknél netalán előforduló, az igazgatóság hatalmi körét meghaladó kivételességek feletti rendelkezés.
- 2) Az isteni tiszteletre és az iskolai tanításra való felügyelet.
- 3) A foglyok panaszainak megvizsgálása.
- 4) A fogházi alsóbb rendű személyzet csekélyebb hivatali vétségei feletti biráskodás.
- 5) A vételi és szállítási szerződések jóváhagyása.

*) A foglyokat látogatván, soha se kísértessék magukat intézeti hivatalnok által.

**) F ü e s s l i n : Gefängnisreform. 225 I.

***) Blätter für Gefängniskunde. III. füz. 1865.

6) A pénztárak megvizsgálása, leltározása, felvétele.

7) Az igazgatóság előleges költségvetéseinek megvizsgálása, és véleményezés mellett az igazságügyi miniszteriumhoz felterjesztése.

8) Az igazságügyi miniszterium kívánatára véleményadás mindazon alkalmazottak kérvényei, folyamodványa, elbocsátása, megfogadása, előléptetése iránt, kik államhivatalnoki minősítéssel nem bírnak.

9) A meghatározott évi főjelentések felterjesztése.

10) Minden az igazságügyi miniszterium által tett kérdés felletti véleményezés, s egyáltalában minden ettől kiinduló megbízás teljesítése.*)

E pontokra nézve Füesslin úgy nyilatkozik, hogy az 5. 6. 7. alatt mondottaknál a felügyelő hatóság nem mutatkozik gyakorlatiasnak, mivel ezek oly részletekbe vágó üzleti és ipari ismereteket tételeznek fel, melyeket e hatóság polgári tagjai néhányszori látogatás által nem igen szerezhettek meg; a pénztáraknak ellenőrzése pedig már azon szempontból is felesleges, mivel ezek úgy is minden évben az igazságügyi miniszterium által megvizsgálatnak, és így csak a gondnok teendői szaporíthatnának. Ezen ellenvetéseket egyszerűen felhozzuk, a nélkül, hogy magunkévá tennők; azt hisszük, hogy az állami felügyelet bármennyire kiczirkalmazott szövevényes rendszere soha sem érhet fel a szabad polgárokéval.

A felügyelő hatóságok tagjainak köteletségéhez tartozik, mint említők, a foglyokat egyenkint meglátogatni s őket meghallgatni, erre néhol külön egyletek létesültek, a melyek leggyakrabban egyszersmind fegyenczövök is. Ez utóbbiakról bővebben a következő fejezetben szólnunk; a mi az önkéntes látogatásokat illeti, csak azt hozzuk emlékezetbe, hogy a börtönjavítás minden lényeges mozzanatai az egyéni kezdeményezésnek köszönhetők, s hogy sem a philadelphiai első fogházlátogató egylet, sem Howard, sem Fryné nem állottak kormánybefolyás alatt, s nem is hivatalos minőségben működtek.

*) S z e m e r e : id. m. 47 lapján hasouló hatóságot ajánl, melynek tagjai a megyei közgyűlésen lettek volna választandók.

X. Fejezet.

A börtönbüntetés kiegészítése a javítás érdekében.

Kegyelmezés. Feltételes szabadonbocsátás. Rendőri felügyelet alá helyezés. Fegyenczóvó egyletek.

Minden tudomány fejlődésének bizonyos szakában beáll egy időpont, midőn a szavak, az érteményezések eredeti jelentőségüktől annyira eltávoloznak, hogy mintegy valódiságukat veszítik. Az első elvont fogalmak még folytonosan emlékeztetnek az öszszertü esetekre, a melyek egyenkénti ismétlése s magyarázata szükségének helyettesítése tekintetéből alkottattak, de a későbbi elméletekben emez esetekre többé nem tétetvén vonatkoztatás, hanem mindig az elvont eszmékből szerkesztetvén új képletek, származtattatván új következtetések, a végéredmény utóljára a tényálladékkal, melyből keletkezett, semmi közöst nem tartalmaz, s üres kifejezések, eszmeárnyak bitorolják a valóságon alapuló gondolatok helyét. Így alakulnak lassanként a viszonyzatlan rendszerek, még oly tudományokban is, a melyek, mint a büntetőjog, közvetlenül gyakorlatilag is alkalmazásba vétetnek. Az élet minden oldalát azonban nem lehet egy szempontból áttekinteni. Termékenységében mindig új meg új tüneményeket hoz létre, melyek a föltétlen elméletek látkörén túl esnek, melyek amazok keretébe semmi módon belé nem illenek, s bele nem erőszakoltathatnak. S ekkor a bölcsészek, kik gyakran inkább értelmetlen nevet teremtenek, s ehhez ragaszkodnak, mintsem hogy tévedéstüket idejekorán bevallának, azon kifogással mentik meg rendszerüket, hogy a kivétel a szabályt erősíti; s a helyett, hogy módosító okokat s több egymást

szükségképen korlátoló törvényt, vagyis inkább a tények változékonysága szerint módosuló, az ok- és czélszerűség alapelvének az élthez való alkalmazásából következő elmélet létezését elismernék, egyetlen általános törvényt állítanak fel, a melynek megszegését határozatlan számú s bizonytalan körülményű esetekben megengedik. Ezen eljárásuk pedig a gyakorlatra is átviteltvén, mindinkább növekvő bizonytalanságot okoz, míg végre a tények a rendszer felett győznek, s ez szélesebb alapra fektetett, természetesebb elmélettel cseréltetik fel, melynek fogantatása az életben is kevesebb akadályljal jár.

Ezt tapasztaljuk a büntetőjogban is, s különösen a büntetés kérdésének megfejtésénél. Míg a büntetés valami feltétlennnek, egyedül tárgyilagossnak, önmagáért létezőnek tekintetett, míg nem annyira czéljára, mint alapjára fektettetett a főszűly, míg isteni kiengeisztelésnek, a világrend helyreállításának, megtorlásnak vétetett, természetes volt, ha kimondatott, hogy a bíró ítéletén utólagosan bekövetkező tény nem változtathat, s ha a régi közös rendszerű börtönökben a fegyencz magaviselete letartóztatásának tartamára semmi befolyással nem volt. Néha mindazonáltal mégis nagyon feltűnt a képtelenség, javított embert tovább is fogságban tartani; habár ez ritkán történt, hiszen ama tömlőczők nem a javítás, inkább a romlás színhelyei voltak; s ilyenkor a kegyelmezés jogának segítségével vétetett igénybe, hasonlóan mint azon esetek elintézésénél, melyekben az igazság a méltányossággal, vagy az emberiséggel öszszettközésbe jött. A mint azonban a büntetés egyik főczéljál a javítás van kitűzve, a mint a fogházak e szellemben szervezettek, a kegyelmezés, mely csak esetről esetre kivételesen alkalmazható, az immár rendszeren s többnyire javuló fegyenczek büntetése hátralevő részének elengedésére hiányos és a szükségletnek korántsem megfelelő intézmény.*) Mert a mint czélja elértek, oka

*) Minden félreértés elkerülése tekintetéből kinyilatkoztatjuk, hogy mi itt a kegyelmezés ellen csak a közönséges fogházi büntetések megrövidíthetése vagy elengedése tekintetében szólunk. A mi a kegyelemjog egyéb használatát illeti, az egészen máshová tartozó kérdés; különösen a politikai elmarasztaltak a felmerülhető egyéb kétes esetek tekintetéből készségesen elismerjük Szalayval: „hogy valamely statusnak kegyelemjogának alkalmazásáról lemondani annyit tenne, mint kinyilatkoztatni, hogy az állam e tekintetben a souverainitására lemond,“ s hogy a

is elenyészik, s a büntetés folytatása épen oly káros és haszontalanul költséges volna az államnak, mint igazságtalan a fegyencz iránt. A fejedelmi kegyelmezésnek tehát nagy mérvben s rendszeresen kellene gyakoroltatnia, a mi természetével nem igen egyezik meg. Mert világos, hogy az aránylag alárendelt állású büntönigazgatóság által bármi melegen pártoltassék s ajánltassék is, a fegyenczek kegyelmezési kérvénye igen ritkán fog sikerrel bírhatni. Legtöbbször a büntető intézeteken kívül levő rokonok s hatalmas pártfogók közbenjárása folytán adatott meg a büntetés-elnézési kegyelem, mely nem mindig az arra legméltóbbakat érte; s magok a büntönigazgatók is elismerik ennek hátrányos voltát, úgy az igazság és méltanyosság érdekében általában, valamint káros hatását a büntetett személyére, s a többi fegyenczekre nézve, a kik látják, hogy nem az érdem és javítás, hanem a hatalmas jóakarók szereznek pártolást.*) Szépen mondá Szentkirályi Mór hazánkfia :**) „A kegyelmezés, midőn reményt gerjeszt abban, ki büntetetik, czélját téveszti a büntetésre, es javulást gátló elkeseredést szül, ha ezen remény meghiusul.“ Nem ajánlható tehát a kegyelmezés, mint a büntetés megrövidítésének módja; hiszen az által, hogy a fegyenc bármikor folyamodhatik, mint külső segély, nem pedig miut csak önfáradozása által megnyerhető enyhítés tűnik fel neki; s míg a feltételes szabadonbocsátás biztos kilátása állandó reményt gerjeszt keblében, folyamodása és kérelme teljesülésének bizonytalansága kétkedő lelki állapotba ejtik, mely a javulására kívánatos szorga-

„jog ugyan fő valami az államéletben, de mégis nem a legfőbb, legalább nem az egyetlen.“ Lásd S z a l a y: Publicistai dolgozatok. I. köt. 232 l. Melleleg megérintjük azt is, hogy a kegyelemjog fenntartásának vagy eltörlésének, s mikénti fenntartásának kérdése sem ugyanaz, pedig gyakran összezavartatik. Sokan például a kegyelemjog ellen szólnak, pedig az abszoluralkodásra emlékeztető modort, történetességét, szabályozatlanságát akatják kárhóztatni, melylyel eddig többnyire gyakoroltatott, s rendszeresített alkalmazása ellen, minőt legujabban honunkban a hétszemélyes táblai kegyelmezési ülések által behozva szemlélnük, érveik erőtlenek.

*) Z s o l d o s Ignác: „Néhány szó a honi közbátorságról“ ezimű munkájában a kegyelmezés mellett van ugyan a javulás esetére, de „ez necsak egyes emberek u. n. hiteles jelentésére, hanem a fogházra felügyelendő választmányoknak a valósággal meggyező s általuk teendő nyomós vizsgálat utáni jelentésére“ leune teljesítendő.

**) Az 184³/₄ orszgy. naplója, a KK. és RR.-nél. 37 ülés.

lomnak, állandó erőmegfeszítésnek, s gondolatjai irányzatának nem kedvező.*)

A feltételes szabadonbocsátást említettük, mint a mely a kegyelmezés helyét pótolni van hivatva. Eszméje egyszerű. A fegyencz, ha javult, szabadon bocsáttatik, de csak addig, míg magát jól viseli; a mint szabadságával visszaél, minden újítélet nélkül ismét bezáratik, s ítéletileg kiszabott büntetését végig szenvedni köteles. A büntetés tulajdonképen nem engedtetik el, csak teljes végrehajtása függesztetik fel mindaddig, míg szükségesnek nem bizonyul. Eme szabatos alakját azonban ezen intézmény csak újabb időben s több változás után öltötte magára. Már Feuerbach**) Pál Anselm kivitte ugyan, hogy a bajor 1813-ki büntetőtörvénybe (Art. 12.) belevéteztet azon határozat, miszerint az életfogytiglan tartó börtönbüntetésre ítélt fegyencz megkegyelmezésre számíthat, ha 10 év folytán javulásának jeleit adta, s már 16 évet a börtönben töltött. De e határozat így kifejezve még sok megtámadásnak volt kitéve. Franciaországban támadt először az eszme, a feltételes szabadonbocsátást fiatal bűnözők irányában mint javító eszközt használni; legnagyobb kiterjedésben azonban Angolországban vétetett alkalmazásba, hol 1853 ban az elszállítás büntetésének változtatásával kapcsolatban hozatott be, miután Ausztráliában az elszállítottak esetében már régóta volt használatban. Az első törvény azonban az elítélteknek csak egy osztályára vonatkozván, hiányosnak mutatkozott, s 1857-ben kiterjesztetett; utóbb szükségesnek látszott az intézményt ujolag rendezni, a mi az 1864 Július 25 én megállapított Penal Servitude Act által következőleg történt: A birói, bizonyos számú évre szóló, ítélet tulajdonkép két ítéletet tartalmaz, melyeknek elseje bizonyos időt jelöl ki, melyet a fegyencznek minden esetre a büntető intézetben kell kitölteni; a másodikban pedig kimondatik, hogy ha ezen idő elteltével javulásának kétségtelen jeleit adta, büntetésének többi idejére szabadonbocsáttatik, de azon kötelezettséggel, hogy magát minden hónapban személyesen jelentse a rendőri községi főhivatalnál, s azon esetre, ha lakhelyét változtatja, ezt is tudtul adni tartozzék; to-

*) A kegyelmezéssel való visszaélésről, s roz hatásáról Amerikában lásd Beaumont és Tocqueville: id. munka. 313 l. és 439 l.

**) Mittermaier: Gefängnisfrage. 146 l.

vábbá azon feltétel alatt, hogy, ha viselete javulásával ellenkezőt fogna vélelmeztetni, ha szabadon bocsátási oklevelét bárminő bírósági vagy rendőri felszólításra elő nem mutatná, ha a nélkül is, hogy magában büntethető tettet elkövetne, hirhedt rosztársaságban találtatnék, henyec s kicsapongó életet folytatna, vagy becsületes keresetmóddal magát fenn nem tartaná, a rosztársaságra használt kísérletidő bele nem számításával a kimondott büntetési idő második felét is azonnal ki kell állania.*) Arra nézve, valjon a fegyencz büntetési idejének második részére feltételesen szabadon bocsátható-e, a börtönigazgatóság szólíttatik fel véleményadásra, s annak áll kötelességében megítélni, valjon az, a mit a törvény feltételezett, de facto valóban létezik-e; vagyis valjon javulásának elegendő jeleit mutatja-e a fegyencz; mert ha nem, tovább is a fogházban tartatik, s ha szükséges, egész büntetési idejére.

Az ideiglenes szabadonbocsátás által így nem csak a javult fegyencznek szolgáltatik igazság, nem csak az állam gazdálkodik meg tetemes költséget, ezen intézmény más, ezeknél talán nem esékélyebb haszonnal is jár. Hathatós eszköz a fegyenczek javítására magában a börtönben is; a remény, melyet bennök az iránt kelt, hogy jó viseletük által büntetési idejüket megrövidíthetik, a legerősebb indok, hogy a lelkész s tanító működését saját igyekezeteikkel is elősegítsék. Azon körülmény továbbá igen üdvös, hogy a feltételesen szabadon bocsátott fegyencz könnyebben kap munkát, mert a munkaadó biztosítva van, hogy mintegy a hatóságok oltalma alatt áll, s ha rosztársaság vagy károsítás miatt panaszt emel a fegyencz ellen, ez ártó tehetségétől rögtön megfosztatik. Végre, a szabadság visszavonhatása a szabadon bocsátott fegyenczet nyomatékosan gyámolítja azon eltökélésében, hogy magát becsületesen viselje; s ezáltal ama legkényesebb időszakban óvja őt a botlástól, midőn a börtönből való kiszabadulása után legtöbb alkalom kínálkozik neki a régi utra való visszatérésre, legtöbb csábításnak kell ellentállnia, szabadságának feltételeltsége levén a legfőbb ok, mely attól tartóztatja, hogy régi pajtásait s ezimboráit újból felkeresse.

Mindennek daczára sokan akadnak, kik azon okból nyilat-

*) Mary Carpenter: Our Convicts. London. 1864. I kötet 187 l. II. köt. 288 l.

koznak ezen intézmény ellen, mivel a törvény határozottságának s végrehajtása bizonyosságának veszélyeztetését látják abban, ha a börtönhivatalnokoknak a büntetés tartamára való határozásnál nagyobb vagy kisebb befolyás engedtetik.*) Ennek ellenébe felhozhatjuk, hogy már eddig is a kegyelmezési eljárásnál e hivatalnokoknak némi befolyást kellett engedni, midőn az „érdemes vagy nem érdemes“ feletti kérdésre feleletet adtak; de másrészt, midőn a magánrendszer mint javító büntetés behozatik, mind a törvényhozónak, mind a bírónak elismerni és méltányolni kell azon szoros belső összefüggést és összhangzatos együtt működést, mely a vizsgálaton alapuló büntető ítélet, s a büntetésnek észszerű s célja valószínűsítésére törekvő végrehajtása között létezik, a melyek csak együttvéve egészíthetik ki az igazságszolgáltatás valódi fogalmát. Miután azonban a végrehajtás feladata a börtönben alkalmazott hivatalnokok által oldatik meg, nem lehet ezeknek hivatalos működését ezentúl oly szoros korlátok közé szorítani, mint eddig, őket a büntető ítélet betűinek vak végrehajtóivá lealacsonyítva; ez a javító fogházak eszméjével többé meg nem fér. De ki is volna képes előre oly utasítást adni, mely minden előfordulható esetre kiterjeszkednék, s célszerűen alkalmazható volna? — Az irányts a fészket meg lehet előre jelölni, de ezen körön belül szabad intézkedési jog adandó az egyes észszerű esetre. „A bírónak a börtönigazgatóságot, úgy kell tekinteni“ — így szól Fűesslin — „mint szükséges segédjét és munkatársát, mert erre van bízva az elítéltek pótnövelése s javítása, a mi pedig a társaság biztonságára szintoly fontos, mint az elkövetett bűnténynek felderítése s elítélése. A büntetés végrehajtása csak egy szem ugyan az állam büntető hatalma gyakorlatának láncolatában, de mégis kiválólag az, mely az egész műre a koronát illeszti. Ezekből az következik, hogy a magánrendszerű börtönöknél csak oly egyének alkalmazandók hivatalnokok gyanánt, kik az ész-, szív- és jellemnek e fontos feladathoz szükséges kellékeit magokban egyesítik, a kik a bíróval szellemi valamint tudományos és társadalmi képzettség tekintetében egyenlő fokon állnak, s kiknek egész személyisége azon fontos feladatra nézve kezdeskedik, hogy amaz időpont jelenlétéről, midőn már az ité-

*) Ily féltékenység az 184^{3/4} országgyűlés alkalmával is mutatkozott.

letben elvileg kimondott feltételes szabadonbocsátás tényleg is beállhat, alapos véleményt alakítani képesek.“

A mi a feltételes szabadonbocsátás eddig tanusított tényleges eredményeit illeti, sajnálattal kell megemlítenünk, hogy 1864-ig Angolhonban korántsem mondhatók fényeseknek. Mittermaier tanúsága szerint*) ugyan 1853-tól 1857-ig 7335 fegyencz bocsáttatott feltételesen szabadon; ezek közül 616-nál csekélyebb vétség vagy rossz viselet, 703-nál nagyobb büntett miatt vonatott vissza az elbocsátás; s e szerint 100 feltételesen szabadonbocsátott közül csak 18 mutatta magát e jótéteményre érdemtelennek, míg a különben szabadonbocsátott fegyenczek közül 100-ra 33 visszaesés számított; Zugschwerdt szerint**) pedig 1856-tól 1862-ig Angolországban összesen 13,957 fegyencz bocsáttatott szabadon, ezek közül feltételesen 7428, visszavonhatlanul 6529. Visszavonatott a szabadonbocsátás 422 egyénnél; visszaesővé pedig összesen 2081 személy lett. De a közvélemény ezen adatokkal ellenkezőt bizonyít; s a bizalmatlanság, úgyszólván ellenszenv, mely az ideiglenesen szabadonbocsátottak ellen mindenütt nyilvánult, egészen alaptalan nem lehetett. A felhordott adatokra sokat nem építhetni, részint azért, mert épen a feltételesen szabadonbocsátottak irányában oly eljárás követtetett, mely igen nehezé tette a tény bebizonyítását, ha az illető személy el akarta titkolni.***) Tudnillik a feltételesen szabadonbocsátottak nemcsak nem helyeztettek rendőri felügyelet alá, hanem még elnézőbb volt irányukban a rendőrség, mint mások iránt. Hogy pedig ezen, ha talán nem is kedvezőtlen, de minden esetre csekély eredmény nem az intézménynek, hanem egyedül oly kivételének tulajdonítható, mely a törvény elvének valamint céljának, szellemének valamint betűjének sértése vala, s 1864-ben bekövetkezett módosítását tette szükségessé, mutatja Irhon példája, hol ugyanazon törvény alapján ezen intézmény a legnagyobb sikert vívta ki. 1856-tól 1862-ig ugyanis összesen 4960 bűnöző bocsátta-

*) Gefangnissfrage. 148 l.

**) Schärfungen der Freiheitsstrafe. 167 l.

***) Mary Carpenter: id. munka. I. köt. 189—219 l. hol a kérdés kimerítően tárgyalatik; szakférfiak, bírák, rendőrök tanúságai, parlamenti bizottság vizsgálatai, a parlament előterjesztett kérvények, s egyes perek hozatnak fel, s kimondatik, hogy eddig a visszaesések hivatalos kimutatásai semmi értékkel sem bírtak, mert nem alapulnak megbízható tényeken.

tott szabadon, ezek közül 3062 büntetési idejének letelte után, 1898 pedig feltételesen. Az utóbbiak közül csak 107-nél vált az engedély visszavonása szükségessé.*) Ez pedig egyedül a szigornak tulajdonítható, melylyel a szabadonbocsátott legcsekélyebb kihágása miatt is engedélyétől megfosztatik, és a felügyeletnek, a mely alatt áll. A feltételes szabadonbocsátottak feletti rendőri felügyél-
 zati különben, míg egy részről a fegyencz jogát nem sérti,— hiszen itéletileg még fogságban volna, — másrészt igen hasznosnak, sőt lényegesnek bizonyul, ha kellő módon vétetik fogamatba Nem akadályozza tudniillik a fegyenczet foglalatosságában, nem gátolja szabad költözködését, csak kihágás esetére érezteti vele súlyát. Üdvösebb volna minden esetre, ha a tény, hogy valaki börtönből szabadult ki, egészen feledségbe menne, s ő így foglalkozást találhatna ott is, hol e körülménynél fogva az neki talán megtagadtatik. De mintán ez lehetetlen, s az, hogy valaki elmarasztaltatott, rendszeren úgy is köztudomásra kiszivárog, sokkal jobb a nyilvános szabályozott felügyelet, mint a titkos kémkedés, melynek másként alávetetnék.

Franciaországban Bérenger tanúsága szerint 1857-ben 268 fiatal bűnöző bocsátatott feltételesen szabadon, ezek közül 3 lett visszaesővé, 7-nél pedig rosz viselet miatt vonatott vissza a szabadság. Az újabb törvényhozások közül még a szabadelvű portugalliai javaslat (1863) fogadta el a feltételesen szabadon bocsátást,** megállapítván, hogy ha életfogytiglani börtönre ítélt 12 évet, más fegyencz büntetési idejének két harmadát már valóban kiállotta, a következő feltételek alatt visszavonhatólag szabadon bocsátható: 1) ha az intézeti könyvek javultnak tüntetik fel, 2) ha vagyonos személyek lekötelezik magokat a munkájára s becsületes további megélhetésére szükséges eszközökről gondoskodni, 3) ha a büntető intézet igazgatósága s az államügyész kedvezően nyilatkoznak fölé; 4) az így elbocsátottnak az igazgatóság által kijelölt helyen kell letelepedni; 5) ha pedig magát roszul viseli, a büntető intézetbe rögtön visszahelyeztetik. Ezen szabadonbocsátás nem

*) Ezek közül is 34-nél csak rendetlenség miatt. J o h n szerint (id. munka. 34 l.) 1861 végéig 1800 feltételesen szabadon bocsátott fegyencz közül 4% lett visszaesővé. Ismeretes, hogy az irhoni rendszabályok folytán a statistikai adatok hitelessége ép oly kétségbe vonható, mint Angliában bizonytalan.

**) M i t t e r m a i e r: Gefängnisfrage. 154 l.

mondathatik ki 2 évnél rövidebb, sem 6 évnél hosszabb időre, de mindig megújítható.

Legújabbban Szászországban és Braunschweigban fogadtatott még el a feltételes szabadonbocsátás, amott eddig is minden várakozást felülmúló sikerrel.*) Így kicsinyenként elterjed ezen intézmény is Európában, s a javítási elv diadalát egy új következményének elfogadása növeli.

Kiszorítja egyszersmint a feltételes szabadonbocsátás a fegyenczeknek büntetésük kiállása utáni belebbezését, s rendőri felügyelet alá helyezését, mely Europa legtöbb országában szokásos. Így Belgiumban a fogság idejéhez aránylag, Poroszországban szintén, Bajorországban öt, Hannoverában egy, Nassau s Badenben egytől öt évig állnak a fegyenczek rendőri felügyelet alatt, Svédországban addig, míg állandó keresetük nincs.**). Nálunk ellenben, ha a fegyencz a reá mért fogságot kiállotta, ha tehetségesebb, a maga költségén oda mehet a hová tetszik, ha pedig szegényebb osztályu, eltolonczoztatik hovatarozása helyére, s ezzel az állam véglegesen leveszi róla kezét; lássa ezentúl maga, mit csinál. Melyik tehát a helyesebb eljárás?

A rendőri felügyelet felett a legkitünőbb elméleti és gyakorlati szakférfiak, mint Mittermaier, Röder, Ducpetiauz, Varrentrapp, Hoyer egyaránt pálczát törnek. Mert mi a rendőri felügyelet alá helyezésnek tulajdonképeni célja? A polgári társaságnak biztosítása kóborlók s büntetettek ellenében; s míg a büntető intézetek a bűnnek oskolái, tenyészházai, addig ezen intézkedés az elbocsátott büntetettek iránt talán igazolva volna, sőt helyén lehetne még a Feuerbach által említett u. n. Urphede is, a mely abban állott,***) hogy a vádlottnak vagy büntettesnek esküvel kellett igérni, hogy a rajta végrehajtott büntető ítélet miatt nem fogja magát a hatósággon megboszulni.4*) Midőn azonban a büntető intézetek javító in-

*) Holtzendorf: Kritische Untersuchungen 71 l. — Legeslegújabban pedig a birodalmi tanács bizottmánya által hozott javaslatba.

**) Mary Carpenter: id. munka I. kötet 176—182 l. (hivatalos jelentések nyomán.)

***) Feuerbach: Lehrbuch des peinlichen Rechts, Giessen. 1818.

4*) Az ki oly bünténnyel szegi meg az Urphedet s boszulja meg magát, melyre bizonyos büntetés van határozva, ha ez kisebb mint az esküszegés büntetése, azt fogja szenvedni. Ki máskép boszulja meg magát, annak keze vagy újja vágassék le. (Ugyanott.)

tézetekké válnak, az elbocsátott fegyenczet mint ártatlant, minden jogokkal bíró polgárt kell tekinteni, kit továbbá is korlátozni igazságtalanság volna. Más a feltételelesen szabadonbocsátottak helyzete; ezek még a törvény fenytéke alatt állnak, s ha czélszerűnek látszik, jogilag bármiképen korlátozhatók. Még egy esetben igazolt a rendőri felügyelet, ha tudniillik a fegyencz büntetése kiálltával sem adja javulásának jelét. *) De ekkor is csak czélszerű alakban alkalmazandó, nem pedig úgy, a mint jelenleg rendszeren foganatosítottatik, midőn a fegyencz szabad költözködését gátolja, s reá a gyanú árnyékát vetve, becsületes keresetben útját állja; mert így lerontja hatásával mindazt, a mint az intézett nehezen eszközölt; s különösen, ha az ítéletben már eleve, a nélkül, hogy a büntetés hatása tudathatnék, kimondatik, hogy kiállása után ennyi meg ennyi időre a fegyencz rendőri felügyelet alá helyeztessék, az erkölcsi felemelkedés lehetősége előle valóban elzáratik. Mert ha a legjobb feltételekkel hagyja is oda az intézetet, s lankadhatlan igyekezettel küzd a becsületes előmenetelének ellentálló akadályokat legyőzni, a mi reá nézve annál nehezebb, minthogy minden lépten nyomon megszorításoknak van alávetve, a rendőrség nála mégis bármikor házmotozást tarthat; s ha végre munkát is kapott, rövid idő múlva s talán több ízben viselete felől tudakozódni meg-megjelenvén, mi természetesebb, mint, hogy a munkaadó az ilyen megbélyegzett egyént rögtön elbocsátja, sőt gyakran elbocsátani kényszerítettetik, mert a többi munkások egy volt fegyenczezel együtt dolgozni nem akarnak? Találón jegyzi meg tehát a tapasztalt Hoyer: **) „a becsület-büntetések és rendőri felügyelet alá helyezés oly utóbüntetések — poenae extraordinariae — melyek többnyire a javultat sokkal érezhetőbben sujtják, mint a főbüntetés maga.“

De ha egyrészről a rendőri felügyeletet czélikiránytalannak s veszélyesnek tartjuk, ama tanhoz sem ragaszkodunk, hogy a mint

*) Mittermaier: Die Gef. Verbesserung. 151—158 l. Más eszközök melyeknek használatát ez esetben javasolja: az ily veszedelmesebb bűnözőknek kocsmák s egyéb nyilvános helyek látogatását eltiltani, nehogy régi pajtásokkal összejöjjenek; a szokás-tolvajokat szigorubbán büntetni; végre a dolgozóházaknál ügyelni, hogy más, ha könnyelmű vagy henye, de büntetlen, személyekkel, össze ne kerüljenek.

**) Allgemeine Str. Zeitung. 1861. 48. Sz.

a fegyencz a fogházból kilép, egészen magára hagyassék. „Javitó fogházak létesítésével“ — a mint hazánkfa Lugossy József szépen megírta *) „nincs még az emberszeretet parancsának tökéletesen elégtéve, s a buzgó emberbarát aggódva tekint a javító fogházakban nagy gonddal ápolt szerencsétlenek jövő sorsa elébe. A szabadulás órája üt, a börtön ajtai megnyílnak, s többé nem a baromiségig súlylyedt fenevadot, hanem a törődött szívű, a lélektani következetességgel végrehajtott büntetés iskolájában félig megjavult szerencsétlent, telvét a megjavulás erős feltételeivel, bocsátják a nagy világba. De mivel fogsága előtti tisztességesebb viszonyai legtöbbször feldőlnek, a tisztességtelenek mostani jobb érzése előtt utálatosak, családjá körébe néha visszatérni nem szabad, néha pedig nem lehet: jövevényül, magára hagyatva, segélytelenül áll a zajgó társaságban; egy kiesett kereke annak, mely óva ugyan végső rohadástól, s némileg kiigazitva van, de még nincs beállítva régi tengelyébe, s kapcsolatba hozva a többi milliő kerékkel, hogy hajdani munkásságát folytathatná. Bizonytalan, ingatag állása a polgári társaságban, az iménti büntetés friss bélyeghelye homlokán, a világ részvétlen hömpölygése némi keserű ellenérzéssel töltik el szívét az emberiség iránt, mely egy pár kedvetlen tapasztatás, rosszul sikerült próba, szégyenítő vagy megalázó visszautasítás után vagy tökéletes levertséggé, kétségbeeséssé válik, vagy a lelkiületek különféleségéhez képest — — — visszaesővé teszi.“ Az, a ki büntetése előtt nem romlott, hanem talán csak eltévedt tagja volt a társaságnak, a büntetés által lesz megvetetté, a kivel az érintkezést kerülni igyekszik mindenki, kit mint a ragadós fekélyt kemény szavakkal tiz el háza küszöbéről, mert senki sem hisz a vétkes bánatának; s adta legyen bár jelét jó útra való visszatérésének, mindenki meg van győződve, hogy az egyszer elbotlott többé nem bír felemelkedni. Szomorú helyzet, de kétségbeejtő valóság!

A fegyenczek elbocsáttatásuk utáni ezen szomorú s válságos állapotának enyhítésére a közélet iránti részvét ébredése idején társaságok alakultak, melyek a volt foglyokat ezen elhagyatottságukban felkarolni, nekik munkát szerezni, s őket mintegy a társadalom keblébe befogadni feladatukul tűzték ki. A fegyenczövé vagy védegyuletek célja tehát, az elbocsátott fegyenczeket oltalom

*) Athenaeum. 1839. II. félv. 7. szám: „Független a fogház-javítás tárgyához.“

s pártfogás alá venni, őket telhetőleg munkaadóknál elhelyezni, vagy nekik közvetlenül az egyesület kebelében munkát adni, némely egyesületekben még erkölcsi javulásukra is felügyelni, s őket a rossz társaságoktól őrizni; ilyen magoknak az utóbbi célra is kitézőkre, mint például a schweicziakra, gyakran reábizatik a rendőri felügyelet is. Ily célra törekedve, egyesületeket vagy maga a kormány, vagy az egyes polgárok alakíthatnak. Az elsők ellen tapasztalt gyakorlati szakférfiak szólalnak fel Irhonban, mert bebizonyult, hogy az elbocsátott fegyencz felhasználása az állam által nyújtott nyilvános és közös munkára a szabadonbocsátottak közössége folytán, miután köztök még sok javítatlan egyén lehet, a kölesönös megrontás alkalma miatt igen veszélyes. De továbbá, Belgiumban is, hol 1848 óta ez úgy a békebirákra van bízva, azt tanusítja a tapasztalat, hogy e társaságok sokhelyütt csak a papiron vannak meg, mert a békebirót az úgy nem nagyon érdekelvén, az egyes pártolókat, kik szintén keveset törődnek ez intézménnyel, nem igen hívja össze, s ennek folytán a fegyenczek sem helyeznek igen nagy bizalmat ez egyesületekbe. *) Ez okból sokkal czélszerűebbek a magán egyesületek, melyeket Ducpetiaux is javasol. De ezeknél ismét a megalakulás nehéz; fegyenczöző egyesület által kezdődött 1776 ban Pennsylvaniában a börtönügyi reform; s mégis, ha körültekintünk, azt tapasztaljuk, hogy Európában sok a czélnak megfelelő vagy azt legalább megközelítő börtönünk van már, de óvőegyletünk annál csekélyebb számmal. E tüncemény magyarázata csak abban állhat, hogy a kormányok, ha valamely állam azon meggyőződésre jutott, hogy börtöneit a mai kívánalmak s az emberiség szempontjából átalakítani szükséges, mint egységes személyek könnyen valósítják terveiket, míg ellenben az egyeseknél, hogy óvőegyletek létre jöhehessenek, az egyesületi szellem s az egyesületi szabadság tételeztetik fel; továbbá az ilyen egyesület nem csak nem nyújt tagjainak semmi közvetlen anyagi hasznot, de még közvetlen anyagi áldozatokat, nagy mértékben ügyszeretetett, sok személyes fáradságot kíván; innen van tehát, hogy többnyire csak a nagyobb városokban lehetséges, ott is igen kis számmal jön létre, s csak a börtönök keletkezése után hosszabb idővel, mikor a közjó iránti buzgóság s az előrelátás igen kifejlődtek.

Európában e tekintetben is Angolországot illeti az elsőség, a

*) Mittermaier: Gefängnisfrage. 156. l.

hol 11 helyi egyleten kívül áldásdúsan működik s különös említésre méltó az 1857-ben alakult londoni egylet, melyről Holtzendorf a következő tudósítást közli*): „Állandó összekötetésben áll az egylet**) a büntető intézeti igazgatókkal, s tudósítást nyer azon fegyenczeokról, kiknek javulása az elbocsátás utáni gyámolítás és felügyelet mellett remélhető. A kiszabadultak börtönbeli keresményüket átadják az egyletnek, s ez a tett tudakozódások alapján számukra illő foglalkozást vagy valami biztos életmódot igyekszik keresni, a miben bizonyos személyeknek ajánlásaiban helyezett bizalma hathatósan segíti. Azon veszélyek eltávolítására, melyek az elbocsátás és a munkakapás közti időben az imént kiszabadultat fenyegetik, két menedékházat rendezett be az egylet, mely számukra ideiglenes tartózkodási helyül szolgál. Egy év alatti működése következő eredményt mutat fel: tengeren túli helyekre való kívándorlásra csekélyebb pénzüsszegek s biztos kiköltözési ügynökökhöz ajánlás által 65 férfit és 12 nőt segített; 128 férfinak s 24 nőnek belföldön szerzett munkát, 79 férfinak és 8 nőnek pedig saját körében rögtön adott foglalkozást. A tudósítások szerint 316 fegyencz közül csak 8 férfi és 4 nő lett visszaesővé, míg 41 férfiuról s 12 nőről határozottan tökéletes megjavulásukat lehet állítani. Az egylet-től kölcsön kapott összegeket majdnem mindnyájan visszafizették.“

Sok olyan város, melyben börtön van, menedékhelyeket is állított fel tartózkodási helyül az elbocsátott bűnözők számára, míg foglalkozást kapnak. Az ilyen intézetek legszebbike Yorkshirében van; szerveztetett 1856-ban az ottani „house of correction“ előljárója, Shepherd ur által.***) A benne menedéket keresők munkával ellátva, szigorú felügyelet alatt tartatnak; esti órákban tanításban részesülnek, s mérsékelt munkadíjt kapnak. Hasonló intézet van Mannheimban. Massachusetts államban Amerikában az elbocsátott fegyenczeokról gondoskodni a törvényhozás az államnak tette kötelességévé, a mennyiben minden bűnöző elbocsátatásakor viseletéhez képest a büntető intézet előljárójától bizonyos pénzüsszeget s tisztességes ruhát kap, s egy ügynökhöz utasítatik, ki őt gyámolítva, clómenetelét szorgalmazza. Franciaországban az első

*) Allgemeine Strafrechts-Zeitung. 1861. 1 sz.

**) „Discharged prisoners aid society“ nevet visel.

***) Mittermaier: Gefängnisfrage, 161—166 l.

óvó-egylet (société de patronage) 1837-ben alakult Párisban, nők számára; apácák kezelték, az óvó egylet világi nőtagjainak felügyelete alatt. Férfiak számára 1846-ban alakult az első; e példát csakhamar Rouen-, Toulouse-, Lyon-, Bordeauxi és Strassburgban is követték.*)

Toscanában Flórenczben, Volterrában és San Cunizzanóban alakultak fegyenczóvó-egyletek. A Flórenczben működő védegyelet áldásos tevékenysége mellett még feladatául tűzte ki a fegyenczek ellen táplált előítéletnek ellene működni.**)

Oldenburg nagyhercegségben Hoyer tudósítása szerint***) a védegyelet a rendőri felügyeletet majdnem egészen kiszorították. Itt is eddig szabad óvó-egyesületek állottak fenn, de mióta az új egyházi alkotmány által a községi idősbec egyházi véd-felügyelete életbe lépett, feloszlottak. A jelenlegi szervezet szerint már a büntettes elítéltek az illető lelkésze elítéltnak jellemrajzát írásban beadni köteles, mely azután a börtönigazgatóval s lelkészszel közöltetik. Az intézet közelében lakó lelkészek kötelesek ott koronkint látogatásokat tenni. Legkésőbbre hat héttel az elbocsáttatás előtt jelentés tételik a rendőrség- s a lelkésznek a fegyenc magaviselete és kívánságai felől; kibocsáttatása után pedig egyenesen a lelkészhez fordul, ki őt a körülményekhez képest igyekszik gyámolítani, s elömenetelére segédkezet nyújtani.**)

Örvedetesen működnek Poroszországban a berlini s breslauer egyletek. Bajorországban a király pártfogása alatt álló Szent János egylet ösztönül szolgált önkénytes egyletek alakulására, melyek működésüket hol csak egyes városokra, hol egész kerületekre kiterjesztik. Württembergben az óvó-egylet a királyi család tagjai pártfogásának örvend; több segélyegyletre feloszolva, 2317 tagot számlál. Badenben felsőbb rendelet általi támogatás dacára, mégis csak 29 községben létesült ilyen egylet, s a hol létesült is, sok ne-

*) E b e r t y: id. munka. 65 l.

**) 1856-ban megjelent statistikájában kiemeli P e r i, hogy az egylet működésének jótékony befolyása van a visszaesések kevesbblésére; s mindinkább szaporodik az alkalom, az elbocsáttottakat tisztességesen elhelyezni. 1849-ben csak 16, de már 1851-ben 117 és 1856-ban 156 volt bűnözöt sikerült elhelyezni.

***) Allgemeine Strafrechtszeitung. 1861. 48 sz.

**) 1858-ban 61 szabadon bocsáttott közül 41 jól, 8 rosszul s 4 kétségesen viselte magát. 1859-ben 127 közül 80 jó, 12 közepes, 16 rossz viseletet tanúsított.

hézséggel kell küzdenie. Összeköttetésben állanak különben ott a fegyencz-ó-egyletek a börtönigazgatóságokkal. Központi bizottmányuk Karlsruheben székel, s az igazságügy-miniszteriummal közlekedik. A schweiczi egyletek ellenben élénk támogatás- s pártfogásban részesülnek. Szt.-Gallenben egy 1838 nov. 24-ki törvény által gyámsági jogokkal vannak felruházva; minden elbocsátott 3 hónaptól 3 évig egy pártfogónak rendeltetvén alája, ki egyszersmind börtönbeli keresményét is kezeli, mely sok fegyencznél néha 133 frankra is rug. Hasonló egyletek Zürichben és Baselben is vannak; Appenzellben mult év február-havában alakult meg a legujabb ily társulat. Igen ajánlásra méltó s gyakorlatias alapszabályainak azon határozata, hogy olyan tagok, kik készeknek nyilatkoznak az óvó-felügyeletet személyezzen elvállalni, évenkénti segélyezésül csak 1 frankot fizetnek, mások ellenben többet. Ezáltal a kevésbé vagyonosok hozzájárulási fontosságának öntudata emeltetik, másrészt pedig személyes közreműködők nyeretnek, s a résztvevők száma nagyobb körre terjesztetik ki.*) Ausztriában az ujonnan megindult börtönjavítási mozgalmak szintén e téren mutatják első jeleiket.

Honunkban már 1839-ben lelkesült szavakban szólítá fel a közönséget fennebb említett Lugossy József hazánkfia fegyencz-ó-egyletek alakítására, de szavai elhangzottak, s azóta sem történt ez irányban bármi.

Az óvó-egyletek működésével végüket érik a büntetés következményei. A börtönben a fegyencz előbb vezeklő, majd engedelmes tanuló; a feltételes szabadságban gyámság alatt áll; az óvó-egyletek által támogatásban, segélyben részesül. Így megvetetik ujlag az alap, melyen polgártársai közt szilárdul megállhat, s felépítették ismét a hajlék, melyet szétrombolván, mint bűnös oltalmatlanul maradt. Lassu s fáradságos munka ez, de nem háladatlan; hiszen mikor ennek folytán a társadalom legalsó rétegei is kiemelkednek a tudatlanság, a törvénytelenység árjából, csúcsa magasabbra tornyosul, s csökken a távolság, mely az örökké jótól, igaztól és széptől, végezelunktől, elválasztja.

*) Allgemeine Strafrechtszeitung. 1865. 6. füzet 312. hasáb.

XI. Fejezet.

A börtönügy újabb története és jelen állása Európában.*)

Előadtuk a börtönjavítás és a javító börtönök különféle rendszereinek elméletét, szervezésük feltételeit, eredményeik méltánylatát, áttérünk most tetteleges életbeléptetésük kimutatására, a befolyás történetére, melyek eszméjük a törvényhozásokra gyakorolt, azon hol tartósabb, hol kevésbé tartós egyezmények jelenségeire, melyek, a régi és új rendszerek közti átmenet következményei, mint az átalakulás egyes időszakainak jelzői jöttek létre.

A börtönjavítás gondolatja különben sem olyan, mely a többi eszmék haladásától függetlenül a polgárosodás, a közszellem általános menetével szemközt önállóan fejlődhetett volna. Szoros kapcsolatban áll a büntető törvények intézkedéseivel, a műveltség terjedtével, az illető nemzet anyagi és szellemi jóllétével. Elfogadása tehát ezektől tételeztetik fel, valósításának mérve tökélyük fokához viszonyúl, alkalmazásának módozata az egyes nemzetek jellemétől függ, készségüktől, az elmélet szempontjára emelkedni, és a rendszabályoktól, melyeket gyökeres változások megelőzésére, enyhítésére vagy elősegítésére használnak. Az amerikai körülményekről e tekintetben e szerint nem szólunk; az Egyesült Államok alapja, társadalma, irányzata olyannyira elút a jelenlegi Európáétól,

*) Lásd részben a IV. fejezetnél idézett munkákat és Röder: Besserungsstrafe 138—202 l. Mittermaier: Gefängnisverbesserung. 18—63 l. Füsslin: Die Einzelhaft. 1—44 l. Mittermaier: Der gegenwärtige Zustand der Gefängnisfrage. 1—54 l.

akár jóra, akár roszra, hogy szerveztük kiszakasztott részleteit, egyes, bár hasonló intézmények egészen különböző légkörben termelt gyümölcseit összehasonlítani nem lehet, még ha az ide vonatkozó adatokkal bőven rendelkezhetnénk is. Anglia már közelebb áll hozzánk, s fontos a nagy elővigyázat miatt, melylyel a javítást elfogadja ugyan, de csak gondos kísérletek, pontos észleletek, s minden lépés következményeinek talán túlságosan aggodalmas kiszámítása után, valamint az életerős emberszeretet, a nyilvánosság feltékeny ellenőrzése, s a gyakorlatiasság miatt, melylyel csekélységek is figyelemre méltatva, néha számos apró hibák orvoslása által a rendszerek egyes nagy hiányait pótolja. Franciaország szintén nevezetes az egyenlőség folytán, mely benne a börtönök tekintetében is elérte a központosítás által, s valamint ez a hallgató rendszert a régiek helyébe gyorsan s tökéletesen behozta, úgy a további haladásnak nagy szívésséggel áll ellent, míg annak ismét egyszerre, mintegy forradalmilag, lesz kényszerülve hódolni. A Schweicz és Belgium szabadsága nyílt tért hagyott a börtönjavítás létesítésének, melynek ügye Hollandban is nagy lendületet nyert pártolóinak tudományossága, valamint Skandináviában magas állásuk folytán; Németországban itt ott eredménydús intézetek épültek az új rendszerek alapján, másutt a kivitelükben való me-revség és ügyetlenség fegyvereket szolgáltatottak a maradás mármár elcsüggedő bajnokainak kezébe; Olaszország a kezdet nehézségeivel küzd; Ausztria legújabbán örvendetes haladásnak indult; hazánk viszonyainak természetes fejlődése megakasztott; de most végre elértnek hisszük ama jobb kort, mely eszközt és módot nyújtand arra, hogy fogházainkban megtörténjenek ama változások, melyek nélkül nem a kiengesztelődés, de a nyomornak és a bűnnek oskolái. Éber szemmel kíséri Európa haladásunkat; s csak önhibánknek róhatnók fel immár, ha századunk intő szavát még most sem akarnók felismerni.

Angolországból indult ki Európában a börtönjavítás eszméje, s ott is nyerte első tudományos megállapítását Bentham által. A kormány azonban sokáig kedvezőtlen állást foglalt el ez ügygyel szemben, gyarmatosítási törekvéseit főképen az elszállítás által vélvén előmozdíthatni, melynek ennél fogva elsőbbséget tulajdonított egyéb büntetésnek felett. A megyei fogházakra mindazonáltal csakély mérvben terjedt befolyása; ezekben történtek te-

hát a börtönjavítás első kísérletei, melyeknek sikere szélesebb körben is figyelmet gerjesztett, míg Peel Róbert miniszteriuma alatt (1823) a fogházreform mint országos ügy karoltatott fel, és azóta folyton a közfigyelem tárgya maradt. Különösen Lord John Russel, most Earl Russelnek vannak e kérdés fejlesztése tekintetében kétségtelen érdemei; az ő buzdítására küldé 1833-ban a kormány Crawford Vilmost Amerikába, az ottani rendszerek tanulmányozása végett. Útjáról s tapasztalatairól tett jelentését Crawford a következő évben nyújtá be, saját meggyőződése alapján a pennsylvániai rendszer mellett nyilatkozván. Ez határozta meg a börtönügyi reform irányát Angolországban. Már 1835-ben a börtönök igazgatására több ugynevezett „General-Inspector“ neveztetett ki Crawforddal élükön, 1836-ban pedig augusztus 17-ki körlevelében Lord John Russel, okainak közlése mellett, a béke bírának és megyei hatóságoknak: „minden új fogházat az elkülönített fogság elvei szerint építtetni, és a régieket is e szerint lehetőleg átalakítani“ ajánlja, és ugyanezkor, a magánrendszer törvény által elfogadtatván, két minta börtön felállítása rendeltetett el Pentonvilleben Londonban, és Perthben Skóciában. Az utóbbi 1842. május havában, az első, mely 520 zárkát foglal magában, ugyanez év decemberében készült el, s nagyszerűsége, csinosága és czélszerűsége tekintetéből méltán megérdemli a „minta-intézet“ elnevezését. A pentonvillei példa csakhamar követésre talált, s számos magánrendszert fogháznak építését eredményezte; így már 1850-ben 55 fogház volt e rendszer szerint szervezve 8770 zárkával, és 5 új fogháznak építése megkezdve, ma pedig 12,000 magán-zárkát mutat fel Angolország.

Nagy befolyást gyakorolt újabb időben a börtönügy itteni fejlődésére Pearson parlamenti tag; ki 1849-ben egy kérvényt adott be az alsóházhoz, melyben az addig nagy számmal előforduló visszaesések orvoslására oly eszközöket indítványozott, melyek főképp keménységük által alkalmasak leendettek a bűnözők elretentésére, a fegyenczek tartása által okozott költségek megtérítésére pedig czer hold földnek megvásárlását indítványozta, a melyet a fegyenczek magok művelendettek. E kérvényre nézve akkor nem hozott ugyan határozat, de 1850 február 10-én Lord Grey felszólalása folytán egy 15 tagból álló bizottság neveztetett ki, a királyság összes börtönei állásának és fegyelmének kipuhatólása végett,

E bizottság eljárván tisztében, úgy nyilatkozott, hogy az elkülönzési rendszer, ha a kellő megszorításokkal vétetik fogantatba, minden más rendszernél úgy az elrettentésre, mint a javításra alkalmasabb. Azon fegyenczeknél, kik hosszabb időre íteltettek el, a bizottság a magánfogságot csak 12 hónapra kívánta alkalmaztatni, a többi időre közös börtönbe javasolván áttételüket.

Mig a börtönügy vezetése Crawford és Russel kezében volt, addig a szoros magánrendszer szerencsés sikerrel alkalmaztatott; azután már többszöri ingadozást találunk, mely többnyire az elszállítás (deportatio) kérdésével volt összeköttetésben, míglen az e körül felmerült nehézségek az 1853 augusztus 20-ki törvényt eredményezték, melynek értelmében csak a hosszabb időre elítéltek szállítottak a tengeren tuli gyarmatokba, a többiek pedig 9 hónapi magánfogságnak vettetvén alája, a hátralevő időn át közmunkákra (penal servitude) használtattak Portland-, Dartmooreban s más helyeken.

Azonban ezen elrendezés még mindig igen nagy zavarra adott alkalmat, míg 1857 június 26-án egy új törvény jött létre, mely a transportatiót az eddigi értelemben megszünteté, de „penal servitude“ név alatt mégis megtartá annyiban, a mennyiben a kormányt hatalommal ruházta fel, bizonyos fegyenczeket bizonyos gyarmatokba küldeni; az elszállítás tehát nem mondatott ki többé az ítéletben, hanem administratív úton vehette alkalmazásba a miniszterium. Utóbb egészen megszüntettetett.

A börtönrendszer jelenleg Angliában a következő: Minden hosszabb szabadság-büntetésre ítélt fegyencz 9 hónapi magánfogságnak vettetik alá, ezen próbaidő elteltével a „penal servitude“ számára szervezett fogházakba tétetik át*), hol a rabok együtt szabadban végzendő munkával foglalkoztatnak, mindeniknek kilátása levén, büntési ideje egy határozott részének leteltével, föltelesen szabadon bocsáttatni. A szabadon bocsátáskor minden fegyencz öltönyt, fehérneműt, egy bibliát s egy énekes könyvet kap. Egy hivatalnok a legközelebbi állomásig elkíséri, s ott rendeltetése helyéig kifizeti érte a vasúti díjt. Ezenkívül a magánfogság még az egyszerű fogházi büntetésre ítélteknél alkalmaztatik, a mennyiben az illető fogházban netalán e rendszer be van fogadva.

*) Ilyenek Portland-, Portsmouth-, Gibraltar-, Bermudas-, Chatham- és Dartmooreban vannak. Az első 10,000 fegyenczre van számítva,

Meg van ugyan határozva, hogy minden megyei (grófsági) fogházban a magánrendszer mellett, az arra nem alkalmas folyók számára, külön közös szervezet is létezzék, de mivel ezen fogházak a megye költségén épültek s tartatnak fenn, s mivel a közvetlen felügyelet is a megyei hivatalnokokat illeti, ezek közül pedig majdnem mindegyiknek más-más nézete van a börtön-szervezetről, igen természetes, hogy e fogházak egymástól minden tekintetben nagyon különböznek, sőt újabb időben, állítólagosan „egészségi szempont“-ból, a magánrendszerű fogházakban is a templomozás-, iskola és sétánál az elkülönzés megszünttetett.

1847 óta a börtönügynek lehetőleg központi vezetése tekintetéből Jebb ezredes állítottatott e szaknak élére, kinek tudósításai minden ország jogászaival s e kérdéssel foglalkozó szakemberei számára igen becses adatokat tartalmaznak. Igen fontos ezen tudósításokban azon beismerés, hogy a 9 hónapi elkülönzés Pentonvilleben nagyon is rövidnek mutatkozik arra, hogy tartós hatással bírjon, és hogy legalább egy évi tartama volna kívánatos.

Érdeemes itt azon újabb időben hozott rendeletet is megemlíteni, hogy ama fegyenczek, kik a 9 hónapi magánfogságot Pentonvilleben kitöltvén, ezután a szabályszerű közös rendszerű fogházba tétettek át, ha itt rossz viselet tanúsítanak, a magánfogságnak másodszer is alá vethetők. Ily módon került először 1858-ban 76 fegyenc Pentonvillebe vissza másodízben. A „special service act“ szerint pedig a példás viseletű fegyenczek az intézetben nagyobb szabadságban részesíttetnek, más ruházattal látvák el, és szigorú felügyelet nélkül önálló munkáknál alkalmaztatnak, s így lassanként készíttetnek elő a tökéletes szabadságra.

A legnevezetesebb magánrendszerű börtönök a britt királyságban Pentonvillen kívül a következők: Perth, Clerkenwell Londonban, Reading, Bath, Springfield, Preston, Strafford, Lewes, Abington, Usk, Glasgow, Belfast, Aylesbury, Shrewsbury, Northampton, Winchester, Leeds, Manchester, Liverpool, Leicester és Birmingham. A legújabb tudósítások szerint a megyékben is mind inkább szaporodik a magánrendszerű fogházak száma. Mindnyájan tisztaságra s a berendezés czélszerűségére nézve kitűnők*).

Legújabb az ír rendszer fényes eredményei Szent-György

*) Skóthonban sok helyütt szintén a tiszta magánrendszer alkalmaztatik.

csatornáján túl is nagy figyelmet keltettek, annál is inkább, mint-hogy Angolországban magában sok panasz merült fel, úgy a börtönökben történt zavargások, mint a szabadon bocsátottak visszaesései folytán, melyek különösen 1862-ben oly mérvben jelentkeztek, hogy a közbiztonság veszélyben forgott, s Londonban a büntettek elszaporodása általános ijedelmet gerjesztett. Az angol kormány szükségesnek látta tehát 1862 december 20-án egy enquete bizottmány kiküldetését az angol s ír rendszerek hiányainak s előnyei- nek megvizsgálására, mely maga elé idézvén a szakembereket, több ezer, a börtönjavítás minden ágára kiterjedő, kérdés felől hallgatá ki véleményeiket, s ezeket jelentésével együtt két kötetben közzétette. A bizottmány maga nyolczvanhat pontba foglalta nyilatkozatát, s bár tagjai nagyrészt, majd hivatalos állásuknál, majd összeköttetéseiknél s politikai tekintetknél fogva érdekelve voltak az angol rendszer mellett, a tények hatalma minden elfogultság s ellenszenv felett diadalmaskodott, s a biztosok kénytelenek voltak az ír rendszer felsőbbségét elismerni. Mindazonáltal nem javasolták elfogadását, hanem inkább az angol rendszer természet-szerű s józan fejlesztését pártolták, kiemelvén főbb hiányait: a büntetések nagyon is rövid tartamát, a fegyenczekkel túlságosan engedékeny bánásmódot, az egyes intézetek túlságos nagyságát, a fokozatos osztályozás hiányát, a visszaesések bebizonyításának nehézségét, mint a melyek mindenekelőtt megszüntetendők, s a fogházak hathatóságának jelenleg akadályait képezik. Azóta történt is néhány lépés ez irányban; a közvélemény azonban még czekkel meg nem elégedett, s gyökeres javítást sürget. A munkák közül, melyek e tárgyban kiadattak, legnevezetesebb kétségen kívül Carpenter Máriáé, mely 1864 végén jelent meg két kötetben „Our Convicts“ czím alatt.

Franciaországban a fiatal bűnözők számára épült La Roquetteben már 1840-ben befogadák az addig követett hallgató rendszer helyébe a magányt. Azon kívül is szépen haladott a megkezdett börtönjavítás a magánrendszer szellemében; 1842-től 1852-ig 47 megyei fogház lett így berendezve, 4800 zárka volt használatban és 15 intézet épülőfélben; az ebbeli költségek mintegy 18—20 millió frankra rugtak, s a rendszer jótékony alkalmazása már majdnem az ország egy harmadára kiterjedt. Ekkor is voltak ugyan a követendő fogházi rendszer felől nézetkülönbségek,

mindazonáltal úgy az egymást felváltó miniszterek, mint a legkittünőbb szaktudósok, jogászok és orvosok (ezek közt a legkittünőbb elmeorvosok, mint Esquirol, Lelut, Pariset, Villermé, Baillarger) a magánrendszer mellett nyilatkoztak. Egyszerre azonban minden előkészítés nélkül 1853 augusztus 17-én egy miniszteri körlevél tudtul adá a prefectusoknak, hogy a kormány a magánrendszer követésével véglegesen felhagyott, s a régi osztályrendszerhez tér vissza. A megütközés általános volt, s csakhamar erélyes ellenhatást szült; így a Seine megyei bizottmány, melynek tagjai a kormánytól nevezettek ki, indíttatva érezte magát ezen intézkedésnek ellentmondani. A bizottmány elnöke az 1853 november 2-iki ülésben ily szavakban adott hangot a közvéleménynek*):

„Valóban úgy látszik, mint hogy ha Franciaország socialis állapota Penelope szövetéhez hasonlítana, mintha mindenki folytonosan azon munkálkodnék, hogy összerombolja azt, mit előtte más épített. Magam, részemről azt vélem, hogy a szajnai főtanács ez irányhoz nem csatlakozhatik, miután a magánrendszernek gondos és nagy terjedelemben történt alkalmazása beünket meggyőzött arról, hogy e rendszer üdvös eredményeinek összege meghaladja gyenge oldalainak összegét, melyek azonban semmi emberi műtől el nem választhatók. Ennélfogva kötelességünknek tartjuk kinyilatkoztatni, hogy mi ezentúl is csak az elkülönzési rendszert tartjuk alkalmasnak arra, hogy a fegyencz erkölcsi javulására hasson.“

Ezen nyilatkozatot az egész tanács egyhangúlag magáévá tette.

Még határozottabb hangon nyilatkozott ugyanazon évben a Seine és Oise kerületi főtanács, kiemelvén, hogy az osztályozás nemcsak hogy igen nehéz és valósíthatlan, hanem azokra nézve igazságtalan is, kik, mint vizsgálati foglyok, életükben először, oly bűnözőkkel záratnak egybe, kik talán már negyedszer vagy ötször vannak közkereset alatt. Ezen kívül nyíltan kimondja, hogy: „a nagyobb vagy kisebb költséget nem lehet határozó okul felhozni ott, hol a társaság érdekeinek megóvásáról van szó, a melyeket nem lehet csekélyebb figyelemre méltatni a nélkül, hogy egyszersmind

*) Holtzendorf: Deportation. 466 l.

a financialis téren zavar ne okoztassék. Jól mondja egyik újabb publicistánk : „Semmi sem kerül több pénzbe, mint a rendetlenség.“

Ugyanezen időben jelent meg egy munka Vidal Léontól*), mely, úgy látszik, felsőbb befolyás alatt iratott, s azon okokat tartalmazza, melyek miatt állítólag indítatva érezte magát a kormány a magánrendszer alkalmazását megszüntetni. Így Vidalnak tartott fenn, az elámult közönséggel tudatni, hogy a „magánrendszer külföldről hozatott be, Franciaországban soha népszerű nem volt, és ellenkezik a nemzeti jellemmel ; igen költséges ; nem javítja a bűnöst ; ellenkezik a kath. vallással ; megrontja az egészséget, s örülést okoz.“

Franciaország tudósai mindazáltal nem nyugodtak belé az említett miniszteri körlevélbe. A tudományos akadémia megbízásából Bérenger pontos kutatásokat tett a francia büntető törvények hatálya felől, s ebbeli fáradozásainak eredményét az akadémia elé terjeszté „De la repression pénale“ czímű munkájában, melynek fontossága s tudományos becse még akkor is nagy lesz, midőn a Code pénal már régen megszűnt kötelező lenni. Utóbb 1862-ben Femand Desportes irt egy igen érdekes munkát a börtönjavításról, melyben a magányrendszert védi, s Franciaországban való alkalmazását sürgeti, teljes igazsággal, mert minden tudósítás szerint a börtönök jelenleg is régi roszt állapotukban vannak ; hallgatással párosított osztályozás szerint kellene ugyan, hogy a rabok tartassanak, de hogy ez ki nem vihető, mutatja azon statistikai adat, hogy 1855-ben 30424 férfi és 7535 nő-fegyencz büntetett meg a hallgatás megszegéseért.

Szabály szerint most is minden büntető intézetben bizonyos számú zárka rendezendő be, melyek fegyelmi büntetésekül és oly fegyenczeknél használandók, kiknél kivételes eszközöknek alkalmazása indokolva van. A magánfogság 1855-ben 1219 férfi és 1372 női bűnözőknél alkalmaztatott mint fegyelmi büntetés.

Franciaország s a lentebb említendő Belgiumban testesült meg először azon eszme, hogy az egyházi szerzetes rendek a fegyenczek erkölcsi javítására használtassanak fel, s így nemcsak azon öt központi fogházba hozzattak be a nőszerzetek, melyek különösen csakis nőfogyok letartóztatására szolgálnak, hanem a

*) Notes sur l'emprisonnement cellulaire, et sur les causes qui ont fait renoncer à son application en France. Paris 1853.

többi központi börtönök azon osztályai is reájok bizattak, a melyekben nő fegyenczek szenvedik büntetésüket. Ezen nőszerzetek állását az 1831 évi márczius 22-ki röglement határozta meg*), a mely szerint előljárónőjük vezetése alatt apáczák viszik a fegyenczek fölötti felügyeletet; ők öröködnék az igazgató főfelügyelete alatt a munka-, háló- és étteremben a rend fenntartása fölött; ők kezelik az elemi oktatást, az erkölcsi és vallásos javítást, és végre, ha a bünönczök valamelyike fegyelmi kihágást követ el, azonnal a zárkába küldhetik ugyan, de másnap előljárónőjük által ezt azonnal be kell az igazgatónak jelenteniök, kit az e fölötti határozás illet. A munka kiosztása az igazgató jóváhagyásával az előljárónőtől függ; csak ennek közbevetésével oszt az igazgató az apáczáknak parancsokat, s csak sürgős esetekben mellőzheti e közbevetést, vagy távolíthatja el a felügyelőnöt helyéről. Az igazgató a főszemély, az apáczák pedig, szintugy mint előljárónőjük, csak segédjei, a fegyelmi jogot csak amaz gyakorolja, s ez a szolgálati viszony tekintetében még a szerzetesnőkre is kiterjed. Rendi viszonyaikra nézve meg van határozva, hogy lelki ügyekben főelőljárójuktól függésben élhetnek ugyan, de a foglyok iránti viszonyaikban a fennálló házirendhez és fegyelmi szabályhoz vannak kötve.

A finemü vallásos társulatokat illetőleg 1840-től 1849-ig ezekkel is kísérletet tett a kormány Fontevrault-, Nélun-, Aniane- és Nimesben, de mivel nem tudtak az igazgatóval, sőt még a fogházi lelkészszel sem megegyezni, nemsokára mellőztettek.

Legtovább fenntartott Franciaországban a magánrendszer ott, a hol tulajdonképen soha sem kellett volna alkalmazni, tudniillik a fiatal büntetteseknél. Így La Roquetteben még 1863-ban 4—5 évre ítelt serdületlen fegyencz 78, 6—8 évre ítelt 96 volt**). Ezeknek szomorú sorsát élénk színekkel ecsetelte a Corps législatif 1865 június 13-ki ülésében Jules Simon, a minek következtében a császár egy bizottmányt nevezett ki az ügy megvizsgálására; az elnökséget a császárnő vitte, tagjai voltak a párisi érseken és rendőrfőnökön kívül: Haussmann úr, a semmisítőszék elnöke a híres Bérenger, és mások; a vizsgálatnak eredménye az lett, hogy

*) *Zugschwerdt*: Die Verwendung Religiöser Corporationen in Strafanstalten. 9 lap.

***) *Allg. Str. Ztg* 1865. 6. és 7. füzet.

a magánrendszer 7 szavazattal 6 ellében itt is megszüntettetett. Nem lehet tekintet nélkül hagyni, hogy Franciaországban máig is igen sokan vannak, köztök a nagy tudományú s magas állású Béranger, kik a németországi tapasztalatokra hivatkozva, az erkölcstelenítő hatású közös rendszert kárhozzatják, s a magánrendszer ismétli befogadásán működnek; legújabbán pedig Morin, a tudós practicus, az ir rendszer honosítását ajánlja. A napi sajtó meglehetősen közönyt mutat e kérdésben; leginkább fájlatlatni pedig a statiskai kimutatások hiányát, a minek tekintetében csak annyit tudunk, hogy 1857-ben a központi fogházakból 8814 fegyencz bocsáttatott szabadon, a kik közül még ugyanazon évben (!) 1248 esett vissza.

Schweiznak*) újabb törvényhozási működése a börtönjavítás terén is sokkal örvedetesebb haladást mutat fel. Az elkülönzés előnyét már 1825-ben felismerte Genf, midőn az ottani intézet épült; s ámbár csak éjjelre voltak a foglyok elkülönítve, nappal pedig osztályozás alkalmaztatott, mégis elegendő eredményt mutatott fel az intézet hosszú évek során át tapintatos és mély emberismerettel bíró igazgatója, Aubanel, alatt. Hogy a büntettesek javításának óhajtott eredménye nem volt, azt a kivibetetlen osztályozáson kívül még a rendőri felügyelet alá helyezésnek kell tulajdonítani, melynek, mondhatni visszaesésre kényszerítő, hatását már máshelyt vázoltuk. Hasonló eredménnyel működött a hirneves Mooser a st.-galleni intézetben, hol szintén az osztályrendszer fogadtatott el; 1854 óta az igazgatóság fel van azonban hatalmazva, különös veszélyes büntetteseket 6 hónapig terjedő magánfogságban tartani. Mostani igazgatója Kühne úr nagy tevékenységet fejt ki az intézet hiányainak orvoslásában, így minde- nek felett több munka-zárkát kíván, mert igen sok fegyencz van az intézetben, kik a munkatermekben a rendet zavarják, másokat ingerelnek, s összebeszéléseket hoznak létre az elégületlenség nyilatkoztatására. Károsnak mondja a női fegyenczeknek egy terembeni együttlétét, és azon intézkedést, hogy az örülteket is az intézetben kell ápolni.**)

*) Mittermaier után.

**) Legújabbán jelent meg Kühne úrtól: Rückblick auf die Wirksamkeit und Erfahrungen der Strafanstalt St. Jakob bei St. Gallen in den ersten 25 Jahren ihres Bestandes. St. Gallen 1866. Igen sok figyelemre méltó adatot tartal-

Nevezetes volt a börtönügy tekintetében a közhangulat megismerésére a „közhasznú társaság“nak 1856-ban Bernben tartott gyűlése, hol minden cantonból a nép véleményét legjobban ismerő férfiak gyűltek össze, kik a szigorú magánrendszer ellen nyilatkoztak, s mintául a st. galleni intézetet ajánlták; hogy mások az Obermeier-féle rendszert találták követendőnek, még a tapasztalt Mittermaier is bámulatosnak találja, ámbár a legtöbb cantonban a börtönök maig is szomorú állapotban sínylenek. Kivételes említést érdemelnek azonban Solothurn, Bern és Aargau. Az elsőnek 1858-diki büntetőtörvénye azon határozatot tartalmazza, hogy minden fegyházra ítelt bűnözők magánosan zárassék el, kivéve a munka idejére, de ezalatt is hallgatni köteleztetik. Ugyancz van az elzárásra ítéltre is szabva, de azon különbséggel, hogy az intézet falain kívül végzendő munkákra nem használtathatnak. A magánfogság, mint büntetési súlyosítás, legfelebb három hónapra mondathatik ki. A berni canton részére készült büntető javaslatban a magánfogság mint önálló büntetés van elfogadva, úgy hogy a fegyencz zárkáját csak egészségi tekintetekből hagyja el, s ekkor is minden másokkal való érintkezés nélkül. A magánfogság legrövidebb tartama két hétre, a leghosszabb egy évre, s csak visszaeséseknél van másfél évre szabva. A bizottmány a magánfogság elfogadását nem azon szempontból ajánlja, mivel talán kitünő javító hatással bírna, hanem mert bensőleg szigorúbb, ezért elretentésre leginkább alkalmas, és mivel kevésbé költséges.

A leghatározottabban lépett föl a javító rendszer befogadására 1859-ben az aargani canton.*) Welti igazságügyi igazgató urat illeti a tisztelet azért, hogy honfitársait a magánrendszer előnyeivel megismertetvén, azon elvet állította fel, hogy a legjobb büntető intézeti szervezet az, hol a fegyenczek egyéniségéhez képest a magánfogság a büntetés kezdetén minden fegyencznél alkalmaztatik, és mindeniknél mint fegyelmi büntetés. A nagy tanács 100.000 frankot szavazott meg egy ilyen intézet építésére.

Megemléltendő még a lausannei fogház, mely már 1827 óta fennáll, s hol újabb idő óta a magánfogság szintén nagyobb mérvben vétetik foganatba.

maz, s az auburni rendszer elleni aggodalmakat eloszlatni igyekszik, ámbár maga sem ragaszkodik ahhoz szorosán.

*) A lenzburgi fogház programját e munka V. fejezete végén közöltük.

Belgiumban*), mint minden politikai és társadalmi törekvés, úgy a börtönjavítás is nagyszerű haladást tett. Az érdem ez iránt leginkább Ducpetiauxt illeti, ki mint a börtönök főigazgatója s tevékeny író és tudós, méltán kiwivta Európa tiszteletét.

A magánrendszer először 1839-ben kísértetett meg a genti fogházban 36 zárkával, melyek fegyelmi büntésre használtattak. Kevéssel azután a vilvordei és alosti börtönökbe szintén behozatott a magánrendszer, az elsőben 68, a másodikban 64 zárkával, melyekbe fegyelmi büntetése megkezdésekor minden bűnözőz rendszerint 14 napig, s olyanok zárattak, kiket előbbi életmódjuk miatt nem volt tanácsos a közös termekben hagyni. 1839-ben october 9-én egy királyi rendelet által a nők számára újonnan épített namuri fegyházban a közvetlen felügyelet „a gondviselés testvérei“ nevezetű nőszerzet tagjaira bízott. Az 1840. april 5-iki királyi „réglement“ által viszonyuk és állásuk épen úgy szabályoztatott, mint azt Franciaországról szólva, már előadtuk.

Az első tiszta börtön Tongresban építettetett, s 1844-ben vétetett használatba. Azóta mindig nagyobb erélyvel folytattatott a magánrendszerű fogházak építése és átalakítása, úgy, hogy már 1860-ban a tiz nagyobb és tiszta magánrendszerű és tizenhat különböző börtönben 2790 zárkával rendelkezhetett az ország. Így nagy számú zárkák vannak Marche-, Dinant-, Verriers-, Charleroi-, Courtrai-, Brüssel-, Brügge- s Liègeben; különös csinnal s czélszerűséggel építvék az újabb börtönök közül az antwerpeni 312 s a löweni 600 zárkával. Ez utóbbinál különösen kiemelendők a séta udvarok, melyek gyeppekkel, virágokkal s bokrokkal ékesítvék, s ezeken kívül egy 3 méternyi tért foglalnak magokban, a melyet a fegyenczek maguk mivelhetnek.

Eleinte azonban Belgiumban is csak a vizsgálati foglyoknál, s a legfelebb egy évre elítélt bűnözőknél alkalmazták a magánrendszert, a hosszabb időre ítélt fegyenczeket pedig kísérletkép a lüttichi javító-fogházba vitték, melyben a rendszer igen szép eredményeket mutatott fel. Erről megemlítendő, hogy a fegyenczek isteni tisztelet alkalmával is elkülönítvék, s zárkájukból kilépve, álarczot viselnek.

Az összes intézetekben tapasztalt kedvező hatás arra bir-

*) H o o r b e k e : Études sur le système pénitentiaire en France et en Belgique. Gand. 1843.

ta a kormányt, hogy 1860 február 7-én a büntető törvényre vonatkozó javaslatot terjeszsen a kamarák elé*), a melyben meghatározatni indítványozta, hogy minden kényszermunka- fegy- s javítóházi büntetésre ítelt bűnözők, a mennyiben azt a fennlevő zárkák száma és az illetők egyénisége engedné, magányosan zárasanak el**); e javaslat azonban mind a mai napig törvénnyé nem vált, s a magánrendszer csakis a fentebb említett módon alkalmaztatik, kivéve az új löweni magánrendszerü fogháznál, a hová minden olyan egy évnél hosszabb tartamu, akár kényszermunkára, akár fogházra (de nem életfogytiglan) ítelt fegyencz záratik, a ki egészséges, 16 évnél nem fiatalabb, 50-nél nem idősebb, és kinél a javulásra remény lehet.

Az 1860-iki javaslat azon tekintetben is fontos, mivel a bizottmány, elismervén benne azt, hogy a büntető intézetek alakítása miatt a magánrendszer általános behozatalára legalább 10 év lenne szükséges, ezen időközre a büntető törvényben kiszabott, a közös rendszerü fogházakra számított büntetési időtartamot a magánrendszer alkalmaztatása esetében Ducpetiaux terve szerint következőleg ajánlotta leszállítandónak***): „A büntető intézetben a kimon- dott büntetés az első évben $\frac{4}{12}$ -ed, a második, harmadik, ne- gyedik és ötödik évben $\frac{5}{12}$ -del szállittassék le, a hatodik, hetedik, nyolczadik, kilenczedik és tizedik évben $\frac{6}{12}$ -del, a tizenegyedik, — kettedik, — harmadik, — negyedik évben pedig $\frac{7}{12}$ -el; vagy is az első év nyolcz hónapra, minden következő öt év egyenkint hét, a hatodik, hetedik, nyolczadik, kilenczedik és tizedik pedig 6 hónapra, ezenfelül minden öt év hónapra szállittassék le.

Mittermaier legujabb tudósítása szerint^{4*)} a belgiumi intézetek azon egyoldalúságban szenvednek, hogy a vallás javító befolyását csak a feltétlen hitben s a vallási gyakorlatokban vélik feltalálhatni, holott a lelkésznek az istenbeni bizalom mellett egyszersmind a fe-

*) E javaslat alapelvei Ducpetiaux „Avantprojet de loi sur la réforme des prisons.“ Bruxelles 1854. című munkájából merítvék.

***) Ugyanekkor a javaslat kidolgozásával megbízott férfiak azt is indítványozták, hogy tétessenek olyan intézkedések, a melyek szerint a fegyenczeket a szabadban is lehessen foglalkoztatni; azonban az igazságügyi miniszter határozottan ellene nyilatkozott ily tervnek.

****) Lásd a: D. Strafrechtszeitung 1861. évfolyam. 7. füzetét: Der neueste helgische Gesetzentwurf.

4*) Blätter für Gefängnisskunde. II. köt. 5. füz.

gyenczek önbecsülésének élesztésére, a felebaráti szeretet s az önálló gondolkodás emelésére is kellene hatnia.

A mi az óvó-egyleteket illeti, a kormány belátta, hogy szabad országban egyenes beavatkozása az elbocsátott foglyok fölötti örökösbe jó hatásukat csökkenti; újabb időben igyekszik tehát ez ügyet inkább magán kezdeményezésre s kezelésre bízni.

Németalföldön 1840 óta a közrésztvét mindinkább a pennsylvanniai rendszer felé látszik hajolni, különösen mióta 1844-ben az angol börtönök tanulmányozására kiküldött férfiak erről tett jelentésükben oda nyilatkoztak, miszerint „a közös rendszerű fogházakban való elzárásból eredő s mindinkább fokozódó társadalmi bajokat csak a tiszta magánrendszer által orvosolhatni.

A korszerű haladást, itt úgy, mint Belgiumban, igen sok tekintetben gátolja az elavult Code pénal, ámbar embertelenebb büntetési, mint a kényszermunka (*travaux forcés*), a meghélyegzés, a szégyenpad, régen el vannak már törölve; szintügy a veretés is. Azonban ennek daczára nevezetes tért vívott ki magának a magánrendszer; egy 1851 június 28-án kelt törvény meghatározta, hogy a bíró az egy évi javító büntetésre ítélendő bűnözőknél a magánfogságot alkalmazhatja, mely azonban ez esetben sem tartott hat hónapnál tovább. A büntető törvény revisiójánál 1854-ben már haladást tapasztalunk; elrendeltetett, hogy a magánfogság egy évi tartama is kimondható; két évi javító büntetésnek megfelelőleg. A büntető törvény további fejlődésének iránya napjainkban élénk discussio tárgya. Általában két pártot lehet megkülönböztetni; az elsőnek élén Suringar áll, kinek tekintélye Németalföldön kívül is általánosan el van ismerve, s ki a tiszta magánrendszer következetes keresztülvitelét pártolja, míg a másik irány előharczosa, a hollandi börtönök főigazgatója, Grevelink, a vegyes és fokozatos végrehajtást pártolja oly szabadság-büntetéseknel, melyek hosszabb időre terjednek; általában pedig azt lehet mondani, hogy majdnem az egész bírói osztály s a fegyenczek erkölcsi javítására célzó társulatoknak ezerekre menő tagjai saját tapasztalatuk után indulva, kedvező véleménynyel viseltetnek a magánrendszer irányában. 1857-ig már 9 különböző fogházban találjuk a magánrendszert behozva, és pedig kiválólag Sneek-, Appingedam-, Bösch-, Winsehoten-, Gorcum-, Amsterdamban (hol a börtön, Pentonville mintájára építve 208 zárkával, 1850-ben készült el) s Utrecht-

ben ; 1860-ban már 687 zárka volt használatban. Ezekhez újban 152 zárka járult, s elhatározott Rotterdamban egy nagyszerű magánrendszerű börtön építtetése. A további szükségletet 2560 zárkára teszik ; ha ezek létre jönnek, a rendszer egész terjedelemben honosítva lesz.

A mi az eredményeket illeti, kedvezőknek mondhatók. Így*) az amsterdami fogházban, hol 1850-től 1858-ig 2712 fegyencz, és 2096 vádlott tartatott elzárva, az első négy év alatt kilencz öngyilkosság fordult csak elő (2 fegyencz, a többi vádlott); 1855-től 1863-ig egy sem ; 1863-ban kettő (e kettő közül csak egy a magánrendszerben) ; a többi magánrendszerű fogházban sem ily eset, sem örütség nem fordult elő ; 1857-ben 1500 fegyencz tartatott zárkában, kinek egyikénél sem észleltetett a rendszer netalán ártalmas volta. A visszaesők száma meglehetősen nagynek mondható, mert 1855-ben 681 szabadon bocsátott közül 38 lett ilyenné. Hivatalos jelentések szerint azonban ezen arány is kedvezőbbé vált**), mert az amsterdami fogházból az első nyolcz év alatt szabadon bocsátott 1712 fegyencz közül csak 114, azaz 4°/_o, lett visszaesővé. Mindenki átlátja Németalföldön, hogy az egy évi magánfogság tartós javítást nem eszközölhet ; az e kérdésben illetékes egyének legalább öt évi tartamát kívánják. Jótékonyan működnek a fegyencz-óvó-egylet, s a czélszerű intézetek fiatal bűnözők számára. A feltételes szabadon bocsátásról is sokat vitáztak és irtak Németalföldön, és a szabadságbüntetések megrövidíthetése tényleg el van ismerve.***) Az 1865 october 21-ki királyi rendelet alapján az ugynevezett commission van administratie fel vannak hatalmazva, bizonyos számig oly fegyenczeket, kik viselet és szorgalom által kitüntek, kegyelem utján való büntetéselengedés végett felterjesztetni. Gyakorlatilag e jótétemény csak olyan fegyenczekre terjesztetik ki, kik legalább három évre ítélve, büntetésüknek már felét kiállották. Az alapeszme tehát el van ismerve, de azon megszorítás épen nem helyeselhető, miszerint a kegyelmezés végett felterjesztettek száma az összes fegyenczeknek 10°/_o-án túl nem terjedhet.

Svédországban a közfigyelmet 1840-ben fordítá Oszkár

*) Mittermaier: Gefängnis-Verbesserung. 30 l.

***) Lásd Grevelink statistikai kimutatásait. Röder: Besserungsstrafe. 154 l.

****) Lásd a Strafrechtszeitung 1865 oktoberi füzetét.

jelenleg király, akkor trónörökös „A büntetések s büntető intézkéréseiről“ irt jeles munkájával a magánrendszer felé; az ő ösztönzésére 1843-ban több ily rendszerű fogháznak építése határozatott el; 1846-ban ezek közül tizenhét volt készen 1257 zárkával; 1862 óta pedig Svédország fővárosa és 24 kormánykerületének mindegyike bir ily fogházakkal, melyek a vizsgálati foglyok s a hat hónapig terjedő börtönbüntetésre ítelt bűnözők letartóztatására szolgálnak. A hat hónapi időtartamnál hosszabb és életfogytiglani fogásra ítelt bűnözők azonban, fájdalom, maig is a régi rosz közös rendszerű börtönökben állják ki büntetési idejüket, ha csak valamelyikük saját kívánságára különös kegyelem útján a magánrendszerű fogházak egyikébe át nem tétetik; mégis, bármily kevéssé kielégítő arányban alkalmaztassék e rendszer, jótékony hatása félreismerhetlen, mert behozatala óta, a népesség szaporodtával ellentétben, a büntettesek száma csökkent*). Igy 1845-ben a 24 kormánykerületi fogházban összesen 6363 fogoly tartatott, míg 1857-ben a népségnek 550,000 fővel való szaporodása mellett, az ugyanott letartóztatottnak száma csak 4557-re ment, tehát majd nem $\frac{1}{6}$ -dal kevesbült. Itt is reménylhetjük tehát, hogy a büntető törvényhozás haladási akadályainak legyőzése után a magánrendszer általános elfogadásra talál.

Dánia sem maradt el szomszédja mögött. 1840-ben VIII. Keresztély király alatt egy bizottmány, melynek tagjai közt volt a híres David is, küldetett ki Amerikába, a különféle rendszerek tanulmányozása végett; ennek jelentése után 1841 december 21-én egy királyi határozat folytán kimondatott, hogy ezentúl minden vizsgálati fogoly magánfogságban tartandó s mind a 80 e célra használt fogház átalakítás vagy újjá építés által e rendszer szerint szervezendő; kísérlet kedvéért a király Jütland számára egy hallgató rendszerű fogházat is építtetett. A tett tapasztalatok és David tevékenysége azonban csakhamar kivívták a magánrendszer győzelmét; 1846-ban törvény által határozatott meg, hogy minden öt évnél rövidebb időre ítelt bűnöző e rendszer szerint fenyíttessék; a Christianshavenben eszközölt kedvező eredmények, hol a halandósági arány sokkal kisebb volt, mint a közös rendszerű fogházakban, és hol négy év alatt egy ürülesi eset

*) R ö d e r : Besserungsstrafe. 156. l.

sem fordült elő, arra bírták a kormányt, hogy előbb Horsensben (Jütland), később Glückstadban (Schleswig Holstein) és Koppenhágában magánrendszerű fogházakat építtessen, melyek elsejében 300, másodikában 350, harmadikában 400 zárkáról van gondoskodva. Az utóbbiban két nagyobb terem van fentartva nappali tartózkodási és foglalkozási helyül azon fegyenczek számára, kik testi vagy szellemi hiány miatt magánfogságra nem alkalmasok. A talicska foglyok (Karrensträffinge) tartózkodási helyétől szolgált ú. n. szolgálházak (Sklavenhäuser) mellőzésére, részint újonnan, részint átépítve hallgató rendszerű fegyintézetek szerveztettek, melyekben a fegyenczek kisebb (20 főnyi) osztályokba elkülönítve dolgoznak, de isteni tisztelet és iskolázás alkalmával együtt vannak. Nőfegyenczek számára Viborgban az auburni rendszer van megtartva. A vizsgálati foglyok mindnyájan külön zárkákban őriztetnek.

Norvégiában a király által kinevezett bizottmány, melynek feladatává tétetett a börtönügynek javítását előkészíteni, 1841-ben erről tett jelentésében a magánrendszert ajánlotta követendőnek. A storting azonban czélszerűbbnek találta a költségeket egyelőre csak egy magánrendszerű börtön építésére megszavazni. Törvény által 1843 jul. 12 lett a magánrendszer a christianai fogházba behozva, de azon módosítással, hogy ide csak a 18 évesnél nem ifjabb és 30 évesnél nem idősb büntető munkára ítélt bűnözők zárhatók, mások pedig csak saját megegyezésük folytán*), és négy hónapnál nem rövidebb, sem négy évnél hosszabb időre. Ezen kívül minden bűnözőnek büntetése megkezdésekor és végén legfeljebb három hónapi magánfogságot kell kiállni. Az épület maga négy szárnyra van tervezve, mindenikben 84 zárkával; költségek hiánya miatt azonban csak három szárny van bevégezve, és 1851 óta használatba véve; befogadhat naponként 230 fegyenczet. Számos építési és más hiányai daczára a legkedvezőbb sikert mutatja fel. Betegápoló szobákról és szellemi foglalkozásról az első három évben nem volt gondoskodva; s a zárkák igen szűkek lévén, a fegyenczek különösen nyáron annál is inkább kívánják a szabad levegőt, mivel nagyobb részük ezelőtt szabadban végzett munkához volt szokva. E hiányon úgy

*) Ez esetben a közös rendszerben töltendő büntetési idő $\frac{1}{3}$ -dal megrövidítetik.

igyekeznek segíteni, hogy naponkiint 2—3 óráig az udvaron fel-
 ütött, deszkával fedett, elválasztott kalitkákban foglalkoztatják
 őket. Mindamellet az első három év alatt egy halálozási eset sem
 fordult elő, azóta a halálozás csak $\frac{1}{4}\%$ -ot tesz, elmezavar csak
 két fegyencznél vétetett észre s ezek is közös rendszerbe tétel-
 vén át, azonnal kigyógyultak. Az egészségi állapot igen ked-
 vező volt, sőt több olyan bünöncz, ki előbb emésztési vagy tü-
 dőbajban szenvedett, az intézetben tökéletesen kigyógyulva, nem-
 csak testi súlyban növekedett, hanem még hizásnak is indult. Ez
 eléggé bizonyítja, hogy a magánrendszer általában az egészségre
 nem káros. Öngyilkosság egy fordult elő, ez is az igazgatóság hi-
 bájából, mely igen későn határozta el magát a fegyencz áttételé-
 re*). Fegyelmi büntetés 1856-ban csak 11, 1857-ben 437 fegyencz
 közt csak 5 szabattott ki. A visszaesések aránya, tekintetbe vevén
 azon körülményt, hogy a fegyenczek legnagyobb része egyszer
 vagy többször már közös rendszerben volt, és gyakran büntetésé-
 nek csak igen rövid hátralevő idejét töltötte itt, 20%-kal kedve-
 zőnek mondható, legkedvezőbbnek tűnik fel e viszony az olyanok-
 nál, kik 30—46 hónapot töltöttek zárkában, mert ezek közül a
 visszaesések aránya csak 8,6%-ot tesz, míg a „szolgaházak“-ban
 1838-tól 1840-ig 58%-ra, sőt 1831-ben 91,25%-ra rugott.

A fegyenczek álarozot nem viselnek; az isteni tiszteletnél a
 kápolnában mindnyájan elkülönzés nélkül vannak jelen.

Spanyolországban fennáll ugyan még a gályarab-
 ság, de e mellett meglehetősen kezelt közös rendszerű fogházak-
 kal is bír, így Valencia**), Sevilla-, és Toledóban. A rendszeres
 javításnak útját állotta eddig az országnak folytonosan izgalmas
 állapotja; de újabb időben, különösen 1863 óta a börtönkérdés
 ismét előtérbe lépett, s Ramon de la Sagra, Caj. de Estér és Pa-
 checo lelkes működésétől várni lehet, hogy előbb-utóbb kedvező
 megoldást nyerend.

Portugallia már határozottabb törekvést mutat a kor-
 szerű javítás útján haladni; de szüksége is van reá, mert foghá-

*) Röder: id. m. 160 l.

**) Különösen kitünő volt a valenciai fogház állapota 1840 körül Montesi-
 nos ezredes igazgatósága alatt; elvétetvén azonban tőle a jog az alsóbb hivatal-
 nokokat kinevezni és a fegyenczeknek munkabérükből jutalmat osztani, beadta
 lemondását, s az intézett hanyatlásnak indult.

zai 1859-ig a rendetlenség és bűn tenyészházainak legszomorúbb képét mutatták. Adóssági foglyok, rablók, gyilkosok, tolvajok minden különbség és osztály nélkül népesítették a túltömött börtönök szűk lyukait. A fogházak kezelése vállalkozóknak levén bérbe adva, a foglyokkal való bánásmód is amazok vagyonosodásának volt alárendelve; nedves pinczékben sínylődtek a szegények, míg a gazdagok kényük kedvük szerint tobzódtak.

A fennírt évet tekinthetjük a jobbra fordulás hajnalának, midőn a büntető törvény átdogozására kiküldött bizottmány javaslatát befejezte*). E dolgozat az által tűnik ki az újabb törvényhozási munkálatok közül, hogy a büntetés fő czéljául először a javítást tekinti, s csak második helyre teszi az elrettentést. Ezen alapelvet azután igen következetesen fűzi tovább, midőn a magánrendszert elfogadva, a feltételes szabadonbocsátást, fegyenczövő egyletek alakítását kívánja, megszüntetését ellenben mindazon akadályoknak, melyek a bűnöncz javulását gátolják, mint a polgári halálnak, s a rendőri felügyelet alá helyezésnek.

A magánrendszer a javaslat szerint szigorú következetességgel lenne keresztülviendő, megengedtetvén mindazonáltal a rokonok- és barátoknak látogatásai, a mennyiben ezek a fegyencz javulására károsoknak nem mutatkoznának. Igen nevezetes e dolgozat 164-ik cikke, a mely szerint a büntetési idő minden, akár közmunkára akár börtönbüntetésre ítélt fegyencznél, ha ez a büntető ítéletben kimondott büntetési idő letelte után javulásának jeleit nem adja, meghosszabbíthatik; e pót vagyis utóbüntetés a közmunkára ítéltéknél a büntetési idő $\frac{1}{8}$ -áig, a többiekénél $\frac{1}{7}$ -éig terjedhet, visszaesők ellen két ennyi ideig; alkalmazásáról azon törvényszék határoz, melynek a büntető intézet illetékességi körébe tartozik. A feltételes szabadonbocsátás a kiállott büntetési idő $\frac{2}{3}$ -a után nyerhető meg, életfogytiglan börtönre ítéltéknél 12 év után, de a javulás általános feltételén kívül még azon korlátozással, hogy a kibocsátott bűnöncznek nyújtandó munkáról vagy kereseti forrásról jómódu személyek álljanak jót, és hogy a szabadonbocsátott azon idő alatt, a melyre feltételesan van kibocsátva, állandóan ama helyen tartozzék lakni, melyet neki az igaz-

*) Lásd ennek ismertetését Mittermaier: Gefängnisfrage. 1—3 lap. Ján továbbá „Gerichtssaal“ 1860. 121 l. s Röder: Besserungstrafe. 165 l.

gatóság, az államügyességgel egyetértve, kijelölt; ellenkező esetben a szabad lábön töltött idő be nem számításával az ítéletben kiszabott büntetés hátralevő részére újból bezáratik. A feltételes szabadság legrövidebb ideje két, leghosszabb hat év, de mindig megújítható. Nem bírták azonban a javaslat szerzői nemzeti vakbuzgóságukat feledni, s a fegyenczek erkölcsi javításának eszközlését egyházi rendekre bizandónak ajánlották.

Kétségtelen tanuságot tesz e javaslat, valamint várható törvényül szentesítése, arról, hogy bármennyire maradt legyen el valamely nemzet e kérdés korszerű megoldásától, a mulasztottat belátván, férfias igyekezettel sokat kipótolhat.

O l a s z o r s z á g b a n ellenkezőleg nem ujak a börtönjavítási törekvések. Beccaria ideje óta mai napig nem szüntek meg, de az ország feldarabolt, ronesolt, eluyomott állapota a nemes igyekezteket gyakran meghiusította. Az 1841-iki flórenczi tudományos congressuson Petitti gróf indítványára az egybegyült orvosok tudományos vizsgálat alá vették a különböző fogházrendszereket, és még ugyane gyűlésen — minden e téren előfordulható kérdés megvitatása után — a legnagyobb többség a pennsylvaniani rendszer mellett nyilatkozott.

Lelkes előharczосként lépett fel nemsokára ez eszme mellett Torrigiani örgróf, ki külföldi útján szerzett meggyőződését e rendszer előnyei- és kivihetőségéről honosai közt Toscanában terjeszteni igyekvék, s ennek következtében, miután a magánrendszer már 1845 november 20-án minden büntető intézetre törvény által elfogadottnak kijelentettet, először a flórenczi javító házba, majd a volterrai és san gemignanói (nő) fogházba behozatott; a gályarabság ugyanekkor eltöröltetvén. Csakhamar átlátták azonban, hogy minden kísérlet a bünönczők javítására csak fél sikert mutathat fel, ha az elbocsáttak iránti gondoskodás hozzá nem járul, és így 1848-ban egyet alakult Flórenczben, mely a szabadon bocsátottak felüli gondoskodást s felvigyázást tűzte ki czéljául, ezen egylet pedig nem sokára az egész tartományra kiterjedt, s mintájául szolgált egy hasonló nőfegyenczeket segélyző egy letnek.

Még nagyobb lendületet nyert az ügy, midőn a magánrendszer mellett lelkesülő Peri neveztetett ki a toscánai börtönök főigazgatójává; az ő befolyása következtében adatott ki a fogházi szolgálatra vonatkozó 1853 május 31-én kelt rendelet, mely meghatá-

rozta egyszersmind, hogy a magánrendszer minden büntető intézetben alkalmaztassék, kivéven a 18 éven alóli bűnözőknél.

A fegyenczek álarczot nem viselnek, az isteni tiszteletet zárkájukból hallgatják; a fogházi személyzetten kívül más derék érzelmű polgárok, úgynevezett „buonuomini vagy visitatori uffiziosi“ vannak a foglyok látogatására kinevezve. Az igazgató széles hatalmi körrel felruházva a magány alól mindazokat felmentheti, kiket testi vagy lelki ok miatt arra alkalmasoknak nem tart, ezenkívül Flórenczben néhány nagyobb zárkáról van gondoskodva, hol 2—3 fegyencz együtt őriztetik.

1860 óta a magánfogság tiz évi tartamra szorittatik, a melynek elteltével közösség lép helyébe. A statistikai kimutatások fényes sikerről tesznek tanuságot.*) Az 1849-től 1859-ig terjedő tiz évi időszak alatt jelentékenyen csökkent a súlyos büntettek száma; emelkedett ugyan a kisebbek tekintetében, de e körülményt Mittermaier az 1854 óta életbe léptetett új büntető törvény nagyobb szigoruságának s a büntettek üldözésére fordított nagyobb erélyességnek tulajdonítja; a halálozási arányból itt következtetést vonni nem lehet, mivel 1855-ben a cholera sokat elragadott, de**) már 1856-ban a betegségek aránya 5%-ot, a halálozás 4%-ot tett. Fontos azonban, hogy tiz év alatt öngyilkosság egy sem, örülés ezer férfi fegyencznél 2, ezer nőfegyencznél 7 fordult elő. A visszaesések száma igen csekély, tiz év alatt száz után hétre megy. Legrosszabb lábön áll Toscanában a volterrai fogság, építési hiányai, egészségtelen égalji fekvése, s a fegyenczek gyenge táplálása miatt; az ott tett tapasztalatokból tehát az egész rendszert megítélni nem lehet.

Toscana példáját Piemont is követé, Petitti gróf és Vegezzi-Ruscalla befolyásos ösztönzése folytán karolván fel e kérdés élénkebb tárgyalását. A kormány először az auburni rendszer befogadásával vélte börtöneit javíthatni, s azért öt ilyen fogházat építtetett, miután azonban ezek a főczél tekintetében a várakozásnak meg nem feleltek, Baden példájára a pennsylvaniai rendszerhez fordult, s ez az 1857 június 12-ki törvény által minden vizsgálati fogolyra és egy évnél rövidebb büntetési időre ítelt bűnözőkre el-

*) Mittermaier: Gefängnisfrage. 30 l.

**) Mittermaier: Gefängnisverbesserung. 191. 8. jegyzet.

fogadtatott, az országgyűlés pedig e törvény keresztülvitelére azonnal 500,000 frankot szavazott meg. Ennek következtében két központi börtön épült: Alessandria-*) és Onegliában, ezenkívül a magánrendszerű börtön Turinban, és egy Genuában. Felismerte s átlátta ugyan a kormány a közönséges börtönök erkölctelenítő és káros hatását, de az ottan is nagyon nyomasztó pénzkérdés miatt általánosabb reformokba nem kezdhetvén, úgy igyekezett a bajon segíteni, a hogy tudott; a főakadály azonban az 1859-ben kihirdetett büntető törvényben rejlett, mely a korszellemmel homlokegyenes ellentétben például a gályarabságot is megtartá.

Piemonton és Toscánán kívül Olaszország többi részeiben a börtönügy nagyon rossz lábon áll; az úgynevezett európai, vagyis dolgozó rendszer van ugyan névszerint elfogadva, de a valóságban nem ritkán 50—70 vádlott és büntetett van egy osztályba sorozva, kiknek nem csak nappal, hanem éjjel is alkalom nyílik a gonoszság mételyét egymásba ültetni. A jótékonyági egyletek csak anyagi segíélyezésre szoritkoznak; sőt Rómában a Paulai Sz. Vincze társulata tagjainak sem engedtetik meg a foglyokat börtöneikben meglátogatni.

Hasonlók a nápolyi viszonyok is, ámbár a javítás szelleme tért kezd nyerni. 1862-ben különben egy 12 tagból álló bizottmány neveztetett ki, melynek feladatává tétetett a börtönügyről tanácskozni, s egész Olaszország számára egy javaslatot kidolgozni.***) Ez azóta elkészült, 40 §-ból áll.***) A magánrendszer minden fegyenczre való kiterjesztését indítványozza, kivéve az elmebetegségre hajlandósággal bírókat, a rendőrileg elítélteket, a 70 éves agkokat és gyermekeket, mely utóbbiak számára mentőházak ál-

*) Nagy szerencsétlenség volt a kormánytól központi börtöne számára Alessandriát választani, mert ennek nedves és igen egészségtelen levegője miatt majdnem áldozatoknak mondhatók az ide szállított szerencsétlen foglyok. Így Alessandriában minden hat fegyenczre esik egy halálozás, míg Onegliában csak minden huszonkettőre, a gályákon pedig huszonkilenczre számítható egy. L. Mittermaier: Gef. Verb. 34 l.

**) Tagjai voltak: Des Ambrois de Nerache az államtanács elnöke, Tecchio, Salmourgróf, Spaventa, Vegezzi-Ruscalla, Minghelli-Vaini, Buglioni di Monale, Genina, Lauteri, Boschi, Lavini, Peri.

***) Lásd erről Mittermaier: az Allg. d. Strafrechtsztg. 1863. 3. füzetében.

litandók; az elkülönzés 15 évnél tovább a fogoly beleegyezése nélkül nem tarthat; mindnyájan dolgozni kötelesek, az igazgató engedélye mellett rokonaikkal levelezhetnek s könyveket használhatnak; a javultak a büntetési idő ³/₄-ének kiállása után feltételesen szabadon bocsátandók.

Az olaszországi intézetek jelen állásáról bővebb ismereteket szerezhetni az „Efemeride carceraria“ című folyóiratból (hivatalos); szerkesztője Napoleone Vazio.

M e c k l e n b u r g már 1839-ben elfogadta a magánrendszert, a Bützow melletti dreibergeni fogházban 365 zárkát rendezvén be. A rendszer alkalmazásában némileg Aubanel javaslatát s az újabb angol eljárást követik ott; a mennyiben 1) minden újonnan belépő addig tartatik magánosan, a míg erkölesi javulásának megfelelő jeleit nem adja, de rendszerint ezen idő egy évnél nem rövidebb, 2) egész büntetési idejüket magányban töltik azok, kik egy évi vagy rövidebb fogházi büntetésre ítélték; 3) kik a közös termekben rosszul viselvén magokat, a magányba visszaitéltetnek, 4) a halálra ítélt, de életfogytiglan börtönre kegyelmezett gyilkosok, 5) kiméletből magasabb rendűek. Az elkülönzés szigoruan nem fogantatosítottatik, a templomban és iskolában mellőztetvén, sőt némelykor a munkánál is.

Átmenvén a fegyencz az elkülönítésen mint büntetésének első fokán, büntetésének második részét hallgató rendszerű dolgozásban tölti, éjjel azonban, valamint az étkezésnél, elkülönítve. Minden bütnöncz ezenfelül szabadon bocsátatása előtt néhány hétig ismét elkülönöztetik, hogy így a büntetésnek hatálya biztosítottassék.

A rendszer itteni kivitelének nagy hiányaihoz tartozik a z iteni tiszteletnek megszorítása, minden három hétben tartatván egyszer; a munkának czélszerűtlen rendezése, fonással és kendőtöréssel foglalkodtatván a fegyenczek legnagyobb része. Mind ennek daczára, állítólagosan oly sikert mutatott fel az itteni tapasztalat is, hogy Wiek, ki eleinte egészségi szempontok miatt a rendszer ellenzője volt, újabb dolgozataiban nem csak melléje állott, hanem szélesebb mértékben való alkalmaztatását ajánlja.*)

*) Németország összes nagyobb büntető intézeteinek nevét, hivatalnokai-
kal és a fegyencz-számmal, melyet magukba foglalhatnak, lásd a „Blätter f. Ge-
fängnisskunde“ 1866-ki külön füzetében.

Minden európai állam között elvitázhatlanul a kis Baden nagyhercezség az, mely a börtönjavítás és magánrendszer sikerét legfényesebben tanúsítja.

A harminczas években szükségesnek látta a kormány az addigi közösrendszerü börtönök túltelése miatt, egy új fogház építéséről gondoskodni; mivel azonban már ezen időben a javítási és rendszer-kérdések mindinkább élénkülni kezdtek, kötelességének tekintette egyszersmind azokat vizsgálat alá venni, s a máshol tett kísérletek eredményét bevárni.

Kitünvén a magánrendszer előnye, 1845-ben Lipót nagyherceg egy törvényjavaslat készítésével az igazságügy-miniszterium elnökét Jollyt, és dr. Jagemann minisztertanácsost bizta meg. Az utóbbi az elkészült munkát terjedelmes szóbeli indokolással 1845 január 13-án terjeszté a második kamara elé, kiemelvén, hogy a kormány már hét év előtt czélba vette egy büntető intézetnek építését, s hogy ez Bruchsal városa mellett el is kezdetett, hogy azonban most befejezve lévén a körfal s a bemeneti épület, mielőtt a főépület munkába vételéhez kezdenének, a követendő rendszer iránt véglegesen határozni szükségesnek látja. Miután pedig a kormány érett megfontolás után immár meggyőződött arról, miszerint a büntetés természetének s czéljának a tökéletes elkülönzés rendszere felel meg leginkább, erre a kamara egy tíz tagból álló bizottmányt nevezett ki a törvényjavaslat fölötti véleményadásra, mely azt némi módosítások után nagy szótöbbséggel elfogadta, s Welcker jelentése folytán a kamara maga is hozzá csatlakozott. Az első kamara is, Obkircher udvari törvényszéki elnök jelentése után elfogadván a javaslatot, ez törvényerőre emeltetett, s kihirdettetett 1845 márczius 6-án. Mielőtt azonban a kormány az építést tovább folytatta volna, Dr. Jagemannt és Hübsch építészeti igazgatót Angolországba küldé a pentonvillei fogház megtekintésére, s ennek mintájára építve végre 1848 october 16-án befejeztetett s használatba vétetett a bruchsalí*). Áll az épület négy szárnyból, melyek egy központból indulnak ki, s 408 zárkát tartalmaznak**); 18 évi

*) Lásd ennek terjedelmes leírását F ü e s s l i n : Die Einzelhaft. 35—44 l.

***) Rajzát F ü e s s l i n : „Das neue Männerzuchthaus“ stb. című munkájában és R e s ö E n s e l S á n d o r : „A külhoni fogházak börtönrendszereiről“ című művében láthatni.

fennállása tanusítja, hogy a continensre nézve méltán minta-börtönnek nevezetethetik. Építése 700.000 frtba került. Minden zárka 13' hosszú, 8' széles és 9' 7" magas.*)

Alája vettetek a magánrendszernek legfeljebb 6 évi időtartamra nemcsak a fegyházra ítelt, hanem 1863 óta a dologházi férfirabok is. Ezen időtartam letelte után csak azok tartatnak tovább is elkülönítve, kik ezt maguk kívánják; épen ezen szempontból hathatósan szól a magánrendszer előnyére ama körülmény, hogy 13 fegyencz közül, kik a 6 évet kiállván, a közös dolgozó termekbe lettek volna átteendők, 8 azontúl is elkülönözve kívánt maradni. Az 1863-ról szóló kimutatás szerint pedig 13 fegyencz tette a magányt a közös rendszernek elébe, a mi azért is nevezetes, mivel e tekintetben a fegyenczekre semmi nyomás nem gyakoroltatik, sőt inkább az ellenkezőt tanácsolja az orvos mind azoknak, kik őt e felől megkérdetik. Két életfogytiglan börtönre ítelt bűnöző, saját kívánságára, szintén elkülönítve őriztetik.**)

Súlyosan érzik azonban, úgy a javulásra törekvő fegyenczek, mint a rendszer valóságát tisztán felfogó hivatalnokok és ügybarátok, hogy a badeni büntető törvény által kiszabott szabadság-büntetési súlyosítások, mint p. sötét kamara, koplalás, ellentétben vannak a czéllal, melyet az intézetnek valósítani kell***), továbbá hogy a rendőri felügyelet alá helyezés sok oly visszaeséseket okoz, melyek különben elő nem fordultak volna.

Többen a bruchsalii volt foglyok közül kiadták ottan tett tapasztalataikat, így Schlatter**), Hägele, Corvin; és mindnyájan, némi apróbb, az intézet helyisége- vagy kezelésére vonatkozó ro-

*) Kitünő érdemeket szerzett magának nem csak ezen intézet, hanem a börtönügy körül általában, az általunk igen sokszor említett és idézett Füsslin Gyula Ágost. Szül. 1815-ben Freiburgban. 1850—1858-ig viselte ezen intézet igazgatói terhes állását. Meghalt 1866 máj. 20-kán Baden-Badenben. (Lásd életrajzát Blätter f. Gfk. II. köt. 5 füzet.)

**) Blätter für Gef.-Kunde. 1865. 2. füz. 17—18 l.

***) Az 1862-ben elítelt és beküldött 93 fegyencz közül 26-ra, az 1863-ban beküldött 94 közül 11-re mérettek ily súlyosítások. (Blätter f. Gef.-Kunde. 2. füz. 20 l.)

*) Előbb lelkész, később a badeni alkotmányozó gyűlés tagja és korelnöke. Mint politikai fogoly 5 évet s négy hónapot töltött az intézetben. Lásd munkája III. fejezetét.

szalások daczára, a magánrendszer mellett nyilatkoznak. Sajnálandó azonban, hogy újabb időben a munkát nem mint a bünöncz javítására szolgáló eszközt kezdik tekinteni, hanem mint iparágat, melynek üzése által a fegyencz tartását kifizesse.

Az 1863-ról kiadott kimutatások*) a bruchsalii intézet működését röviden következőkben tüntetik fel. A fegyenczek létszáma, a dologházi foglyokat is ide számítva, az év folytán 397-et tett, ezek közt az év folytán kilépett 94. A legmagasabb napi szám 303 lélekből állott. Középszámítás szerint a napi létszám 221.⁶⁷-et tett, 215 fegyencz közül az év elsején elkülönítve tartatott 200, a többi 15 erre nem volt alkalmas. 94 az év folytán beszolgáltatott fegyházi azaz magánrendszerü büntetésre ítelt fegyencz közül olvasni tudott, de írni nem, kettő; sem olvasni, sem írni, kettő; 88 ujonnan bekerült dologházi bünöncz közül első minőségü volt egy, második minőségü szintén egy; mesterséghez értett 38. A nyers munkajövedelem tett 100.298 ft 8 krt, a tiszta jövedelem 37,100 frt 34 kt. Egy egy fegyenczre az egész év (295) munkanap) után 188 ft 51 kr. összes keresmény esett; 1850-ben csak 35 frt 12 kr; 1861-ben 166 frt 19 kr.; 1862-bee 180 ft 8 kr. Legnagyobb kiterjedésben üzetett a vászonkészítési ipar, mely egyedül magában 13, 678 munkanap után 10,177 frt 22 kr. tiszta jövedelmet nyújtott. Legkisebb kiterjedésben a gyapjú ipar, mely 608 munkanap után 138 frt 43 krt jövedelmezett. Egy egészséges egyén táplálása naponkint 6.²⁴ krba került, egy betegé 17.⁹² krba; különbség nélkül középszámítással 6.⁶⁴ krajczárba számítható. A fegyencz-takarékpénztárban a fegyenczek javára volt irva 3,530 forint 50 kr.; ebből 303 fegyencz mindenikére középszámítással 11 forint 39 krajczár esett.

A betegek naponkénti száma 8.⁰⁴. Meghalt az év folytán 3, öngyilkos: 0. Leggyakrabban előfordult betegségek: Gastricismus: 25. Dispepsia: 11, Ischias: 5.

A kerületi börtönöket illetőleg a magánrendszer Mannheim-ban is el van fogadva, a mennyiben minden belépő fegyencz az igazgató belátása szerint 14 naptól négy hétig terjedhető elkülönzésnek vettetik alája, a 18 évet túl nem haladottak azonban mindig négy hétig szenvedik. A magánfogságban őrizettek sem tem-

*) Blätter für Gef. Kunde. 1865, 2 füz.

plom sem iskolába nem járnak, kivéve e 18 éven alóliakat, kik mind a kettőt látogatják. A fogházi hivatalnokok tanusítják, hogy azon fegyenczek, kik zárkák hiánya miatt nem vehetettek alá az elkülönzésnek, a házi rendszabályokat sokkal többször szegik meg, mint azok, kik elkülönzés után jutottak a közös fog-ságba.

A magánrendszer teljes elfogadásához legújában még egy lépéssel közeledett a badeni országgyűlés, midőn egy oly törvényja vaslatot fogadott el, mely által a magánrendszer a nőfegyenczekre is kiterjesztetik. A rendszer e tekintetben némileg módosított nőkre való alkalmazása abban különbözik a férfiakkal követett eljárástól, hogy a fegyenczek, ha büntetési idejük kétharmadát, de mindenesetre legalább is egy évet elkülönzésben töltöttek, azontúl csak saját kérelmükre tartatnak magánzárkában, különben pedig közösségben, de folytonos hallgatás terhe alatt állják ki büntetésük hátralevő részét.

A freiburgi fegy- és dologházban is el van fogadva az elkülönítési elv, a mennyiben ezen kizárólag (1864 óta) nők számára rendelt intézetben 189 háló kamarácska van.

Oldenburgot kétségtelenül Baden példája ösztönözte a haladásra. Szintén a harminczas években kezdé meg a nagyhercegség a tapasztalt Hoyer igazgatása alatt álló vechtai fogházban 16 zárkával a magánrendszert alkalmazni, ámbár eleinte csak a büntetés kezdetén és gonosz indulatú fegyenczek irányában elretentéstül; de miután nemsokára a tapasztalat azt tanusítja, hogy sokan, egyszer külön zárkába tétetvén, ezentúl is ott akartak maradni, mások pedig önként kérték oda való áttételüket, nagyobb kiterjedésben vették foganatba, s így az igazgató, Hoyer kifejezése szerint „a fegyenczek magok honosították Vechtában a magánrendszert“, olyannyira, hogy az intézet ma 111 munka- és 74 (csak is) hálózárkát foglal magában.

A büntetési kérdések tüzetesen azonban csak 1858-ban lettek rendezve, midőn a nagyhercegség a porosz büntető törvényt elfogadta, ámbár több változtatással; így mivel az oldenburgi törvénykönyv a halálbüntetést nem ismerte, könnyű volt a büntetési rendszer alapjává a javítást tenni, s a fegyházi büntetésre ítélnél, a becstület elvesztése helyett, csak a polgári jogoknak gyakorolhatóságát tiltani meg (5 évre). Egy rendelet 1858-ban october 20-án meg-

határozta, hogy a három napon túl nem terjedő rendőri büntetések a hatósági börtönökben, a főtörvényszékek vagy esküdtszékek által kimondott büntetések az előbbeni kerületi börtönökben, de ha hat héten túl terjednek, a jeveri vagy oldenburgi központi fogházakban, ha pedig a polgári jogok ideiglenes elvesztésével összekötvék, a vechtai büntető intézetben töltendőek ki. Utóbbi időkben azonban oly nagy az itten letartóztatandó fegyenczek száma, hogy ezeknek elhelyezése az igazgatónak legtöbb gondot ad*). Mindig vegyes volt ugyan az itten követett rendszer, de most már annyira az, hogy az elkülönzést még éjjelre sem lehet valósítani. Szintily érezhető a munkatermek hiánya, mert a meglevők túl telvén, a rabok immár a folyosókra szorultak ki. 1859-ben indítványba hozta az igazgatóság az ir rendszer elfogadását, de ebben mindeddig további sikeres lépés nem történt. Isteni tiszteletről, ipari és más oktatásról elegendőleg van gondoskodva, de emez Oldenburghan és Jeverben nélkülöztetik. A fegyenczek közül legtöbben asztalos mesterséggel foglalkoznak és kosárkötéssel, a nők brémai kereskedők megbízása folytán finomabb ingek készítésével. Minden újonnan beérkező eleinte a szövőszékhez rendeltetik; hajlandósága szerinti munkát csak javulásának következtében kap; legérzékenyebb büntetésnek tekintetik pedig, ha valaki rossz viselet miatt ismét a szövőszékhez tétetik vissza. A fegyencosztalék az 'intézeti hivatalnokok hónapos gyűléseiben határoztatik meg, és pedig nemcsak a készített munka és a szorgalom arányában, hanem tekintettel egyszersmind a viseletre. A legjobb bizonyítványok jogosítanak csak a legmagasabb osztalékra, a miben a gyengék, sőt betegek is részesülhetnek. A „szigorú ház“ tagjaival tett kísérletek rossz sikert mutattak. 1856-ben az elmezavar két esete fordult elő; két rabnál pedig kápráztatás (hallucinatio), mely azonban nem sokára elmúlt. Egy a néma bűn (onania) által elsatnyult és érzékkáprázatban szenvedő tökéletesen kigyógyított. 1860-ban 57,852 fogsági napra 2518 betegségi nap esett, tehát körülbelül 4,3%. Ugyanezen évben hat halálozás történt. Ezek közül kettőnek oka öregségi elgyengülés, négynek tüdősorvadás volt. Örülés nem fordult elő.

*) Lásd: Die Strafanstalt zu Vechta. Hoyer től a Strafrechtszeitung 1861. 16. és 17 füz.

Ebből láthatni, hogy bármily tökéletlen is a vechtai szervezet, a tovább haladásra s a magánrendszer befogadására legalább meg van törve az út. Két nagyobb intézetben ugyanis, t. i. Oldenburgban és Vechtában, 250 zárkával bir.

Poroszországban 1708-ban szerveztetett először két rendes fegyintézet, Hallében és Spandauban. Az 1793-dik Landrecht megkülönbözteti a szabadságbüntetéseknel a börtönt, a fegy- és a javító intézetet; de a gyakorlatban a két utóbbinak megkülönböztetése nem volt kivihető. 1838-ban már 27 büntető intézet volt felállítva, de mindenikben a közös rendszer szomorú képe és eredménye volt látható, míg végre IV. Frigyes Vilmos, mindjárt trónra lépte után, a börtönjavítás eszméjét élénk lelkesültséggel karolta fel, személyesen győződve meg Pentonvilleben egy jobb rendszer lételéről. A börtönrendszer tanulmányozására egy bizottmány, — melynek tagjai közt volt dr. Julius is*), — küldetett Angolországba; ugyane czélból egy másik Belgiumba. Erre azután a pentonvillei mintájára négy magánrendszerű fogház építtetése rendeltetett el Berlin-, Königsberg-, Münsterben és Ratiborban, a melyek közül a két első 500 zárkára volt számítva, a többi pedig úgy rendezendő, hogy a fegyenczek háromnegyed része elkülöníttethessék. Ezenkívül a kölni javítóházhoz egy új magánrendszerű szárnynak, 170 zárkával, s Aachenben, fiatal bűnözők számára, egy új javítóháznak építése vétetett foganatba. Mindezen épületek 1846-ban már be voltak fejezve; de e közben igen sok fölszólalás történt a magánrendszer alkalmazása ellen, s így e kérdés mai napig sincsen véglegesen megoldva.

Általános szabályként a vegyes rendszer alkalmaztatik, a mennyiben a fegyenczek éjjelre elkülönöztetnek ugyan, de nappal bizonyos osztályozás szerint együtt dolgoznak. Minden intézetben az újonnan belépő fegyenc néhány napig társaitól teljesen elkülöníttetik, de vannak intézetek, melyekben a magánrendszer általában használatban van, sehol azonban törvény általi elfogadás útján. Innen magyarázható azon zajos ülés, melynek 1865 május 26-kán színhelye volt a követek háza, a hol dr. Johnnak, az ír rendszer védőjének, beszéde folytán kimondatott, hogy a ház „a fegyházi

*) Ugyanő a hamburgi kormány költségén Amerikában is nagy utat tett. Erről írta „Nordamerikanische Zustände“ (Leipzig 1839) című híres munkáját.

büntetésnek az elkülönzés rendszerében való végrehajtását csak akkor tekinthetjük igazoltnak, ha ez törvény által szabályozva lesz^(*)).

A legnevezetesebb magánrendszerű fogház Poroszországban a moabiti Berlin mellett, férfi bűnözők számára, 520 zárkával, melyek közül azonban csak 484 használtatik. A magánrendszer tiszta következetességgel alkalmaztatott 1849-ig, akkor azonban az intézet túltelése miatt sok fegyencz irányában a közös rendszert kezdték ez intézet földszinti részében használni. Harmadik változáson 1856-ban ment keresztül, midőn ezen év november havában csak válogatott fegyenczek tételtek az intézetbe, és pedig olyanok, kik még a 36 évet meg nem haladták, protestáns vallásúak voltak, és először, s kevesebbre mint öt évre elítélve. A kezelés és felügyelet szerződés által a „szigorú ház“ tagjaira, számszerint 40-re, bízott, s ezekből áll most az intézetnek hivatali személyzete, kivéven az igazgatót és az orvost. A főfelügyeletet és az egésznek vezetését Wichern^{**}) úr tartá fenn magának, a ki egyzersmind a börtönügynek előadó tanácsosa.

Számokban felsorolható eredmények tekintetében kedvezőnek mondható az intézet működése, mert 1858-ban 558 ágostai vallású férfi fegyencz között betegségi eset 450 fordult ugyan elő, de halálozás csak 9 (7 tüdősorvadás). 1857 és 1858-ban öngyilkosság s örülés nem volt; 1850-ben egy öngyilkosság, egy örülés. Fegyelmi büntetés 1857-ben 185 szabattott ki. Mindazonáltal, a mi a „szigorú ház“ tagjainak itteni működését illeti, méltán fordul ellenök az egész közvélemény, nemcsak azért, a mit már máshol a lelki oktatás és felügyelet rovatánál felhoztunk, hanem mivel rövid idő alatt három emberélet esett féktelenségüknek áldozatául^{***}).

A porosz börtönügy ábrázolásának kiegészítésére fel kell még említenünk az 1856. ápril 11-ki törvényt, a mely szerint a fegyházi bűnözőknek szabadban való foglalkodtatása megengedett. A magánrendszer szellemével ellentétben van ugyan e törvény, de ha azon szempontból indulunk ki, hogy a munkának

*) Lásd ezen ülés folyamát a „Strafr. Zeitung“ 1865. folyamának 8. füzetében.

**) Dr. John tanár a fentemlített ülésben, talán kissé keményen, így fejezte ki magát: „Das Zellengefängniss in Moabit ist eine Privatklinik des Herrn Dr. Wichern, weiter nichts.“

**) Lásd R ö d e r : Besserungsstrafe. 190 I,

egyáltalában javító hatálya van, nem elvetendő, főleg Poroszországban, hol ma két párt áll egymással szemben; az egyik — s ennek nézetét osztja a kormány — a magánynak, a másik az ir rendszernek törvény általi behozatalát kívánja; ez utóbbinak rendszerében pedig a szabadban való munka hathatós javítási eszközt képez.*)

Schleswig-Holsteinban a büntetések végrehajtásáról 1854-ben márczius 16-án hozatott törvény, mely két büntető intézetnek építtetését rendelte el, az egyiket Glückstadtban élet-hoszíglan fogságra ítélték számára, éjjeli elkülönítéssel; a másikat Rendsburgban minden többi bűnözőknek, a magánrendszer szerint szervezve. Ez utóbbiban a hat évig terjedő fegyházi büntetések fél ennyi időre, 9 évre szólnak négyre, a 12-re szólnak ötre, a 16-ra hatra, a 20-ra hétre szállítottak le. A holsteini rendek a hét évi elkülönzést aggálytalannak tarták, de az életfogytiglan fogságra ítéltre is alkalmaztatni kívánták a magányt, az elkülönzést oda módosítva, hogy az isteni tiszteletnél és a tanításnál a fegyen-czek kisebb csoportokban együtt legyenek. Az újabb időben történetekről biztos tudomással nem birunk.

Bajorország 1803-ban kezdé börtöneit javítani, midőn a zárdák eltörlésével Münchenben egy javítóházat alapított, s legalább főbb vonásaiban a genfi rendszert követé. A tovább haladás**) azonban igen sok időbe és küzdelembe került, mert még 1846-ban is a kamarai tagok legnagyobb része a magánrendszer kivihetőségéről mint valami lehetetlenségről beszélt, nem találva elég szót a Münchenben követett Obermaier félc eljárásnak dicséretére. 1855-ben ismét szóba került e kérdés, s Clasen követ egy

*) Poroszország következő helyei bírnak büntető intézetekkel; a szoros értelmű Poroszországban: Graudenz, Insterburg, Mewe, Rhein, Wartenburg; Poscuben: Fordon, Polnisch Brone, Rawicz; Pomeraniában: Anklam, Naugard, Gollnow; Szileziában: Breslau, Brieg, Golitz, Jauer, Ratibor, Sagan, Schweidnitz, Striegau; Brandenburgban: Brandenburg, Cotthus, Moabit, Sonnenburg, Spandau; Szászországban: Delitzsch, Halle an der Saale, Lichtenburg, Zeitz; Westphaliában: Hamin, Herford, Münster; a rajnai tartományokban: Aachen, Bonn, Cleve, Coblenz, Cöln, Düsseldorf, Eberfeld, Saarbrücken, Trier, Werden; a hohenzollerni földön: Habsthal, Hornstein. Negyven három intézet 3657 zárkával.

**) Történetét lásd Mittermaiertől a Strafrechts-Ztg 1861. folyamának 50 és 51. számában.

magánrendszerü börtön építését hozta a kamarában indítványba, a törvényhozó bizottmány következő évben is komolyan foglalkozott e kérdéssel; tárgyalásaiból kiviláglik, hogy minden tag meg volt a magánrendszer előnyeiről győződve, csak terjedelme, kivitele s tartama felett ágaztak el a vélemények, de 1857-ben azok is, kik az elkülönzést nem akarták hosszabb időre foganatba vettetni, a mellett szavaztak, hogy legalább büntetési idejének megkezdésekor minden fegyencz elkülöníttessék. Legfőbb akadálya volt legújabb időig a rendszer honosításának a pénzkérdés, s ennélfogva Bajorországban a börtönjavításnak mintája a müncheni intézet volt, melynek rendszere „Obermaier-féle“ név alatt — az igaz, hogy csak könyvekben, de itt sem nagy ajánlattal, — másutt is elterjedt*). Egy elfogulatlan látogató sem fogja félreismerni, hogy a müncheni intézetben, legalább látszatra, rend és munkáság honol, és hogy Obermaier úr komoly és szigorú, de egyszerűmód jóakarató ember, ki igen nagy felismerő tehetséggel bírván, főlényt gyakorol a fegyenczre, kit tanulmányozni akar, és hogy nagy benne az igyekezet a fegyenczeket valóban javítani; de ép oly bizonyos, hogy az igazgató úr nagy csalódásban él, midőn a munkát tekinti a bűnöző javítása fő eszközének, s azt gondolja, hogy a mely bűnös akaratának magát szó nélkül aláveti, az már meg van javúlva, s ezért a vallási s szellemi oktatásnak igen szűk tért enged. Legnagyobb hibája az egész intézetnek az ú. n. kémkedési rendszer, melyre az igazgató mintegy utalva volt, ha a fegyelmet fenn akarta tartani; felsőbb rendelet útján meg lett ugyan szüntetve, de tényleg most is gyakoroltotik, csak hogy más alakban; az igazgató külön kémeket ugyan nem bíz meg, de minden fegyencznek köteletségévé teszi, őt társainak kihágásairól értesíteni, s így minden bűnöző kémmé vált, a mi általános bizalmatlanságot s boszúálló érzelmeket gerjeszt. Nagy súlyt fektet az igazgató arra, hogy 1468 fegyencz közül állítótagosan 1200 javúlt meg s igen kevés visszaesés fordul elő: azonban Mittermaier**) kimutatja, hogy a visszaesések számítása általában hamis feltevésen alapúl, mert Bajorországban mindazok, kik egy év alatt nem lesznek visszaesőkké, javultaknak tekintetnek s nem fordulnak többé elő az ellenőrzési lajstromokban.

*) Mittermaier: Gef. Verb. 38. l.

**) Gef. frage 40. l. 41. l.

A többi büntető intézeti igazgatók nyíltan bevallották, hogy a közös rendszer határozott hátrányokkal bírván, a javításnak legnagyobb akadálya, s hogy ezt leginkább az elkülönzés biztosítja. Így levén hangolva a közvélemény, az igazságügyminiszterium 1861-ben törvényjavaslatot terjesztett „a szabadság büntetéseknek magánrendszer szerinti végrehajtásáról“ a kamarák elé, mely mindkét kamara által elfogadtatván, törvényerőre emeltetett, s kihirdettetett november 10-én. Lényege a következőkből áll: Oly férfi bűnözők, kik legalább két hónapi, de öt évnél nem hosszabb börtönbüntetésre ítélvék, ezt egy a magánrendszer szelvényében építendő intézetben állják ki, a mennyiben azt a helység s a fegyenc egyéni minősége engedik. Az elkülönzés csak az isteni tiszteletnél, a tanítás- és némely munkánál szakad félbe. Két napi magánfogság három napi közös rendszerével számítatik egyenértékűnek, kivéve a letartóztatás hat első hónapját. A nem magánrendszer szerint épített intézetekben is a szükséglet és lehetőséghez képest elkülönítést eszközölő intézkedések teendők. Ezen intézetekben minden bűnöző különbség nélkül 6 hónapig terjedhető magánfogságra szorítható büntetése megkezdésekor, ha ezt az intézeti hatóság czélszerűnek találja, s a fegyenc arra egyénileg alkalmas. A magánfogság hosszabb tartamra, sőt az egész büntetési időre is kiterjeszthetik, a mennyiben és a míg a fegyenc ebbe beleegyezik. Azon bűnözők, kik egy évi magánfogságot kiállva, javulásuknak jeleit adták, jó viseletük tartamáig közös rendszerben teljesítendő munkára használhatók. Sok hiánya van ugyan e törvénynek is, s általában mondhatni, hogy a rendszert nem fogja fel tisztán; de okkal várhatni, hogy e kísérlet után a magánfogságnak nemcsak hasznosságáról, hanem következetes s általános keresztülvitele szükségéről fog az ország meggyőződni.

A közös rendszer képezi tehát jelenleg a szabályt, de a mennyiben a folytonosan épülőben levő zárkák engedik, magányrendszerrel módosítatik. Az intézetek 3-félék: 1. börtönök, büntettesek számára, 2. fogházak, nagyobb vétségben elmarasztaltak részére 3. rendőrintézetek, oly kiszabadult fegyenczek egy évig terjedhető letartóztatására, kik büntetésük kiállása daczára javultaknak nem tarthatók. 15 nagyobb intézetben eddigel 556 zárkával bír a magánrendszer. Említendő különösen St. Georgen

oly fiatal férfi bűnözők számára kiknek büntetési ideje 21 dik életkorukon túl nem terjed.

Württembergben egészen a legújabb ideig a szabadság büntetések az 1839 márczius 1-jén kelt büntető törvény szerint voltak rendezve, melyben öt szabadság büntetési fokozat volt megkülönböztetve, úgymint: 1) élethossziglan fegyházi büntetés (lebenslängliche Zuchthausstrafe), 2) időleges fegyházi büntetés 4—20, illetőleg 30 évig, 3) dologházi büntetés 4 hótól 4 évig, 4) kerületi börtönbüntetés (Kreisgefängnisstrafe), a polgári becsület és szolgálat-jog vesztetteknek alosztályával, 4 héttől 2 évig, kivételesen 6 évig.

Ezen büntetések végrehajtására jelenleg 8 intézet van berendezve, és pedig a két elsőre Stuttgartban és Gottesszellben, a dologházi büntetésre Ludwigsburgban és Markgröningenben, a negyedik felére a rottenburgi kerületi börtön és a két rendőri fegyház Hall- és Heilbróban. Hohenasperg várában pedig olyan egyénnek szenvedik ki büntetésüket, kiket az illető törvényszékek előbbi becsületességük vagy büntettük körülményei miatt különös kiméltre méltóknak ítélnék. Mindezen intézetekben a közös rendszer uralkodik.

A börtönrendszer javítására való törekvések mindazonáltal már 1839-ben kezdődtek el, mikor kezdetben határozott hajlamot mutatott a kormány az auburni rendszer iránt. De 1845-ben a követek kamarájában minden szónok a magánrendszer mellett nyilatkozott, 1854-ben, s az akkori igazságügyminiszter, Plessner, benyújtott törvényjavaslatában a nappali s éjjeli elkülönítést fogadta el végrehajtási alaplul, melyet előlegesen a fegyházi büntetésre ítélt férfi büntetéseknél akart alkalmazásba venni. E javaslat csak 1857-ben került tárgyalás alá s a követek kamarájában némi módosításokkal elfogadtatott, de a második kamarán 1858-ban nem ment keresztül, mivel a kifejezett vélemény szerint a fennálló s az elretentési elven nyugvó büntető törvénykönyv, büntetési hosszúság tartamával, melyekkel még a polgári becsület elvesztését s egyéb súlyosbításokat is kötött össze, sokkal nagyobb ellentétben állt a pennsylvaniai rendszer javítási céljával, mintsem hogy ezt, annak megváltoztatása nélkül, sikeresen valósítani lehetett volna.

Ezen határozat után a javítás kérdése hosszabb időn át mellőztetett, míg a múlt év utolsó felében örvendetes — habár még

csak részletes — megoldást nyert. 1865 június havában nyílt az igazságügyi osztály főnöke, Neurath, a kamarák elé törvényjavaslatot terjesztett, melyben a magánrendszer hozatik be minden olyan nöbüntettesre, ki rendőri fegy- vagy dologházi büntetésre ítéltetett. A javaslat még augusztusban majdnem egyhangulag és módosítás nélkül elfogadtatván, 1865 december 15-én törvényerőre emelve, kihirdettetett.

Indokolásában fel van említve, hogy a magánrendszer előnye általában el van ismervé, a reform rögtöni s általános keresztülvitelének lehetetlensége miatt mindazonáltal a lassankénti átalakítás megkezdésére az ajánlott módozat tartatik legmegfelelőbbnek, mivel a büntetési idő ezen stadiumokban rövidebb tartamra levén szorítva, valószínűen egyszersmind a bűnpálya megkezdésének idejével összesik, s azért e fokozatán van a javítás megkezdésének szüksége is leginkább indokolva. A törvény 13 fejezetből áll, melyek közül nevezetesebbek a következők : 2. fe.j. A magánfogság ipari vagy kézi munkával köttetik össze. Tanítás a népiskolák tantárgyaiból adatik. 4. fe.j. Felfüggesztetik az elkülönítés az isteni szolgálati tanítás alatt és a szabadbani mozgásnál. 10. fe.j. A büntetés első évében minden három napi magánfogság, négy napi közös fogsággal, a további időben pedig minden két napi elkülönzés, a büntető ítéletben kimondott három napi közösrendszerű letartóztatással számíttatik egyenértékűnek. 11. fe.j. Testi fenytés a magánrendszerben még fegyelmi büntetesként sem nyer helyet. 12. fe.j. Büntetési súlyosbítások a magánfogsággal össze nem köthetők.

Végül még fel kell említenünk, hogy a törvényjavaslat elfogadása után 135,000 frtot szavaztak meg a kamarák 200 zárka építésére, s ezzel a heilbronnai intézetben a magánrendszer behozatalával út nyílt a további üdvös haladásra.*)

Nagyobbszerű intézetekkel Württemberg a következő helyeken bir : Gotteszell, Stuttgart (eddig az auburni rendszer szerint), Ludwigsburg, Markgröningen, Hall, Heilbron, Rottenburg am Neckar; Hohenasperg, és Ulmban katonai fegyenczek számára.

*) Lásd a württembergi törvény ismertetését Köstlin-től a „Blätter f. Gefängniskunde“ 1866. 2. köt. 4. füzetében.

Hessen-Darmstadtban az első kamara hozta 1860-ban a börtönjavítást indítványba, az e fölötti tárgyalásokban, az utazásai s tapasztalatai által ismeretes gróf Görtz a magánrendszer elfogadását ajánlotta, a mi Hesse elnök jelentése után egyhangúlag el is határozottatott. E rendszernek behozása minden fegy- s javító házba, továbbá a büntető törvénynek ehhez képest való átalakítása a kormány gondjaira bízott, mely addig is az indítványozót egy építőmester kíséretében a külföldi nevezetesebb börtönök meglátogatására kiküldé.**)

Hannoverában az első lépések a magánrendszer behozatalára 1860-ban tétettek, midőn a miniszterium az év január havában a kamaráknak tett előterjesztésében a magánrendszer előnyeit nyíltan elismerte, és kijelentette, hogy eleinte ugyan kísérletképpen csak kisebb terjedelemben fogja foganatba venni, de elismeri, hogy az éjjeli elkülönítés már halasztást nem tűrő szükség.

Ezen előterjesztés után mindkét kamarának alkalmá nyílt a magánrendszer felől véleményét kifejteni; ez meg is történt, és pedig mindkét kamara részéről a magánrendszernek kedvező módon. A kormányhoz intézett feliratában mindkét kamara a rendszer általános behozatala iránti kívánságát fejezte ki, s addig is a börtönök javítására 170,000 tallért szavazott meg.

Az új törvényjavaslat „a szabadságbüntetések végrehajtásáról“ 1864 február 18-án terjesztetett a rendek elé és lényegében a következő határozatokat tartalmazza: Mind az öt nemű szabadságbüntetés rend szerint elkülönítés által hajtassék végre; bilincsfogságnál (Kettenstrafe) lánczok nélkül; de kivéttetik a fogházi büntetés, a mennyiben munkával súlyosbítottatik. Az elkülönítés a fegyencz beleegyezése nélkül csak három évig, 16 éven alóliaknál vagy 60 éven felülieknél pedig csak három hónapig tarthat; dologházi foglyoknál még beleegyezésükkel sem tovább az utóbb mondott időnél. A kevesebb ideig tartó szabadságbüntetéseket a magánrendszer nem rövidíti meg, de igen a hosszabbakat, és pedig a büntetés tartamához és neméhez képest többé kevésbé növekedő arányban. Ezen javaslat szerint igyekszik most a kormány a börtönöket lassankint átalakítani. Jelenleg hét fogháza van e királyságnak, és pedig a lánczos foglyok számára Lüneburgban, hol az éjjeli elku-

*) Röder: Besserungsstrafe. 196 l.

lőntés zárkakkal tökéletesen keresztül van víve; az első fokú fegyházi, evangélikus felekezetű foglyok számára Stadeban; az első és második fokú, bármely felekezetű bűnözők részére Cellében; a büntető dologház Osnabrückben, különösen fiatal büntettesek számára; Hammeluben ugyan ilyen, evangélikusok és izraeliták számára; rendőri dologház Moringenben, és végre a hetedik büntető intézet, nőfoglyok számára, Lingenben*). Ezen intézetek mindegyike közös rendszer szerint van ugyan építve, de az éjjeli elkülönzés végett a hálótermekben kis zárkák alkalmazvák, melyek a szabad lég behatolását nem akadályozzák, de a foglyok közt az élőszóval történő közlekedésen kívül minden egyebet meggátolnak. Ezárkák oldalai vaspléhből, tetejük és ajtajuk erős sodrony fonadékból készítvék, magasságuk 7, szélességük 4, hosszuk 7 láb. Ezeken kívül az említett fogházak már 113 magánzárkával is bírnak, melyeknek száma naponként szaporittatik. Így a többek közt még 1865-ben a hammelni intézetnél egy új szárnynak építése végeztetett be, mely 100 magánzárkát foglal magában, ezen kívül egy kisebb szárnynak építése 50 zárkával van a lingeni fogháznál tervbe véve, s így néhány év alatt az átalakulás tökéletesen végbe menend, most is azonban az újonnan belépő fegyencz már minden intézetben büntetési idejének első részletét zárkában tölti, és pedig a lánczos foglyok 12, az első fokú fogságra ítélték 8, a kényszermunkára ítélték 4 és a dologházi foglyok 3 hónapot. Ezen időn túl csak saját kérelmére tartóztathatik le a fegyencz továbbra is magánfogságban. A magány és közös rendszerű fogság közötti viszony még nincsen ugyan törvény által megállapítva, a gyakorlatban azonban a fent mondott időn túl minden 3 napi magánfogság után kegyelem útján egy nap elengedtetik**).

„A szabadság-büntetésekről s azoknak végrehajtási módjáról“ Braunschweigan is jött létre 1864-ben egy törvényjavaslat, mely az elkülönzést általában elfogadja, de csak addig rendeli alkalmazandónak, míg a fegyencz javulásának kétségtelen jeleit nem adja, s akkor négy, kivételesen 2 év múlva, a fegyencz, ha kívánja, közös fogságba teendő át.

*) Lásd a hannoveri viszonyokat terjedelmesen Lützen igazgatótól közölvé, a „Blätter f. Gef.-Kunde.“ 4. füz. (Heidelberg 1865.)

**) Lásd még: W. Heine: Besserung als Strafzweck. Leipzig. 1866. 4. lap.

Frankfurtban már régóta tiszteljük a börtönjavítás terén oly nagy érdemekkel bíró orvostudort, Varrentrappot, ki munkáival évek során át előkészíté a kedélyeket, meggyőzé az értelmet a felől, hogy a börtönöket reformálni kell; működését siker koronázta, mert 1856-ban tett jelentésére, a törvényhozó testület a magánrendszert egyhangulag elfogadta, s megrendelte, hogy addig is, míg minden fogház e szerint át lesz alakítva, Bruchsal mintájára egy új intézet építtessék, mely mintegy 196 férfit s 64 nőt fogadlason magába. Közbejött másnemű akadályok e törvény valószínűsítését azonban még mind ez ideig meggátolták, ámbár az építési tervek, költségvetések stb. régóta készek.

Bremenban a börtönrendszer körüli élénkebb mozgalmak 1859-ben kezdődtek, midőn a senatus november 11-én egy törvényjavaslatot terjesztett „a szabadságbüntetések végrehajtási rendjéről“ a polgárság elé, melyben kifejti, hogy minden szabadságbüntetés végrehajtására az elkülönítés a legegyszerűbb eszköz.

E szerint javasolja, hogy minden helyi börtönben minden fegyencz, a lehetőséghez képest, legalább négy hétig, elkülönítessék, kívánatára azonban foglalkozás nyújtassék neki; a közös büntető intézet osztassék két osztályra, egyik része képezze a fegyházat, másik a börtönt, hogy így a büntető törvényben kijelölt fegyenczek és foglyok közti különbség fenntartható legyen. Az elkülönítés alól felmenthetők s közös munkára alkalmazhatók olyanok, kiknek testi vagy lelki állapota ezt kívánatossá tenné, ennek megítélése pedig az igazgatóságra bízatik; saját kívánságukra továbbá olyan foglyok, kiknek büntetése legfőlebb hat hónapra terjed, a mennyiben már hat hetet zárkában töltöttek, s a míg viseletüknél fogva nem lehet attól tartani, hogy társaikat elrontják; felmenthetők a magány alól kísérletképen végre azon fegyenczek, kik legalább három évi, s azon foglyok, kik legalább 18 hónapi magánfogságot szenvedtek, s javúltaknak tekinthetők.

Ezen javaslat átvizsgálására újabban egy bizottmány nevezetett ki, hiányait pedig tüzetes bírálat alá vette Varrentrapp*).

Hamburg az auburnianismus felé hajlik, ámbár Hudt-walker is, ki a büntető intézetek újra építésekor a jelentéstétel-

*) Bemerkungen über die in Bremen beabsichtigte Erbauung einer Strafanstalt. Bremen. 1860.

lel volt megbizva, bevallotta, hogy egy czélszerűen szervezett intézetben sem lehet a magánrendszert tökéletesen nélkülözni; mivel azonban kifejezése szerint: „a magánrendszer majdnem minden fegyenczre más behatást gyakorol, szabályként és rendes végrehajtási eszközül használni tanácsosnak nem tartja.“ A magánrendszert tehát csak következő esetekben indítványozza alkalmazandónak: 1) Ha a bíró ítéletében a fegyencz egyéniségéhez képest azt nyíltan kifejezi (de soha hat hónapon túl nem terjedhet), 2) ha a fegyencz büntetése megkezdésekor, vagy később, ezt kívánná. Ezeken kívül elkülönítettnek ugyan a fegyenczek éjjelre s az étkezés idejére, de a munkánál hallgatás mellett együtt vannak.

Említendő a büntetési iskola (Strafschule), hol oly 6-dik évet meghaladott, de még nem confirmált, gyermekek tartóztatnak le, kik már ezen zsenge korokban büntettet vagy vétséget követtek el.

Különös figyelmet érdemel részünkről Ausztria, mely a 18 év előtt megkezdett börtönjavítást mostan folytatni készül. A kormány 1849-ben kezdett e kérdéssel foglalkozni, mintán főkép Würth, ki a kormány által a nevezetesebb külföldi fogházak tanulmányozására kiküldetett, már 1845-ben *) megjelent munkájával a magánrendszer részére sok barátot hódított, úgy hogy csakhamar a befogadandó rendszer feletti vélemény-adásra egy bizottmány küldetett ki; ennek javaslatára legfelsőbb helyről elrendeltetett, miszerint a vizsgálati s a legfőbb egy évi börtönbüntetésre ítélt foglyok elkülönítve tartassanak**), s minden építendő börtönnél az elkülönítési rendszer lebegjen szem előtt; Stein és Garstenben több zárka is építettett ekkor. Azonban a bekövetkezett reactio korszaka, mint egy újabb író megjegyzé, főfeladatául tűzte ki magának az időszerű reform-munkálatokat a levéltárnak papir-sírijába temetni. S ott nyugszik az 1849 augusztus 24-ki börtönjavítási törvény is. 1850-ben ismét két jeles egyén küldetett ki: Beer Jeromos és Lang tudor, a külföldi büntető intézetek tanulmányozása, s javaslat tétele végett; a magánrendszer mellett harczoló nézetük azonban elfogadásra nem talált s így minden a régi állapotban maradt.

*) 1845-ben jelent meg Pratobeverának „Über die Gefängnisfrage“ című munkája is.

**) Reichsgesetzblatt. 1849. 376 sz.

Szomorú idők voltak ezek nagyon. Az 1803 iki s 1850-ben még erővel bíró büntetőtörvénykönyv élés ellentétben állt a kor kívánalmaival, s így a többek közt büntetései kiszabásában három fokú börtönt ismert, melynek másodikáról azt rendelte, hogy a rab lábbilincsben tartassék; eledelül egyszer kapjon naponként meleg ételt, de ekkor is hús nélkül; fekhelye puszta deszka legyen. A harmadfokú börtön pedig abban állott, hogy a rab egészen elkülönítettett, szűk börtönben tartatott, a melybe csak annyi világosság hatolt, a mennyi az egészség fenntartására szorosan szükségeseltetett. Kezét lábát súlyos bilincs terhelte, s ezen felül derekát vas karika övedzte, mely a munka idején kívül való lelánczolására szolgált. Meleg ételt csak minden másodnap kapott, s ekkor is hús nélkül, a többi napokon pedig csak kenyérré s vízre volt szoritva*). Fekhelyét puszta deszkák képezék, s az összejövetel vagy beszélgetés senkivel sem engedtetett meg**). Az 1853. év elveté a büntető törvény ezen határozatait; revisio alá kerültek az elvek, s ekkor ismét gyakorlati jelentőségüvé vált azon kérdés, a magánfogság mennyiben fogadtassék el. Azonban midőn a kormány csak „a régóta fennálló és jónak tapasztalt büntető törvényt és büntető rendszert“ akarván megtartani, az eddigi, sok évekig, sőt életfogytiglan tartó fogság büntetési rendszert ismét fölvetete***), miután a magánrendszer felől tett tapasztalatokat rövidebbeknek s egyoldaltúabbaknak találta, mintsem hogy a magánfogságot, mint fő büntetést elfogadhatta volna; alkalmazásba vette azonban mint büntetési súlyosbitást, de a 22. §-ban foglalt azon megszorítással, hogy „nem szabad szakadatlanul egy hónapnál tovább tartania, s aztán csak egy hónapi időköz múlva vétethetik ismét alkalmazásba.“

A nem sokára megkötött Concordatum észrevehető, sőt, mondhatni, éles behatással volt a börtönügyre. Tehernek tekinték ez időszak kormányférfiai a sok bajjal összekötött börtönkezelést; más részről pedig sokat várhattak azon erkölcsi javítástól, melyet a vallásos társulatok a fegyenczekre való hatásuk által előidézni

*) Lásd: H y e lovag ausztr. bünt. törv. magyarázatát; ford. Somossy József.

***) Két esetben kivételt engedett az 1848 február 26-ki udv. kancz. rendelet és az 1864 december 16-ki udv. kancz. rendelet.

***) H y e. 316 l.

készeknek nyilatkoztak, s így ezeknek befogadásában vélték az eszközt feltalálni, mely a börtönjavítást magától fogná valósíthatni. E szellemben tett Bach, az akkori belügyminiszter, 1856 január 17-én a börtönök s javító intézetek szervezéséről előterjesztést, a melyben Würth, Buol-Bernburg és Pratovevera munkái által támogatva, azon törekvését fejezte ki, hogy ez intézetek vezetése s kezelése, a mennyire csak lehetséges, vallásos testületekre bizassék; s valóban már 1859 közepéig nem kevesebb mint tizenhat, tehát több mint az ausztriai büntető intézeteknek fele*), volt az ájtatos nénéknek átadva, 10 évre köttetvén az erről szóló szerződések**).

A tapasztalás azonban nem felelt meg a várakozásnak; el-lenszenvre talált a közvéleményben, s ez nyilvánult a követek háza 1863 október 28-án tartott ülésében, hol Schindler határozottan azt kívánta, hogy a büntető intézetek vétessenek el az egyházi rendek kezéből; Berger pedig szemükre veté, hogy a zsidó fegyenczket kinozzák; s azon indítványt is tevő, hogy a kormány szólíttassék fel, miszerint a börtönreformmal továbbra ne kísérkedjék.

Ezen s más heves megtámadások ellen Lasser miniszter azzal menté a kormányt, hogy eme átadások s szerződések azon időben történtek s köttettek, mikor majdnem egy éjszaka alatt kellett 10,000 fegyencz elhelyezéséről gondoskodni, ekkor honosítatván meg a rendszeres igazságszolgáltatás Magyarországon (!?). E silány kifogásra a ház azzal felelt, hogy nyíltan felszólította a kormányt a bérszerződések felbontására; ha pedig ezt nem tehetné, a fennlevőknek meg nem hozabbítására, újak kötésének abbahagyására. A felsőházban találkoztak ugyan némelyek, kik

*) Ausztria örökös tartományainak országos fegyintézetei a következők: a steini és neudorfi (nők számára) Alsó-Ausztriában, a garsten-i és subeni Felső-Ausztriában; a lankoviczi és gráci Steierben; a capo d'istriai és gradiskai Istriában; a schwazi Tyrolban; a prágai, karthausi és repy-beli Csehországban; a mű-raui és wallachisch-meseritsbeli Morvában; a lembergiek (egyik férfiak, másik nők számára) Galicziában. Legnevezetesebb ezek közt a Hye úr által ujjaalakított subeni, mely mostani szervezete szerint csak mivelt, javulásra képes s fiatal fegyenczeket fogad magába; nagy figyelem fordítatik itt a tanításra; előadatnak a többek közt: földrajz, történelem, természettan, gyorsírászat, arithmetika; különös gonddal ápolatik a zene is, melynek tanítását maga az igazgató vállalta magára. Ugyátszik, hogy Hye úr Subent példány intézetté akarja emelni.

ellenkező véleményben voltak, s az ügyet pártkérdéssé tenni igyekeztek, azonban a czélszerűség kérdése már megoldottnak tekinthető, s mindenki reményli, hogy a tíz év leteltével az ájtatos nénéknek e tekintetbeni működése is véget fog érni. Belső szervezés tekintetében Ausztra börtönei a mult évig a lehető legroszabb állapotban voltak, mert Wahlberg tanár jellemzése szerint az összes fegyenczek, a fiatal bűnözők és némely úgynevezett honoratorok kivételével, csak két osztályba különítvék el, a szerint, a mint jó- vagy rosszakkak tekintetnek, de még ez is nagyon egyoldalulag, csak a foglalkozások különfélesége szerint történik. Állandó elkülönzés, a miveltségi fok, előbbi foglalkozás, büntetési indok stb. szempontjából, sehol nem létezik. Munka s szellemi foglalkoztatás tekintetében szintén nincs czélszerű intézkedés, amaz néhol elégtelen, másbol túlzott mértékben vétetik alkalmazásba; alkalmas munkáról hol nincs gondoskodva, hol pedig a javítás szempontját mellőzve, gyárszerűleg folytatattatik. A fegyenczek ellátása és munkája különben majd mindenütt vállalkozóknak van bérbe adva.*)

Általában Ausztriának börtönei a rendtelenség legelső fokán állottak, melynek rendszerét ezentul is így folytatni nem lehetett. Átlátta ezt a kormány, s a multa a feledség fátyolát borítani készült. Az első lépés 1865 october 18-án történt ebben, midőn a börtönügynek vezetése a közigazgatás köréből az igazságügyi miniszteriumhoz tétetett át, s Hye Glunek lovag neveztetett ki az összes büntető intézetek főfelügyelőjévé.

Kevés ideje, hogy e változás történt, s már is örvendetes jelenségeket jegyezhetünk fel, melyek a gyökeres reformra kilátást nyujtanak.

A főfelügyelőnek választása igen tapintatosnak volt nevezhető, mert Hye úrnak úgy nagy tudománya, mint ügybuzgósága kezeskedett arról, hogy a kormány megtalálta benne azon embert, a kire ilyen viszonyok között szüksége volt*), s ki megfelelt azon

*) Wahlberg tanúsága szerint Steierben a karlauri büntető intézet munka-bérlőjének uralma annyira ment, hogy csak illő kártérítés mellett akarta a fegyenczeket egy órai iskolalátogatásra bocsátani.

**) Erélye bizonyosságául egy példát is hozhatunk fel. Meglátogatván ugyan is Hye ur az alája rendelt fogházak közül többek közt a csehországiakat is, ezek egyikében a rabbi elpanaszolta neki, hogy azon fegyencz, ki a közös isteni tiszt-

utasításoknak, melyeket Komers lovag igazságügyi miniszter a fő-felügyelőnek kiadott.

Ezen utasításban*) főfeladatává tétetett a börtönty alapos reformjának útát törni, kimondatván, hogy a fegyintézetek arra vannak ugyan rendelve, hogy minden oda elítéltnak a szabadság elvonása által érezhető rossz okoztassék, de hogy a büntetések szabályozása s végrehajtásánál főfigyelemmel kell lenni a humanitás s korszerű műveltség követelményeire s minden fegyencz egyéni javítására.

Kötelességévé tétetik tehát nemcsak a főfelügyelőnek, hanem minden a fogházakról való gondoskodással megbízott egyénnek a fegyencz-javítási végczélt, addig is, míg a követendő rendszer felől a törvényhozás intézkedni fog, mindenekelőtt vallásos, s erkölcsileg nemesítő behatások, nem különben czélszerű oktatás, s végre a munka berendezése és fenntartása által eszközölni; mindezeknél pedig a felügyelő, a fennálló rendeletek határain belül, az Európa többi országaiban fenálló példaintézeteknek berendezésére, s az ott szerzett tapasztalatokra éber figyelemmel tartozik lenni.

Elismervén a kormány utasításában azon elvet, hogy a szabadságbüntetések végrehajtásának végczélja a fegyencznek egyéni javítása, ezt már rövid idő alatt, u. m. múlt év jan. 3-án kiadott két igazságügyminiszteri rendelet által a gyakorlat terére is átvitte, midőn a feltételes szabadonbocsátás törvény általi elfogadásáig, a javultaknak látszó fegyenczek további büntetési idejének elengedését császári kegyelem által vette eszközözlőbe. E két rendeletnek egyike a főállamügyészségekhez, másika az országos főtörvényszékek (Bécs, Prága, Brünn, Innsbruck, Triest, Velence, Lemberg és Grác) elnökeihez intéztetett, elrendelvén, hogy azon fegyenczek, kik 1866 február végéig büntetési idejüknek legalább $\frac{3}{4}$ részét kiszervezték, ha ezen idő alatt javulásuknak szilárd jeleit adták, és

teletnél az előimádkozó tisztét végezi, e működése közben is az isteni tiszteltnél megkívántató magasztos ájtatosságnak nem csekély zavarására, lánczokkal van terhelve. A rabbi kérésére Hye lovag úr a fegyenczet azonnal és állandóan fölmenté a bilincs-hordozás terhétől. A bureaucraticus eljárás illetén mellözése pedig Ausztrtában nem csekélység.

*) Lásd fordítását a Jognud. Hetilap 1864. 4. számában.

ha a büntett elkövetése előtti életfolyamuk elegendő biztosítékot nyújt arra nézve, hogy a büntető intézeten kívül is a törvényeknek megfelelőleg fogják magokat viselni, és a közbiztonságot nem veszélyeztetik, a mennyiben vagy saját vagyonnal bírnak, vagy tanúsított munkaképességüktől és takarékosságuktól bizton remélhető, hogy becsületes módon keresendik kenyerüket, ő felségéhez további büntetési idejöknek elengedése végett felterjesztendők. Visszaesők és olyanok, kik a büntetési idő $\frac{3}{4}$ -ét még nem, de legalább felét kiszervedték, csak kivételesen veendőek fel a felterjesztésbe, ha javulásuknak igen feltűnő jeleit adták, s egyszersmind más emberies ok, péld. a fegyencnek magának vagy hozzá tartozóinak életveszélyes egészséges viszonyai, az ártatlan család kereseti forrásának megakadása, stb. ezt indokoltnak tüntetnék fel.

A kijelölést az intézeti felügyelő, előljáró és lelkesz teszi, jóváhagyja az országos főtörvényszék öt tagjából s a főállamügyészből álló bizottmány, mely azt egyszersmind a miniszteriumnak is előterjeszti. Ha bíráló alá kellene ezek intézkedésnek minőségét s célszerűségét vennünk, nem látnánk benne egyebet, mint a kegyelmezési jog széles értelemben gyakorlását, mely azon fiction nyugszik: hogy az illető igazgatóság képes a jelen fogházi rendszerben valamely fegyencnek javultságát felismerni, s általában, hogy maga a rendszer ily terjedtebb mértékben ezt képes eszközölni. Mindkettőre nézve alapos kétségeink vannak; de átmeneti időszakban, midőn az eddigi elvekkel szakitnunk kell, a cél kedvéért a javulási valószínűséget is tanácsos valónak venni. Az intézkedés különben tényé vált, és napja inkig kétszer fogatosított, 733 fegyencnek adván vissza szabadságát. Szintén korszakot alkotó az ausztriai fegyházak belservesztetésében azon kibocsátvány, melyet az igazságügyminiszterium m. évi febr. 14-ről keltezte tett közzé, s mely a fegyenczek munkája- s szellemi foglalkozására vonatkozik; 39 pontban az ujkori emberies eszmék, s a büntető intézetek feladatának tiszta felfogása lengi át, s így megérdemli, hogy belőle néhány főbb vonást kiemeljünk. A fegyencz kívánatára vasárnap sem tagadható meg tőle a munka. A szabad órák, különösen ünnep- és vasárnapokon, lehetőségig a tanítás és olvasásnak szenteltessenek. Az olvasni nem tudók számára felolvasó rendeltessék. A munkák folytatásánál fő tekintet fordítottassék arra, hogy a fiatal fegyenczek a romlottaktól

eltávolíttassanak. Miveltebb fegyenczek gépszerű munkákhoz ne alkalmaztassanak, kivéve, ha maguk kívánják. A szellemi foglalkozásra képes fegyenczeknek megengedtetik, foglalkozásuk tárgyát szabadon választani, ha a tartási költségeket teljesen megtérítik, sőt saját költségükön a hivatalos lapokat is olvashatják. A fegyenczek ellátása s foglalkoztatása ugyanazon egy vállalkozónak (u. n. Generalpächter) bérbe nem adathatik. A munkabér rendszerint darabszám után fizetendő, lehetőleg mellőztetvén a napszám szerinti díjazás. A munkabér fele a fegyencznek jut, de jobb élelmezésre csak felét fordíthatja s hetenkint rendszerint nem költhet többet, mint 60 krt. Az elhalt fegyencz megtakarított keresménye törvényes örököseinek adandó ki. A fegyenczek díjazása ugy szervezendő, hogy megfelelő szorgalommal legalább 6 kr. keresmény jusson mindenikre naponkint.

Élénk jelét adta Ausztria börtönjavítási akaratának újabban (jan. 1. 1867) az által, hogy mindazon intézetekbe, melyek addig kizárólag az ájtatos nének vezetése alatt állottak, egy-egy államhivatalnokot, mint igazgatót rendelt; megváltoztattattak továbbá egy új házi rend által az eddigelé fennállott szokások; az ellátásért fizetendő díj minden fő után napjára 10 krajczárral lejjebb szállíttatott, s megrendeltetett, hogy a fegyenczek keresményének fele közöztik kiosztassék. Hogy mit gazdálkodik meg az állam ezen új rendelettel, kitűnik az 1866-ki és 1867-ki budgetből. 1866-ban a büntető intézetek számára 1.815.718 ft vétetett igénybe, míg most 1.491.000 ft, azaz 324:718 firtal kevesebb mint tavaly.

Ez volt a fokkonkénti haladás Ausztriában eddigelé, s most az elkezdett emberies törekvés a birodalmi tanácsnak előterjesztett új büntető törvénykönyvi javaslat által befejezéséhez közel áll. Elfogadja e javaslat a magánrendszert, el a feltételes szabadonbocsátást, s ennek kiegészítéseül a rendőri felügyelet alá helyezést. Megszűnni készül a súlyos börtön, s helyébe lépnek önálló vagyis főbüntetésekül: a halál (de csak 3 esetre, míg előbb 5-re szabott ki), fogház, börtön; vétségekre: fogság, letartóztatás, vagy pénzbüntetés; elesnek a szabadság büntetéseknek a korszellemmel ellentétben levő súlyosbításai s ezzel együtt lehullnak a bilincsek, a testi büntetés pedig csak történeti emlékekkel birand. Munkánk szük körén kívül esik a javaslatot bővebben ismertetni s így csak annyit jegyzünk meg róla, hogy általános részének határozatai a szabad.

elvtűség s európai haladás kétségtelen jeleit tükrözik vissza ; alig kétkedhetünk, hogy a javaslat nem sokára törvénynyé válik, javára Ausztriának, s buzdító például más, még elmaradottabb, államoknak.

Ezen kormány-működések mellett lehetetlen egy nemeslelkű alapítóról s nagyszerű alapítványáról, mely mintegy a kormány buzdítására s az elbocsátott fegyenczek sorsának könnyítésére nem régen emelkedett hatályra, a legnagyobb elismeréssel meg nem emlékeznünk. Müller Lajos Frigyes volt bécsi nagy kereskedőt értjük, ki 1837-ben april 8-kán halt meg. Végrendelete 21-ik pontjában 30,000 ftot azon szándékkal tőkésített, „hogy annak jövedelméből olyan büntönczök, kik nem annyira szívük romlottsága, mint inkább önvétek nélküli szegénység nyomása, keserves szükség, vagy más, titokban emésztő szerencsétlenségek által hagyták magukat kisebb büntettek elkövetésére csábíttatni, a büntető intézetből való elbocsáttatásuk után hathatós segélyre találjanak, s mód nyujtassék nekik, valamely becsületes keresetmód megalapítására.“ A hagyományozott tüke eddigi haszonélvezői meghalván, ezen alapítvány az 1866-ik év folytán 31.350 ft tőkével és 3809 ft 60 kr. pénzári készlettel hatályba lépett. A kamatok szétosztásával, az alapító szándékához képest, a bécsi országos fenytő törvényszék három tanácsosa van megbízva.*)

Oly szép példa, oly nemeslelkű gondolkodás ez, melyhez hasonlót e téren Európa börtönügyi történelme alig képes felmutatni, s melyre Ausztria mindig büszkeséggel tekinthet.

Jelenleg tehát, úgy a kormány, mint egyesek igyekezetei által a börtönügy Ausztriában haladásnak indulni látszik. Vajjon lendületet nyer-e, valóban felvirágozik-e, attól függ, a közvélemény miként támogatja. Hol mindent a kormányra bízunk, hol nemcsak az akadályok elhárítását, de a kezdeményezést is attól várják, ott gyökeres javítás nem léteztülhet ; köztgyet csak a közszellem, a polgárok önkéntes működés mozdíthat elő ; az ujkori műveltség intézményeinek szilárdítását csak az ujkori szabad tevékenységtől, nem pedig az állam gondviselészerü ókori mindenhatóságától várhatni.

*) Scheschigg, Englisch, Posch.

XII. Fejezet.

A börtönügy Magyarországon.

Az 184⁵/₄-ki börtönjavítási javaslat. Országos fegyházaink állapota. Hatósági börtöncink. Hazánk közerkölcsiségi viszonyai a börtönügyi statistika szempontjából. Zárszó.

Munkánknak eddigi folyamában fővonásaiban jellegeztük a börtönjavítás elméletének s életbeléptetésének vázlatát, s inkább az általános törvényeket iparkodtunk kiemelni, melyek menetét szabályozzák, az elvekre, s hívebb vagy kevésbé hű alkalmazásuk következményeire utalni, mint a részletek körülményes fejtegetésébe bocsátkozni. Ezen fejezetben ellenkező irányt követünk : nem bölcselkedünk, nem feszegetjük az előzményeket, csak a meztelen tényálladékokat tüntetjük fel. Honunk politikai, társadalmi és tudományos viszonyai az okok, miért nem történt a börtönügy tekintetében haladás hosszú évek sora óta, miért tátong jelenleg is oly nagy űr a vágyak, érzelmek, s az elmélet s a gyakorlat közt, és hogy kit és mit terhel e miatt a felelősség, oly köztudomásu mindennapiasságokká váltak már, hogy megérintésük szükségétől is felmentve érezzük magunkat, Valahányszor a multból a jövőre semmi tanúságot nem meríthetni, valahányszor a hagyomány fonala elveszett, a fejlődés folytonossága megszakadt, jobb a halál csendjét és sötétségét, melyben nyugszik, fel nem zavarni, s oda nem hatolni, a hol ugyis csak botlani lehet. Jobb volna, ha a jelen állapotról is azt mondhatnók, hogy volt, s ezzel feladatunkat teljesítjük vala ; de hiszen épen ez az anyag, melyből a jövő alakítandó ; s bármi tökéletlen, bármi visszataszító legyen, kötelességünk vele megismerkedni.

Mindazonáltal, eziránt is nagy s számos nehézségekkel kelle megküzdnetünk. Több ízben volt már alkalmunk az előbbi fejezetekben a statistikai adatok hiányossága s bizonytalanságáról panaszkodni. Kevés egyáltalában az ország, hol hitelesek volnának ; s sehol sem tűnik ki élesebben a nevek s az értelmezések zavaros volta, mint midőn a statistika rostáján átszítáltatnak. Másutt is, hol több, hol kevesebb foglaltatik ugyanazon keretbe, hol pontosabbak és összevágók, hol kevésbé figyelmesek s eltérők az észleletek, hol sötétebb, hol világosabb a színezet, mely az alanyi véleményekről a tárgyilagosságra visszatükröződik, nagyobb részt mindazonáltal mégis szembe ötlik valami, a mi a kétely felhői közül kimagaslik ; és a kormány tudósításait magánszorgalom gyűjtötte kimutatásokkal, ezeket viszont a hivatalos lajstromokkal ellenőrizhetni. De nálunk sem emezek, sem amazok nem léteznek ; legalább alig hozzáférhetőek. A rendes nyilvános jelentések hiányában hiában kerestünk az újságokban közleményeket, melyek „nem csak az erkölcsi elkorcsosulásnak, a fekély helyének kellő felismerését elősegíthetnék, hanem egyszersmind a kóranyag eltávolítására s a szabályszerű életműködés helyreállítására szolgáló gyógyszerek és segédeszközök nyomába vezetnének.“*) A tisztviselők hol nagyon is közönyösek, hol sokkal elfoglaltabbak, mintsem hogy a hivatalos mulasztásokat magánszorgalommal kipótolják ; a közönség a némi szakismeretet igénylő tárgy iránt természetesen nem érdeklődik , s így b. Eötvös József és Lukács Mór munkájának megjelenése óta (1842) egy könyv sem adatott ki, mely a börtönügygyel tüzetesen foglalkozott volna.***) A mit tehát itt felhozunk, magán uton kelle összeszerezni, s nem mulaszthatjuk el Czobel Pál, Zweier Ágost, Braidsver Alajos, galanthai Fekete János és Molnár Ferencz országos fogházi igazgató uraknak köszönetünket és hálánkat nyilvánítani a készségért, melyet, a mennyiben tőlök függött, adatok szolgáltatásával és hitelesítésével a tudomány érdekében tanusítottak.

*) Konek tanár szavai a „Budapesti Hirlap“ 1858 folyama. 7. számában.

**) R e s ő E n s e l S á n d o r pestmegyei tisztí ügyész ur munkája : „A külhoni fogházak börtönrendszereiről.“ Pest. 1866 az egyedüli, mely azóta kijött; de ő is csak egyszerii látogatás után mellesleg ismertet néhány hazai börtönt, az általa nyújtott adatokat, mindazonáltal, a maga helyén elismeréssel felhasználtuk.

Mielőtt azonban ezeket összeállítva, hazánk börtöneinek telhetőleg hü képét rajzolnók, nem lesz érdektelen, egy pillantást vetni az egyetlen, fájdalom csak elméleti, munkálatra, mely javításukat tárgyalja. Az 1840 iki országgyűlés által kiküldött választmányának — melynek névsorozatát a IV. fejezetben felhoztuk, — javaslatát értjük, melyről itt előbb az 184^{3/4}. országgyűlés s az akkori közönség véleményét közöljük, majd saját megjegyzéseinket mondjuk el.

A választmány munkálatainak alapjául az összes hatóságoktól foglyaik számának 10 éven általi állásáról (1830-tól 1840-ig) beküldött kimutatások szolgáltak. Ezen kimutatások szerint közép-számítással a félévre és hosszabb időre elítélt feyenczek száma évenként 4.886-ot tett.*) Csak ezeknek letartóztatását találván a választmány az építendő nagyobb szerű kerületi magánrendszerű feyházakban czélszerűnek, számukhoz képest 500 zárkával javallt egy-egy feyházat építendőnek, ugy a rabokkal való bánási mód, mint a naponkénti hivatalos teendők gyors teljesítése, s a pontos felügyelet tekintetéből; összesen tehát 10 kerület. börtönt. Magára az épületre nézve a felszólított építömesterek — Zitterbarth, Graefl és Cassano, — által kétféle terv adatott be;**) egy a) központból csillag sugarú alakban, hat oldalszárnyra széjjel ágozó, másik b) minden oldalszárnyak mellőzésével, az épület homlokáról jobbra és balra hosszú egyenes vonalban elnyuló mintájú. A választmány véleménye szerint az utóbbi látszék mind egyszerűsége, mind olcsóbb volta tekintetéből elfogadhatónak.

A belső elrendezés nehézségeinél különösen az intézet fütése volt ellenkező nézetek tárgya, mert miután minden zárkában külön kályhának felállítása majdnem lehetetlen, a gőz általi fütés pedig azért nem ajánlható, mert arra nagy gond kívántatik, és a melegség fokozatára való felvigyázatnak egyszere elmulasztása esetében a gőz feszítő ereje ugy az emberekben, mint az épületben iszonyú kárt tehetne, logczélszerűbbnek vélte az orsz. választmány a lég vagy viz általi fütést.***) Az utóbbi két mód közül azonban az iránt, melyik érdemeljen elsőbbséget, a kihallgatott építészek sem birtak megegyezni.

*) Az 184^{3/4}. országgyűlés iratai. 1. köt. 27 l.

**) Az orsz. választmány jelentése.

***) Bruchsalban a légfütés van elfogadva, két év óta a küszén általi. Lásd e tárgyról „Heizung u. Ventilation“ a Blätter f. Gef.-kunde. 1866. 2. köt. 5 füz.

Legnagyobb akadály volt azonban a költség, a pénz. Az első felszerelés költségeit ugyanis a kincstárnak, az évenkénti fenntartást a törvényhatóságoknak kellett volna viselni*); Bassano legolcsóbb terve szerint pedig egy börtönnek építése 332,266 frt 11 kr. kerürendett. Ezen összeg nagysága, főképp ha a tervezett 10 kerületi börtön egyszerre építettettné volna, nem csak méltó aggodalomra, hanem magában az országgyűlésben igen heves vélemény-nyilatkozatokra adott alkalmat; különösen az alsó házban azért, mivel a nemesség vétetett volna ígéreybe a költségek viselése végett. Igen jellemző s bizonyos körök gondolkozási módját világosan visszatükröző beszédet tartott ez ügyben Máramarosmegye követe, b. Sztojka Imre, a nemesi adómentesség egy újabb veszélyeztetését látván benne.**) Így a főrendek sem tarták a magánrendszert egész terjedelmében azonnal kivihetőnek, részint a szükséges előkészületek, és főképp a börtönintézetek kezelésére szükséges pénz hiánya miatt, részint azon roppant költségeknél fogva, melyek ezen intézeteknek oly nagy számmal leendő felállítására megkívánatnának. Nem találták czélszerűnek az egyszerre való behozást a költségek tekin-

*) Az országgyűlés irásai I. köt. 27 l. A főrendek ez utóbbi is a kir. kincstár által javasolták hordozandónak. U. o. III. köt. 344 l.

***) Érdekesnek tartjuk beszédéből a következőket ide igtatni: „nézzük bár akárhogy, kere:zteljük bárminek, és bármely szép pólyába takargassuk a most született gyenge gyermeket, én minden esetre törvénytelen zabgyermeknek nevezem; igenis! mert ez nem a közanyaország szülöttje, hanem az általa kirendelt választmánynak tulságos buzgólkodásából és talán e részben a törvények korlátaiból kilépett véleményéből származott idéetlen magzata; — — meghal az még bölcsőjében; de hogy holta előtt még megkereszteltesék, nehogy örök kárhozatra jusson, adjunk neki nevet. „Adó“ ennek a neve — — „adó“ igenis — — de ez, úgy reményelem, nem sikerül; mert ez a nemességre nézve csakugyan szédítő maszlag, mézbe kevert mérég, mely a nemes vérrel szerzett és alkotmányt kiváltságaiban meggyilkolja, melytől ez mindig visszaborzadt és rettegett; — — — azt kérdem: mi különbség léssen nemes és nem nemes adozók közt? talán azon nyomorú kiváltság, hogy nemo nobilium, nisi legitime citatus et ordine juris convictus fuerit, seu in rebus suis, seu in persona damnificari potest? Bizony még ezzel nem messze megy a szegény nemes! avagy talán az, hogy a nemes magának bírakat és tiszteket választhat? Hiszen ez már a nem nemesek egyik osztályának is megadatott, — s ki tudja, ha még jövőendőben az egész néptömegre is ki nem terjesztetik-e a capacitás? vagy végre az ősiség? ennek az újban megállapított változtatással majd ugy kitekerik a nyakát, hogy nyoma sem marad fenn!“ (KK. és RR. Naplója. 48 ülés.)

tetéből, mert a 10 kerületi börtön 5000 rabra 4,500,000 forintba került volna; s a többi 19 ezer rabra építendő törvényhatósági börtönök, ha fél annyi költséggel felállíthatók is, mégis 9 millió, az összes börtönök tehát 14 millió ezüst forint kiadást igényeltek volna; attól lehetett volna tehát a főrendek szerint tartani, hogy ily roppant összeg alkalmasint az ország minden haladási eszközeit kimerítendő, s így a börtönökre fordítani pazarlás volna ott, hol annyi temérdek egyéb szükségletek is vannak. Azt kívánták tehát, hogy a külföld példájára előbb egy, s később az eredményhez képest több börtön állíttassék fel; a minta börtönnek helye pedig az ország központjában legyen, s a kincstár költségén 500 rabra rendeztessék be, ide küldetvén az ország minden törvényhatóságaiból oly fegyenczek, kik nagyobb beszámíthatásu büntényben elmarasztaltatva, a magánrendszer elvei szerint 2—3 esztendei rabságot állnának ki; addig pedig, míg a magánrendszer általánosán behozatnék, a meglevő fogházak az 1827 országgyűlésről kiküldött országos választmány javaslata szerint rabosztályozással ideiglenesen javíttassanak *).

A KK. és RR. második üzenetükben előbbi indítványukból engedve, az ország különböző vidékei s népfajai közt legalább négy kerületi börtön felépítését kívánták, jelesen Aradon, Miskolczon, Léván s a pécsi kerületben, hogy így több intézetnél akár hasonló, akár különböző eredményeket látva, azokra biztosabban támaszkodni lehessen **).

Ezen javaslathoz, úgy a nádor ő főherczegsége, mint a m. főrendek készséggel járultak, azon különbséggel, miszerint Léva helyett Budán építtessék egy kerületi börtön, főkép, hogy a központi bizottságnak közvetlen felügyelete alatt állhasson ***).

A KK és RR. egy későbbi izenetükben ****) ebbe is meggyeztek; de a költségek tekintetében egyetértés nem jöhetett létre, mert míg az alsóház csak az építés és első butorozás költségeit akarta a kir. kincstár által hordoztatni, az igazgatásait és így a tisztii személyzet fizetését pedig az országos pénztár által telje-

*) A m. Főrendek izenete. Lásd ezen országgyűlés irom. II. köt. 73. l.

***) 191 orsz. ülés. Lásd Irományai III. köt. 22. l.

****) A Főrendek izenete. Lásd ezen országgyűlés irom. III. köt. 68. l.

*) U. o. 344. l.

síttetni, addig a főrendek az utóbbiakat is a kir. kincstár által javasolták viselendőknék. Ragaszkodtak pedig a KK. és RR. kívánságukhoz azért, mert a teherrel együtt járónak tarták a tisztviselők választásának jogát, miről lemondani nem akartak; résziut pedig azért is, mivel a törvényhatóságok képviselőik által minden szükséges költségeket már megajánlottak*). Végre azonban hatodik izenettükben mégis a főrendekhez csatlakoztak; megegyeztek, t. i. hogy a költségek a kir. kincstár által fedeztessenek, s bele nyugodtak, hogy**) a kerületi börtönök fő és aligazgatói, nőnemű felügyelői, pénztárnokai, orvosai és sebészei, polgári állapotra való tekintet nélkül, örökösen, és ítélet nélkül elmozdíthatlanul, ő felsége által neveztessenek ki. Ezen izenet s egyesség kelt 1844 october 23-án a 251 ülésben; november 5 én szerkesztetett az általunk már a IV. fejezetben idézett felirat, és november 13-án feloszlott az országgyűlés; e kérdésről az utókorra egy becses emléket igen, de törvényt nem hagyva***).

A börtönrendszerről való javaslat ugyanis, mely az akkor kidolgozott büntető javaslatnak harmadik részét teszi, áll összesen 18 fejezetben 387 § ből, lényeges kapcsolatban az első részzel, mert mind a kettő a magánrendszer elvei tekintetbe vételével dolgoztatott ki. A javaslat történetéből tudjuk, hogy nem csak az országgyűlés keblében történt elvi megvitatásakor, hanem a választmányban is némelyek czélszerűnek vélték mindkét (hallgató és magán-) rendszer elveit kidolgozni, a büntetőtörvény büntetési határozatait mindkét rendszer szerint megállapítani, sőt az első két börtönt úgy építeni, hogy az egyikben magán-, a másikban hallgatórendszer hozassék be*4), minthogy a tapasztalás kimutatta

*) Lásd u. o. IV. köt. 83. l.

**) Lásd Javaslat 151. §.

***) Említést érdemel még a n. m. választmány 6. ülésében (1841 decz. 14.) tett indítvány kényszerített dolgozó gyarmatok felállítására: „miserint némi bűnösök v. talán kóborlók s más a bűn örvényének ezelén állók, külön, a status-tól e végre kijelölt pusztákon tartassanak.“ Azonban az indítvány nem talált pártolásra, „mivel ha volna is e végre alkalmas föld, annak kiosztása a kereseti iparra káros hatással, sőt, mondhatni, a vétségek elkövetésére is ingerül szolgálhatna.“ Czélszerűbbeknek találtattak a nagy városokban építendő dolgozó házak. L. ezen országgyűlés irásai I. 214. (10—12.) lap.

*)) Mások egy azon intézetben a kevésbé bűnösökre a hallgató, a nagyobb bűnösökre a magánrendszer használatát kívánták.

volna néhány év alatt is mindeniknek hasznát s hiányait. A választmány azonban ezt nem tette, nem csak azért, mert mindkét rendszer elfogadása által a gyakorlatban végtelen zavarok okoztak volna, hanem, mivel a törvénykönyv kidolgozásában is alig legyőzhető akadályok, elvi ellenmondások fordultak volna elő, s mivel általában rendszeres munkát csak úgy lehet készíteni, ha a vezéreszmével tisztában vagyunk; a választmány továbbá azon szempontból is egyedül a magánrendszert látta javallatba hozandónak, mert, ha a létesítendő magánbörtönök a várakozásnak meg nem felelnének, kevesebb költséggel volnának hallgatórendszerü börtönökké átalakíthatók, mint viszont; azonfelül attól tartottak, hogy a két rendszer előterjesztésével a vélemények tévedésbe jöven, végre a börtönök akkori (s mai) mindenestre rosszabb állapota megmarad.

A vizsgáltság nem maradt el; még ugyanazon évben a választmány munkálata ellen egy füzetke iratott, mely „Őszinte vélemény a magyar büntető törvény-javaslatról“ czim alatt, a szerző neve nélkül, Pesten jelent meg. Kétségtelen ügyességgel s az akkori irodalomnak ismeretével van írva, s a tapasztalat hiányának szempontjából támadja meg a magánrendszert. Előszavában felhossa, hogy „az 1840-ki országgyűlés határozata következtében honunk számára készült büntetőtörvénykönyv terve . . . későn végeztetvén be, tárgyalás végett az illető megyékkel csak akkor közöltetett, midőn már a meghívó királyi levelek is szétküldetvén, az országgyűlés a küszöbön állott, . . . s a megyék követeiknek alapos utasítást nem adhattak; *) már pedig bármi lángeszű védnökök is az utasítások üdvös voltát leokoskodni csakugyan képesek nem lesznek.“ Értekezése folyamán **) különösen a javaslatnak a munkáról szóló cikkeit bírálja, később ***) a rendszerről általában azt állítja, hogy a bűnőnczöt nem egyénesíti, egész munkája folyamán pedig különösen Tocqueville, Dickens és Tellkampf munkái nyomán a hallgató rendszer előnyeit igyekszik feltüntetni.

Figyelmet s talán elvbarátokat is hódíthatott a névtelen író azon időben, midőn munkáját kiadta, de ma, midőn a magán rendszer kétségtelen viszonylagos előnyeiről annyi tapasztalás van sze-

*) A VII. lapon.

**) A 8—13. lapon.

***) A 15. lapon.

rezve, csak a felületesen tanulmányozókat ingathatná meg. A munkára vonatkozó megjegyzéseit annak helyén tárgyaltuk, többi ellenvetéseiről, például az egyénesítésről, szintén munkánk folyamában szoltunk, s így másodszeri megvitatásba nem boesátkozva, áttértünk a javaslat némely fontosabb pontjának ismertetésére.

Az 1—3 fejezet a vizsgálati foglyokról szól, az igazság és méltányosság kívánalmának tekintetbe vételével csak annyi megszorításnak vetvén a vádlottat alá, a mennyit a személye felőli biztonság és a vizsgálat kellő sikere megkíván; így öltözettel, ágyruhával és étellemezzel maga láthatja el magát; súlyos betegség esetén saját orvosa rendelésével élhet, munkára nem kényszeríthető, de ha önkényt dolgozni kívánna, ebbéli kívánata mindenkor teljesítendő; hazai és külföldi lapokat olvashat, rajzolással töltheti idejét; szóval, tekintet van arra, hogy a vádlott ártatlannak vélelmezendő. Ezen emberies rendeletek olvasása után valóban fájdalommal kell jelenlegi hatósági börtöneink legtöbbjétől elfordulnunk, hol a vizsgálati foglyok leggyakrabban elítéltekkel vannak egytívé zárva, s ha néhol és néha a műveltebbek elkülönítetnek is, olvasás, írás nem engedtetik meg nekik. Ismertünk hatósági fogházat, melyben a vizsgálati foglyoknak tetemes része, kik szerencsétlenségükre a börtön földszinti részébe jutottak, nem fogházba, hanem 3—5-ként 2—3 öl hosszú, és ugyan olyan széles ablak nélküli, sötét folyosóra nyíló, s dögleles levegőjü vermekbe záratnak, a hová a világosság és meleg is csak a folyosón való fűtésből az ajtón alkalmazott 3—4 hüvelyknyi lyukon hatolhat be.

Az elítélt rabokról szóló fejezetek már a komoly büntetés jellegét hordják magukon; így minden megítélt rabnak börtönben záratása alkalmával közköltésen készitendő alsó és felső egyenruha darabokat kell öltetni, s ezeket rabsága egész ideje alatt viselni tartozik (43 §.). Elzáratása előtt továbbá minden rab a börtön orvosa által gondosan megvizsgáltatik, s betegség esetén tüstént orvosi gyógykezelés alá vétetik, különben előbb megfürösztve és tisztítva levén, a férfi rabok áll-szakálla leborotváltatik, hajuk (de csupán tisztán tartásuk könnyítésére szolgáló módon és alakban) megnyiratik; a fürösztés minden három-, a hajnyírás minden két hónapban, s a boroltváltalás minden héten ismételtetvén; általában különös gond fordittatik arra is, hogy a rabnak teste és ruhája, rabsága egész ideje alatt, köteles tisztasági állapotban tartassék (44 §.).

Büntetése megkezdésekor minden fegyencz három napig teljesen magára hagyatik, sem könyvet, sem látogatást nem kap, hogy így magában annál esendesebben elmélkedhessék, viselete mindazonáltal különös vigyázó szemmel tartatik (46 §). Az élelmezésre nézve (51—52 §) az javasoltatik, hogy minden rab főzelékébe hetenkint háromszor egy negyed fontnyi főtt vagy sült marhahús, csont nélkül, tétessék, de a meghatározott fogházi eledelen kívül a raboknak semmi szin alatt, még önköltségükre sem adassék semmi. A ki azon vásárokat látta, melyeket egyik országos fogházban, még tavaly is, az engedelem szerint naponkint oda begyűlő élelmet áruló kofaaszonyok és a rabok ütöttek, bizonyosan elismeri ezen szabályzatnak üdvös voltát.

A rabnak napi rendje következő (54 §.): a börtön harangjávali jeladásra reggel télen hat, nyáron öt órakor ágyából felkél, ágyát a falhoz szokott helyére illeszti, kamarácskájában mindent maga helyére rakosgat, tisztogat és seper, megmosdik, fésűlködik s felöltözik; ismételi jeladásra imádkozik, majd hét órakor ágya és személye gondosan megvizsgáltatik, s azon napra járó másfél font kenyere kezébe adatik. Kenyere egy részének elkölthetésére, és a munkához való előkészületre egy óranyi idő engedtetik; ismételi jeladásra télen nyolcz, nyáron hetedfél órakor munkájához lát, s folyvást dolgozik déli 12 óráig, s ekkor az ismételi jeladás hallásával munkáját elhagyja, napi ételét kikapja, s az evésre s pihenésre másfél óranyi idő engedtetvén, azon idő alatt kamarájából az ételi edények is elvitetnek; délután pontban egy és fél órakor adandó jelre munkája folytatásához lát, s alkonyodás felé kamarájában gyertya gyujtatván, annak világánál folyvást dolgozik estéli hetedfél óráig; akkor a meghallandó jeladásra a munkát elhagyja, fél óráig pihen, mialatt maradott kenyerét is megeheti; estéli 7 órakor újabb jeladásra ismét munkájához fog, s folyvást dolgozik télen kilenczedfél, nyáron tizedfél óráig, ekkor jel adatván, munkáját elhagyja, személye és kamarácskája újra megvizsgáltatik, azon napon szakmájában készített munkái tőle elvétetnek, a vaseszközök elszedetnek; ezután ágyát leeresztve megveti, imádkozik, s a jeladás meghallásával, gyertyáját eloltva, lefekszik.

Helyesen hasonlították sokan e szigorun szabályzott magánrendszerü fogházat óraműhöz, mely egyszer felhuzatván, szakadatlan pontossággal tovább mozog, mert ezen tervezet is csakugyan

ilyen pontosságot honosított volna. A rendszer mai állásához képest azonban két főhiányt találunk benne, egyik a sétára, másik a tanításra vonatkozik, az első a testi egészség, a tanítás pedig a javítás szempontjából a már mondottak szerint főfontosságú levén. A sétáról a javaslat 54 §-e a hatósági börtönökben letartóztatottakra nézve, a kerületi fogházakban szenvedőkre pedig a 85 §. szól. Az elsőknél a szabad levegőnek arra rendelt alkalmas helyeni használása egyedül azon raboknak engedtetik meg, kikre nézve azt a börtön orvosa elkerülhetlenül szükségesnek találja; a kerületi börtönökben elzárt raboknak pedig az a végre rendelt helyeken hetenkint csak két ízben, egy-egy óráig, engedtetik meg a szabad ég alatti sétálás és mozoghatás. Ezen szabályoknak alkalmazása kétségtelen káros hatású volna, mert egészséges ember hosszabb ideig nem nélkülözheti a szabad levegőt és mozgást, ereje és egészsége kockáztatása nélkül; olyan mindennapi tapasztalás ez, hogy bővebb bizonyítgatást bizonyára nem igényel; nem is találjuk ezen megszorítást ma sehol; sőt ellenkezőleg, például a bruchsali intézeti utasítás 4. §-ében*), azon intézkedést leljük, hogy „minden fegyencz naponkint legalább egy fél órát szabad levegőn mozgással az erre rendelt téren tölthet.“

A mi a tanítást illeti, erről a javaslat tökéletesen hallgat, pedig ez az, a mi egyfelől a magány netaláni veszélyét megszünteti, de másfelől a rendszernek legfőbb igenleges eszköze az elérni óhajtott s célzott javítás valóstítására. Bővebben tárgyaltuk ennek fontosságát egy külön fejezetben, de itt ismételve ki kell jelentenünk, hogy nem csak a magány, de egyáltalán semmi rendszer mint rendszer javító hatással bírni nem fog, ha benne e lényeges rész mellőztetik. Hiszen ilyenét mellőzése volt azon sok ürülésnek oka, melylyel Amerika eleinte elrettentett; ezt pedig ujjal elötdézni, úgy hisszük, senki sem akarná! Reméljük tehát, hogy akkor, midőn e kérdés nálunk ismét tárgyalás alá kerül, ezen főhiány tekintetbe fog vétetni.

A rabok látogatására nézve a napirendben szintén hiába keresünk felvilágosítást, sem itt, sem más helyütt a javaslatban nincsen nyíltan kifejezve, az egyes blüncz az intézet személyzeté-

*) Ezen utasítást lásd R ö d e r -nél — „Besserungsstrafe“ 171 l.

től naponkint hány látogatást kapjon, a mint ez például a bruchsalii intézetben megvan; ott ugyanis a törvény megszabja*), hogy minden fegyencz naponkint hatszor látogattassék meg, beléértve a felvigyázók látogatásait is.“ Javaslattunk is intézkedik ugyan e tárgyról, de nem úgy, mint kívánatos volna, t. i. határozottan, s egy pontba összefoglalva; így a 188. §. a főigazgatónak kötelességévé teszi, „minden rabot személyesen s a lehetőségig gyakran megnézni“; a 231. §-ben: „az aligazgató naponkint a börtönbéli rabok mindegyikét személyesen megnézi“; a 226 §.: „a lelkészeknek kötelességükben fog állani, hogy a vallásukon levő minden rabot hetenkint legalább egyszer, a megátolkodottabbaknak látszókat pedig gyakrabban látogassák meg“; a 277. §-ben végre az orvos hetenkint legalább egyszer minden rabot látogasson meg. Oly fontos kérdés gyanánt tűnik fel ez ügy a magánrendszer terén a rabnak lelki épsége tekintetéből, hogy ennek szabatos meghatározása minden esetre kívánatos dolog.

Különben önálló művet lehetne a javaslat minden egyes pontját magyarázva s bírálva írni, de ez rövid munkánk körét túlszárnyalná, azért is ismertetését az eddigi megjegyzésekkel bezárva, még csak azon meggyőződésünket kell kifejeznünk, hogy 1844 óta, midőn a javaslat készült, sok tapasztalatokkal, tökéletesbítésekkel és javításokkal bővült a börtönjavítás elmélete, a melyeknek a javaslatra alkalmazása, illetőleg ennek gyökeres átdolgozása elkerülhetetlen volna; ilyenek, hogy csak kettőt említsünk, a közvetítő intézetek, s a feltételes szabadonbocsátás eszméi. Elfogadni a javaslatot, úgy a mint huszonhárom év előtt kidolgoztatott, czélszerűtlen volna; ha már javítunk, emelkedjünk a kor színvonalára, s tartsunk lépést haladásával.

S most térjünk át fegyházaink jelenlegi állapotának vázlatára.

A börtönök felosztása országosokra és hatóságiakra, mely a javaslatban is elfogadtatott, bár nem annak, de osztrák rendszer szempontjából, csakugyan életbe léptettetett.

A magyar szent korona területén nyolcz országos fegyház van férfi büntetettek számára, úgy mint Váczott, Lipótvárott, Munkácson, Lepogláván, Illaván és Szamosujvárott; nőszemélyek részére

*) Blätter für Gefängnissskunde. 1865. III. füz. 12—13 |.

három: Maria Nostrán, Nagy-Enyeden és Zágrábban.*) A magyarországiak a legujabb ideig a kir. helytartótanács, az erdélyiek az ottani főkörmányszék közvetlen felügyelete alatt állottak. Hatósági fogház van Magyarországon összesen 106. Mindkét rendű fogházakban, mint már említettük, a közös rendszer van elfogadva. De lássuk az országos intézeteket egyenkint.

A Duna mellett fekvő v á c z i***) országos fegyház, 2—5 évre elítélt férfi fegyenczek letartóztatására, a múlt évtizedben szerveztetett a volt budapesti és nagyváradai közigazgatási területek részére. Az épület már 1755 óta áll fenn, midőn Mária Theresia királynő nemes ifjak növeldejéül kezdé építtetni. Eredeti rendeltetésére azonban nem fordítottván, nagyszerű alapfalai befejezetlenül meredtek az égnek. míg a múlt évtizedben felépítettvén, jelenleg mint fegyház fogadja magába az elítélt bűnözőket. Az intézet négyszögű kőfallal van körülvéve, két külső és egy belső udvart foglal magában. Az épület két emeletes, s négy osztályra különítve, kisebb nagyobb termeket tartalmaz, melyekben 10—20—40 fegyencz férhet el. Hivatalos személyzete a következőkből áll: az intézeti főnök, egy ellenőr, két irtok s egy ügyvezető, ki a munkakiosztást eszközözi. Van saját róm. kath. lelkésze, orvosa, s egy tanítója — Rákóczy János, — ki a már másutt említett tantárgyakból előadást tart. A tanítás fél 11-től fél 12-ig tartatik, a fegyenczek meglehetősen előmenetelt tettek, azonban sajnos, hogy a tanulási kötelezettség csak a husz éven alóliakra terjedvén, csupán 80 fegyencz látogatja (apr. 27. 1866) az iskolát. Házi szabályzat szerint az iskolai tanításon kívül felolvasások, s betenkint kétszer lelki oktatás is tartandók volnának, azonban az intézeti nyilatkozata szerint oly hanyagul teljesíté a pap e kötelességét, hogy két év alatt alig 2—3-szor járt benn az iskolában; okuuk van gyanítani, hogy ennek oka a pap és tanító közti ellenségeskedésben fekszik, s így két személyért száz más szenved.

A belső őrséget 64 kiszolgált, a külsőt 30 rendes katona teljesíti. A hivatalnokok fizetései: az igazgatóé 1200 forint, az ellen-

*) Ezekon kívül Pesten is volt egy cs. k. fenyítőház nőfegyenczek részére. de ez kevés idei fennállás után még a múlt évtizedben megszüntettetett.

**) Lásd leírását a „Vasárnap Ujság“ 1859-ki folyamában. Több adatot Résző Ensel Sándor „Külhoni fogházak“ című munkájából merítettünk, valamint a Budapesti hírlap 1858 folyama 47 számában közlött kimutatásból.

öré 900 forint, a lelkészé 700 forint, az orvosé 600 forint, az első írroké 500 forint, a másodiké 300 forint.

A fegyenczek napi rende következő: reggeli 6 órakor felkelnek, ágyaikat, melyek szalmazsák-, szalmavánk osból, lepedőből és pokróczból állanak, rendbe szedik, megmosdanak, s ezután dolgozó termeikbe vonulnak. Itt a reggeli imát végezvén, kiki kiszabott munkájához fog,*) s dolgozik a 9 órai reggelizés idejéig, ennek végeztével a munka ismét szakadatlanul foly fél tizenkettőig, vagyis a tanulás idejéig. Az ebéd lev es és főzelékből áll, s hetenkint kétszer, csütörtökön és vasárnapon, fejenkint 3 lat husból, ezenkívül mindenki naponkint másfél font kenyeret kap. Ebédután fél órai sétálás; estve felé szintén; közben munka. Éjjelenként a folyosókat 24 lámpa világítja, melyek mindenikében télen, elejénte 6 lat olaj fogy el. A rabok étkezése és ruházata bérbe van adva, a bérlő fejenkint és naponkint minden rab után 30 krt kap; a mely rabot azonban foglalkoztatni bír, attól ő fizet 5 krt a nyári hónapokban, de a téli napokban csak 3 krt, a munkabért és világítást.

Látogatásunk napján (1866 apr. 27.) 717-et tett a fegyencz létszám, ezek közt volt beteg 51. Vallási különbség szerint következőleg sorakoznak; 439 r. kath., 18 gör. kath., 86 g. nem egyesült, 126 ref., 26 evang., 23 izr. A fegyenczek legfiatalabbjai 16 évesek.

A munkából a fegyenczek bizonyos meghatározott díjt kapnak, melynek $\frac{2}{3}$ -át az engedélyezett jobb élelmezésre fordíthatják, $\frac{1}{3}$ -ad pedig az igazgatóság által számukra vezetett pénztárban kibocsáttatásuk idejére eltéteik.

Az intézet helyiségei közül kiemelendők: a gőzerőre szervezett mosó- és főző-konyhák, de különösen a fürdőszoba, mely csinos és célszerű érekkáakkal, sőt jó zuhanyokkal is el van látva.

A mi ezen intézetnek statistikai kimutatásait illeti, újabb időben csak a költségekre nézve küldetett be a kir. helytartó tanács hoz. Ezek szerint 1863-ban**) az év kezdetén volt az intézetben 884 fegyencz, szaporodott az év folytán 229 fővel, fogyott 435-el; az év végén 677 egyént mutat fel. Az ellátási napok száma, az

*) Hogy ez miben áll, az erre vonatkozó cikkben előadtuk.

**) A helytartótanácsához beküldött H jegyű kimutató szerint.

egész évet számítva, tett 291,911-et, középhszámítással 800 ellátást naponkint. Az intézet bevétele volt 11,917 ft o. é. Kiadása pedig:

ellátási . . . 46,252	}	összesen 71,287 ft o. é.
egyéb . . . 25,035		

1864-ben az év kezdetén 677 egyén volt letartóztatva, szaporodott számuk az év folytán 594-el, fogyott 434-el, végén pedig a létszám 837-et tett. Az ellátási napok száma 269,619-re rugott, tehát középhszámítással 739 ellátásra naponkint. A bevétel tett 14,398 ft o. é.

A kiadás:

ellátásra . . . 57,680	}	összesen 113,067 ft o. é.
egyéb . . . 56,287		

Második helyen említhetjük Lipótvárt

A lipótvári intézet Nyitra megyében fekszik 2 órányira Nagy Szombattól, 3-ra a diószegi vaspálya-állomástól. 1856-ig katonai erősség volt, s nevét I. Lipót királytól építetjétől (1664), nyerte; 1849-ben hat heti ostrom után Simonics vette be; 1856-ban büntetési célokra lett szervezve, s átalakítása a következő évben, nagyrészt a fegyenczek munka-erejének felhasználása mellett, 430 fegyencz dolgozott naponkint, lett befejezve, s 282,831 frt 53 kr-ba került. Rendelve volt a pozsonyi és soproni területbeli 1—10 évre ítélt bűnözők számára, s befogadhat 1000 fegyenczet. 1862. november 1-ig egy bizonyos, ha jól értesülünk, 40 krnyi, általány mellett ájtatos nénéknek volt az intézet kezelése bérbe adva. Mondott évben felbontatván a nénékkeli szerződés, az intézet s a hivatalnokok ellátása s a fegyenczek munkaerejének felhasználása Szesler Adolfnak előbb két évre, utóbb azonban 1864-ben öt évre adatott bérbe, oly feltétellel, hogy az állam a bérlőnek minden fegyencz után naponkint 30 krt, ez pedig viszont minden munka-képes egyénért 5 krt fizet.

Az intézet fenállása óta 4767 fegyencz fordult meg az intézetben: látogatásunk napján, azaz máj. 26-án (1866) 862-öt tett az összes létszám; túlterhelve nincsen ugyan ennél fogva az intézet, ha a tért vesszük tekintetbe, de igenis szerfelett túl, ha az intézet célját tartjuk szemünk előtt, mert a legtapasztaltabb külföldi gyakorló börtönészek elismerik, hogy a fegyencz-létszámnak nem szabad 500-at túlhaladnia, ha minden egyesre egyénileg akarunk javító befolyást gyakorolni, mert így a mint intézeteink jelenleg állanak, 7—900 létszámmal, bizvást el lehet mondani, hogy az igaz-

gató még névleg sem ismeri a fegyenczek mindnyáját, miután ezt az átlagos 4—500 főnyi szaporodás lehetetlenné teszi.

Az építkezés s az ezzel kapcsolatos pontosabb s könnyebb felügyelet tekintetében sok kívánni valót hagy Lipótvár, mert mint más, ócska várból új fegyintézetű alakított helyiségben, egészen tekintet nélkül hagyatott benne azon nélkülözhetlen kíváncs, hogy a munka-helyiségek, oskolák, templom stb. ugyanazon egy épületben legyenek; így a kovács-, kerékgyártó-műhelyek, büntető-zárkák. — itt u. n. casamatták —, oskola és templom közel száz lépésnyire fekszenek szerte széjjel a várban; innen a fegyenc-örök nagy számának szüksége; de maga az emeletes főépület is, mely a háló- s kézimunka-termeket foglalja magában, nagyon nehezíti a folytonos éber őrizetet, mivel a szabálytalan négyesög a folytonos áttekinthetésre majdnem kétszer annyi embert kíván, mintha egyenes vonalban vagy sugáralakulag volna építve. A termek s folyosók tisztasága nem hagy kívánni valót, úgy szintén az egyes termek szögletén légmentesen fallal elkülönített szükség-helyek, melyek a legtöbb hazai fogházban az egészség legnagyobb kárára szabadon, csak egyszerű fedővel takarva, állanak, itt kiemelendők.

A fegyenczeknek viselet vagy erkölcs szerinti osztályozása, a mi különben igen tökéletlen intézménynek bizonyult, de mindenestre jobb a semminél, Lipótvártt nincsen behozva; a könnyebb felügyelet tekintetéből azonban az örök hat osztályra osztvák, s ezen osztályokba soroztatnak megfelelő számmal a bűnözők; fiatal, öreg, kitanult gazember s első ízben fenyített, némi apróbb verekedéseket s kölesönös erkölcsrontásokat leszámítva, melyek nagyritkán való felfedeztetésük esetén szigorúan fenyítettnek, békésen megférnek együtt; azon fegyenczeket azonban, kiket előbbi állásuk s műveltségükhez képest az igazgató erre méltóknak itél, saját dicsérendő emberies érzeténél fogva, külön szobába helyez.

Az erkölcsi s lelki javítás tekintetében eddigelé nem sok történt, mert, fájdalom költség kimelési szempontból, Lipótvártt 862 fegyencz mellé, kik közül mintegy $\frac{2}{3}$ rész r. katolikus, csak egy r. katolikus lelkész, tiszt. Kecskeméthy Ignác, s egy görög n. egyesült, főtiszt. Lazarievics Luczián, szentszéki ülnök, van alkalmazva; ők is eddigelé megelégedtek azzal, hogy az ujonnan belépőknek, a hányan épen voltak, egész általánosságban egy rövid tanítást adtak s ezzel lelki üdvösségük, őszinte bánatjuk s megté-

résük útján saját szárnyukra hagyták őket. Nagyon ferdén van e téren e takarékoság alkalmazva, mert elvitázhatlan dolog, hogy nyolczadfélszáz fegyencz mellett 2 lelkész elégtelen, ha tőlök fegyházi lelkészi nehéz hivatásuk pontos teljesítését igényeljük, s üdvös eredményt akarunk várni.

A munkára áttérve, említettük, hogy a fegyenczek munkáereje bérbe van adva. A bérlési szerződésben a többek közt ez is áll: a bérlő „csak a rendet s tisztaságot érdeklőkben van az igazgatóságnak alávetve“, továbbá, hogy az egyes munkanemekhez a bérlő osztja be a fegyenczeket; természetes következménye ez a bérbeadási kezelésnek, s így találjuk ezt minden fegyintézetünkben; azon munkanemhez osztja be a bérlő az illető fegyenczeket, a mely neki legtöbbet jövedelmez, háttérbe szorítatván e tekintetben az intézetnek minden más érdeke, czélja, s a fegyencznek jövője, hajlama, egyénisége; azon százezrek, miket a kormány az igazi haszon szempontjából t. i. a fegyenczek javítására kiadott, ily módon mind hasztalanul vannak kidobva. Elég leend például felhozni, hogy a lipótvári intézetben a fonás és szövés tökéletes gyárszerűen folytattatik; két fegyenczet szólitottunk meg az itt foglalatostkodók közül, egy gyermekkorát alig túlhaladottat, s egy idősb egyént, mind a kettő a munka egyhangú lélekölő unalmasságáról, sőt az utóbbi még testi sérvről is panaszkodott, mely miatt a rokka reá nézve kétszeresen terhes. Nem mulaszthatjuk el itt a hannoveri kormánynak egy újabb rendeletét felemlíteni, mely a fegyintézeti igazgatóknak meghagyja, miszerint: fonás és szövésre mellbeteg fegyenczeket soha ne alkalmazzak; továbbá oda törekedjenek, hogy ezen munkanem lassankint mellőztetvén, más kézimunkákkal pótoltsék. Van még egy foglalkozás Lipótvárt, mely élénken emlékeztet az angol fogházakban divó tap-malmokra, s ez a gőzgépnek vízzel ellátásához szükségelt szivattyú nehéz vas emeltyűjének lóbálása, melynél 4 legerősebb fegyencz alkalmazva 5 órát izzad folyvást, munkája sikerének látása nélkül. Az orvos maga bevallotta, mily káros hatással van ez a legegészségesebb egyénre is, s hogy mily kevés ideig bírják ezt a fegyenczek kitartani; kérjünk már most, van-e ennek valami javító hatása, s nem volna-e czélszerűbb ezen foglalkozást ló- vagy géperővel helyettesíteni? Legdicsérendőbb az intézet czélja tekintetéből az itt üzött munkák közül a szalmakalap-fonás; látogatásunkkor 76 egyén szorgalmatoskodott ebben, s

az előállított darabok csínossága s finomsága valóban meglepett. Márczius hóban 280 szalmakalap készült. Nagyon sajnálandó, hogy a kedvezőtlen időjárás 1866-ban a szándékba vett selyem-termelést, melyet a r. k. lelkész ur karolt fel, megghiúsította, annál inkább, mint-hogy a várban s környékén ültetett mintegy 3000 szederfa 50—60 ezer selyembogár tenyésztését teszi lehetségessé. Legtöbb fegyencz (316) van a szabómunkával elfoglalva; a katonaság számára köpenygeket készítenek.

A fegyenczek munkabérét illetőleg, ez azon különféle munkák szerint fizettetik bérlő által, a melyekhez az illető fegyencz be van osztva, így egy férfi csizmáért 24 krt, fejelésért 14-et kap, a foltozás naponkint 2 krral, a szabás 5-tel fizettetik. Egy kalap fonásáért 6, varrásért $1\frac{3}{10}$ kr jár. Jó munkás havonkint 5—6, gyengébb 1—2 frtot keres meg; az intézeti könyvekből kitűnt például, hogy M—szky fegyencz 14 hónapi büntetési ideje alatt megtanulván a szabóságot, ezzel s a kötéilveréssel 40 frt 50 krt keresett. A bérlő nyilatkozata szerint neki tetemes kára van a munkák folytatása mellett, miután a kész áruknak elszállítása s elárúsítása, a közlekedés nehézsége, s a hely távol fekvése miatt sok költséggel van egybekötve; annál többet nyer azonban bizonyosan a fegyenczek ételmezésén, főleg mivel itt azon szokás van behozva, hogy a bűnöző keresményének $\frac{3}{4}$ részét jobb ételmezésre fordíthatja, a fegyenczek keresménye pedig a házi felügyelőség feljegyzései szerint, évenkint legalább mintegy 9000 frtra megy, a miből $\frac{2}{3}$ részt azaz 6000 forintot e célra a bűnözők mindenesetre elköltönek; ehhez számítva a 30 kr átalányt, a bérlő mégis csak beismeri, hogy Lipótvárott nagyon jó üzletet csinál, mert a mit a munkánál vesz, azt az ételmezésnél kettősen nyeri vissza.

Nem hagyhatjuk itt említés nélkül, hogy míg a mai Európa majdnem minden közös rendszerű börtöneiben is legalább alvás s étkezés alatt és után a fegyenczeknek káros erkölcsi hatású tömegesebb együttléte mellőztetik, addig itt 187 külső munkára alkalmazott fegyencz az ebéd utáni $\frac{3}{4}$ óra pihenési időre egy terembe záratik. E szokás azonnali mellőzése igen kívánatos.

Méltánylattal, sőt dicsérettel kell azonban a fegyházi iskolas tanításról szólanunk; három nemzetiségre oszolván a fegyenczeknek tulnyomó száma, két osztályba sorozvák a tanítás tekintetében, egyik osztályt a magyarok, másikat a tótok s oláhok képezik; az el-

sőket a realismeretek alapelveiben az intézeti tanító Kominek Lajos, a hit alapelveiben pedig a r. katolikus lelkész oktatja; a másik osztálybelieket pedig mindkettőnek tekintetében a már említett gör. n. egyesült főtisztelendő lelkész vezeti; az ő buzgalmának köszönhetni, hogy a nem magyar ajkuak is a katechismuson kívül még az olvasás-, írás- és számolásban is nyernek tanítást; hetenkint 8 órán át tartatik a fegyenczeknek előadás, s mindenik tartozik ebben részt venni, a ki még a 21 évet meg nem haladta, a katechismus azonban hetenkint egyszer minden 50 éven aluli bünönczre kötelező. Örömmel tapasztaljuk, hogy nagyon sokan vannak a kötelezettekön kívül is, kik a tudás jótéteményét átlátva, önkényt vesznek a tanórán részt; körülbelül 115-re megy az összes tanoncok száma, s tanusított előmenetelőket az adott viszonyokhoz képest dícséretesnek lehet mondani. Még nagyobb kiemelést érdemel a fegyházi ének és a 15 emberből álló zenekar, melyet az intézeti derék tanító szintén önbuzgalmából szervezett s nagy fáradsággal betanított.

Ez az egyetlen intézet, hol e nemes művészet hazánkban gyakorolatik, mely méltán megérdemli a kormány pártfogását.

A könyvtár meglehetősen számu, iskolai s vallási könyvekből áll; tökéletesen hiányzottak eddig azonban oly munkák, melyek a miveltőbb fegyenczeknek munkaiüres óráikban nemes irányban való elszóródásukra s képzésükre szolgálhatnának. Legujabban lett némileg ezen érzhető hiányon segítve az által, hogy Pest megyének ügybuzgó volt tisztii ügyésze, Réső Ensel Sándor, adakozásra szöllítván fel a könyvtárusokat s a közönséget, tetemes számu könyvet gyűjtött össze, s ezeket ugy az országos mint hatósági intézetek közt felosztotta.

Szomoru tapasztalatokat vagyunk kénytelenek feljegyezni, midőn az intézet betegségi s halálozási viszonyaira áttérünk, mert mindkettőnek tekintetében a lipótvári intézet aggasztó eredményeket, különösen pedig a halálozások számánál évenkénti ijesztő növekedést mutat. Az előforduló betegségi eseteket az intézeti orvos Dr. Bettelheim nyilatkozata szerint oly arányba lehet tenni, mint 1 : 11; tehát a fegyenczek megtizedeltetnek; 1866 april 27-én 74-et tett a betegek száma, a kik közül egy örült volt; a halálozás a mondott napig 45-re rugott, s mig 1863-ban az összes elhaltak száma 56-ot, addig már a következő évben 135-öt, s 1865-ben 143-at tett.

Az előbbeni orvosnak Dr. Sennornak egy 1862-beli jelentése fekszik előttünk, melyből kitétnik, hogy ő a halálozási százalékot 4°/_ore szállította le az intézetben. Bettelheim orvos ijesztő növekvését a felette elégtelen élelmezésnek tulajdonítja; nem a bérlő kiszolgáltatása ellen emel ő ezzel panaszt, ki a szabályszerű étkeket állítólag a legjobb minőségben állítja elő; hanem a megszabott étrend tápláló erő tekintetében hiányosságát, s azon észszerűtlen határozatot, hogy 10 órai munka mellett is a fegyenczek csak egyszer kapnak napjában főt ételt, s már a büntető ítéletben megszabott ama leggyakrabban előforduló súlyosbítást okozza ő, hogy még ezen csekély táp mellett is a fegyenczek legnagyobb része hetenkint egy, sőt két napi bőjtre van kárhozthatva; így látogatásunk napján letartóztatva volt 862 egyén közül 460-at ért e súlyosbítás.

Az elhalt fegyenczek temetéséről a helytartótanács Magyarország összes fegyházaira nézve 57,251. számú rendeletével következőleg intézkedett: Ha az elhalt fegyencznek tulajdona vagy kereseti pénze a temetési költségek egész vagy részbeni fedezésére nem elégséges, ez, mint kezelési költség, a fegyalapot, az általánrendszer behozatalával pedig a bérlőt terheli.

Az egészségügyi intézkedések közül kiemelendő még Lipótvárt a célszerűen berendezett fürdő terem, mely 6 fürdő kádat s 4 zuhanyt foglal magában, kár azonban, hogy a fegyenczek egészsége s tisztasága szempontjából mindenikének bizonyos időbeni fürdése nincsen szabályképen megállapítva, s így csak azok fürdnek jelenleg, kiknek az orvos azt különösen rendeli.

A szabad levegő élvezése tekintetében a fegyenczeknek naponkint egy órai séta engedtetik, melyet osztályonkint, azaz két munkaterem dolgozói egyszerre a fegyépület belső udvarán felváltva végeznek; ez alkalommal az arra érdemeseknek a dohányzás is megengedtetik, s eltiltását hatályos fegyelmi büntetésnek ismeri az igazgató.

Igen jótékony hatással van a fegyenczek lelkiületének megnyugtatóására a levélirhatási engedély, melynek évenkint 2—3szor adatik hely. 1865-ben 1272 levél érkezett a bűnözők számára az intézetbe. — Lipótvárnak sajátosságaihoz tartozik még, hogy az egyes munka és hálótermekben u. n. szobabíró nincsen alkalmazva, még pedig igen helyesen: szintén csak Lipótvárt tapasztaltuk azon intézkedést, hogy minden fegyencz beszoigáltatásakor

egy kis úgynevezett fejtáblácskát kap, melyre neve, büntetése s szabadulási ideje van felírva s melyet mindig zsebében magánál hord.

A fegyenczek szabadlábra helyeztetését az 1860 jun. 15-kén kelt 13.233. számú bécsi igazságügyminiszteriumi rendelet szabályozza, mely szerint a büntetés idejét kitöltött bűnözőz a legközelebbi — itten a galgóczi — szolgabíró elé állítatik, s ez őt kötött utlevéllel tovább indítja; kivétel tétetik azonban az olyan fegyencznél, a ki büntetési ideje alatt feddhetlenül viselte magát és vagy előbb már, vagy az intézetben valami mesterséget megtanult; ez az illető politikai hatóság útján közvetlenül az igazgatóságtól kap vándorlevelet, melyben az illető egyén fenytte'ésének körülménye teljesen mellőztetik; sokkal emberségesebbnek s a fegyencz előhaladására nézve kedvezőbbnek mondhatni ezen eljárást azon sok fegyházainkban követett gyakorlatnál, melynélfogva a szabaduló a kiállott büntetésről bizonyítványt nyer, noha, ha jól viselte magát, ajánlat mellett ez is beléiratik; emberiesebbnek mondjuk pedig azért, mert legyen a bizonyítványban bármily ajánlat is foglalva, ha egyszer benne áll az, hogy fegyintézetből került, minden ember idegenkedni fog az imént kiszabadultat hajlékába fogadni.

A mi az állítólagos javítást illeti, csupán azon adattal birunk, hogy Lipótvárott daczára annak, hogy az általános szokás szerint a beküldött rabokkal a kötelezett viseleti lajstromok főleg a már netalán kiszervedett fenyték rovatában csak a legritkábban vannak pontosan betöltve, mégis 1866. jan. 1-én a 901-ből álló fegyencz-létszám között 202, azaz több mint 22°/_o volt visszaeső; pedig töménytelen sokba kerülnek most börtöneink; így Lipótvárt az összes kiadás, beleszámítva az apróbb építkezési költségeket is, az 1865. évre 117,820 frt 1¹/₂ krt tett, az összes bevétel pedig a kiadásnak alig tized részét t. i. 11,109 ft 16¹/₂ krt.

A hivatalos kimutatás szerint az 1863 év kezdetén a fegyenczek száma 681-et tett, az év folytán szaporodott 513-al, fogyott 241-el, végén pedig 953-at mutatott a létszám. Az összes bevétel 13,963 ft. A kiadás volt:

ellátási	115.022) összesen 115.338 ft o. é.
egyéb	316	

1864-ben szaporodott a fegyenczek száma 416-al, fogyott 466-tal, végén pedig a létszám 903 bűnözőből állott. A bevétel 16,429 forintot mutat. A kiadás:

ellátási . . .	133,023	} összesen 138,113 frt*).
egyébb . . .	6,090	

A „Sürgöny“ 1866. 69-ik számában a lipótvári fegyintézet-ről következő statisztikai kimutatás jelent meg: 1866 január 1-én 901 fegyencz volt benne és pedig 873 tiz éven aluli, és 28 tiz éven felüli büntetési tartammal; ebből vallásra nézve 693 r. kath., 3 g. e., 63 g. n. e., 43 luth., 78 ref., 21 zsidó. Kor szerint: 860 tizen-nyolcz éven felül, és 41 azon alul. Visszacsök: 202. Évi élelmezési adag volt 1865-ik évre 334,372; átlagosan egy napra esik 929 fejszám. Összes kiadás volt 1865. évre az építkezési kiadások kivételével 114,692 frt 75 kr., ebből egy-egy fegyenczre esik évenként 124 ft 20 kr., naponként 34 $\frac{1}{2}$ kr. Foglalkozások: kötélkészítés, tépés, lakatos, kovács, cipész, szabó, bádogos, asztalos és takács-munka, könyvkötés stb. Munka utáni bevétel volt 9.199 frt 26 kr. másnemű bevétel 1909 frt 90 $\frac{1}{2}$ kr., összesen 11.109 ft 16 $\frac{1}{2}$ kr. Az építkezési költségek tettek 1865. évre 3127 frt 26 $\frac{1}{2}$ kr. Hivatalnoki létszám: az igazgató, 1260 frt; ellenőr, 945 frt; első irtok, 525 frt; második irtok, 420 frt; 2 rom. kath. lelkész, egyenként 525 frt; házi orvos 840 frt; g. e. lelkész, 500 frt; ev. lelkész, 210 frt; fegyintézeti tanító, 315 frt; rabbi 70 frt; izr. előimádkozó 30 frt évi fizetéssel. Szabad lakása van minden hivatalnoknak, kivéve az evangélikus és izraelita lelkészeket, azonkívül fája, gyertyája. A polgári őrséget képezi egy őrmester 367 frt 50 krral, 8 főfelügyelő, egyenként 525 frttal, 85 felügyelő egyenként 189 frt évi fizetéssel, naponként egy adag kenyérrel, fával, világítással s laktanyai ellátással. Ruházat és fegyverzet ingyen jár. A katonai őrséget 1 fő-tiszt s 48 legény képezi, ezeket a fegyalap 6000 frttal fizeti, a rendes fizetésen kívül a tisztet havonként 21 forintra, a legényeket naponként 5 krral. A tiszt azonkívül lakpénzt is kap, pedig az intézet kéjlakát ingyen használja. A fegyenczek élelmezése és munkája bérbe van adva. A fegyenczek munkáideje 10 órára terjed. A vállalkozó 3000 forint bánatpénzt tartozik letenni, és szerződése a fegyintézet netaláni feloszlata vagy bármilyen ok folytáni felmondása

*) A m. k. udv. kancellaria budgetjében 186 $\frac{1}{2}$ -re a lipótvári fegyház költségeire 162,771 frt volt számítva. Lásd Hunfalvy János: Magyar orsz. viszonyainak stat. vázlat. Statist. közlemények. 5 köt. 1863.

által megszűnik, igényt támasztási jog nélkül. Jelenleg 1864. ápril 1-től 1866 decz. végéig Szeszler urral van megkötve a szerződés.

Részletesen szólhatunk *) a munkácsi fegyintézetéről is, melynek épülete hazánk multjában mint történeti nevezetességü vár is fontos szerepet játszott a honalapítástól 1848-ig. A muszkáknak kivonulása után a sok dicső hazafias tetteket látott vár a hadi törvényszékieleg elítéltek fenyítő helyévé lön; 21 szobában 54 fogoly tartatott. A foglyok azonban részint kiállván kiszabott büntetésüket, részint kegyelmet nyervén, szabadon bocsáttattak, a megmaradottak pedig örökös tartományi várakba, mint Kufsteinba, Josefstadtbba szállítottak át. Erre 1855-ben július 1-jén Laxenburgban kelt legfelsőbb határozattal ő Felsege Munkács várát mint erősséget és hadi állomást megszüntettetnek nyilatkoztatva, polgári fegyházzá rendelte átalakíttatni.

Ennek folytán 1855 november 24-én az addigi parancsnok által a vár Heysel Jánosnak átadatott, ez levén a bécsi miniszterium által a fegyház szervezésével meghívva.

A jelenlegi fegyintézet tehát nem egyszerre, hanem évek során át koronkint épült, s ezt nemesak külsején, hanem belszerkezetében is feltűnteti. Heysel ur az átalakításhoz több úrszoba elkészítésével még 1855 telén neki kezdett, következő tavasszal pedig több pinczének kiépítése által nagyobb számú fegyenczre szükségelt hálótermek felszereléséről gondoskodott; nem sokára a fegyházban egy kóroda állíttatott fel, a várkápolna megnagyíttatott, és a reformatusok és izraeliták számára külön imolák készíttettek; 1859 után a felső várban háromszáz négyszögöl nagyságu munkaterem, a középső várban szintén egy egészen újból emelt munkaterem az asztalos mesterség folytatására, s hat magánzárka épültek, mely utóbbiak azonban csakis a súlyosbitott ítéletek végrehajtására, s fegyelmi büntetésül használtatnak.

A munkatermektől elkülönzött börtönhelyiségek 670 fegyenczet fogadhatnak be. A hálótermek különböző nagyságuak, a legkisebben nyolecz, a legnagyobbban 86 egyén van együvé zárva. Az intézet céljául, a szabályzat szerint, kitűzetett ugyan a javítás, a mit rend, tisztaság, vallási és elemi oktatás, úgyszintén munka által igyekszik elérni, de hogy ez az alkalmazott közös rendszer mellett

*) Braidsver Alajos intézeti igazgató úr szives kimutatásai és Tábody József: „Munkács multja és jelene. 1860“. czimű munkája után.

mennyiben lehetséges, máshol bőven kifejtettük. A hallgatórendszerre nézve felhozhatjuk a tapasztalt igazgató urnak véleményét, a ki szintén kimondja, hogy hallgatás más rendszernél soha, csak a magánynál érhető el.

A fegyenczek középszáma 1858-ban 628, 1859-ben 651, 1860-ban 606, 1861-ben 548, 1862-ben 446, 1863-ban 546, 1864-ben 612 volt. Az itt közlött negyedik évben feltűnő csekély számot onnan lehet megmagyarázni, hogy 1861-ben több megye fegyenczeit otthon tartotta. A fegyenczek létszáma 1865 october 31-én az itt közlött kimutatások szerint 642-öt tett. *)

Nemzetiségükre nézve: magyarok, oroszok, tótok és oláhok. Vallásukról, büntényeiről s büntetésük tartama szerinti osztályozásukról felvilágosítást nyújt a fentebbi táblázat.

Nem vagyunk azonban tisztában valamint itt, úgy más intézetnél sem a visszaesők százalékával, miután a kiszabott értesítő táblázatok 4-ik rovata: „előbbi életfolyam“ az illető törvényszékek által ritkán van tökéletesen kitöltve; tapasztalás után meghatározva, hozzávetőleg 20 %-ra teszik itt a visszaesők számát.

A fegyenczek munkaereje 1862-től fogva bérbe van adva, és a bérlő úgy az állam, mint magánosok részére dolgoztat általuk. A fegyenczek kereseti osztaléka, — leszámítva a munka-tehetetleneket, betegeket és a tanulókat, — havonként 500—600 forintra megy. Mindenik bűnöző kereseti osztalékának két harmadát a fogság ideje alatt elköltheti, vehet magának kenyeret, zsemlyét, turót, vaját s egyéb apróságot; a visszatartott pénzek pedig a pesti takarékpénztárba tételnek le kamatozás végett; szintén ezen osztalékból alakíták az itteni fegyenczek a temetkezési egyesület pénztárát is. A bűnözők ételmezésére nézve: az egészségesek hetenként kétszer, a betegek naponként részesülnek hus eledelben. A vállalkozó a beteg és egészséges fegyenczek ételmezése, ruházása, ágyruhája, a napi kenyérrészlet, az egész intézet és templonok világítása, fűtése, a fegyenczek ruhamosása, a tisztviselők fa és gyertya illetőségének kiszolgáltatása, az egész fegyintézet évenkénti belső meszelése és egyéb kisebb javítások fejében minden fegyencz után naponkénti 28 új krajczárnyi átalányban részesül.

A fegyelmi büntetések következők:

a) megintés és dorgálás,

*) Lásd e kimutatást a következő oldalon.

Összes kimutatása

Az 1865-dik év Boldogasszonyhó 2-től 1865 év October 31-éig a munkácsi fegyházba büntetésük kiállása végett behozott fegyenczeknek.

Összesen		Fogyaték	Vallása	Kora	V á t s é g e	Büntetés tartama
Elbocsáttatott						
Megkegyelmezett						
Mehalt						
Más intézetbe áttétetett						
1865 october 31-én maradt						
Római katolikus						
Görög katolikus						
Görög nem egyesült						
Ágostai						
Helvét						
Zsidó						
22 évig						
22 évtől	30 évig					
30 évtől	40 évig					
40 évtől	50 évig					
50 éven felül						
Nyilvános erőszakoskodó						
Közhitel-papirosokat meghamisító						
Erőszakos nemi közösködő						
Gyilkos						
Emberölő						
Súlyos testi sértő						
Gyujtogató						
Tolvaj						
Sikkasztó						
Rabló						
Csaló						
1 évtől	5 évig					
5 évtől	10 évig					
10 évtől	15 évig					
15 évtől	20 évig					

3047 1934 58 391 22 642 208 166 33 16 194 26 55 252 210 97 28 111 5 74 143 22 23 288 271 2500 129 10 3

- b) bőjt,
- c) kényszerkabát alkalmazása,
- d) bot- és vesszőütések,
- e) sötét- és magánkamrába való zárás,
- f) rövid vasra veretés,
- g) földhöz lánczolás,
- h) jutalompenz-elvonás,
- i) a kézvas alkalmazása.

Ezenkívül csoportozásnál, a házi rendszabályok vagy az igazgatóság parancsai elleni általános ellenszegülésnél és erőszakos kitörés megkísérlésénél a házi rendszabályok értelmében fegyveres erő is használtathatik. 1864-ben negyven fegyelmi büntetés alkalmaztatott 36 fegyencz ellen, többnyire lármázás, verekedés, veszekedés, dohányzás, engedetlenség s készakaratos ruharongálás miatt. 1857-től kezdve mostanig két szökési kísérlet és egy szökés fordult elő. Legmagasabb kegyelemben az intézet fennállásától kezdve a múlt évig 58 fegyencz részesült. A betegek az összes rabok 10—15 %-át teszik. Leggyakrabban előforduló betegségek: görvély- és gümőkór; űrülés egyszer sem figyeltetett meg. Halálozás 1864-ben 27; 1865-ben october 31-ég 31 fordult elő.

A személyzet áll 5 tisztviselőből, az őrizet pedig egy őrmester-, 6 főfelügyelő- (tizedes) és 60 börtönőrből. Ezenkívül a 65-dik számú cs. királyi gyalogezred négy nappali és éjjeli őrhelyet lát el.

Szokásban van itt, minden börtönhelyiségben egy fegyen-
czet „bíró“ elnevezéssel a csend és rend fenntartására felelőséggel kirendelni. Az intézet ellátási napjainak száma 1863-ban 199,284 et, tehát naponként 546-ot tett.

Bevétele volt 4989 forint.

Kiadása :

ellátási	44,765	} összesen 70,731 ft.
egyéb	25,965	

1864-ben az ellátási napok zsáma 223,513, naponként 612 volt.

Bevétele 8298 forint.

Kiadása :

ellátási . . .	62,910	} összesen 93,351 frt*)
egyéb . . .	30,441	

Negyedik helyen említhetjük az illava i országos fegyintézetet,**) mely Trencsén megyében a Vág folyó bal partján Illava mezővárosban fekszik, két órányira a történeti nevezetességtől s máig is igen látogatott trencsén-tepliczi fürdőtől. Két épületből áll az intézet, egy régi elhanyagolva volt kastélyból, melyet a kormány 1854-ben aulendorfi gróf Königsberg Gusztávtól 84,000 p. forinton vett meg, s a mellette fekvő volt trinitarius zárdából. Külsőleg is nagyszerűséget mutat, közvetlenül keleti oldalára levén építve a parochialis két tornyu templom.

Az intézetnek megvétele, átalakulása s berendezése az államnak összesen körülbelül 928,200 forintjában került, nem sok híjján egy millióba.***) Az ujjászervezés 1855-ben kezdetett meg, és 1858-ban fejeztetett be. Központi fenytő helye volt a 10 évnél hosszabb fogságra ítélt bűnözőknek egész Magyarország, Erdély, Horvát és Tótország számára. Jelenleg is a legnehezebb büntettek befogadására szolgál Illava, az előbb említettekhez járulván mindazok, kik közlhitel-hamisítás vagy felségárulás bünténye, valamint az ezen büntényekben való részvétel vagy büntársaság miatt, habár tíz éven alóli büntetésre is, elítéltettek.

Befogadhat most Illava 800 fegyenczet, s ha dolgozó termei mikben eddig hiány van, elkészülnek, 1000-et. 1865-nek végén 573-at tett a fegyencz-létszám. A legnehezebb büntettek köztöleg vannak képviselve: rabló: 194, utonálló rabló: 11, gyilkos: 103, rabló-gyilkos: 78, orgyilkos: 40, hamis bankjegy-készítő: 45, csaló: 4, felségsértő 1 van; stb. A büntetési időre: 10 évnél kevesebbre elítélt csak 87, 10—20 évre 450, életfogytaig pedig 36 rab van Illaván.

A társadalom mételye levén ide zárva, hosszas bizonyítgatás nélkül mint tényt állítjuk, hogy az itteni közös rendszerü együttlét még az ezentüli romlásnak is valódi kútfeje. Lássuk mily javító ha-

*) Az 186⁴/₁-ki budgetben 93,078 számítottott az intézet költségeire.

***) Lásd leírását a „M. jogtudományi hetilap“ 1866 folyam 21 számában az igazgatóság által beküldött adatok nyomán.

****) A pentonvillei zárka-fogház London mellett 530 czellával, a mi pénzünk szerint 750,00 forintba, a bruchsali Badenben 660,000 frtba került.

tást gyakorol másrészt az intézet a tanítás, lelki oktatás s czélszerűen szervezet munka által.

A tanítás ügye itt még tökéletesen ismeretlen, jobban mondva alkalmazáson kívüli dolog.

Az isteni szolgálat tekintetében legtöbb gond látszik a r. katolikusokra fordíttatni, kiknek száma az 1865 év végén bennlevő 573 rab közül 323-at tett, mert ezeknek az ünnep és vasárnapokon kivül még minden szombatn reggel is tartatik isteni tisztelet. A nem katolikusoknak, azaz az összes más felekezetűeknek, száma 250-et tesz, s mégis sátoros ünnepeiken kívül csak hatszor részesülnek egész éven át a vallás vigaszaiban. Általában tehát a vallási ügyben kevés, javítási szempontból pedig semmi sem tétetik.

De talán a munka ezt kipótolja? A fegyenczek munkaereje, foglalkodtatása s ellátása 6 évre van Deutsch K. és Löw Salamonnak 1864 óta szerződésileg bérbe adva.

Lipótvár leírásánál felemlítettük azon nehézségeket, melyek elhagyatott vidéken fekvő börtöncinknél a házi kezelés tekintetében felmerülnek, de kiemeltük egyszersmint azt is, hogy bérlés mellett a munkát javítási szempontból rendezni szinte lehetetlen; így van ez Illaván is; különféle munkanemeket üz az intézet; vannak szabók, csizmadiák, asztalosok, szinezett szalmából doboz-csinálók, esztergályosok, s a mint az igazgatóság magát kimutatásaiban egyszerűen kifejezi: gyufacsinálók. Sajátságos gondolatokat ébreszt az emberben a fegyenczek egészségének, életének kimélése tekintetében ennek olvasása: gyufacsinálás! Tudvalevő dolog, hogy a villany-kigőzölgs mily káros hatást gyakorol az azzal foglalkozó munkások egészségére, tudva levő dolog az is, hogy a phosphor finom poralakban a felhámtól fosztott bőrrel jöven érintkezésbe, a vérbe igen könnyen felvétetik s általános mérgezési tüneteket eredményez. Soha sem tűrhető e munkanem fegyházakban, s hogy Illaván, legalább ez időben, nem gyufát, hanem csak gyufaszáلكákat gyártanak, harmadik helyről kapott felvilágosítás útján irhatjuk; a hír tudni akarja azonban, hogy e munka, legalább a közelmúltban, nem volt idegen Illaván.

Igen nagy akadály a munka javító hatás szerinti szervezésének a bérlő szerződés szerinti azon joga, miszerint a különféle munka nemekhez ő osztja be a fegyenczeket, holott az e feletti határozási jogot miudig az igazgatónak kellene fenntartani. Meg

van ugyan a bérlési szerződésben határozva, hogy azon esetben, ha az igazgató és bérlő nem tudnának valamely fegyencnek mily munkához való beosztása iránt megegyezni, véglegesen a helytartótanács határoz; de nem lehet ezt czélszerűnek mondani azért, mert először a bérlő s igazgató közt ellenségeskedést okoz; másodszor, mert ez igen hosszás eljárás; harmadszor, mert csak az igazgató birhat az egyénnek kellő ismeretével; s végre, mert a javítás célja, s az intézetnek kormányozhatása megkívánja, hogy az igazgató a házi dolgok felett lehetőleg teljes hatalommal birjon.

A naponkénti munkaidő a 8 nyári hónap alatt 10 óra, télen pedig hat.

Bevételt az intézet csak 1864 óta, azaz azóta nyújt, mióta bérbe van adva.

1863-ban közepszámítás szerint 582 naponkénti ellátás után az intézet kiadása volt:

ellátási: 94,754	} összesen 116,895 frt.
egyéb: 22,140	

1864 óta minden munkaképes fegyenczért a bérlő 5 krt fizet; az ebből származó bevétel körülbelöl 5600 forintra rug; ennek ellenében a kiadás ugyan ezen évben naponkint 545 ellátás után tett:

ellátási: 44,698	} összesen 96,397 frtot*).
egyéb: 51,707	

Egy fegyencz jelenleg naponkint 37 krba, egész éven át pedig 135 frtba kerül.

Nem lesz felesleges az ellentét kiemelésére felhoznunk, hogy Bruchsalban saját kezelés mellett 1863-ban 397 fegyencz után 37,100 ft tiszta jövedelmet mutattak, holott nyáron sem dolgoznak ez intézetben 6—7 óránál többet. Poroszországban minden fegyencz naponkint a mi pénzünk szerint 39 krba kerül, de ebből 20-at saját munkájával fedez, s csak 19-et pótol az állam.

A fegyenczeknek járó jutalék a különféle munkák szerint, melyhez minden egyes be van osztva, igen különböző. A fes-

*) A helytartótanácschoz beküldött II jegyű kimutatás után. Az igazgatóság-
nak adatai szerint az összes kiadás 82,000 frtra számítható. A m. kir. udvari kau-
czellária budgetjében az 1863/4 évre az illavai fegyház költségeire 106,676 forint
volt felvéve.

tők*), ki darabszámra dolgoznak 20—30 krt is megkeresnek naponkint, míg egy csizmadia, ha egy pár új csizmát készít, ennek készitési ideje alatt 10 krt kap naponkint, ha pedig féltalpalást, akkor csak 2-öt; szabó munkáért 2 kr. jár napjára; segédmunkásoknak pedig csak 1. Osztalékuknak felét a fegyenczek jobb élelmezésre fordíthatják; fele pedig a pesti takarékpénztárban tőkésítették számukra.

Tekintsük az egészségügyi állapotot. 1864-ben 1115 volt a betegek száma, meggyógyult 1096 és meghalt 77; 1865-ben volt 671 beteg, meggyógyult 664, meghalt 61. Gyakoribb betegségek: gümőkór, görvély, köszvény, stb. Jelenleg kielégítőbbnek mondja az igazgatóság az egészségi állapotot, azon idővel szemben, midőn még a fegyenczek munkája nem volt rendszeresítve; de mi az itt felsorolt betegségi s halálzási számot mégis szerfelett nagyoknak találjuk, e tekintetben a külföldi példákra utalva, melyek közül többet az „ellenvetések“ről czimzett fejezetben felhoztunk.

Az intézet személyzete áll: egy igazgatóból, egy őrmester-, 8 tizedes- és 80 börtönőrből; ezeken kívül egy főtiszt vezetése alatt 90 rendes katonából. A tiszt rendes illetményén felül 21 forint havi átalányt s 130 forint lakbért, a legénység pedig naponkint 35 kr. zsoldot huz. A katonaság fele az általános szolgálattételre 15 napig a fegyházban, másik fele pedig — míg a sor reájuk jön — a városban van elhelyezve. 11,000 frtjába kerül az itteni katonaság évenként az államnak.

Az 1863-ik év kezdetén a fegyenczek létszáma 592 volt, az év folytán szaporodott 36-al, fogyott 80-al, végén pedig 548-ból állott.

A hivatalos kimutatás illető bevételi rovata üres.

A fegyház kiadása:

ellátási: 94,754	} összesen 116,895 ft.
egyéb: 22,140	

1864-ben szaporodott a létszám 87-el, fogyott 86-al, az év végén tett 549-et.

*) A kézi mesterséget űző fegyenczen kívül vannak az intézetben a jobb osztályukhoz tartozók között — az igazgatóság közlése szerint — olyan fegyenczek is, „kik különös szorgalmuk által az olaj festmények u. m. akadémiai, táj- és arczkép művészetben oly annyira kiképezték magokat, hogy mindenkor képesek a polgári életben is becsületes uton kenyerüket megkeresni.“

A bevételi rovat üres.

Kiadás :

ellátási	44,698	} összesen	96,397 frt o. é.
egyébb	51,707		

Hátra van még a férfi bűnözők számára rendelt fegyintézetek közül a Szamosújvári. *) Erdély éjszaki felében, a kis Szamos jobb partján, szab. kir. Szamosújvár városának éjszaki részében fekszik a hajdan történetileg nevezetes vár, mely 1786-ban II. József császár sajátkezű rendelete folytán katonai kézből kivételvén, országos fogházzá alakították át; a korábbi várfal helyén emelkedő főépület homlokzatával kelet felé fekszik, kapuja délre néz. A megerősített, több épületből álló, citadella 1859-ben rendeztetett be a jelenlegi fogházzá. Áll három egymástól két udvar által elválasztott egyenközüen fekvő épületből, u. m. a II. Rákoczi György-féle várból, a Martinuzzi György-féle várból, s a főépületből, mely a régi várfal helyére fegyenczek által kezdett 1857-ben építtetni, s 1860-ban végeztetett be. Építtetése 451,500 o. é. frtba került. A várt egykor a Szamos szigetként körül folyá, most azonban kiszáradt, s egészségtelen mocsártanyává vált, melyet 1840-től kezdve néhány év alatt csinos kertté alakított a volt várnagy Rác Péter; e kert most mind a három épületet körülveszi, nem keveset tevé arra, hogy a fogháznak oly igen egészséges levegője van.

Első látogatásunk napján azaz 1865 Augusztus 24-én 658 férfi fegyenczből állott a létszám; régebben a nőfegyenczek is itt őriztettek, de mióta a nagy enyedi országos fogház elkészült, oda szállították. Az 1859-ben épült de folyosóin már repedezni kezdő szárny 1028 egyént fogadhat be, kik 38 terembe helyezhetők, melyek közül néhány dolgozó-, s a többi hálóteremül szolgál; ez utóbbiak legnagyobbikában 48, s a legkisebbikben 20 ágy van. A fegyenczek nappal különféle munkákkal elfoglalva felvigyázat mellett együtt dolgoznak, éjjel pedig felvigyázat nélkül az említett hálótermekben együtt alusznak.

*) A szolgáltatott adatokért köszönetünket fejezzük ki a volt igazgató Molnár Ferencz s a jelenlegi igazgató Czóbel Pál uraknak. Lásd külömben a szamosújvári fogháznak leírását II. János Jánostól a „Kolozsvári nagy naptár“ban 1866-ra. Szerkesztette K. Papp Miklós.

Az intézeti utasítás 1854-ben készült s adatott ki. Igen sok korszerű s emberies határozatot foglal magában, de nagy és lényeges részei nem valósíthatók, mert a követett rendszer utjukat állja. Így ki van mondva, „hogy az intézetnek célja a büntető itéletben kimondott büntetések végrehajtása s a fegyencz javítása. Az igazgatónak kötelességévé tétetik, a fegyenczek irányában komoly magatartást tanusítani, de velök keményen nem bánni, és mindenikben, még a legelvetemültebb-ben is, az embert becsülni; igyekezzék továbbá megakadályozni, nehogy a fegyenczek elkövetett gaztetteiket egymással közöljék.“

Az utóbbi határozat keresztül vitelének lehetetlenségére bizonyosságul magát a volt igazgatót Molnár Ferencz urat hozhatjuk fel, a ki a többek közt elbeszélte, hogy gyakran, midőn éjjelenként az őrzáratok megvizsgálása végett a hálótermek ablakai alatt végig sétált, hangos beszédet s vitatkozást hallva megállt, s azt kellett tapasztalnia, hogy a fegyenczek gaztetteiket beszéltek el egymásnak, tanácskozva a felett, hogy máskor mily elővigyázattal éljenek, s mily eszközöket használjanak, hogy többé rajta ne veszzenek; sőt gyakran terveket főznek s szövetkeznek más büntettek elkövetésére. Ha ilyenkor bement, s a beszélőket nyomozni kezdé, czélt nem ért, mert oly bámulatos a köztük levő titok- és összetartás, hogy ha talán mind a 48-at megbotoztatná is, mégsem adnák ki a beszélőket. Ily kevésbé valósítható csak meg azon határozat is, hogy „munkájukat folytonos és legszigorúbb hallgatásban végezzék.“

A mi a statistikai táblázatot illeti, ide igtatjuk először az 1864-iki kormányzékhez küldött kimutatást, a mely szerint azon év December 26-án 619 fegyencze volt az intézetnek, következő nemzetiségük s következő büntényekért elítélve :

Nemzetiségre	Felséértő	Nyilv. Erőszak.	Péncz-hamis.	Erőszak. nemi közösülők	Fajtalan	Gyilkos	Emberölő	Rabl. gyilkos	Sulyos testi sértő	Gyujtogató	Tolvaj	Sikkasztó	Rabló	Csaló	Rágalmazó	Gyilk. kísérő.	Or-gyilkos.	Összesen
Magy. és székely	1	1	8	4	1	39	6	—	7	9	98	2	10	3	—	1	4	194
Szász	—	—	3	1	—	2	1	2	—	2	10	—	—	1	—	—	—	22
Oláh	—	8	—	5	—	48	14	3	36	18	175	41	—	—	1	—	—	349
Czigány	—	—	—	—	—	2	2	2	1	—	27	6	—	—	—	—	—	40
Izraelita	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	1	—	—	—	6
Cseh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Lengyel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Német	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	4
Horvát	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Tót	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Összesen	1	9	11	10	1	91	23	7	44	29	320	5	57	5	1	1	4	619

A különféle nemzetiségeknél tehát leggyakrabban előforduló bűntények a következők : A magyaroknál s székelyeknél gyilkosság és lopás ; az oláhoknál gyilkosság, gyujtogatás, verekedés, lopás ; a cigányoknál lopás *).

*) Magyarorszában következőleg jellemezte az 1843/4 országgyűlésen Szigethy Szerencsy István személyenként a különböző nemzetiségeket : „A magyaroknak minden vétke indulatosságból ered, és azt lehet mondani temperamentumából foly ; ő felhevültségből erőszakos gyilkos, de szánt szándékból ritkán ; majd $\frac{1}{3}$ része a magyarországi gyilkosságnak bor vagy pálinka közötti felhevülésből származik. Továbbá a magyaroknak kivált a tulajdoni jog bizonyos neméről nem igen szigorú az eszméje, s úgy látszik, hogy oly adományáról a termé-

A büntető intézetben tanusított jellemüket tekintve a magyarok s izraeliták csak a szigornak engednek, míg az oláhok és szászok békén tűrik sorsukat. A viseletben feltűnő különbség nem vehető észre. Valláskülönbség tekintetében, az említett 619 közt volt 104 r. kath. 177 görög egyesült, 187 g. n. egyesült; 95 helvét hitű, 28 ágostai; 12 egységhevő (unitárius); s 6 Mózes vallásu.

A fegyenczek munkaereje és élelmezése jelenleg Löw Salamonnak — ki az illavai fegyházat is bérlő — van szerződésileg kiadva; a bérlő minden ellátásért naponként és fejenként 26 $\frac{1}{2}$ krt. kap az államtól, a mi mintegy 66,280 frtra meg évenként.

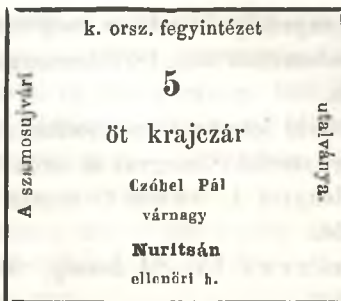
A lelkészi oktatás több figyelmet érdemelne, mint a mennyiben itt részesül, mert a katolikus s görög egyesült fegyenczek számára bemutatja ugyan a városban lakó lelkész minden ünnep- s vasárnapon a szent mise áldozatot, s lelki oktatásban is részesíti őket; de már a helvét hitűek csak minden másod vasárnap, az ágostaiak és unitáriusok pedig minden negyed évben egyszer tápláltatnak az úr szavával. Második látogatásunk napjánazaz 1866 aug. 30-kán, a 656 egyénből álló létszám, felekezeti különbség szerint következőleg oszlott fel: rom. kath. 106; görög kath. 177; görög n. egyesült 190; helvét hitű 100; ágostai 48; unitárius 18; Mózes vallásu 17 volt. Minden felekezetet tekintélyes szám képviseli, s mégis a protestans imaház az intézet építtetése óta mai napig még nem rendeztetett be; asztalos műhely van benne, s a katolikusokon kívül a többi keresztény felekezetbeliek egy szobában tisztelik

szetnek vagy istennek, melyről azt gondolja, hogy magától jó, vagy kevés bajjal fáradsággal terem, egészen ázsiai képzelettel van. Így p. o. kevés magyar volna, hogy ha az utak oldalán gyümölcsfákat látta, más gyümölcsét meg ne kívánná, ez a legkisebb; de tovább megyek; az ökrökről, lovakról és sertésről azt gondolja a magyar, hogy azok isten adta nagy fáradság nélkül, tehát ily valamit eltulajdonítani nem nagy vétek. Ellenkezőleg úgy vettem észre a magyarban, hogy a mostani európai társaság viszonyából eredt szorgalomnak gyümölcsét nem bántja és p. o. ritkán válik házi tolvaj, pénzlopó belőle. Mi az oláh népet illeti: ez lop, de nem annyira, mint a magyar, hanem boszuálló, másképen jó nép, de gyújtogató és magával késeket hordván, nem ugyan szántszándékból, hanem boszúból szur és gyilkol. — A r á c z nem tolvaj, hanem a legkegyetlenebb gyilkos, éjjeli rábló, házfeltörő s ily alkalommal kegyetlen. A t ó t o k n á l különösen gyermekgyilkolások fordulnak elő; mert a tótónál is a vérmes véralkalt uralkodó. (Országgyűlési napló 35. ülés a KK. és RR.-nél.)

az istent, melyben csak egy szószerk, egy asztal s néhány pad jelöli, hogy istennek házában vagyunk.

A kibérlési rendszernek megfelelőleg van Szamosujvártt a feyenczek munkáltatása is rendezve, azaz dolgozik a feyencz nyáron 10, télen 8 órát, mondhatni csak azért, hogy épen ne helyljen, s hogy a bérlőnek hasznot szerezzen; van azonban mégis néhány munkanem, melyek igen czélszerűen honosítvák. Így a czipészek munka termében (utolsó látogatásunkkor) 49 egyén nyert foglalkodást; a szabókéban 58 egyén szorgalmatoskodott; vannak ezen kivül az intézetben kefekötők, szalmaszerk-fonók, asztalosok, kovácsok, metszők, órasok stb.; de legezészerűtlenebb és általában feyházba nem való a gyapjgyár, ámbár ez itt, tekintve a többi munkát, legjobban jövedelmez. A gyárban, 168 ember dolgozik kiknek egy része gyapjut kefél, más része kerek en fon, a többiek pedig három kicsi és 2 nagy szövőszerken pokróczot szernek; nem czélszerű pedig a gyapjgyár először azért, mert az itten uralgó por a tüdőre szállván, kártékony az egészségre, másodszer pedig azért, mert e munkának a szabad lábra tett feyencz soha hasznát nem veszi, nem élhetvén meg utána.

A feyenczek munkabéri osztaléka a bérlővel kötött kormány-szerződés szerint oly csekély, hogy a feyenczek legtöbbsze ezt még az intézetben elkölti. Így például 8 font szer keféléséért, mely a legnehezebb munkának tartatik, 1 krt fizet a bérlő, holott a legjobb munkás sem bir egy nap alatt 8—10 fontnál többet elvégezni; hasonlóan a pokrócz-szövésnél; a legjobb munkás 30—40 sing keskeny pokróczot képes egy nap alatt megszőni, s egy singért kap egy negyed krt; általában a legszorgalmasabb munkás, a legjövödelmezőbb mesterségnél nem bir 5 krnél többet naponta megkeresni. Nyolcz hónapi kimutatás szerint, általános közepszámítással minden feyenczre havonként 1 ft. keresmény esik. A szabályzat szerint ezen keresménynek háromnegyede az állam részévé válik, tehát 25 kr. marad a feyencznek; ebből teygen el egy bizonyos részt kiszabadulása idejére, a többivel pedig szerezzen magának jobb élelmet, mire okvetlen szüksége van, hogy a naponkinti 10 órai munkát kigyőzze; kivihetetlen dolog; ezért nem is lehet e szabályt Szamosujvárt megtartani; minden feyencz tehát keresetének egynegyedét kikapja, nem ugyan készpénzben, hanem ilyszertű nyomtatott utalványokban, melyek 1, 5 és 10 krajczárról szólanak:

Ezen utalványokkal aztán a bérlő által tartott u. n. cantinban az esti séta idejekor tejet, turót, hagymát, gyümölcsöt vagy kenyeret vehetnek maguknak a rabok; kiszabadulásukkor hogy mit tesznek, mivel kezdik meg az életet, az az ő dolguk; az intézet 5 krt ad nekik minden mértföld után az utra.

A fegyenczek rendes élelmezése minőség tekintetében jónak ugyan, de mennyiség tekintetében kevésnek mondható; mert 10 órai munka mellé napjára $1\frac{1}{4}$ font kenyeret, 1 nagy meszely vas-tag ételt s háromszor hetenkint nyolcz lat nyers állapotban mért húst kapnak. Ez a rendes élelmezés, de számosan közölök még ezt sem kapják meg, mert büntető itéletük böjttel van sulyosbbitva, a böjt pedig kenyérre s vizre szoritást jelent. Tekintsük ezen böjtölök számát: 608 fegyencz közül 196-nak itélete van így sulyosbbitva, és pedig 2 napi böjttel hetenkint 70 egyénnek, 1 napival hetenkint 123-nak, 1 napival havonkint 3-nak. Ezen sulyosbbitás kétség-telen káros hatással van a fegyenczek egészségére, mert a nehéz munkát csak az erős munkaképesség győzi, ezt pedig a böjtölés nem adja meg.

A böjtölésnek megfelelőleg mutatkozik az intézetbeni halálozás, mert míg 1865-ben az összes halálozások száma 27-et tett, addig 1866-ban aug. 30-ig 49 egyén halt el, ebből 26 tüdővészben. Látogatásunkkor a betegek száma 47 et tett, ezek közül 9 scorbutban szenvedett, noha az orvos javallatára igen sok (100) fegyencznek van megengedve a dohányzás.

Fegyelmi büntetésül Szamosújvárt a sötét kamarát, böjtöt s pálczaütést használják. Ilynemű fegyelmi büntetés 1865-ben 196, 1866-ban aug. végeig 126 szabatotott ki, lopás, kártyázás-, engedetlenség-, restség, munka-megtagadás- és részegségért.

A levélirhatási engedély itt jobban meg van szorítva, mint Lipótvártt, mert 1865-ben csak 365, 1866-ban augusztus végeig csak 256 levél érkezett be.

Az 1866 aug. 30-iki létszám következőleg osztályozható :

Nemzetiség szerint : magyar és székely 199, szász 39, oláh 356, német 2, lengyel 1, ruthén 1, morva 1, zsidó 18, cigány 29. Összesen 656.

Életkorra nézve : 15—24 évesig, 99, 24—40 évesig 375, 40 éven felüli 182.

Visszaesettek, azaz, ugyanazon büntett ismételt elkövetéseért elítéltek, mely miatt először voltak az intézetben : 1 ső izben viszszaesett 29; 2-od izben 8; 3-ad és többed izben 5; más büntényért : 1-ső izben 13; 2-od izben 2; 3 ad izben 1. Összesen 63; legtöbbnyire vagyon elleni büntényeknél.

Az összes fegyenczek közül 6 egyén van életfogytáig elítélve.

A b. Jozsinczy-féle alapítványból a három legjobb viseletű fegyencz évenként jutalmul személyenként 12 forintot kap.

A tisztí és őrszemélyzet áll a várnagyból, egy ellenőrből, 3 irnokból, s egy őrparancsnokból, továbbá 2 első osztályu főfelügyelő-, 6 másodosztályu főfelügyelő-, 8 munkavezető- s 78 köz őrből. Az utasítás szerint a fegyencz őr soha sem tettelegeskedhetik, hanem a netaláni ellenszegülést a parancsnoknak kell jelentenie. Szökési eset több fordult elő; így 1862-ben 4, 1863-ban 3 fegyencz menekült meg, s 1864-ben egy szökési kísérlet lön meghiúsítva; 1854ben pedig Brühl börtönigazgató, mivel több halálozási eset fordult elő, megengedte a fegyenczeknek egészségi szempontból, hogy a tágasb külső udvarban tehessék naponkénti közös sétájukat; ezen alkalmat felhasználva összebeszéltek, zendülést akartak eszközölni, s az öröket leütnén, a külső kaput feltörni, s tömegesen elmenekülni; a terv azonban felfedezettett, s meghiúsított.

Az elbocsátásról az utasítás ezt foglalja magában : Ha az elbocsátandó saját ruhával vagy ilyeneknek szerzésére tehetséggel nem bír, az intézeti ruha neki meghagyandó, de úgy átalakítva, hogy a kilépő erről fegyencznek fel ne ősmertessék. Midőn az elbocsátási idő közeledik, haja sem nyirandó le többé. A hatóságok- és hivatalokhoz tartozik a bünöncz további előmeneteléről tehetségük szerint gondoskodni. A bünöncz a körülményekhez képest vagy meghatározott utazási tervvel (gebundene marche-route) vagy to-

loneozás útján szállítatik hovátartozása helyére, s megérkezvén, illetékes hatóságánál magát jelenteni tartozik.

Ezzel a magyar- és erdélyországi férfi bűnözők számára rendelt országos fegyházak, habár csak hiányos, leírását befejezvéen, áttérhetünk a hátra levő két nőbűnöző fogházra, melyeknek elseje *Maria Nostrán* van.

Egy igénytelen, a külvilágtól a környező hegyek által elzárt falu Hont megyében viseli e nevet: *Maria Nostra*. E tót népességgel bíró helységnek latin elnevezése telepítése idejét régibb korra vezeti vissza. Igen kevés azonban az, mit okmányokkal e felől biztosan felderítve mondani képesek volnánk *). A XIV. század második felében sz. Pálról nevezett szerzetesek voltak e hely első lakói, kik itt templomot s kolostort építve, a község alapját képezték; kolostoruk oly tág volt, hogy 300 szerzetes lakott benne, kik a mohácsi ütközet után szolgálk- s jobbágyaikkal a szent korona őrzésére Visegrádra mentek. Elfoglalván a török Visegrádot, *M. Nostrát* is elpusztította, míg nem Széchenyi György primás azt újból felépíté s a pálosok novitiatúsát helyezé belé. Eltörölvén *II. József* a szerzetet, vagyona világiasíttatott, s jelenleg a vallási alap birtokához tartozik. Ugyancsak *József* idejében történt, hogy midőn a javak átvételére kiküldött biztos a szerzet levéltárát a fenntartásra érdemesnek nem találta, minden okmányt a közel rétre hordatott s máglyát gyújtatott belőle. Fennáll még a pálosok idejéből a gyönyörű s tágas templom, s közvetlen mellette épülve a volt zárda, 1809-ben a felkelő nemesi sereg tábori kórháza, melyet a kormány 40 évre kibérelve, emeletére még egyet rakatott, s négyszög alakban kiépíttetett. Az átalakítás 1856-ban fejeztett be, s 150,000 frtba került. Csakis nőfegyenczeket fogad magába az intézet, kiknek büntetési ideje egy évnél hosszabb tartamra terjed.

Az intézet vezetése, a fegyencznök felügyelete s foglalkoztatása a gráci „irgalmas nénékre“ van szerződésileg bízva, a kik közül a fejedelempövel együtt 25-en képezik a felügyelőknek s hivatalos felsőbbségnek létszámát.

Munkánknak egy előbbi helyén bővebben kiemeltük az uralgó nézeteket a szerzetrendeknek fogházakban való alkalmazta-

*) Lásd ifj. *Palugyay Imre*: Magyarország legújabb leírása. Pest, 1865. IV. köt. 719. lap.

tása felől, s azon óhajokat, melyek a létező szerződéseknek feibontását kívánják, felemlítettük ott az illető okokat, s igen alapos aggodalmakat is, azonban készségesen említjük fel, hogy az itteni fegyház, a mennyiben pusztá megsemmisítés után róla ítéltünk, ilyféle aggályokra okot nem ad; sőt inkább, hogy Magyar- és Erdélyország minden fegyházai között, úgy a benne uralgó javítási szellem, mind a rend, fegyelem és csinosság tekintetében első helyen áll.

Sajnálunk kell, hogy hivatalos kimutatásokat az intézettől műtünk befejeztéig nem nyerhetvén, leírásunkban csak a külsőleg észrevettekre vagyunk utalva *), ezek pedig a következőkben állnak :

A gyermekekkel bíró nők számára külön szobák rendelvek, a mi ugy a fegyelem valamint a gyermekek tekintetében célszerű, ha az utóbbiak már egyáltalán a fogházban hagyatnak, a mi bármely észszerű rendszer szempontjából sem helyeselhető; másutt az ily szerencsétlen gyermekek a gyermek-menedékházakban tartatnak s neveltetnek. A háló-termek különféle nagyságúak; hat és több fa ágy van mindenikben, rajtok egy szalmazsák, ugyan ilyen vánkos, lepedő s pokrőcz. Ezen éjjeli együttlét a közös rendszerű intézetek valódi romlásának forrása; minden állam, mely csak legkisebb igényt tart azon elismerésre, hogy legalább némileg rendezett büntönökkel bír, e bajon lehetőleg segített; Maria Nostra az által igyekszik orvosolni, hogy házi szabályként megszabta, miszerint háló termeikbe vonulván a fegyenczek, beszélőik többé nem szabad; ellenőrzik ezt az egyes szobálan felügyelőnőül kirendelt jobb viseletű fegyencznő, s a folyosókon felváltva őrt álló nénék; minden kihágás először szelid oktatás, megdorgálás, később a jobb étkezés engedményének elvonásával, magánnyal, s a szükséghez képest sötét kamarába való elzárással fenytetik. Az intézet magánkamarákkal bír, melyek mindenike az ajtó feletti ablak elé alkalmazott pléhlemezt becsukása által elsötétíthető. Tekintetbe vévén a női nemnél uralgó érzékiséget s innen a jellem azon sajátosságát, hogy a pillanat benyomásának enged s kizárja a csendes meggondolás szavát, továbbá a bizonyos időpontban előforduló különös in

*) Lásd a látogatásnak leírását, a „Magyar jogtudományi hetilap.” 1866. 18. számában.

gerlékenységet, és azon tapasztalatot, hogy a nő, ha egyszer a bűn pályájára lépett, azon rendszerint mindig mélyebbre süllyed, a nének s a plebános ur nyilatkozata szerint legalább nem igen fordul elő többszörös engedetlenség, nyakasság, a többieknek bujtogatása vagy szándékos erkölcsi rontása. Kimutatások az alkalmazott fegyelmi büntetésekről s a visszaesők számáról kezeink közt nincsenek, s azért saját ítéletünket kimondani tartózkodunk; a helyesen alkalmazott lelkioktatásnak és tanításnak hatását azonban méltánylólag emelhetjük ki.

A fegyencznők finomabb és durvább női munkával, szövással, fonással, czipészettel, főzés és saját kérésükre kerti munkával vannak, mindig egy néne vezetése mellett, elfoglalva. A munkák részint megrendelés, részint házi szükségletre készíttetnek. A munkabér egy bizonyos hányada a munkakedv ébresztésére a fegyencznőknek jut, a melynek egy részét jobb étkezésre fordítják, másik része pedig kiszabadulásuk utáni segélyre számukra tőkésíttetik, s ha ez utóbbi nem elégséges, a nének néha sajátjukból, illetőleg a fogházberlet utáni nyereseményükből, pótolják. Legkedveltebb munka a finom varrás után, különösen a miveltebbeknél, a kerti foglalkozás, melynek jó oldalát az egészség tekintetéből az orvos, a jó viselet s a derült hangulat fenntartása tekintetéből pedig a nének dicsérik; tág tért nyújt e munkanem folytathatására a fegyház belsejében levő kisebb s az azt körülvevő nagyobb kert, melyek kizárólag a nők által miveltetnek. Egy-egy fegyencznő 16 krt kap kerti munkabér fejében hetenkint.

Vasárnap levén látogatásunk napja, a fegyenczek nemzetiség szerint felosztva két külön teremben ültek együtt. Egyikben a magyarok, másikban a német és más nemzetiségűek „Dicsértessék”-kel fogadva bennünket, a hosszú asztalok melletti foglalkozásuk mellől, mely nagyjából olvasásban állott, felegyenesedtek; s arckifejezésükről ítélve, hangulatuk általán nyugodtnak látszott. Schmidt Kristóf „Gottfried der Einsiedler” ezimű munkáját, a bibliát és az imádságos könyvet vettük észre egyik-másik fegyencz kezében, s azon óhajtt hallottuk, hogy bárcsak a fegyenczek használatára levő könyvtár több művet tartalmazna.

A beteg rabot szenvedő embertárs és nem bűnöző gyanánt tekintik a nének, kiknek hivatottsága e tekintetben nehezen vitázható el. Kényelmes tiszta ágyakban, paplan-tollas váncosok között igyek-

szik szívélyességük a test kinjai mellett legalább a lélek fájdalmait, melyek beteg ágyon kétszeres élel birnak, feledtetni. Épen betegek között találtuk az intézet gondos orvosát, ki hivatalos óráin kívül is hármikor segélyre kész. A gyógyszereket maga készíti s nyújtja át a nénéknek, kik éjjel nappal az ágyak mellett vannak, s melegítik a szükséges szereket a czélszerűen a kóroda melletti folyosó konyhában. Az egészségi viszony az orvos ur nyilatkozata szerint az intézetben igen kedvező; az előforduló betegségek leginkább mellbajok, s a menstruatióból eredők.

Czélszerűen van gondoskodva a testi tisztaságról is; több csinos s a szükségesekkel bútorozott fürdőkamara van a fegyenczek használatára rendelve, melyekbe az oda vezetett csöveken át a gőzkazán szolgáltatja a meleg vizet. Első rendű fővárosi fürdőinkkel vetekedik csinoság tekintetében e helyiség.

A nagy konyhában ugyanazon tisztaságot találjuk, mint az intézetnek többi termeiben; a főzés, sütés gőzzel történik, melynek új szerkezetű gépezete s katlana a konyha közelében a földszin alatt van elhelyezve. A fegyenczek étlapja látogatásunk napján rislevesből, salátából krumplival, s 4 lat húsból állott. Húst egyszer kapnak betenkint: ez férfiaknál elégtelen volna, de itt a nőknél az orvos elégségesnek mondja. Leves- és vastag ételből egy-egy nagy meszelyt kapnak a fegyenczek naponkint délebedül; reggel rántott levest, s napjára egy font, két nappal azelőtt süttött, jóízű kenyeret.

E tekintetben csak egy kifogásunk van, t. i. hogy az orvos állása tökéletesen a szerzetes nőktől függvén, a táprendszerben nem gyakorolhat kellő befolyást. Az iskolai tanulás önkénytes, azaz nincsen mindenkinek parancsolva; tárgyai magyar-német írás, olvasás, számolás és ének. Órák csak vasárnapokon tartatnak; a felmutatott haladás az oktatásra fordított időhez képest mégis kielégítő.

Sétára naponkint télen egy óra, és pedig az 1—2 óra közti idő, nyáron pedig három, t. i. ezen felül még este fél 6-tól fél 8-ig engedtetik; ez alkalommal a fegyenczek kettősével járnak az udvaron, s felügyeletül velük szemben a nénék tartanak lépést.

A felügyelő személyzet kizárólag nénékből áll, csak a falakon kívüli őrizet láttatik el őt, a nénék zsoldjában álló, férfiegyén által. Egy gépész kormányozza a konyha melletti gőzgépet, végzi a

szükséges lakatosmunkát, s veri fel a netalán bilincsekre ítéltnak beérkeztekor egy felügyelőnő jelenlétében a vasat.

Az irgalmas nénék a kormánynyal kötött szerződés szerint az intézet fenntartásáért, a fegyenczek összes ellátásáért minden fegyencz után fejenkint s naponkint 41 s bizonyos hányadrész krt kapnak, átengedve levén nekik egyszersmind a fegyenczek munkarejének felhasználása. Hírlik azonban, hogy a bérösszeg közelebb le fog szállíttatni.

A helytartó tanácshoz beküldött kimutatás szerint 1863 kezdetén, a fegyencz létszám 213-at tett; az év folytán szaporodott 57-el, fogyott 81-el, végén maradt 189. Az összes kiadás 30,758 frtot tett, a miből ellátásra 30,548 ft, egyébbre 210 ft esett.

1864-ben szaporodott a fegyencznők száma 127-el, fogyott 82-vel, maradt az év végén 234. Kiadás volt 31,018 ft, ebből ellátásra fordítottatott 30,808 ft, egyébbre 210 ft. (!)

Erdély második országos fogháza, mely kizárólag nők számára szolgál, Nagy-Enyeden van,*) s a város éjszakkéleti részén fekszik. Építtetése 1857/8-ban fejeztetett be; az intézetet környező kőfallal együtt 224,800 o. é. frtba került.

Befogadhat 210 fegyencznőt, és pedig a négy nagy hálóterem mindegyikébe 50-et, a két más hálóterem közül, a melyek honoratiorok számára vannak fenntartva, mindegyikbe 5-öt. Ezenkívül a 4 kórodai szoba husz ágyat tartalmaz.

A fegyenczek középszáma 1864 ben 60-at tett naponként, 1864. december 31-én 70-et, 1865. aug. 23. pedig 94-et; a kik közt volt :

nemzetiségre nézve:	
magyar	29
szász	7
román	25
czigány	29
izraelita	2
német	2

*) Z weier Á g o s t intézeti igazgató ur szivessége azon helyzetbe juttatott, hogy adatai folytán róla bővebben szólhatunk. Lásd különben leírását H a j ó s J á n o s t ó l a „Kolozsvári nagy naptár“-ban. 1866. Továbbá : „Lapok uti naplóból“ czim alatt ennek s több erdélyi fogháznak leírását a „Kolozsvári Közlöny“ 1866. 113 s következő számaiban.

vallásra nézve :

róm. katolikus	47
gör. egyesült	16
gör. nem egyesült	10
ágostai	7
helvét	9
egység hitt	3
izraelita	2

a bűntény neme szerint :

gyilkos	15
rabló	2
gyermek gyilkos	24
gyújtogató	7
tolvaj	44
csaló	1
magzatelhajtó :	1

a büntetési időtartama szerint volt 1864 december

31-én : 1 évre elítelt	4
1 1/2 " "	3
2 " "	9
3 " "	8
4 " "	4
5 " "	13
6 " "	2
7 " "	11
8 " "	2
10 " "	5
11 " "	1
12 " "	2
15 " "	2
16 " "	1
18 " "	1
20 " "	2

Összesen 70

1865. aug. 23-án : 1—4 évre ítelt	44
5—9 " "	34
10—20 " "	16
Összesen <u>94</u>	

Az 1864 végén találató számból visszaeső 12, azaz 17.14 %^o, és pedig másodsor 11, harmadszor 1. Ezekhez 1865-ben még 3 visszaeső járult s így az 1865-ki évi létszámban 21.43 %^o-ot tettek a visszaesők. A rendes munkaidőben a fegyencznők len- és kendertakarítással foglalkoznak. A kész gyolcsból a hatóságai rabok számára öltönyöket s ágylepedőket készítenek. A kész gyolcsnak, különösen pedig zsákoknak eladása magánosok számára szintén meg van engedve. Megrendelések folytán részint a rendes munkaidőben, részint ezenkívül (naponként 3 1/2 óra) a fegyencznők még varrás-, hurkolás-, horgolással, kötéssel és tollfosztással is foglalkoznak. *)

1864-ben a munkákból huzott jövedelem csak 227 frtot tett, a minek okát az igazgató ur a nyers anyagok drágaságában találja. 1865-ben a munkajövedelem 326 ft 78 krt tett. A munkadíjból 3/4 rész az államé, 1/4 a fegyencznő javára iratik; ezen negyednek feléből a büntetési idő tartama alatt nagy tinnepeken és a király születe s neve napján sültet, fehér kenyeret s egy fél itcze ó bort vehetnek a rabnők az intézeti konyhából; munkadíjuk negyedének másik fele takarékpénztárba tétetik kamatozás végett; minden fegyencz, kinek betétele 10 forintot meghalad, külön takarékpénztári könyvecskét kap**), a többi csekélyebb összegű munkadíjak együttesen tétetnek be, s kamatjuk a vallásilag és erkölcsileg javultak jutalmazására fordítatik; ilyen jutalom mult év augusztus 8-án ketőnek osztatott ki, személyenként 5 ft 50 krjával, összesen tehát

*) A munkák ára következőleg van meghatározva :

1 font durva len vagy kender takarítása 1 kr. o. é.
 1 „ finom len fonása 12 kr, kender 24 „ „ „
 1 „ közép finom len fonása 10 kr, kender 20 kr o. é.
 1 „ durva len fonása 8 kr, kender 12 kr o. é.

egy bécsi rőf gyolcs szövése 4 kr.

„ csinvat „ 5 kr.

„ koczkás gyolcs szövése 6 kr.

„ asztalnemű „ 8—12 kr.

egy szalmazsák, egy fegyencz kabát, nadrág s általában

nagyobb ruhák varrása 20 kr.

lábra való varrása 12 „

lepedő varrása 4 „

kendő, zsák varrása 1 „

Egyéb finomabb magánmunkák alku szerinti lehető olcsó áron készíttetnek.

D. Mária, ki 6 évi börtönre ítélve, mult év folytán töltötte ki büntetését, 18 forint 86 1/2 kr, munkadíjt vitt ki magával szabadulásakor.

11 ft, egy harmadik fegyencz pedig a b. Jozsinczy-féle alapítványból kapott 12 frtot. A jutalmon kívül még az által is igyekeznek itt a fegyenczet javítani, hogy a legjobb viseletű felvigyázóul rendeltetik ki, büntetési idejének letelte után nem kerül rendőri felügyelet alá, hanem tökéletesen szabad lábra tétetik, s a legmagasabb kegyelem is kilátásba helyeztetik, ez utóbbiban 1858-ban 4 fegyencz részesült.

Az intézeti tanítás szerint a munkánál való beszélgetés el van ugyan tiltva, de e tilalmat valósítani az igazgató lehetetlennek mondja, s így csak arra szorítkozik, hogy lárma ne legyen, ez esetben sötét magánfogsággal büntetvén a vétkest.

Fegyelmi büntetésekül használtatnak: a séta idő elvonása, bőjt, magán fogság, világos, félvilágos és sötét zárkában; különös gonoszság és nyakasság esetében 20 csapásig terjedhető vesszőzés, mely mindazoknak jelenlétében hajtatik végre, kik már fegyelmi büntetés alatt állottak. 1864-ben 28 fegyelmi büntetés méretett ki, vesszőzés egyetlen egyszer (lopás miatt), a többi veszekedés miatt.

Kápolna három van az intézetben, egy a róm. katolika, egy az ágostai s helvét, egy a görög egyesült s nem egyesült vallásu fegyenczek részére, a melyekben az isteni tiszteletet a helyben levő különböző felekezeti lelkészek évenkénti 60 forint díjazásért tartják meg. Oskolai tanításban nem, lelki oktatásban csak néha s akkor is felületesen részesülnek a rabok; varrni és horgolni az ujonnan érkezők a többiektől tanulnak.

Az intézetbe hozott gyermekek naponként egy fél részlet kenyeret s egy fél részlet vastag ételt kapnak, szopós gyermek után az anya az öt megillető részleten felül még egy fél részletet kap, a mi az országos lelenzházi alapból térítettik meg.

Az élelmezés bérbe van adva oly feltétellel, hogy minden egészséges fegyencz élelmeért $11\frac{3}{4}$ krt s minden betegért 12 krt kap a vállalkozó. Élelmezési nap 1865-ben összesen 38,338 volt; közép számítással tehát naponkint 78.

Leggyakrabban fordul elő a betegségek közt a hideglelés. Az egészségesek száma úgy áll a betegekéhez, mint $11\frac{1}{2}$: 1.

1864-ben 2 halálozás történt. 1865-ben egy sem.

Fürdő szobával a nagy-enyedi fegyház nem bír; nyáron elküldik ugyan a fegyencznöket a Marosba fürödni, de télen természetesen erre nincs alkalom adva.

A személyzet áll: az igazgató-ból, egy ellenőr-, egy munkavezet-

tő- (szövésre tanítja a fegyencznöket) és tíz férfi örből. A jelen szervezet mellett a fogház legnagyobb hibája tehát az, — nem emelve ki itt még egyszer a többieket — hogy a felügyelet férfiak által láttatik el.

1865-ben az intézet összes költségei 10,058 frtra rugtak, s ebből egy fegyencznőre 35 $\frac{2}{3}$ kr esett naponkiut.

Magyarország *) öt országos fegyházában összesen 1863-ban a tisztviselők száma 50, **) a felügyelőké 331, a férfi fegyenczeké az év elején 2,633, a nőfegyenczeké 213 volt, szaporodtak a férfi fegyenczek 1109-el, a nőrabok 57-el, fogytak a férfi rabok 996-al, a nőfoglyok 81-el, maradt tehát az év végén a fogházakban összesen 2,766 férfi, 189 nő; az ellátások összes száma a férfiakra 999,619-et, naponként tehát középszámítással 2,767-re, a nőkre összesen 75,419-et, s így naponként 207-et tett. A foglyok munkája után bevétetett 30,869 forint, ellátásra 332,341 ft, egyéb mindenre 73,666 ft költetett, s így az összes kiadás 405,009 frtra rugott; ***) 1864-ben pedig a tisztviselők összes száma 25, a felügyelőké 321, a férfi fegyenczeké az év elején 2776, a nőké 189 volt; szaporodtak a férfiak az év folytán 1381-el, a nők 127-el, fogytak a férfi fegyenczek 1258-al, a nőfoglyok 82-vel, az év végével volt e szerint 2899 férfi és 234 nőrab. Az ellátások száma a férfiakra 1,016,007, naponként 2784, nőkre 76,542 vagyis naponként 210 volt; az összes bevétel a fogházakban 39,125 ftot, az ellátási költség 329,111 ftot tett, a többi költségek 144,735 forintra, az összes kiadás tehát 437,846 ftra rugott.

Hatósági fegyház van Magyarországbán (Erdélyt ide nem számítva) 106, szabad királyi városokban és megyékben, egy azonban úgy látszik uradalmi (Eszterházy). 1863-ban bennök a tisztviselők száma összesen 108 volt, a felügyelőké 1,312, a férfi raboké az év elején 7,863, a nőké 848. Szaporodtak a férfiak az év folytán 26,267-el, fogytak 25,470-el, s így maradt az év végén 8,660; szaporodtak a nők 3,954-el, fogytak 3721-el s így maradt 1,181. Az ellátások száma a férfiakra 2,633,333-at, naponként 7,185-öt, a

*) Az erdélyi két fogházzal való kimutatások nincsenek a Helytartótanács II. jegyű táblázatjában közölve, honnan ez adatokat merítjük.

**) A maria-nostrai 26 néne közülük számított, míg 1864-ben kimaradtak a számításból.

***) Valjon a hivatalnokok fizetése ebben beun foglaltatik-e, nem tudni; aligha különben a tételeknek, hogy Maria-Nostrában az ellátáson kívül a költség csak 210 ftot, Lipótvárott csak 316 ftot tett, hibásoknak kellene lenni.

nőkre 315,732-öt naponként 860-at tett. A foglyok munkája után bevétellett 33,659 ft, kiadatott ellátásra 446,854 ft, egyébre 189,324 ft, összesen 637,178 ft; 1864-ben a hatósági fogházakban a tisztviselők 122-en, a felügyelők 1,039-en voltak, a férfi fegyenczek az év elején 8,832-en, a nőrabok pedig 1102-en. Szaporodtak a férfiak 27,574-el, fogytak 27,497-el, maradt az esztendő végén 8,909; szaporodtak a nők 4,407-el, fogytak 4,581-el, maradt 1,006. Az ellátások száma a férfiakért 2,882,585-re, naponként 7891-re, a nőkért 367,335-re, naponként 1000-re rugott. Bevétellett 83,897 ft (több mint kétszer annyi mint a megelőző évben); kiadatott ellátásra 557,719 ft, egyébre 188,781 ft; összesen 746,500 forint.

Ez az, a mit főbb vonásokban a magyar fegyházakról összegyűjtenünk s tapasztalnunk sikerült. A mi az országos börtönöket illeti, nem tagadhatni, hogy külsőleg legalább némi rendet mutatnak; a fegyenczek egészségére némi figyelem fordítatik, a föld alatti setét vermek nem használtatnak, egyszóval anyagi kezelésük, ha nem is a legjobb, de legrosszabbnak sem mondható. Hogy a javítási szellem nem honol bennök, az részint a rendszernek, részint úgy a kormány, mint a közönség közönyösségének tulajdonítható. A hatósági börtönökben ellenben a legelűzőbb bíráló sem található dicsérni valót. A hol 1848 előtt némi javítási kísérlet tetetett, Pozsonyban, Komáromban, Balassa-Gyarmaton, Aradon, Nagy-Váradon most csak olyan elhanyagolt, romlott minden, mint a hol a százados fonák szokást és selejtességet félbe nem szakította semmi.

A vizsgálati rabok s az elítéltek legtöbbszörre közlekednek egymással; a konyharabság intézménye még mindég fennáll s virágzik, mint a „Falujegyzője“ idejében; a volt helytartótanácsi rendeletek, melyek közül az utolsót függetlenül közöljük, írott malaszt maradtak, mint régenten.

Hogy börtöneink mily hatással vannak, arról felvilágosítást nyújt a bűnvádi statistika. A közérkölciség hazánkban évről évre súlyyod. Bizonyítja a következő kimutatás, mely a büntett miatt elítéltek számát mutatja fel*), ez ugyanis

1855ben . . . 8,701-re ment

*) Az ausztriai birodalom, jelesen a magyar korona országainak statisztikai-kézikönyvéből. Pest 1865. és K o n e k tanár úrnak az akadémiai értesítőben foglalt becses értekezéseiből.

1856ban . . . 8,919-re ment, tehát 2.5% -al emelkedett :

1857ben . . . 9,785 " " " 9.7% -al " "

1858)

1859 } ban, az 5 helytartósági vidék : — Pest-, Pozsony, So-

1860 }

prony, Eperjes, Nagyvárad — 1857-ben eszközölt népszámlálás szerint 8,746,992 lélek találtatott, s ezek közül 31,223 büntetett lön elítélve, középszámitással 10,408 személy bűnhődött évenként. Ennél fogva minden 490-ik felnőtt személy büntetett.

Világosan mutatkozik ezen növekedés a királyi táblához fellebbezett büntető perekben is; mert felérkezett 1862-ben összesen 1861; ezekből megszüntetett : 174 azaz 9.2 %

1863-ban összesen 3079; ezekből megszüntetett 271 " 8.8 %

1864-ben " 3816; " " 312 " 8.2 %

Első bíróságképen ítélt pedig a tábla :

1862-ben 0-szer

1863-ban 11 "

1864-ben 50 "

Ugyanez észlelhető következetesen a kir. hétszemélyes táblánál is, hol ítélet alá került :

1862-ben 291 bűnper; megszüntetve lön 5 azaz 1.8 %

1863-ban 939 " " " 19 " 2.0 %

1864-ben 1602 " " " 19 " 1.2 %

A büntett tárgyra nézve, különösen szaporodnak azon bűntények, melyek különös vadságot, fokozottabb ravaszságot, gonosz szándékot, és erkölcsi súlyedést tanusítanak. Így elítéltetett, gyilkolás, emberölés és súlyos testi sértés miatt :

1858-ban 1499 egyén azaz 13.1 %

1859-ben 1630 " " 13.7 %

rablás, csalás, sikkasztás miatt :

1858-ban 1224 egyén azaz 10.7 %

1859-ben 1181 " " 9.9 %

Magzatelhajtás, gyermekkitevés, és különféle fajtalansági büntettek miatt :

1858-ban 107 egyén azaz 0.9 %

1859-ben 103 " " 0.8 %

Hasonlóan a Kúrián, hol a következő bűntények a következő számban kerültek legtöbbször ítélet alá :

	1862		1863		1864	
	kir. it. tábla	hétsz. tábla	kir. it. tábla	hétsz. tábla	kir. it. tábla	hétsz. tábla
Tolvajság	620	72	840	251	990	428
Sulyos testi sértés	144	21	322	97	383	184
Emberölés	135	21	336	78	326	161
Gyilkosság	138	25	194	62	169	75
Gyujtogatás	84	11	115	40	127	30
Rablás	56	11	77	25	108	50
Csalás	54	17	111	31	205	81*)

Igen fontos az elítélteknél a nem szerinti különbséget is tekintetbe venni, mert, amint Konek tudor megjegyzi „a női kebelbe maga a természet gyöngédség- és érzékenységgel párosult nagyobb lelki erőt, önmegtagadást és áldozatkészséget ültetett, s így nem könnyen fér meg benne a gonosz tettek iránti fogékonyság. A nők részesülési aránya kétség kívül nagyobb erkölcsromlásnak valamint szüleménye, ugy okozója is, miután a nők leginkább arra hivatvák, hogy gyermeiknél az első nevelés alapját rakják le, másfelől pedig a büntényes nők nagy száma minden esetre a női még szűkségesebb erkölcsszelidség hiányára mutat.“

*) Az elítélteknek a kir. táblához való felterjesztésében legnagyobb számmal vannak képviselve a következő megyék.

	1862	1863
Bihar	327	430
Pest P. S.	105	197
Szabolcs	43	162
Szathmár	56	154

Hazánkra nézve a nőnemnek a bűntényekben való részesülését, az általános százalékot tekintve, nem mondhatjuk kedvezőnek, ámbar az utolsó években csökken; mert míg az 1855—6—7-ben elítéltekre középszámítással 12.39%, addig az 1858- és 1859-ben elítéltekre 11.4%, 1860-ban végre 11.3% esett. Azon tapasztalást azonban hogy, ha a nő egyszer elbukik, sokkal mélyebben süllyed, mint a férfi, nálunk is igazolva látjuk; így csak egy évet felvéve, 1857-ben 1243 magyar nő itéltetett el, ezek közül pedig minden százra 59 gyermekgyilkos és 19 magzat-elhajtó esik.

Még aggasztóbb a fiatal büntetettek aránya, mely nem hogy apadna, növekszik. Az összes elítéltek között:

14—20 éves	1855-ben	1576	azaz	18.11	%
	1856-ban	1823	"	20.44	%
	1857-ben	1857	"	18.49	%

számított; 1859-ben az összes elítélteknek 36.9%-a, 1860-ban pedig 41.7%-a esett a 24 éven alóliakra; vagyis 1859-ben 1000 büntetett közt 369 kiskorú volt, 1860-ban ezer elítélt közt 417 e korban lévő találkozott. A mi pedig az általok elkövetett bűntetteket illeti, legfőbb helyet foglal el a tolvajság, így 1856-ban az 1823 huszonegy éven alóli büntetett közt 1537 vagyis 84.26% került e miatt közfenyített alá. Valóban szomorú tanúsága a népnevelés állásának s bizonyítéka a javító házak szükségének!

Leginkább kitűnik azonban a börtönök hiányossága a visszaesők számából, mert ebben tükrödzik vissza a büntető törvény ereje, s így a büntetések s a fogház rendszer elrettentő vagy javító hatása. Az összes elítéltek között visszaeső, azaz olyan, ki valamely kihágás, vétség, vagy bűntény miatt már egyszer vagy többször megfenyítettett: 1859-ben 25.12%; 1860-ban 26.16%; 1863-ban pedig 29% volt; számuk tehát folytonosan növekszik. Vigasztalja, a kit ugyan vigasztalni bír, azon tapasztalás, hogy a birodalom többi tartományaiban 1863-ban a visszaesők száma 43.4%-ot tett de pár év múlva, ha az arány úgy fokozódik mint jelenleg, bizony minálunk sem fog alantabb állni.

Komoly intés rejlik ez adatokban; intés, hogy kötelességünket teljesítsük a társadalom iránt, teljesítsük azok iránt, kiknek bünei s vétkei, ha önnön lelkiismeretüket, de részben kétségen kívül a miénket is terhelik. Ha pedig ennek daczára még mindég tétlenek maradunk, ha azt, a mi már huszonegy év előtt égető szükség volt, tovább

is elhanyagoljuk, az intésből könnyen fenyegetés válhatik, mely kötelességünk mulasztásáért vést hoz vagyonunkra, jogainkra, személyünkre. S valamint a tüzet, mikor már kitört, csak az épület új károsításával lehet eloltani, s a szenvedélyeket, mennél tovább hagyjuk uralkodni, annál nehezebb fékezni, úgy a népet, ha egyszer romlásnak indult, csupán oly eszközökkel menthetni meg, melyek mélyebbre vágnak a fekélyes sebnél, s új fájdalmat, új bajokat okoznak.

De ezen közvetlen indokon kívül nálunk más is létezik, mely arra sürget, hogy fogházainkat átalakítsuk. A börtönjavítás a polgárosodás kérdése, hazánknak pedig nemcsak, mint egyéb országoknak, jólléte s hatalma, hanem fennállása van polgárosodásához kötve. Az annyi számtalan vallási, nemzetiségi különérdek, mely még az erőszak nyomása alatt sem törődött össze, az annyi történeti igény, keserű emlék, büszke remény, melyet még a megsemmisülés veszélye sem egyenlíthetett ki, csak egy célra szövetkezhetik, a közös haladásra, s csak egy téren sorakozhatnak egymás mellé, ha tudniillik mindnyája a miveltség szent magaslatára felemelkedik. Hazánkat csak a közös miveltség szelleme éltheteti, c nélkül szétbomlik, mint a lélektelen anyag.

Pedig az ujkori polgárosodás összefüggő, szerves. Tökélyesbüljön egyik ágában, s emelkedni fog egész színvonala; történjék bármi részletében hátramaradás, ólomsúlylyal nehezedik, s gátolja a következő lépést. Mi ugyan sokban maradtunk el, talán olyanban is, a minek fontossága a börtönjavítását felülmulja; ezért azonban ne tartózkodjunk tőle, nem vagyunk kénytelenek elhalasztani. Elég erőnek, elég akarat szilárdságnak kell hazánkban lenni, hogy mindenre teljék; az egészséges testnek egészséges vér kereng úgy leggyengédebb érhálózatában mint legvastagabb üterében, hiszen mindnyájába egyaránt a szívből todul, s visszatér egyaránt mindnyájából a szívbé.

F Ü G G E L É K.

Helytartótanácsi körrendelet a hatósági fogházak szervezetéről.

20172. szám.

Méltóságos Főispáni Helytartó Úr!

Azon jelentésekből, melyek ide a m. é. jun. 26 kán 39032 sz. a. kibocsátott körrendelevény folytán a börtönkezelés ügyében beérkeztek, az derültvén ki, hogy e tekintetben a megyehatóságoknál igen különböző eljárás divatoz; mintán e részben kitelhető egyformaságot, s az ügy fontosságának megfelelő rendet létesíteni fölöt-több kívánatos, Méltóságod kiváló figyelmét és beható gondoskodását a következőkre irányozzuk.

I.

A börtönök szerkezete és foglyokkali bánásmód iránt.

- 1) Hogy a börtönablakok mennyire lehetséges, ne nyilt utra, hanem valamely udvarra, vagy folyosóra szolgáljanak, és oly magasak legyenek, hogy azokon sem ki, sem be látni ne lehessen.
- 2) Az ablakok erős és sűrű vasrostélyzattal és az ajtók pedig vaspántokkal és két erős lakattal látandók el.
- 3) Hol a falak nem elég vastagok, vagy az egészség ártalmára nedvesek, belülről vastag deszkával bélelendők ki.
- 4) Az ajtó közepén 6 □-nyi nyílás vágandó, mely bezárható és csak kívülről legyen felnyitható, mely arra szolgáland, hogy a fogházba levegő bocsáttassék, és az ör bármikor betekinthessen.
- 5) A fogháznak kemenczével, mely belülről vasrudakkal biztosítandó, kelleltik ellátva lenni, hasonló módon a kémény is bizto-

sítandó, a fűtésre szolgáló nyílás pedig mindig gondosan zárva tartandó.

6) Az igen veszélyes gonosztevő letartóztatására szolgáló fogházban a padolat szilárdul megerősítendő, s abba vastag karikák alkalmazandók.

7) A vármegye és a felügyelő személyzet a fogházbani folytonos tisztaság fenntartásáért felelős, a fogházi helyiségek folyosók lépcsők stb. naponként megtisztítandók s szellőzendők, a szobapalók pedig valahányszor a kellő tisztaság megkívánja, surolandók. Egyszersmind a foglyok testének tisztán tartására gondos figyelem fordítandó, különösen annak az elzáratás alkalmávali megtisztítására kelletik ügyelni.

8) A raboknak időről időre, mennyiben a fogház szerkezete megengedi, annak falain belől a szabad levegő élvezete, s a mozgás az elszökés vagy más visszaélés elleni kellő elővigyázat mellett megengedendő, különösen azoknak, kikre nézve az orvos a szabad levegő élvezetét szükségesnek tartja.

A férfi fegyenczek hetenkénti beretváltatása megengedendő, megnyiratásuk pedig a tisztaság tekintetéből időszakonként a szükséghez képest elrendelendő.

9) Azon foglyoknak, kiknek a szükséges váltani való fehérneműjük van, ez a fogházba is beadható.

Fekhelyül minden fogolynak egy szalmazsák, egy szalmapárna, és egy takaró pokrócz adandó, mindezek tisztán tartandók, és a szalmazsák, s párna évnegyedenként friss szalmával ellátandó. A fegyenczek testi ruhái is gyakran tisztítandók, nélkülözhető ruháik azonban kellő összeírás mellett elteendő, hogy annak idejében visszaadathassanak, vagy időszakonként ki is szolgáltatathassanak.

10) Önként értetik, hogy az elítélt bűnhönczök a vizsgálat alatti foglyoktól, valamint a nők a férfaktól általában elkülönítendőek.

11) Ha valamely fogoly megbetegszik, vagy ha valamely befogott nőszemély a szüléshez közelget, vagy ha az orvos valamely megbetegedett rab állapotát életveszélyesnek nyilvánítja, a várnagy erről az illető alispánnak azonnal jelentést tenni, ez pedig a szükséghez képest rendelkezni köteles.

12) A beteg raboknak kórházul szolgáló helyiségek is a meg-

szükség vagy más visszaélés meggátolására szolgáló biztonsági kel-
lékekkel ellátandók.

13) Azon lelkész, kire a fogházbani lelkészség bizva van, e
részbeni kötelességét mindig egyik börtönőr jelenlétében telje-
sítendi (!)

A tekintetben, hogy minden vallásfelekezeti rab, saját hit-
vallásu papjaitól nyerhessen lelki ellátást, a hatóság köteles,
mennyiben szükséges felsőbb jóváhagyás kikérésére mellett gon-
doskodni.

14) A börtönőri személyzet általános kötelessége, a szolgál-
lat pontos teljesítése, hűség, józanság és komoly viselet.

15) A börtönőrök kötelesek a foglyokkal ugyan komolyan,
de nem tulzott szigorral bánni, magokat azok irányában minden
szemrehányások- és szidalmazásoktól megtartóztatni. Azon esetben
ha a börtönőr valamely rab által megtámadtatnék, vagy szolgálati
működésében rossz szándékkal gátoltatnék, a börtönőrnek szabad-
ságában állandó a rakonzátlankodó fegyenczet rögtön és tetteleg
megfékezni, miről azonban további fegyelmi eljárás végett azonnal
jelentést tenni köteles.

16) Azon foglyok, kik magukat makacsul vagy sértőleg visce-
lik, másokat felingerelnek, a beérkező foglyokkal megszegyenítő
módon bánnak, vagy a szükséges rendet és csendet szigorú meg-
intés daczára háborgatják, fegyelmi uton büjttel, kemény fekhely
kirendelésével, magán elzárással büntetethetnek.

A felügyelő személyzet durva megbáptása, vagy tetteleges el-
lenségülés esetében, ha már büntetéstől többé hatály nem várható,
az orvos meghallgatása után, mérsékelt mennyiségű re-
jedő testi büntetés is szabható.

17) A felügyelő személyzetnek a fogolytól bármit is venni,
vagy becserelni, velük ügyletet kötni, és tőlök vagy szolgálati mű-
ködésük tekintetében idegen személyektől is ajándékot elfogadni
tilos.

II.

A raboknak munkára alkalmazása körül.

1) A vizsgálati foglyoknak csak a megyeházon belüli dolgoz-
tatása (a mennyiben azt a fogház szükséglete kívánja) engedendő
meg, e részben azonban gondoskodni kell arról, hogy bűnrészesek
egymással érintkezésbe ne jöjjenek.

1) Az elítélt raboknak a megyeházon kívüli dolgoztatása általánosan, és minden megszorítás nélkül helyt nem foglalhat ugyan, ott azonban, hol ez vagy egészségi tekintetben, vagy helyi viszonyoknál fogva mind a közre nézve előnyösnek valósult be, s eddig is a helybeli, vagy más sajátlagos viszonyokra figyelve, különösen szabályok szerint gyakoroltatott, az e részben létező, s jövőre is alkalmazandó szabályok pontos megtartása mellett megengedendő, de a következő megszorítással :

- a) hogy külmunkára csak ítélt s nem még vizsgálat alatt álló fegyenczek, tisztesebb rendűek pedig éppen ne alkalmaztassanak ;
- b) hogy magánházaknál végzendő munkákra fegyenczek semmi szín alatt ne bocsáttassanak ;
- c) hogy veszedelmes bűnözők addig is, míg fegyintézetbe szállítatnának külmunkára egyáltalán ne rendeltessenek.
- d) hogy országos vagy heti vásárok alkalmával, a fegyenczek a megyeházából ki ne bocsáttassanak, önkényt értetvén ;
- e) hogy mindenféle küldolgoztatás esetében, a foglyoknak mind a néppeli érintkezést teljes lehetetlenítésére legéberebb figyelem fordítandó.

III.

A fegyenczek munkabérei körül.

A munkabér leginkább a helyi körülményektől függvén, és így előre megszabható sem lévén, itt csak annyi jegyeztetik meg :

a) hogy a fegyenczek munkabérének a helyileg szokásos nap-számnál mindenkor mérsékelttebbeknek kell lennie ;

b) hogy a fegyenczek munkabére a munkaadó által előre a várnagy kezéhez fizetendő, ki valamint a munkára eresztett foglyokról, úgy az ekkép begyűlt pénzekről is, a tisztí főügyész ellenőrködése mellett rendes naplót vezetni, s a begyűlt pénzt további kezelés végett minden hó utolján a házi pénztárba szolgáltatni köteles.

e) Méltányos lévén, hogy a fegyencz az általa kiérdemlett munkabérből aránylagosan részesüljön, e tekintetben azon jelenleg is több megyénél divatozó czélszerű eljárás közvetendő, hogy a munkabérnek $\frac{2}{3}$ része ugyan a házi pénztár javára essék, $\frac{1}{3}$ része azonban a fegyencz kiszabadulása idején eltétetvén, akkor nekie

kézbesíttessék, vagy pedig szükség esetén a fegyenez inségben hagyott családja számára, de mindig csak a fenyítő törvényszék elnökének jóváhagyásával, előbb is kiadathassék.

d) Azon itt-ott tapasztalt eljárás, mely szerint a dolgozó fegyenezek mellé rendelt őrhajduk számára a munkabéren kívül még fejenkénti 40—50 krajezárnai tulságos napidij is követeltetik már csak annál fogva sem helyeseltethetvén, mert a hajduk kötelességeik teljesítéseért különben is rendes bért huznak, e szokás jó vendőre megszüntetendő, az e czim alatti díjazás, ott, hol az gyakorlatban volt, a naponkénti 10 krt felül nem haladhatván.

Egyébiránt Méltóságod kiváló gondoskodását ezuttal sem mulaszthatja el különösen oda serkíteni e kir. Helytartótanács: hogy a törvényszék működését folytonos őrszemmel kísérvén, annak tevékenységét a büntügyi tárgyalások mindenképi gyorsítása körül lankadatlan erélyben tartani, s akkép a fegyenezek netalán kelle-tén tuli letartóztatását hatályosan meggátolni iparkodják.

Kelt Budán 1863 évi Julius hó 10-én.

Priviczser István, m. k.

DE BALLAGI GÉZA.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
<i>Előszó</i>	3
<i>I. Fejezet.</i> Bűn és büntetés	7
A büntetés meghatározása	10
A büntetés kellékei	11
<i>II. Fejezet.</i> A büntetés nemei	13
Halálbüntetés	14
Veretés	19
Becsületbüntetések	21
Vagyonbüntetések	23
<i>III. Fejezet.</i> Szabadságbüntetések	25
Száműzés	26
Elszállítás	28
Bagnók	30
A börtönbüntetés elemei	32
<i>IV. Fejezet.</i> A börtönügy története és irodalma.	35
A fogság Rómában	36
A fogság a középkorban	38
Mabillon	42
Penn	44
A börtönjavítás Amerikában	46
Beccaria	48
Howard	49
A börtönjavítás Angliában	50
A börtönjavítás Franciaországban	53
A börtönügy története Magyarhonban	57
A börtönügyi irodalom	64
<i>V. Fejezet.</i> A fogházjavítás feltételei és rendszerei	73
Az obermaier-féle rendszer	79
A hallgató- (auburni) rendszer	82
Az osztály- (genfi) rendszer	90
A magánrendszer	94
Lélektani hatása	101
Tartama	105
Nőfegyenczek	109

	Fiatalkori bűnözők	111
	A magánrendszer kiegészítése	114
	Az ír rendszer	116
	Van der Brugghen tételei	125
	A lenzburgi fogház	127
<i>VII. Fejezet.</i>	A magánrendszer ellen felmerült ellenvetések méltatása	130
	A magánfogság hatása az erkölcsre	133
	A magánfogság hatása az egészségre	137
	Az örültségi kérdés	141
	Az önfertőzés	144
	A magánfogság, a nemzetiség, s a regényírók	147
<i>VII. Fejezet.</i>	A szellemi és erkölcsi képzés mint javító eszköz a börtönökben	149
	Fogházi iskola	150
	A tanítás a hazai börtönökben	154
	A fogházi lelkész	155
	Az isteni tisztelet kérdése az 184 ³ / ₄ -iki országgyűlésen	158
	Az isteni tisztelet a hazai börtönökben	160
	A fogházi könyvtár	162
	Jutalmak a börtönben	164
	A fegyenczlátogatások	168
<i>VIII. Fejezet.</i>	Fogházi munka	171
	A meddő munka	173
	A szabad munkások érdekei	175
	A gyáripar	176
	A szabad munka	179
	A fegyencz-osztalék	183
	A fogházi munka bérbeadása	187
	A munka a magyar fogházakban	188
<i>IX. Fejezet.</i>	Fogházi személyzet	189
	Az igazgató	190
	Az őrparancsnok	193
	A felügyelők	195
	Az egyházi rendek kérdése	197
	A „szigorú ház testvériesülete„	201
	A fogházi felügyelő egyesületek	204
<i>X. Fejezet.</i>	A börtönbüntetés kiegészítése a javítás érdekében	206
	A kegyelmezés	207
	A feltételes szabadonbocsátás Angliában	209
	Az ellenvetések megvitatása	211
	A rendőri felügyelet	214
	A fegyencz óvó egyesületek	217

<i>XI. Fejezet.</i> A börtönügy újabb története és jelen állása Európában	221
A börtönügy Angolországban	222
A börtönügy Franciaországban	226
A börtönügy Belgiumban	232
A börtönügy Németalföldön	234
A börtönügy Svédországban	235
A börtönügy Dániában	236
A börtönügy Norvégiában	237
A börtönügy Spanyolországban és Portugalliában	238
A börtönügy Olaszországban	240
A börtönügy Mecklenburgban	243
A börtönügy Badenben	244
A börtönügy Oldenburgban	247
A börtönügy Poroszországban	249
A börtönügy Schleswig-Holsteinban	251
A börtönügy Bajorországban	251
A börtönügy Württembergben	254
A börtönügy Hessen-Darmstadtban	256
A börtönügy Hanoverában	256
A börtönügy Braunschweighan	257
A börtönügy a német szabad-kikötőkben	258
A börtönügy Ausztriában	259
<i>XII. Fejezet.</i> A börtönügy Magyarországon	269
Az 1847/1-iki börtönjavítási javaslat	278
A vácsi fegyház	280
A lipótvári fegyház	288
A munkácsi fegyház	292
Az illavai fegyház	296
A szamosújvári fegyház	303
A maria-nostrai fegyház	307
A nagy-enyedi fegyház	311
Hazánk bűnügyi statistikája	315
Zárszó	

Függelék.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines. The paper is heavily stained with numerous brown spots and blotches, particularly in the upper and left portions of the page.